

แนวคิดการอนุรักษ์หมู่กุฏิสงฆ์ ในตำบลสามโคก อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี :
กรณีศึกษาหมู่กุฏิสงฆ์ วัดสามโคก

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2558
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CONSERVATION CONCEPT FOR THE MONK'S PARSONAGE COMPLEXES IN SAM KHOK S
UB-DISTRICT, SAM KHOK DISTRICT,
PATHUM THANI PROVINCE : A CASE OF THE MONK'S PARSONAGE COMPLEX
AT SAM KHOK TEMPLE

Mr. Pavarud Kampermpool

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Architecture Program in Architecture

Department of Architecture

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2015

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

แนวคิดการอนุรักษ์หมูกุฎิสงฆ์ ในตำบลสามโคก อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี : กรณีศึกษาหมูกุฎิสงฆ์ วัดสามโคก

โดย

นายปวรุตม์ คำเพิ่มพูล

สาขาวิชา

สถาปัตยกรรม

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารบัณฑิต

.....คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัชชิตติ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัชชิตติ)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร)

.....กรรมการ
(ดร. ภัทร์ สีสัมพรโรจน์)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ดร. วสุ โปษยะนันท์)

ปวรุตม์ คำเพิ่มพูล : แนวคิดการอนุรักษ์หมู่กุฏิสงฆ์ ในตำบลสามโคก อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี : กรณีศึกษาหมู่กุฏิสงฆ์ วัดสามโคก (CONSERVATION CONCEPT FOR THE MONK'S PARSONAGE COMPLEXES IN SAM KHOK SUB-DISTRICT, SAM KHOK DISTRICT, PATHUM THANI PROVINCE : A CASE OF THE MONK'S PARSONAGE COMPLEX AT SAM KHOK TEMPLE) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ผศ. ดร. วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ, 166 หน้า.

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาแนวคิดการอนุรักษ์ เทคนิควิธี และกระบวนการดำเนินงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมประเภทไม้ เพื่อกำหนดแนวคิดการอนุรักษ์หมู่กุฏิสงฆ์ วัดสามโคก และเสนอแนวคิดที่เหมาะสมต่อหมู่กุฏิสงฆ์แห่งอื่นในตำบลสามโคก อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

วิทยานิพนธ์นี้เริ่มต้นจากการศึกษาทฤษฎีและการปฏิบัติงานในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมประเภทไม้ ขั้นตอนต่อมาคือการสำรวจหมู่กุฏิสงฆ์ในตำบลสามโคก อันได้แก่ หมู่กุฏิสงฆ์ในวัดท่าหนัก วัดสะแก และวัดสามโคก โดยประเด็นสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย ประวัติความเป็นมาของวัด รูปทรงและการออกแบบ ลักษณะความเสื่อมสภาพ ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของวัสดุอาคาร ประวัติการอนุรักษ์ นอกจากนี้ขั้นตอนสำคัญอีกประการหนึ่งคือการประเมินคุณค่าและความแท้ในด้านต่าง ๆ ของตัวอาคารและบริบทแวดล้อม

จากการวิเคราะห์พบว่าคุณค่าและความแท้ของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกที่ควรคำนึงถึง ประกอบด้วย 1) คุณค่าทางวัฒนธรรม และความแท้ในเรื่องบริบทแวดล้อมทางด้านสังคมและวัฒนธรรม 2) คุณค่าและความแท้ของผังบริเวณและทำเลที่ตั้ง 3) คุณค่าและความแท้ในเรื่องการใช้งาน 4) คุณค่าในเรื่องความเป็นเอกลักษณ์ และความแท้ในเรื่องการจัดวางตำแหน่งที่ตั้งของหมู่กุฏิสงฆ์ 5) คุณค่าและความแท้ในเรื่องรูปทรงและการออกแบบงานสถาปัตยกรรม และ 6) คุณค่าและความแท้ในเรื่องของวัสดุอาคาร

การศึกษาพบว่าความเสี่ยงที่ส่งผลกระทบต่ออาคารลดทอนคุณค่าและความแท้ของหมู่กุฏิสงฆ์ ประกอบด้วย 1) ปัญหาจากน้ำท่วมขังภายในหมู่กุฏิและอาณาบริเวณวัด 2) การก่อสร้างอาคารใหม่ โดยปราศจากการคำนึงถึงบริบทแวดล้อม 3) การบูรณะที่ขาดการวางแผนที่เหมาะสม และการพิจารณาถึงคุณค่าและความแท้ของหมู่กุฏิ 4) การขาดแคลนฝีมือช่างในการดูแลรักษา ซ่อมแซม และบูรณะอาคารอย่างถูกต้อง โดยเฉพาะการอนุรักษ์ชิ้นส่วนงานไม้แบบดั้งเดิมและงานศิลปะแขนงต่าง ๆ และ 5) การเปลี่ยนแปลงการใช้งานอันเป็นหัวใจหลักของหมู่กุฏิ

โดยสรุป ประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการอนุรักษ์หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก ตลอดจนหมู่กุฏิสงฆ์ในตำบลสามโคก ประกอบด้วย การป้องกันความเสื่อมสภาพของหมู่กุฏิจากปัจจัยและผลกระทบภายนอก การรักษาตำแหน่งที่ตั้งของกลุ่มอาคารสำคัญและการเข้าถึงทางน้ำ การรักษารูปแบบการใช้งานและคงลักษณะสำคัญของการเป็นกุฏิสงฆ์แบบมอญ และการรักษาร่องรอยหลักฐานในทุกช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ อันแสดงให้เห็นถึงรูปทรง ระบบการก่อสร้าง และวัสดุอาคารที่ใช้ในช่วงเวลาต่าง ๆ

ภาควิชา สถาปัตยกรรมศาสตร์

ลายมือชื่อนิสิต .....

สาขาวิชา สถาปัตยกรรม

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก .....

ปีการศึกษา 2558

5773323825 : MAJOR ARCHITECTURE

KEYWORDS: CONSERVATION / SAM KHOK TEMPLE / WOODEN BUILDINGS / MONK'S PARSONAGE / CONSERVATION CONCEPT

PAVARUD KAMPERMPOOL: CONSERVATION CONCEPT FOR THE MONK'S PARSONAGE COMPLEXES IN SAM KHOK SUB-DISTRICT, SAM KHOK DISTRICT, PATHUM THANI PROVINCE : A CASE OF THE MONK'S PARSONAGE COMPLEX AT SAM KHOK TEMPLE. ADVISOR: ASST. PROF. WIMONRART ISSARATHUMNOON, Ph.D., 166 pp.

This thesis focuses on conservation concepts, conservation techniques and conservation process of wooden buildings. It aims at proposing the conservation concept for preserving the monk's parsonage complex at Sam Khok Temple, and providing appropriate application for other monk's parsonage complexes in Sam Khok Sub-district, Sam Khok District, Pathum Thani Province.

The research started from the study about conservation theories and practices of wooden buildings. The next step was the site surveys of the monk's parsonage complexes in Sam Khok Sub-district, including those in Tamnak Temple, Sakae Temple, and Sam Khok Temple. Main topics assembling along the surveys covered historical background of the temples, architectural forms and design, deteriorating conditions, factors which caused deterioration of existing materials, and the interventions of traditional timber structures along a period of time. Moreover, the other imperative method was the assessment of values and authenticity of the parsonage complexes and their settings.

Analytically, values and authenticity of the monk's parsonage complex at Sam Khok Temple that should be concerned included: 1) cultural value and authenticity of social and cultural contexts; 2) value and authenticity of location and setting; 3) value and authenticity of functions of the buildings; 4) value of the identity of place and authenticity of traditional layout of the parsonage; 5) value and authenticity of architectural forms and design; and 6) value and authenticity of traditional materials.

The research revealed that the threats that have effected on the decrease of values and authenticity of the monk's parsonage complexes included: 1) the problems from water flood inside the monk's parsonage complexes and surrounding; 2) construction of new buildings without concerning about environmental and socio-cultural settings; 3) preservation without appropriate plan and any concern about values and authenticity of the parsonages; 4) lack of skilled craftsman to do proper maintenance, repair and preservation, especially the treatment of timber works and fine arts; and 5) the changes of significant functions.

To sum up, the important consideration points in the conservation of the monk's parsonage complex at Sam Khok Temple, as well as the other monk's parsonage complexes in Sam khok Sub-district included: to prevent deteriorating conditions from external factors and side effects; to retain traditional setting of the main groups of buildings and water access; to maintain the important uses of the parsonages and to preserve distinctive characters of Mon traditional Monk's houses; and to keep all traces of historical evidences that express architectural forms, construction systems and materials used in every period.

Department: Architecture

Student's Signature .....

Field of Study: Architecture

Advisor's Signature .....

Academic Year: 2015

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีเนื่องมาจากความอนุเคราะห์ที่ให้คำแนะนำจาก อาจารย์ และผู้เชี่ยวชาญ ตลอดจนการเอื้อเฟื้อข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาจากบุคคลและ หน่วยงาน ดังรายนามดังต่อไปนี้

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณอาจารย์ที่ปรึกษา ผศ.ดร. วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ เป็นอย่างสูงที่ ได้ให้ความรู้ความช่วยเหลือตลอดจนให้คำแนะนำต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาครั้งนี้ด้วยความเมตตาอย่างยิ่ง จนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

ขอขอบพระคุณคณะกรรมการการสอบวิทยานิพนธ์ รศ.ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนรัชชิตี, ผศ. ดร. เทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร, ดร. ภัทร์ สีสัมพรโรจน์ และ ดร. วสุ โปษยะนันท์ ที่กรุณาสละเวลา ในการสอบวิทยานิพนธ์รวมทั้งให้คำแนะนำต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์ ซึ่งได้ให้ความ คิดเห็นในการแก้ไขวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์มากขึ้น

ขอขอบพระคุณพระอธิการ สมพงษ์ กตบุญโญ เจ้าอาวาสวัดสามโคก และพระภิกษุสงฆ์ ในตำบลสามโคก จังหวัดปทุมธานี ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่กรุณาสละเวลาให้การสัมภาษณ์ ให้ข้อคิดเห็นและความรู้ต่าง ๆ และอนุเคราะห์ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยในครั้งนี้

ขอขอบคุณเพื่อนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยรวมถึงขอบคุณบุคคลรอบข้างทุกท่านที่ไม่ได้ เหยื่อนามในที่นี้ที่คอยให้คำแนะนำ และได้ให้กำลังใจในการทำงานวิจัยขึ้นนี้ตลอดมา

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ภาควิชาสถาปัตยกรรมคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัยที่ได้ให้คำแนะนำและช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ เป็นอย่างดี

ท้ายนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณบิดา มารดา รวมถึงญาติทุกท่านผู้ให้ความสนับสนุนให้ ได้มีโอกาสได้รับการศึกษาและให้กำลังใจเสมอมา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญแผนภาพ.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ฐ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	2
1.3 ขอบเขตการศึกษา.....	3
1.4 ระเบียบวิธีการศึกษา.....	4
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	7
2.1 แนวคิดของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม.....	7
2.1.1 แนวคิดของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมของสากล.....	7
2.1.2 แนวคิดของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมของในประเทศ.....	9
2.2 ขั้นตอนและกระบวนการในการดำเนินการอนุรักษ์อาคาร.....	12
2.2.1 ขั้นตอนในการดำเนินการอนุรักษ์อาคาร.....	12
2.2.2 แนวคิดการประเมินคุณค่า (Value).....	21
2.2.3 แนวคิดการประเมินความแท้ (Authenticity).....	22
2.2.4 ระดับวิธีการอนุรักษ์อาคาร.....	23

2.3 หลักการและแนวคิดวิธีการอนุรักษ์งานไม้	25
2.3.1 คุณสมบัติของไม้	25
2.3.2 ปัญหาการเสื่อมสภาพของไม้	26
2.3.3 การซ่อมแซมและอนุรักษ์ไม้	27
2.4 กรณีศึกษางานอนุรักษ์ : หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร.....	31
2.4.1 ข้อมูลเบื้องต้น : หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร	32
2.4.2 สภาพปัจจุบัน : หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร	36
2.4.3 การบูรณะและปรับปรุงอาคาร : หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร	38
2.4.4 ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการบูรณะองค์ประกอบ.....	44
บทที่ 3 หมู่กุฏิสงฆ์ในตำบลสามโคก.....	45
3.1 ประวัติศาสตร์และความเป็นมา.....	45
3.1.1 ประวัติศาสตร์การอพยบและการตั้งถิ่นฐานของชนชาติมอญในพื้นที่สามโคก.....	46
3.1.2 รูปแบบและคติความเชื่อการจัดวางหมู่เรือนแบบมอญ	47
3.1.3 ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของวัดและหมู่กุฏิสงฆ์ในพื้นที่สามโคก.....	51
3.2 สภาพเบื้องต้นของพื้นที่สามโคก	53
3.3 กรณีศึกษาวัด ในอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี.....	55
3.3.1 วัดตำหนัก.....	56
3.3.2 วัดสะแก.....	63
3.3.3 วัดสามโคก.....	71
3.4 การวิเคราะห์เปรียบเทียบ	79
บทที่ 4 หมู่กุฏิสงฆ์ วัดสามโคก.....	83
4.1 ประวัติศาสตร์และประวัติการบูรณะซ่อมแซม	83
4.1.1 ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก	84

4.1.2 ประวัติศาสตร์การบูรณะซ่อมแซมหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกและบริเวณโดยรอบ.....	85
4.2 การวิเคราะห์สภาพปัจจุบันโดยรวมของหมู่กุฏิสงฆ์.....	87
4.2.1 สภาพแวดล้อมโดยรอบ	87
4.2.2 ผังบริเวณ.....	88
4.2.3 ผังพื้น.....	89
4.2.4 รูปทรงและการออกแบบ	91
4.2.5 วัสดุ.....	94
4.2.6 การใช้สอย.....	97
4.2.7 ความเสื่อมสภาพของอาคาร.....	98
4.3 การวิเคราะห์สภาพปัจจุบันและการประเมินคุณค่าความแท้ของอาคารแต่ละหลังในหมู่กุฏิ สงฆ์.....	99
4.3.1 หอระฆัง.....	99
4.3.2 หอฉัน	101
4.3.3 เรือนกุฏิเจ้าอาวาส.....	104
4.3.4 เรือนตำหนักทอง.....	107
4.3.5 เรือนกุฏิสงฆ์หลังที่ 1	112
4.3.6 เรือนกุฏิสงฆ์หลังที่ 2	114
4.4 การวิเคราะห์คุณค่าความแท้.....	117
4.4.1 การวิเคราะห์คุณค่าความแท้ในเรื่องที่ตั้งและบริบทโดยรอบ.....	117
4.4.2 คุณค่าและความแท้ที่ควรคำนึงถึงและควรค่าแก่การเก็บรักษาในอาคารหมู่กุฏิสงฆ์ วัดสามโคก	119
4.4.3 ความเสี่ยงที่ส่งผลกระทบต่อการลดทอนคุณค่าและความแท้ในอาคารหมู่กุฏิสงฆ์....	121
บทที่ 5 แนวคิดการอนุรักษ์หมู่กุฏิสงฆ์ วัดสามโคก และข้อพิจารณาในการอนุรักษ์หมู่กุฏิสงฆ์ใน ตำบลสามโคก จังหวัดปทุมธานี.....	124

5.1 แนวคิดการอนุรักษ์หมุ่กุฎิสงฆ์วัดสามโคก	124
5.1.1 แนวคิดการป้องกันหมุ่กุฎิจากปัญหาและผลกระทบภายนอก	124
5.1.2 แนวคิดการรักษาตำแหน่งที่ตั้งและการจัดการการเข้าถึงของหมุ่กุฎิ	125
5.1.3 แนวคิดการรักษารูปแบบการใช้งานและคุณค่าความเป็นเรือนมอญ	126
5.1.4 แนวคิดการรักษาร่องรอยหลักฐานในทุกช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็น รูปทรงและวัสดุอาคารในช่วงเวลาต่าง ๆ	129
5.2 แนวทางการเสนอวิธีการในการอนุรักษ์หมุ่กุฎิสงฆ์วัดสามโคก	133
5.2.1 แนวทางและวิธีการในการจัดการกับผังบริเวณและบริบทโดยรอบอาคาร	133
5.2.2 แนวทางและวิธีการในการจัดการกับตัวอาคารหมุ่กุฎิสงฆ์	134
5.3 แนวคิดและข้อพิจารณาในการอนุรักษ์หมุ่กุฎิสงฆ์ในตำบลสามโคก	142
5.3.1 แนวคิดการป้องกันหมุ่กุฎิจากปัญหาและผลกระทบภายนอก	142
5.3.2 แนวคิดการรักษาตำแหน่งที่ตั้งและการจัดการการเข้าถึงของหมุ่กุฎิ	143
5.3.3 แนวคิดการรักษารูปแบบการใช้งานและคุณค่าความเป็นเรือนมอญ	143
5.3.4 แนวคิดการรักษาหลักฐานร่องรอยในทุกช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ของรูปทรงและ วัสดุอาคาร	144
รายการอ้างอิง	145
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	166

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1	สภาพเบื้องต้นของหมู่กุฏิสงฆ์วัดตำหนัก วัดสะแก และวัดสามโคก	79
ตารางที่ 2	ประวัติการอนุรักษ์และคุณค่าความแท้ในปัจจุบัน.....	80
ตารางที่ 3	สรุปแนวทางและวิธีการในการจัดการกับตัวอาคารหมู่กุฏิสงฆ์.....	140

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่ 1 แผนภาพแสดงระเบียบวิธีการศึกษา.....5

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1 และ ภาพที่ 2 ภาพถ่ายเก่าแสดงผังอาณาบริเวณวัดเทพธิดารามวรวิหาร (ที่มาของภาพ โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร) และ ภาพถ่ายมุมสูง พระอุโบสถวัดเทพธิดาราม (ที่มาของภาพ โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดาราม วรวิหาร กรุงเทพมหานคร)	33
ภาพที่ 3 และ ภาพที่ 4 แบบแสดงผังพื้นที่ชั้นล่างและแบบแสดงผังพื้นที่ชั้นบนหอพระไตรปิฎกวัด เทพธิดาราม (ที่มาของภาพ โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร)	34
ภาพที่ 5 และ ภาพที่ 6 ภาพแสดงส่วนที่ชำรุดเสียหายของหลังคาหอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดาราม (ที่มาของภาพ โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร).....	37
ภาพที่ 7 และ ภาพที่ 8 ภาพแสดงฝ้าเพดานไม้ก่อนการอนุรักษ์ของหอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดา ราม (ที่มาของภาพ โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร).....	37
ภาพที่ 9 และ ภาพที่ 10 ภาพแสดงส่วนที่ชำรุดของผิวปูนฉาบของหอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดา ราม (ที่มาของภาพ โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหารกรุงเทพมหานคร)	37
ภาพที่ 11 และ ภาพที่ 12 ภาพแสดงส่วนที่ชำรุดของบานประตูและส่วนที่ชำรุดของลวดลายปูน ปั้นกรอบหน้าต่างของหอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดาราม (ที่มาของภาพ โครงการอนุรักษ์หอ พระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร).....	38
ภาพที่ 13 และ ภาพที่ 14 ภาพแสดงส่วนที่ชำรุดเสียหายของบันไดและผนังกระเบื้องของหอ พระไตรปิฎกวัดเทพธิดาราม (ที่มาของภาพ โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดาราม วรวิหาร กรุงเทพมหานคร)	38
ภาพที่ 15 (ด้านบน) ภาพที่ 16 (ด้านล่าง) แบบแสดงรูปด้านตามยาวของหอพระไตรปิฎกวัด เทพธิดารามภายหลังทำการอนุรักษ์ (ที่มาของภาพ โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดา รามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร).....	43
ภาพที่ 17 ลักษณะการจัดวางผังและรูปทรงของเรือนพื้นถิ่นชาวมอญ ที่มา : สถาปัตยกรรมพื้น ถิ่นในสำนักไทย - มอญ.....	48
ภาพที่ 18 ลักษณะการจัดวางผังและรูปทรงของเรือนไทยประเพณี ที่มา : พระตำหนักทับขวัญ พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม.....	48

ภาพที่ 19 แผนที่แสดงตำแหน่งอำเภอสามโคกและตำบลสามโคก พร้อมทั้งแสดงการปกครอง ส่วนภูมิภาคภายในอำเภอสามโคกและตำบลสามโคก	55
ภาพที่ 20 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงตำแหน่งของวัดในตำบลสามโคกทั้ง 3 แห่ง ที่ใช้เป็น กรณีศึกษา ได้แก่ วัดตำหนัก วัดสะแก และวัดสามโคก พร้อมทั้งแสดงปีพุทธศักราชในการสร้าง วัดทั้ง 3	56
ภาพที่ 21 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงตำแหน่งของอาคารภายในวัดตำหนัก พร้อมทั้งแสดงสภาพ ของถนนสาธารณะประโยชน์และอาณาบริเวณของวัดในปัจจุบัน	57
ภาพที่ 22 ผังบริเวณของวัดตำหนัก แสดงเส้นถนนสาธารณะประโยชน์ เส้นคลอง และตำแหน่ง อาคารที่สำคัญภายในวัดตำหนัก ที่มา : จากภาพถ่ายทางอากาศและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557	58
ภาพที่ 23 ภาพแสดงรูปทรงอาคารและทางเข้าด้านหน้าของหมู่กุฏิสงฆ์วัดตำหนัก	60
ภาพที่ 24 ภาพแสดงรูปทรงอาคารด้านตามยาวของหมู่กุฏิสงฆ์วัดตำหนัก พร้อมแสดงกระเบื้อง หลังคาและพื้นผิวตัวอาคาร	60
ภาพที่ 25 และ ภาพที่ 26 ภาพแสดงบานหน้าต่างไม้ของหมู่กุฏิหลังเดิมที่เคยเป็นอาคารไม้ และ ภาพแสดงทัศนียภาพด้านข้างของกุฏิ	60
ภาพที่ 27 และ ภาพที่ 28 ภาพแสดงหลังคาทรงจั่วด้านหน้าทางเข้าอาคารหมู่กุฏิ และภาพแสดง พื้นที่จอดรถด้านหลังอาคารหมู่กุฏิ	61
ภาพที่ 29 และ ภาพที่ 30 ภาพแสดงพื้นที่ภายในหอนั้นของหมู่กุฏิ และภาพแสดงองค์พระ ประธานประจำหมู่กุฏิวัดตำหนัก	61
ภาพที่ 31 และ ภาพที่ 32 ภาพแสดงตำแหน่งของห้องเจ้าอาวาส และภาพแสดงสัดส่วนการแบ่ง ห้องกุฏิภายในหมู่กุฏิวัดตำหนัก	61
ภาพที่ 33 และ ภาพที่ 34 ภาพแสดงการใช้งานส่วนโถงด้านหลังของหอนั้น และภาพแสดงส่วน เรือนครัวด้านหลังหมู่กุฏิวัดตำหนัก	62
ภาพที่ 35 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงตำแหน่งของอาคารภายในวัดสะแก พร้อมทั้งแสดงสภาพ ของถนนสาธารณะประโยชน์และอาณาบริเวณของวัดในปัจจุบัน	65

ภาพที่ 36	ผังบริเวณของวัดสะแก แสดงเส้นถนนสาธารณะประโยชน์ เส้นคลอง และตำแหน่งอาคารที่สำคัญภายในวัดตำหนัก ที่มา : จากภาพถ่ายทางอากาศและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557	65	
ภาพที่ 37	ภาพแสดงทัศนียภาพของหมู่กุฏิวัดสะแก แสดงให้เห็นรูปทรงของเรือนกุฏิทองและศาลาการเปรียญ	68	
ภาพที่ 38	ภาพแสดงรูปปั้นตามยาวของหมู่กุฏิวัดสะแก.....	68	
ภาพที่ 39	ภาพที่ 40 และ ภาพที่ 41	ภาพแสดงรูปทรงอาคารด้านสกัดของเรือนกุฏิทอง ภาพแสดงรูปทรงอาคารหอรขัง และภาพแสดงรูปทรงอาคารด้านสกัดของศาลาการเปรียญ.....	68
ภาพที่ 42	ภาพที่ 43 และ ภาพที่ 44	ภาพแสดงรูปแบบของซุ้มหน้าต่างและซุ้มประตูของเรือนกุฏิทองในปัจจุบัน	69
ภาพที่ 45	และ ภาพที่ 46	ภาพแสดงบันไดทางขึ้นหมู่กุฏีก่อนการบูรณะหมู่กุฏิ และภาพแสดงองค์พระประธานประจำหมู่กุฏิวัดสะแก	69
ภาพที่ 47	ภาพที่ 48 และ ภาพที่ 49	ภาพแสดงด้านหน้าทางเข้าเรือนกุฏิทอง ภาพแสดงส่วนเรือนครัวด้านหลังหมู่กุฏิ และภาพแสดงส่วนของหลังคาเมทัลชีทที่เป็นหลังคาคลุมทางเดินและเชื่อมต่อระหว่างตัวอาคาร	69
ภาพที่ 50	ภาพถ่ายทางอากาศแสดงตำแหน่งของอาคารภายในวัดสามโคก พร้อมทั้งแสดงสภาพของถนนสาธารณะประโยชน์และอาณาบริเวณของวัดในปัจจุบัน	72	
ภาพที่ 51	ผังบริเวณของวัดสามโคก แสดงเส้นถนนสาธารณะประโยชน์ เส้นคลอง และตำแหน่งอาคารที่สำคัญภายในวัดสามโคก ที่มา : จากภาพถ่ายทางอากาศและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557	72	
ภาพที่ 52	และ ภาพที่ 53	ภาพแสดงทัศนียภาพของอาคารของหมู่กุฏิวัดสามโคกและอาคารข้างเคียง.....	74
ภาพที่ 54	ภาพแสดงรูปทรงอาคารของหมู่กุฏิวัดสามโคก	74	
ภาพที่ 55	และ ภาพที่ 56	ภาพแสดงรูปทรงหลังคาและวัสดุผนังของหมู่กุฏิวัดสามโคก.....	75
ภาพที่ 57	และ ภาพที่ 58	ภาพแสดงทางเข้าด้านหน้าของหมู่กุฏิวัดสามโคก และภาพแสดงอาคารหอรขังของหมู่กุฏิ	75

ภาพที่ 59 ภาพที่ 60 และ ภาพที่ 61 ภาพแสดงรูปทรง ทศนียภาพ และวัสดุอาคารของอาคาร กุฏิเจ้าอาวาสภายในหมู่กุฏิวัดสามโคก.....	75
ภาพที่ 62 และ ภาพที่ 63 ภาพแสดงรูปทรงและลักษณะการใช้งานภายในหอดฉันของหมู่กุฏิวัด สามโคก.....	76
ภาพที่ 64 ภาพที่ 65 และ ภาพที่ 66 ภาพแสดงองค์พระประธานประจำหมู่กุฏิวัดสามโคก.....	76
ภาพที่ 67 และ ภาพที่ 68 ภาพแสดงทางเข้าด้านหน้าของเรือนตำหนักทอง และภาพแสดงส่วน เชื่อมต่อของหลังคาภายในหมู่กุฏิ.....	76
ภาพที่ 69 ภาพแสดงลักษณะการเปลี่ยนแปลงของผังและการต่อเติมอาคารในแต่ละยุคสมัยของ หมู่กุฏิวัดสามโคก โดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2438 - 2545.....	86
ภาพที่ 70 ผังบริเวณของวัดสามโคก แสดงเส้นถนนสาธารณะประโยชน์ เส้นคลอง และตำแหน่ง อาคารที่สำคัญภายในวัดตำหนัก.....	89
ภาพที่ 71 แบบลายเส้นผังพื้นของหมู่กุฏิวัดสามโคก แสดงตำแหน่งของอาคารแต่ละหลังภายใน หมู่กุฏิ รวมถึงแสดงตำแหน่งของคลองและอาคารข้างเคียง.....	90
ภาพที่ 72 ภาพตัดแสดงพื้นที่ภายใน ส่วนของโครงสร้างอาคาร และลักษณะการเชื่อมต่อของ เรือนตำหนักทองและหอดฉัน หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก ที่มา : จากการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2558.....	91
ภาพที่ 73 ภาพตัดแสดงรูปด้านเรือนตำหนักทอง ส่วนของโครงสร้างหลังคาหอดฉัน และลักษณะ การเชื่อมต่อของเรือนตำหนักทองและหอดฉัน หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก ที่มา : จากการสำรวจของ ผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2558.....	92
ภาพที่ 74 ภาพตัดแสดงรูปทรงการ ออกแบบ และลักษณะการเชื่อมต่อของเรือนตำหนักทองและ หอดฉัน หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก.....	92
ภาพที่ 75 ภาพแสดงรูปด้าน ลักษณะฝาเรือน และลักษณะซุ้มประตู เรือนตำหนักทอง หมู่กุฏิ สงฆ์วัดสามโคก.....	92
ภาพที่ 76 ภาพแสดงรูปด้าน ลักษณะฝาเรือน ลักษณะซุ้มหน้าต่าง และการทรวดเอียงของเรือน ตำหนักทอง หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก.....	93
ภาพที่ 77 ภาพแสดงขนาดสัดส่วนและรูปทรงการออกแบบของซุ้มหน้าต่างเรือนตำหนักทอง หมู่ กุฏิสงฆ์วัดสามโคก.....	93

ภาพที่ 78 ภาพแสดงรูปทรงโดยรวมของหมู่กุฏิวัดสามโคกในปัจจุบัน	94
ภาพที่ 79 และ ภาพที่ 80 ภาพแสดงทัศนียภาพ รูปทรงโดยรวม และอาคารข้างเคียงของหมู่กุฏิ วัดสามโคกในปัจจุบัน	94
ภาพที่ 81 และ ภาพที่ 82 ภาพแสดงทัศนียภาพ รูปทรงโดยรวม และอาคารข้างเคียงของหมู่กุฏิ วัดสามโคกในปัจจุบัน	95
ภาพที่ 83 และ ภาพที่ 84 ภาพแสดงทางเข้าหลักของอาคาร และภาพแสดงรูปทรงอาคารหอ ระฆังของหมู่กุฏิในปัจจุบัน	95
ภาพที่ 85 ภาพที่ 86 และ ภาพที่ 87 ภาพแสดงรูปทรง ทัศนียภาพ และวัสดุอาคารของเรือนกุฏิ เจ้าอาวาสภายในหมู่กุฏิวัดสามโคกในปัจจุบัน	95
ภาพที่ 88 และ ภาพที่ 89 ภาพแสดงรูปทรง ทัศนียภาพ และวัสดุอาคารของเรือนตำหนักทอง ภายในหมู่กุฏิวัดสามโคกในปัจจุบัน	96
ภาพที่ 90 ภาพที่ 91 และ ภาพที่ 92 ภาพแสดงวัสดุผนังหลังคาของหมู่กุฏิวัดสามโคก ซึ่ง ประกอบด้วย 2 ชนิด คือ กระเบื้องดินเผาและสังกะสี	96
ภาพที่ 93 ภาพที่ 94 และ ภาพที่ 95 ภาพแสดงวัสดุของตัวอาคารภายในหมู่กุฏิวัดสามโคก	96
ภาพที่ 96 ภาพที่ 97 ภาพที่ 98 ภาพที่ 99 และ ภาพที่ 100 ภาพแสดงวัสดุของบานและซุ้ม ประตูและหน้าต่างภายในหมู่กุฏิวัดสามโคก	96
ภาพที่ 101 ภาพที่ 102 และ ภาพที่ 103 ภาพแสดงวัสดุปูพื้นภายในหมู่กุฏิวัดสามโคก	97
ภาพที่ 104 ภาพที่ 105 และ ภาพที่ 106 ภาพแสดงพื้นที่ส่วนหอนันภายในหมู่กุฏิ ซึ่งเป็นส่วนใช้ งานหลักภายในหมู่กุฏิวัดสามโคก	97
ภาพที่ 107 และ ภาพที่ 108 ภาพแสดงความสัมพันธ์ของหลังคาเรือนตำหนักทอง และภาพ แสดงการทรุดตัวของเรือนตำหนักทอง	98
ภาพที่ 109 ภาพที่ 110 ภาพที่ 111 และ ภาพที่ 112 ภาพแสดงความสัมพันธ์ของเรือน ตำหนักทอง และเรือนกุฏิหลังที่ 1	99
ภาพที่ 113 ภาพแสดงตำแหน่งของอาคารหอรระฆังภายในหมู่กุฏิ	100
ภาพที่ 114 ภาพที่ 115 และ ภาพที่ 116 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันของอาคารหอรระฆังภายในหมู่ กุฏิวัดสามโคก	101

ภาพที่ 117 ภาพแสดงตำแหน่งของอาคารหอฉันท์ภายในหมู่กุฏิ.....	102
ภาพที่ 118 ภาพที่ 119 ภาพที่ 120 และ ภาพที่ 121 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันของอาคารหอฉันท์ ภายในหมู่กุฏิวัดสามโคก.....	104
ภาพที่ 122 ภาพที่ 123 และ ภาพที่ 124 ภาพแสดงทางเข้าหลักของหอฉันท์ และตำแหน่งการใช้ งานภายในหอฉันท์	104
ภาพที่ 125 ภาพแสดงตำแหน่งของอาคารเรือนกุฏิเจ้าอาวาสภายในหมู่กุฏิ.....	105
ภาพที่ 126 ภาพที่ 127 และ ภาพที่ 128 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันของอาคารเรือนกุฏิเจ้าอาวาส ภายในหมู่กุฏิวัดสามโคก.....	106
ภาพที่ 129 ภาพแสดงตำแหน่งของอาคารเรือนตำหนักทองภายในหมู่กุฏิ	107
ภาพที่ 130 และ ภาพที่ 131 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันและวัสดุของส่วนหลังคาเรือนตำหนัก ทองหมู่กุฏิวัดสามโคก.....	109
ภาพที่ 132 ภาพที่ 133 และ ภาพที่ 134 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันของผนัง บานประตู และบาน หน้าต่างภายนอกของเรือนตำหนักทอง.....	110
ภาพที่ 135 และ ภาพที่ 136 ภาพแสดงลักษณะการทุดเอียงของตัวเรือนตำหนักทองและสภาพ ในปัจจุบัน.....	110
ภาพที่ 137 และ ภาพที่ 138 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันภายในเรือนตำหนักทองหมู่กุฏิวัดสามโคก.	110
ภาพที่ 139 ภาพที่ 140 และ ภาพที่ 141 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันของผนัง ประตู และหน้าต่าง ภายในเรือนตำหนักทองหมู่กุฏิวัดสามโคก.....	111
ภาพที่ 142 และ ภาพที่ 143 ภาพแสดงลักษณะความเสียหายของผนังและหน้าต่างเรือนตำหนัก ทอง และภาพแสดงส่วนโครงสร้างหลังคาและลักษณะการมุงกระเบื้องหลังคาของเรือนตำหนัก ทอง.....	111
ภาพที่ 144 ภาพที่ 145 ภาพที่ 146 และ ภาพที่ 147 ภาพแสดงรูปแบบซุ้มหน้าต่างและซุ้ม ประตูเรือนตำหนักทอง	111
ภาพที่ 148 ภาพที่ 149 และ ภาพที่ 150 ภาพแสดงลักษณะการเขียนลวดลาย การประดับ กระจกสี และการแกะสลักไม้ของซุ้มหน้าต่าง.....	112

ภาพที่ 151 ภาพที่ 152 และ ภาพที่ 153 ภาพที่ 154 ภาพแสดงลักษณะการเขียนลวดลายทวาร
บาลของซุ้มประตูเรือนตำหนักทอง และภาพแสดงซุ้มหน้าต่างที่ชำรุดเสียหายของเรือนตำหนัก
ทอง..... 112

ภาพที่ 155 ภาพแสดงตำแหน่งของอาคารเรือนกุฎิสงฆ์หลังที่ 1 ภายในหมู่กุฎิ..... 113

ภาพที่ 156 ภาพที่ 157 และ ภาพที่ 158 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันภายนอกของอาคารเรือนกุฎิ
หลังที่ 1 ภายในหมู่กุฎิวัดสามโคก 114

ภาพที่ 159 ภาพที่ 160 ภาพที่ 161 และ ภาพที่ 162 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันภายในของอาคาร
เรือนกุฎิหลังที่ 1 ภายในหมู่กุฎิวัดสามโคก 114

ภาพที่ 163 ภาพแสดงตำแหน่งของอาคารเรือนกุฎิสงฆ์หลังที่ 2 ภายในหมู่กุฎิ..... 115

ภาพที่ 164 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันภายนอกของอาคารเรือนกุฎิหลังที่ 1 และอาคารเรือนกุฎิ
หลังที่ 2 ภายในหมู่กุฎิวัดสามโคก 116

ภาพที่ 165 ภาพที่ 166 และ ภาพที่ 167 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันภายในของอาคารเรือนกุฎิหลัง
ที่ 2 ภายในหมู่กุฎิวัดสามโคก 116

ภาพที่ 168 ผังพื้นอาคารหมู่กุฎิวัดสามโคก แสดงการแบ่งกลุ่มอาคารตามแนวความคิดการรักษา
รูปแบบการใช้งานและคุณค่าความเป็นเรือนมอญ ที่มา : จากการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ.
2557..... 128

ภาพที่ 169 ผังพื้นอาคารหมู่กุฎิวัดสามโคก แสดงการแบ่งกลุ่มอาคารตามแนวความคิดการรักษา
ร่องรอยหลักฐานในทุกช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ ที่แสดงให้เห็นรูปทรงและวัสดุอาคารในช่วงเวลา
ต่าง ๆ ที่มา : จากการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557..... 132

ภาพที่ 170 ภาพลายเส้นผังพื้นอาคารหมู่กุฎิวัดสามโคก แสดงการเปรียบเทียบการแบ่งกลุ่ม
อาคารที่แตกต่างกันของทั้ง 2 แนวความคิด คือ แนวความคิดรักษารูปแบบการใช้งานและคุณค่า
ความเป็นเรือนมอญ และแนวความคิดรักษาร่องรอยหลักฐานในทุกช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ ที่
แสดงให้เห็นรูปทรงและวัสดุอาคารในช่วงเวลาต่าง ๆ ที่มา : จากการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ.
2557..... 134

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภูมิสงฆ์เป็นอาคารที่เป็นที่อยู่อาศัยสำหรับพระภิกษุสงฆ์ที่ตั้งอยู่ในอาณาเขตของวัดซึ่งมีลักษณะของการใช้พื้นที่ที่คล้ายคลึงกันในแต่ละแห่ง แต่อาจจะมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละยุคสมัยที่ได้รับการก่อสร้าง

หมู่กุฏิสงฆ์ของวัดในพื้นที่ตำบลสามโคก จังหวัดปทุมธานีนั้น เป็นอาคารเรือนไทยประเพณีที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ เป็นการนำภูมิไม้หลายหลังมาจัดวางเป็นหมู่เรือนและต่อเชื่อมกันรูปแบบการจัดวางผังแบบเรือนพื้นถิ่นชาวมอญบริเวณตรงกลางหมู่กุฏิถูกสร้างเป็นหอนันท์และเป็นທີ່ประดิษฐานพระประธานประจำหมู่กุฏิ ซึ่งถือเป็นอาคารที่มีคุณค่าความสำคัญในความเป็นตัวแทนของอาคารไม้ที่มีความเก่าแก่และความเป็นสถาปัตยกรรมในรูปแบบของเรือนไทย-มอญ คือมีลักษณะของรูปแบบตัวเรือนแบบไทยประเพณี แต่มีการใช้งานและการจัดวางผังเรือนที่เป็นไปตามคติความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณีแบบชาวมอญที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงในปัจจุบัน

หมู่กุฏิสงฆ์ของวัดสามโคก ตำบลสามโคก จังหวัดปทุมธานีนั้นได้รับการสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาและมีการสร้างและต่อเติมเรือนในแต่ละยุคสมัยที่มีความแตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเรื่องลักษณะทางกายภาพ และการใช้สอยจะเห็นได้ว่าเป็นหมู่กุฏิที่ได้รับการบูรณะซ่อมแซม และเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการใช้สอยน้อยที่สุด ทำให้ยังคงเก็บรักษาคุณค่าและความแท้ดั้งเดิมของรูปแบบสถาปัตยกรรมในแต่ละยุคสมัยไว้ได้ นอกจากนี้ ภายในหมู่กุฏิไม้วัดสามโคก มีอาคารสำคัญที่สุด คือ เรือนตำหนักทองหรือเรือนกุฏิทอง ซึ่งถูกสันนิษฐานว่าในอดีตเคยถูกใช้เป็นที่ประทับชั่วคราวของพระเจ้าแผ่นดินในสมัยอยุธยา ซึ่งตัวเรือนดังกล่าวมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แตกต่างจากเรือนไทยประเพณีทั่วไป ทั้งขนาดเรือนที่ใหญ่กว่า และมีองค์ประกอบการประดับตกแต่งที่มากกว่า เช่น บานกรอบหน้าต่างแบบซุ้มเรือนแก้วที่มีการลงรักปิดทองประดับกระจกสี และเขียนลวดลายพฤกษชาติ และบานประตูที่มีการเขียนลายทวารบาล องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงฐานานุศักดิ์ชั้นสูงแบบเรือนพระตำหนักในสมัยอยุธยา ที่มีคุณค่าอย่างมากและหาพบ

ได้ยากในปัจจุบัน แต่เนื่องจากหมุกุฎิสงฆ์วัดสามโคกดังกล่าวนี้ ปัจจุบันอยู่ในสภาพที่มีความทรุดโทรม เพราะสภาพพื้นที่ที่ประสบปัญหาจากน้ำท่วมขังอยู่บ่อยครั้งและหมุกุฎิไม่ได้รับการบูรณะซ่อมแซมมาเป็นเวลานาน ทำให้ตัวเรือนที่เป็นไม้เกิดการผุพังเสื่อมสภาพและไม่สามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพในปัจจุบัน

ทั้งนี้จากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น เป็นเหตุให้การวิจัยนี้จะศึกษาแนวคิดทฤษฎีและหลักการเทคนิควิธีการในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมประเภทอาคารไม้ ลงพื้นที่ศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับหมุกุฎิไม้ในตำบลสามโคก และการศึกษาในเชิงลึกเกี่ยวกับหมุกุฎิสงฆ์วัดสามโคก เพื่อใช้ข้อมูลทั้งหมดที่ได้รับมาวิเคราะห์และเสนอเป็นแนวคิดการอนุรักษ์ให้กับหมุกุฎิวงฆ์วัดสามโคก ตำบลสามโคก จังหวัดปทุมธานี และนำไปประยุกต์ใช้กับหมุกุฎิหลังอื่นในพื้นที่สามโคกตลอดจนอาคารที่มีความใกล้เคียงกับกรณีศึกษาดังกล่าวนี้ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1.2.1 เพื่อศึกษาแนวคิดการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม โดยเฉพาะการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมไทยประเพณีประเภทอาคารไม้ ทั้งในเชิงทฤษฎีและในเชิงตัวอย่างงานอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นจริง
- 1.2.2 เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ ลักษณะทางกายภาพ ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อความเสื่อมสภาพ รูปแบบและองค์ประกอบทางกายภาพ คุณค่า ความแท้ รวมไปถึงการใช้งานที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ของหมุกุฎิสงฆ์หลังอื่น ในพื้นที่ตำบลสามโคก จังหวัดปทุมธานี ที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน (ได้แก่ หมุกุฎิสงฆ์วัดตาคานัก หมุกุฎิสงฆ์วัดสะแก และหมุกุฎิสงฆ์วัดสามโคก)
- 1.2.3 เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ ลักษณะทางกายภาพ ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อความเสื่อมสภาพ รูปแบบและองค์ประกอบทางกายภาพ คุณค่า ความแท้ รวมไปถึงการใช้งานที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและประวัติการบูรณะที่ผ่านมาของหมุกุฎิสงฆ์วัดสามโคก ตำบลสามโคก จังหวัดปทุมธานี
- 1.2.4 เพื่อเสนอแนวคิดและกระบวนการการอนุรักษ์หมุกุฎิสงฆ์วัดสามโคก ตำบลสามโคก จังหวัดปทุมธานี

- 1.2.5 เพื่อนำแนวคิดและกระบวนการการอนุรักษ์หมู่กุฏิวัดสามโคก ไปเป็นแนวทางเพื่อประยุกต์ใช้กับวัดที่มีหมู่กุฏิสงฆ์ลักษณะเดียวกันในพื้นที่สามโคกตลอดจนอาคารที่มีลักษณะใกล้เคียงกันต่อไป

1.3 ขอบเขตการศึกษา

- 1.3.1 ศึกษาทฤษฎีและแนวคิดการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมของทั้งในประเทศและต่างประเทศ ในเรื่องของแนวความคิด หลักการการประเมินคุณค่าความแท้และสภาพอาคาร การเลือกระดับในการอนุรักษ์ตลอดจนกระบวนการขั้นตอนในการดำเนินงานอนุรักษ์
- 1.3.2 ศึกษาทฤษฎีและแนวคิดการอนุรักษ์อาคารไม้ หลักการและเทคนิควิธี กระบวนการดำเนินงาน ตลอดจนการศึกษาตัวอย่างงานอนุรักษ์จริงที่เกิดขึ้นในประเทศ
- 1.3.3 ศึกษาประวัติศาสตร์ ลักษณะทางกายภาพ ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อ ความเสื่อมสภาพ รูปแบบและองค์ประกอบทางกายภาพ คุณค่า ความแท้ รวมไปถึงการใช้งานที่เกิดขึ้นในปัจจุบันของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก ตำบลสามโคก จังหวัดปทุมธานี ที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน (ได้แก่ หมู่กุฏิสงฆ์วัดตำหนักหมู่กุฏิสงฆ์วัดสะแก และหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก)
- 1.3.4 ศึกษาประวัติศาสตร์ ลักษณะทางกายภาพ ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อ ความเสื่อมสภาพ รูปแบบและองค์ประกอบทางกายภาพ คุณค่า ความแท้ รวมไปถึงการใช้งานที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและประวัติการบูรณะที่ผ่านมาของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

1.4 ระเบียบวิธีการศึกษา

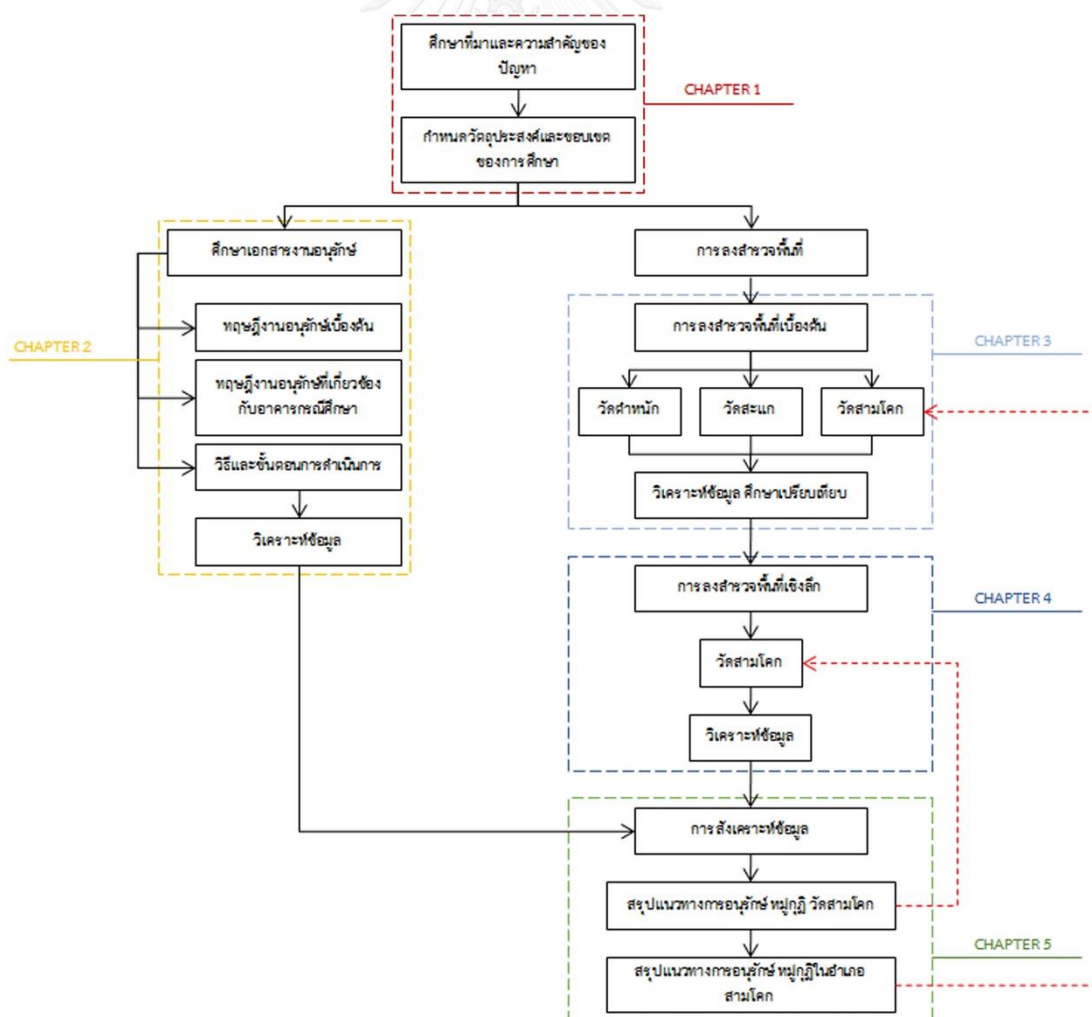
- ขั้นตอนที่ 1 ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในเรื่องแนวคิดการอนุรักษ์ หลักการในการอนุรักษ์ กระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินงานอนุรักษ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์อาคารไม้
- ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในเบื้องต้นในเรื่องของประวัติศาสตร์ ลักษณะทางกายภาพ ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อ ความเสื่อมสภาพ รูปแบบและองค์ประกอบทางกายภาพ คุณค่า ความแท้ รวมไปถึงการใช้งานที่เกิดขึ้นในปัจจุบันของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก ตำบลสามโคก จังหวัดปทุมธานี โดยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่และการสำรวจพื้นที่เบื้องต้น
- ขั้นตอนที่ 3 การศึกษาเชิงลึกของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก โดยใช้วิธีต่างๆ ดังนี้
- ศึกษาในเบื้องต้นในเรื่องของประวัติศาสตร์ ลักษณะทางกายภาพ ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อ ความเสื่อมสภาพ รูปแบบและองค์ประกอบทางกายภาพ คุณค่า ความแท้ รวมไปถึงการใช้งานที่เกิดขึ้นจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์สำรวจ และจดบันทึก
  - ศึกษาในเชิงลึกในเรื่องของรูปทรง ที่ว่าง การจัดวางผัง ความสำคัญและการใช้งานของเรือนแต่ละหลังในหมู่กุฏิ ตลอดจนความเสื่อมสภาพและการซ่อมแซมที่เกิดขึ้น โดยทำการรังวัดและเขียนแบบหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก ข้อมูลที่จะได้รับคือ ผังบริเวณ ผังพื้น รูปด้าน รูปตัด ของหมู่กุฏิที่แสดงให้เห็นสภาพปัจจุบัน เพื่อนำมาวิเคราะห์และหาแนวคิดในการอนุรักษ์ในแต่ละส่วน
  - ศึกษาในเชิงลึก โดยการสัมภาษณ์ผู้ใช้งาน ได้แก่ เจ้าอาวาส พระภิกษุ และประชาชนในพื้นที่ ข้อมูลที่จะได้รับคือ ประวัติความเป็นมาของวัด และหมู่กุฏิสงฆ์ ประวัติในการสร้างและการบูรณะปฏิสังขรณ์เรือนแต่ละหลังในหมู่กุฏิสงฆ์ ตลอดจนความต้องการใช้งานในปัจจุบัน
  - การประเมินคุณค่าและความแท้

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล

- วิเคราะห์เปรียบเทียบข้อมูลจากการศึกษาเบื้องต้นของหมู่กุฎิในพื้นที่สามโคก
- วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเชิงลึกหมู่กุฎิสงฆ์วัดสามโคก เพื่อเสนอแนวคิดการอนุรักษ์หมู่กุฎิสงฆ์วัดสามโคก ตำบลสามโคก จังหวัดปทุมธานี

ขั้นตอนที่ 5 สรุปผลการศึกษา แนวคิดการอนุรักษ์ หมู่กุฎิสงฆ์วัดสามโคกและหมู่กุฎิในพื้นที่ตำบลสามโคก ตลอดจนอาคารที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน พร้อมเสนอข้อคิดเห็นบางประการเพื่อนำแนวทางสำหรับการศึกษาต่อยอดต่อไปในอนาคต

แผนภาพที่ 1 แผนภาพแสดงระเบียบวิธีการศึกษา

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.5.1 ทราบถึง คุณค่า ความแท้ องค์ประกอบทางกายภาพ พื้นที่ใช้สอย ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นสภาพและความเสื่อมสภาพในปัจจุบัน ตลอดจนแนวคิดในการอนุรักษ์ที่ผ่านมาของหมู่กุฏิสงฆ์ ในพื้นที่ตำบลสามโคก จังหวัดปทุมธานี
- 1.5.2 ทราบถึง คุณค่า ความแท้ องค์ประกอบทางกายภาพ พื้นที่ใช้สอย ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นสภาพและความเสื่อมสภาพในปัจจุบัน ตลอดจนแนวคิดในการอนุรักษ์ที่ผ่านมาและประวัติศาสตร์การบูรณะในช่วงเวลาต่างๆของหมู่กุฏิสงฆ์ วัดสามโคก ตำบลสามโคก จังหวัดปทุมธานี
- 1.5.3 ข้อมูลในการทำการจัดบันทึกสภาพอาคารในปัจจุบันของหมู่กุฏิสงฆ์ ในพื้นที่ตำบลสามโคก จังหวัดปทุมธานี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจดบันทึกสภาพอาคารโดยละเอียดของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก
- 1.5.4 แนวคิดและกระบวนการการอนุรักษ์หมู่กุฏิสงฆ์และการอนุรักษ์บริบทที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับหมู่กุฏิสงฆ์ในพื้นที่วัดสามโคก และนำไปประยุกต์ใช้กับวัดที่มีหมู่กุฏิสงฆ์ในตำบลสามโคก ได้แก่ วัดตำหนัก และวัดสะแก
- 1.5.5 แนวคิดในการอนุรักษ์อาคารไม้ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกรณีศึกษา หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก ตำบลสามโคก จังหวัดปทุมธานี

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาแนวคิดการอนุรักษ์หมู่กุฎิสงฆ์ในอำเภอสามโคกครั้งนี้ มีหลักการ และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องทั้งหมด สามารถแบ่งได้เป็นหัวข้อ ดังนี้ 1) แนวคิดของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม 2) ขั้นตอนและกระบวนการในการดำเนินการอนุรักษ์อาคาร 3) หลักการและเทคนิควิธีการอนุรักษ์งานไม้ 4) กรณีศึกษา หอไตรวัดเทพธิดาราม

การศึกษาและทบทวนวรรณกรรมสำหรับวิทยานิพนธ์นี้มีขอบเขตการศึกษาที่จะนำไปสู่การหาแนวคิดการอนุรักษ์หมู่กุฎิในพื้นที่ตำบลสามโคก ได้แก่ การศึกษาแนวคิดการอนุรักษ์ที่เป็นหลักเกณฑ์สากลจากทั้งในประเทศและต่างประเทศเพื่อกำหนดกรอบแนวทางในการหาแนวคิดการอนุรักษ์และนำไปสู่การศึกษาขั้นตอนและกระบวนการในการดำเนินการอนุรักษ์อย่างเหมาะสม ได้แก่ การเก็บข้อมูลอาคารก่อนทำการอนุรักษ์ การศึกษาปัจจัยทางกายภาพ ปัญหาที่เกิดขึ้นและบริบทพื้นที่โดยรอบ การเลือกระดับวิธีการอนุรักษ์อย่างเหมาะสม และการประเมินคุณค่าความแท้ของตัวอาคาร นอกจากนี้ยังศึกษาไปในรายละเอียดเรื่องหลักการและเทคนิควิธีการอนุรักษ์งานไม้ที่เกิดขึ้นในประเทศเพื่อใช้เป็นกรณีศึกษาและเป็นส่วนหนึ่งในการเสนอแนวคิดการอนุรักษ์หมู่กุฎิสงฆ์ในตำบลสามโคก จังหวัดปทุมธานี

2.1 แนวคิดของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

หลักเกณฑ์ การดำเนินงานและแนวคิดการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมของไทย มีแนวคิดและทฤษฎีที่ดำเนินการตามแนวทางของประเทศทางโลกตะวันตก ซึ่งถือเป็นประเทศที่มีการดำเนินการเรื่องการอนุรักษ์มายาวนานตั้งแต่สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 15 มีการบัญญัติหลักเกณฑ์และข้อกำหนดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมขึ้นมาหลายฉบับ ทั้งที่เป็นแนวทางเฉพาะของประเทศนั้น ๆ และที่เป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นหลักสากลให้กับทุกประเทศ

ทั้งนี้สามารถสรุปเนื้อหาของหลักเกณฑ์และแนวคิดการอนุรักษ์ในกฎบัตรหรือข้อบัญญัติทั้งแนวคิดสากลและแนวคิดในประเทศไทยที่มีความเกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์ได้ดังนี้

2.1.1 แนวคิดของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมของสากล

แนวคิดการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมของสากลมีแนวคิดริเริ่มมาจากประเทศในแถบทวีปยุโรป โดยการบัญญัติหลักเกณฑ์และแนวทางในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเพื่อให้แต่ละประเทศนำไปปฏิบัติและปรับใช้ โดยกฎบัตรแรกเริ่มขึ้นในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นการบัญญัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์ซากโบราณสถานของอาณาจักรโรมัน (Ancient Roman

Remains) ต่อมามีการพัฒนาเกี่ยวกับกฎบัตรและหลักการอนุรักษ์ขึ้นอีกหลายฉบับเพื่อให้สามารถปรับใช้ได้กับสถาปัตยกรรมในหลากหลายประเทศ (สรุปเรียบเรียงพัฒนาการกฎบัตรและหลักการอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นไว้ในส่วนภาคผนวก)

จากการศึกษากฎบัตรที่เป็นหลักสากลจะเห็นได้ว่ากฎบัตรที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่องานอนุรักษ์ในประเทศไทยและมีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ ได้แก่ กฎบัตรแห่งกรุงเวนิซ หรือ Venice Charter¹, 1964 (พ.ศ. 2507) ซึ่งถือเป็นแม่บทของข้อบัญญัติการอนุรักษ์ในประเทศไทย เนื้อหาสาระสำคัญของกฎบัตรนี้เกี่ยวกับนิยามของโบราณสถานและบริบทโดยรอบในฐานะมรดกส่วนกลาง (common heritage) และกระบวนการอนุรักษ์ที่เน้นเรื่องการพิสูจน์ความแท้ (authenticity) ซึ่งถือเป็นหลักเกณฑ์ที่มีรูปแบบมาจากประเทศอิตาลีและเป็นหลักเกณฑ์ที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ในสมัยปัจจุบันอย่างมาก กฎบัตรเวนิซได้ให้ความหมายของคำว่าโบราณสถาน หมายถึง องค์ประกอบของพื้นที่คือทั้งตัวสถาปัตยกรรมและพื้นที่บริบทโดยรอบซึ่งในกระบวนการอนุรักษ์จำเป็นต้องคำนึงถึงทั้งสองอย่าง นอกจากนี้ยังเน้นเรื่องของการใช้วัสดุใหม่เท่าที่จำเป็นซึ่งต้องมีกระบวนการทำให้กลมกลืนกับวัสดุเดิมควบคู่ไปกับการทำให้เห็นความแตกต่าง กฎบัตรเวนิซยังกล่าวถึงเรื่องของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ (historic site) ที่ต้องมีการปกป้องและอนุรักษ์แบบบูรณาภาพ (integrity) และเรื่องของการเผยแพร่สู่สาธารณะที่ต้องมีการชี้แจงกระบวนการและที่มาของการดำเนินงานอนุรักษ์

นอกจากนี้ยังมีกฎบัตรสากลที่มีความสำคัญและมีความเกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์นี้คือ กฎบัตรบูรา หรือ Burra Charter², 1999 (พ.ศ. 2542) และเอกสารว่าด้วยเรื่องความแท้ Nara Document on Authenticity³ กฎบัตรทั้งสองได้รับการพัฒนาจากกฎบัตรเวนิซที่ถูกนำไปใช้ในประเทศที่มีความแตกต่างจากประเทศทางตะวันตกในเรื่องของสถาปัตยกรรมและมีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับงานอนุรักษ์ในประเทศไทยนั้นๆ โดยกฎบัตรบูรา มีสาระสำคัญคือเป็นกฎบัตรแรกๆที่คำนึงถึงการอนุรักษ์พื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนหรือมีคุณค่าทางจิตวิญญาณ โดยเป็นการอนุรักษ์ที่ทำเพื่อรักษา อดีต ปัจจุบันและอนาคตในกฎบัตรบูราพื้นที่ดังกล่าวจะถูกเรียกว่า ย่านมรดกวัฒนธรรม แหล่งมรดกวัฒนธรรม หรือ place of cultural significances ซึ่งหมายถึงแหล่งประวัติศาสตร์ที่รวมถึงอาคาร และสถานที่ที่ไม่จำเป็นต้องเป็นโบราณสถาน แต่เป็นแหล่งที่มีการสั่งสมคุณค่าองค์รวมขององค์ประกอบทางวัฒนธรรมมา

¹ ICOMOS. The Venice Charter. Venice, 1964.

² Australia ICOMOS. The Burra Charter. Australia, 1999

³ ICOMOS. The Nara Document on Authenticity, 1994

อย่างต่อเนื่อง และเอกสารว่าด้วยเรื่องความแท้ Nara Document on Authenticity เป็นการชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างการอนุรักษ์แบบเอเชียและการอนุรักษ์แบบตะวันตกซึ่งสาระสำคัญของเอกสาร จะว่าด้วยเรื่องของความแท้ที่เป็นเรื่องของจิตวิญญาณและความผูกพันกับพื้นที่ (intangible) ซึ่งเป็นความแท้ที่แตกต่างจากสถาปัตยกรรมทางตะวันตกที่จะเน้นไปในเรื่องของความแท้ของวัสดุ เนื่องจากความแตกต่างของทรัพยากรทำให้วัสดุในการสร้างสถาปัตยกรรมมีความคงทนที่แตกต่างกันและส่งผลให้สถาปัตยกรรมในเอเชียไม่สามารถรักษาความแท้ของวัสดุไว้ได้ยาวนานเท่ากับสถาปัตยกรรมในตะวันตก ดังนั้นเอกสารว่าด้วยเรื่องความแท้ Nara Document on Authenticity จะว่าด้วยเรื่องรูปแบบการสร้างและฝีมือช่างซึ่งมีการอนุรักษ์และสืบสานต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งฝีมือช่างและเทคนิคการสร้างเหล่านี้จะเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและรักษารูปแบบความแท้เอาไว้ได้ดังเช่นเดียวกับสมัยแรกสร้างสถาปัตยกรรมนั้น ๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่าลักษณะแนวคิดแบบนี้เป็นลักษณะเดียวกับสถาปัตยกรรมในประเทศไทยที่วัสดุหลักในการสร้างสถาปัตยกรรมเป็นไม้ทำให้เกิดการผุพังและเสื่อมสลายจึงจำเป็นต้องมีช่างฝีมือและความรู้เรื่องเทคนิคการสร้างเพื่อจะสามารถอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในประเทศให้คงอยู่ได้สืบไป และเป็นแนวคิดที่สามารถนำมาปรับใช้กับวิทยานิพนธ์นี้

2.1.2 แนวคิดของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมของในประเทศ

แนวคิดของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมของประเทศไทยมีหลักเกณฑ์และแนวทางการอนุรักษ์ ที่ดำเนินตามแนวทางของประเทศทางโลกตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศในแถบทวีปยุโรปซึ่งมีการบัญญัติกฎบัตรและหลักการอนุรักษ์ขึ้นมาหลายฉบับ แต่กฎบัตรที่เป็นที่ยอมรับทั่วไปจนเป็นแนวทางตามหลักสากล คือ กฎบัตรแห่งกรุงเวนิส (Venice Charter) ดังที่กล่าวมาในข้างต้น ซึ่งกรมศิลปากรได้จัดตั้งหลักการและแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานของไทยตามแนวคิดของกฎบัตรแห่งกรุงเวนิส ซึ่งมีเนื้อหา ดังนี้

แนวทางการอนุรักษ์สำหรับโบราณสถานที่ยังมีการใช้งานอยู่⁴

1. โบราณสถานใดที่ยังมีประโยชน์ใช้สอยอยู่ จะทำการอนุรักษ์โดยการเสริมสร้างหรือต่อเติมสิ่งจำเป็นขึ้นใหม่ก็ได้ เพื่อความเหมาะสม ทั้งนี้ไม่จำเป็นจะต้องทำให้เหมือนของเดิมทีเดียว แต่สิ่งเพิ่มเติมขึ้นใหม่นั้น จะต้องมิลักษณะกลมกลืนและไม่ทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้น ๆ

⁴ ศิลปากร, กรม. กองโบราณคดี ทัศนศึกษาและแนวทางการปฏิบัติการณ์อนุรักษ์ อนุสรณ์สถาน และแหล่งโบราณคดี. กรุงเทพฯ : หิรัญพัฒน์. 2533.

2. การปรับปรุงภายในอาคารนั้น ให้กระทำได้หากมีความจำเป็น แต่จะต้องไม่ทำในองค์ประกอบภายในอาคารนั้นเสียหาย
3. โบราณสถานที่มีการอนุรักษ์ โดยมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขมาก่อนแล้ว จะต้องพิจารณาศึกษาให้ละเอียดว่าได้บูรณะแก้ไขมาแล้วกี่ครั้ง ผิดถูกอย่างไร ระยะเวลาเท่าใดการอนุรักษ์ใหม่ที่จะทำนี้ไม่จำเป็นจะต้องใช้แบบใดแบบหนึ่งเสมอไป แต่พิจารณาเลือกแบบที่เหมาะสมที่สุดเป็นหลักในการอนุรักษ์ เพื่อให้โบราณสถานนั้นมีคุณค่าและความสำคัญมากที่สุด ทั้งนี้ต้องทำเป็นหลักฐานแสดงให้ปรากฏถึงการเปลี่ยนแปลงแก้ไข จะด้วยวิธีการบันทึกเป็นเอกสารเขียนแบบไว้ ทำหุ่นจำลอง หรือโดยวิธีการอนุรักษ์ก็ได้
4. ทำให้มีความพยายามทุกวิถีทางอย่างมีเหตุผล ในการนำสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์มาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม ในขณะที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในอาคารพื้นที่ตั้ง และสิ่งแวดล้อมของอาคารน้อยที่สุด หรือมิฉะนั้นก็ให้ใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ดั้งเดิมที่ตั้งใจไว้ของสถานที่นั้น
5. วัสดุ อุปกรณ์ ส่วนประกอบของอาคาร เช่น บานพับ กรอบประตู ฯลฯ หากจำเป็นจะต้องเปลี่ยน ควรพยายามหาวัสดุรุ่นเดียวกันมาใช้ หากหาไม่ได้ก็พยายามหาวัสดุที่กลมกลืนให้มากที่สุดมาทดแทน
6. การอนุรักษ์โบราณใด ๆ ก็ตาม จะต้องคำนึงถึงภูมิทัศน์ และสิ่งแวดล้อมโดยรอบโบราณสถานนั้นด้วย สิ่งใดที่จะทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้น ๆ ให้ดำเนินการปรับปรุงให้เหมาะสม
7. สิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นใหม่ในบริเวณใกล้เคียงกับโบราณสถาน ควรระวังไม่ให้ขนาด สี และแบบไปทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้น ๆ
8. การบูรณะจะต้องหยุดการกระทำลง ณ จุดที่มีการคาดเดาเกิดขึ้น ถ้าการต่อเติมมีความจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพื่อความแข็งแรงของอาคาร หรือความจำเป็นอื่นใดเป็นที่สุด การกระทำนั้นให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่เพียงพอตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทางกายภาพหรือทางภาพถ่าย เป็นสาระในการยึดถือมากกว่าที่จะออกแบบด้วยการคาดเดา โดยที่ลักษณะและวัสดุที่ใช้เป็นส่วนต่อเติมนั้นควรแตกต่างกับขอเดิมแต่ควรให้เข้ากันได้ ทั้งในแง่ของสัดส่วน

ลักษณะการออกแบบ สี ลายผิว และคุณภาพทางทัศนวิสัยอื่น ๆ โดยให้เป็นไปในลักษณะร่วมสมัย และให้มีเครื่องหมายประทับแจ้งเวลาที่บูรณะ แต่ยังคงรูปลักษณะของอาคารดั้งเดิมไว้ได้

9. แนวทางการอนุรักษ์ศิลปกรรมตกแต่งอาคารที่ปรากฏในมติว่าด้วยการอนุรักษ์ของคณะกรรมการว่าด้วยโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุหลักการ และแนวทางอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุของกองโบราณคดี และระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถานปี พ.ศ. 2528 โดยเนื้อหาหลักแล้วจะมีความคล้ายคลึงกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม หากจะมีข้อแตกต่างกันบ้างดังนี้

- การอนุรักษ์ชิ้นส่วนที่มีคุณค่าเยี่ยมยอดทางจิตรกรรม ประติมากรรม และโบราณวัตถุ ซึ่งติดอยู่ หรืออยู่ประจำโบราณสถานนั้น ๆ ทำได้เพียงสงวนรักษา หรือเพิ่มความแข็งแรงเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อรักษาคุณค่าของเดิมให้ปรากฏเด่นชัดมากที่สุด ยกเว้นปูชนียวัตถุที่มีการเคารพบูชาสืบเนื่องมาโดยตลอด และได้รับการพิจารณาเห็นชอบจากคณะกรรมการแล้ว
- เพื่อป้องกันมิให้ชิ้นส่วนของโบราณสถานที่มีคุณค่าทางศิลปะ ซึ่งรวมถึง ประติมากรรม จิตรกรรม และศิลปกรรม เกิดความชำรุดเสียหาย หรือถูกโจรกรรม จะต้องนำชิ้นส่วนนั้นมาเก็บรักษาไว้ในสถานที่อันปลอดภัย และถูกต้องตามกฎหมาย พร้อมทั้งแบบจำลองให้เหมือนของเดิมไปประกอบไว้ในที่โบราณสถานนั้นแทน ซึ่งวิธีการนี้จะปฏิบัติได้ ก็เมื่อไม่สามารถรักษาได้โดยวิธีอื่นแล้ว

จากการศึกษาแนวคิดการอนุรักษ์จากทั้งแนวคิดสากลและแนวคิดในประเทศไทยทำให้วิเคราะห์ได้ว่ารูปแบบแนวคิดการอนุรักษ์ที่จะนำไปใช้ในวิทยานิพนธ์นี้จะยึดแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานแบบของกรมศิลปากรเป็นหลักปฏิบัติในการหาแนวคิดการอนุรักษ์หมู่กุฎีในอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี เนื่องจากแนวคิดการอนุรักษ์ของกรมศิลปากรเป็นแนวคิดที่เหมาะสมกับสถาปัตยกรรมในประเทศอีก

ทั้งยังครอบคลุมในเรื่องกฎหมายและข้อกำหนดต่าง ๆ ในการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศ จึงเหมาะสมกับวิทยานิพนธ์นี้ แต่จะมีการสอดแทรกมุมมองแนวความคิดอนุรักษ์ของตะวันตกมาอธิบายในบางหัวข้อเพื่อให้เกิดความเข้าใจในภาพรวมที่เป็นสากลมากขึ้น

2.2 ขั้นตอนและกระบวนการในการดำเนินการอนุรักษ์อาคาร

ขั้นตอนและกระบวนการในการดำเนินงานอนุรักษ์อาคารจะเป็นการแสดงรายละเอียดและลำดับขั้นตอนในการดำเนินงานอนุรักษ์ที่มีการสรุปไว้เป็นหลักเกณฑ์และแนวทางในการปฏิบัติของทั้งที่เป็นหลักปฏิบัติสากลและหลักปฏิบัติในประเทศ โดยวิทยานิพนธ์นี้จะมุ่งเน้นไปที่ขั้นตอนก่อนการดำเนินการอนุรักษ์เป็นหลัก สามารถแบ่งได้เป็นหัวข้อ ดังนี้

1. ขั้นตอนในการดำเนินการอนุรักษ์ จะเป็นการอธิบายกระบวนการในภาพรวมทั้งหมด ตั้งแต่การเริ่มลงสำรวจพื้นที่ไปจนถึงการการปฏิบัติตามแนวทางการอนุรักษ์ที่วางไว้
2. การประเมินคุณค่าและความแท้ของตัวอาคาร เป็นหนึ่งในขั้นตอนก่อนการดำเนินงานอนุรักษ์และเป็นส่วนสำคัญที่สุดในการกำหนดกรอบแนวคิดและทิศทางในการอนุรักษ์อาคาร
3. การเลือกระดับวิธีการอนุรักษ์ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการอนุรักษ์ตัวอาคารซึ่งการตัดสินใจในการเลือกระดับจะขึ้นอยู่กับปัจจัยในหลายด้าน เช่น การประเมินสภาพโดยรวมและการประเมินคุณค่าความแท้ เป็นต้น ทั้งนี้จะยึดหลักแนวคิดสากลในการอนุรักษ์ที่จะทำการอนุรักษ์อาคารโดยแต่ต้องตัวอาคารน้อยที่สุด

2.2.1 ขั้นตอนในการดำเนินการอนุรักษ์อาคาร

1. แนวทางการดำเนินงานในต่างประเทศ

แนวทางการดำเนินงานอนุรักษ์ในต่างประเทศจะมีการบัญญัติหลักเกณฑ์และลำดับขั้นตอนที่แตกต่างกันไปตามแต่ละประเทศ จากการศึกษาและทบทวนวรรณกรรมพบว่า มีนักวิชาการที่บัญญัติหลักเกณฑ์และขั้นตอนการดำเนินงานอนุรักษ์ที่ได้รับการยอมรับเป็นหลักสากลและได้นำหลักเกณฑ์เหล่านี้ไปปรับใช้เป็นแม่แบบให้กับหลักเกณฑ์การดำเนินงานอนุรักษ์ในประเทศอื่นๆ ได้แก่ หลักเกณฑ์

ขั้นตอนการดำเนินงานอนุรักษ์ของ เซอร์ เบอร์นาร์ด ฟีลเดน⁵ (Bernard Feilden) ที่ได้กล่าวถึงขั้นตอนของการบูรณะอาคารเก่าที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ไว้ 3 ขั้นตอนหลัก คือ

- การจัดตั้งและสร้างแผนการบูรณะแบบหลายทางเลือก
- การกำหนดนโยบายของการบูรณะ
- การทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลและกำหนดข้อเสนอแนะแนวทางการปฏิบัติการบูรณะ โดยจะต้องพิจารณาใน 2 ประเด็นหลัก คือ จะต้องศึกษากฎหมาย ข้อบังคับต่างๆที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการควบคุมการออกแบบและปฏิบัติการอนุรักษ์ และจะต้องวางผังที่มีความยืดหยุ่นสูงเพื่อสามารถเปลี่ยนแปลงได้ง่ายในอนาคต

แอสตันเลย์ ราบัน⁶ (Stanley Rabun) กล่าวไว้ในหนังสือการวิเคราะห์โครงสร้างของอาคารเก่าที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ว่า ปัญหาการขาดหลักฐานที่เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์และการสูญหายของแบบก่อสร้างที่เป็นต้นแบบของเดิมทำให้นักอนุรักษ์หรือวิศวกรขาดข้อมูลที่สำคัญในการวิเคราะห์ไปอย่างมากทำให้ยากต่อการตัดสินใจในการเลือกแนวทางและปฏิบัติงานในการบูรณะ อีกทั้งยังมีปัญหาเรื่องวัสดุและกรรมวิธีการก่อสร้างแบบโบราณที่สถาปนิกและวิศวกรต้องการศึกษาค้นคว้าให้เข้าใจเสียก่อนที่จะตัดสินใจกระทำการใด ๆ หากโครงการบูรณะนั้นขาดข้อมูลความรู้และการวิเคราะห์ที่ดีพอจะเกิดอันตรายต่อตัวอาคาร คุณค่าของอาคาร และความปลอดภัยของผู้ใช้อาคารอีกด้วย จึงให้ความสำคัญกับขั้นตอนของการตรวจสอบประเมินและวิเคราะห์โครงสร้างของอาคารเก่าที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์นี้มากที่สุด โดยแบ่งขั้นตอนออกเป็นสองช่วง คือ

- การรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่หาได้และประเมินจากสิ่งที่เห็นได้ด้วยตาในบริเวณอาคาร

⁵ Bernard M. Feilden. Conservation of Historic Buildings. Avon : Bath Press. 1995

⁶ J. Stanley Rabun. Structural Analysis of Historic Building. New York : John Wiley & Sons. 2000.

- การกำหนดและอธิบายผลของการประเมินใหม่อีกครั้ง โดยในขั้นนี้จะต้องนำเอาข้อมูลที่ได้จากการสำรวจอาคารจริงและข้อมูลที่ได้จากทดสอบเรื่องวัสดุและโครงสร้างมาประกอบกัน

เอียน แชนด์เลอร์⁷ (Ian Chandler) เป็นผู้ที่ได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับขั้นตอนในการซ่อมแซมและปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยของอาคารสมัยใหม่จากนานาประเทศซึ่งจะมีความเปลี่ยนแปลงแตกต่างกันมากในแต่ละประเภทของอาคารที่แตกต่างกัน ดังนั้นการปรับเปลี่ยนบางส่วน of อาคารเพื่อประโยชน์ใช้สอยใหม่ อาจก่อให้เกิดปัญหาที่อยู่นอกเหนือขอบเขตของการคาดการณ์ได้จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำการวินิจฉัยทุกส่วนอย่างละเอียดถี่ถ้วนโดยแบ่งประเภทสาเหตุของการเสื่อมสภาพอาคารออกเป็น

- ข้อบกพร่องจากการออกแบบ
- ข้อผิดพลาดของการก่อสร้าง
- ความเสื่อมสภาพของคุณภาพเนื่องจากการก่อสร้าง
- ความเสียหายที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญหรือด้วยความตั้งใจ
- ความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมภายนอก
- ความเปลี่ยนแปลงของประโยชน์ใช้สอย หรือการเพิ่มน้ำหนักบรรทุก
- ความเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมภายในและระบบการใช้อาคาร

เอียน แชนด์เลอร์ (Ian Chandler) ได้แบ่งขั้นตอนการวินิจฉัยอาคารออกเป็นขั้นตอน ดังนี้

- ขั้นตอนการตรวจสอบอาคารเบื้องต้นเพื่อที่จะสามารถอธิบายประเภทของอาคารและทราบถึงประวัติการใช้งานที่ผ่านมา รวมถึงสำรวจบริเวณที่เกิดปัญหาให้ชัดเจนมากขึ้น
- ขั้นตอนการตรวจสอบอาคารโดยละเอียดจากจุดเสื่อมสภาพอาคารที่เด่นชัดและศักยภาพของการเสื่อมสภาพประเมินได้จากการสำรวจ

⁷ Chandler, Ian E. Repair & Renovation of Modern Buildings. New York : McGraw-Hill. 1991.

- เบื้องต้นแล้วนำมาตรวจสอบและเก็บข้อมูลเพิ่มเติมอีกครั้งใน
รายละเอียดเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเขียนสรุปรายงานขั้นสุดท้าย
- สรุปผลการสำรวจและวิเคราะห์ความเสียหายของโครงสร้างอาคารเพื่อ
ใช้เป็นข้อมูลสำหรับการตัดสินใจและเลือกวิธีการรักษาและวางแผน
ปรับปรุงอาคาร

ทั้งนี้จากการศึกษาข้อมูลขั้นตอนในการดำเนินงานอนุรักษ์อาคารข้างต้นจะ
เห็นได้ว่า ขั้นตอนในการทำงานอนุรักษ์ที่เป็นหลักสากลจะให้ความสำคัญกับขั้นตอน
การสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลของอาคารก่อนการอนุรักษ์เป็นอย่างมากเช่นใน
เรื่องของ การวินิจฉัยอาคาร ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ รูปแบบดั้งเดิมของ
อาคาร รวมไปถึงการตรวจสอบที่มาของปัญหาและประเมินความเสี่ยงสภาพที่
เกิดขึ้น

2. แนวทางการดำเนินงานในประเทศไทย

แนวทางการดำเนินงานอนุรักษ์ในประเทศไทยจะประกอบไปด้วยแนว
ทางการปฏิบัติที่เป็นของหน่วยงานรัฐบาลและแนวทางปฏิบัติของนักวิชาการ
ภาคเอกชน โดยเนื้อหาและหลักปฏิบัติโดยทั่วไปจะมีความคล้ายคลึงแต่แตกต่างกัน
ในเรื่องของรายละเอียดปลีกย่อย ทั้งนี้ในวิทยานิพนธ์นี้จะหยิบยกหลักเกณฑ์และ
แนวทางการปฏิบัติที่เป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลายในประเทศ ได้แก่ บัญญัติ
กฎระเบียบหลักปฏิบัติที่ว่าด้วยเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศของกรม
ศิลปากรซึ่งเป็นการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ขึ้นเพื่อเป็นการคุ้มครอง
โบราณสถานในประเทศไม่ให้ถูกตัดแปลงไปในทิศทางอื่น โดยเนื้อหาของกฎระเบียบ
มีดังนี้

ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528⁸

เนื่องด้วยกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ควบคุม ดูแล รักษา
โบราณสถานอันเป็นสมบัติและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติ ดังนั้น เพื่อให้
การอนุรักษ์โบราณสถานเป็นไปด้วยความถูกต้องทั้งทางด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์

⁸ ศิลปากร, กรม. กองโบราณคดี ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน. กรุงเทพฯ : 2528.

และโบราณคดี รวมทั้งให้มีความสัมพันธ์กับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และประเพณี และวัฒนธรรม

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 10 และมาตรา 11 แห่งพระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 จึง ออกระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ 1 ระเบียบนี้เรียกว่า “ระเบียบกรมศิลปากร ว่าด้วยการอนุรักษ์ โบราณสถาน พ.ศ. 2528”

ข้อ 2 ระเบียบนี้ให้ใช้บังคับ ตั้งแต่วันประกาศเป็นต้นไป

ข้อ 3 ในระเบียบนี้

(1) “การอนุรักษ์” หมายความว่า การดูแล รักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้ และ ให้หมายรวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะด้วย

ก. การสงวนรักษา หมายถึง การดูแล รักษาไว้ตามสภาพของเดิมเท่าที่เป็นอยู่ และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป

ข. การปฏิสังขรณ์ หมายถึง การทำให้กลับคืนสู่สภาพอย่างที่เคยเป็นมา

ค. การบูรณะ หมายถึง การซ่อมแซม และปรับปรุงให้มีรูปทรงลักษณะ กลมกลืนเหมือนของเดิมมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่ง ที่มีอยู่เดิม และสิ่งที่ทำขึ้นใหม่

(2) “โบราณสถาน” หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดย ลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี และให้หมายรวมถึง ศิลปวัตถุที่ติดตั้งประจำที่อสังหาริมทรัพย์นั้นด้วย

(3) “คณะกรรมการ” หมายความว่า คณะบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งให้ทำ หน้าที่พิจารณา ควบคุม ดูแล การอนุรักษ์โบราณสถาน

ข้อ 4 ก่อนที่จะดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานใดๆ ต้องปฏิบัติดังนี้

(4.1) ทำ การสำรวจศึกษาสภาพเดิม และสภาพปัจจุบันของโบราณสถาน ทั้งด้านประวัติการก่อสร้างและการอนุรักษ์ซึ่งรวมถึงรูปทรงสถาปัตยกรรม การใช้ วัสดุ และสภาพความเสียหายที่ปรากฏอยู่ โดยการทำเป็นเอกสาร บันทึกภาพ และ ทำแผนผังเขียนรูปแบบไว้โดยละเอียด เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับนำมาประกอบ พิจารณาทำโครงการอนุรักษ์ และเป็นเอกสารสำ คัญทางประวัติศาสตร์ ต่อไป

(4.2) ทำ โครงการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยพิจารณาว่าโบราณสถานนั้นมี คุณค่าและลักษณะความเด่นในด้านใดบ้าง อาทิเช่น ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี

จิตรกรรม ประติมากรรมหรือสถาปัตยกรรม ฯลฯ เป็นต้น แล้ววางแผนรักษาคุณค่าและความสำคัญที่เด่นที่สุดเป็นหลักไว้ แต่ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงคุณค่าและความสำคัญในด้านที่รองลงมาด้วย

(4.3) พิจารณาก่อนว่าโบราณสถานนั้น ๆ ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมมาแล้วหรือไม่เพียงใด หากได้ถูกแก้ไขและส่วนแก้ไขเพิ่มเติมขึ้นใหม่นั้นทำให้คุณค่าของเดิมเสียไป ควรพิจารณาเรื่องสิ่งที่แก้ไขเพิ่มเติมออก และบูรณะให้เหมือนเดิม

ข้อ 5 การอนุรักษ์โบราณสถานใด ๆ ก็ตามจะต้องคำนึงถึงภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมโดยรอบโบราณสถานนั้นด้วย สิ่งใดที่จะทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้น ๆ ให้ดำเนินการปรับปรุงให้เหมาะสมด้วย

ข้อ 6 โบราณสถานที่มีการอนุรักษ์โดยมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขมาก่อนแล้ว จะต้องพิจารณาศึกษาให้ละเอียดว่า ได้บูรณะแก้ไขมาแล้วกี่ครั้งผิดถูกอย่างไร ระยะเวลาเท่าใด การอนุรักษ์ใหม่ที่จะนี้ไม่จำเป็นจะต้องใช้แบบใดแบบหนึ่งเสมอไป แต่ให้พิจารณาเลือกแบบที่เหมาะสมที่สุด เป็นหลักในการอนุรักษ์เพื่อให้โบราณสถานนั้นมีคุณค่าและความสำคัญมากที่สุด ทั้งนี้จะต้องทำเป็นหลักฐานแสดงให้ปรากฏถึงการเปลี่ยนแปลงแก้ไขจะด้วยวิธีการบันทึกเป็นเอกสารเขียนแบบไว้ทำหุ่นจำลอง หรือโดยวิธีการอนุรักษ์ก็ได้

ข้อ 7 โบราณสถานที่มีคุณค่าความสำคัญเยี่ยมยอด ควรทำแต่เพียงเพิ่มความมั่นคง แข็งแรงหรือสงวนรักษาไว้เท่านั้น

ข้อ 8 การนำ วิธีการและเทคนิคฉบับใหม่มาใช้งานในงานอนุรักษ์เพื่อความมั่นคงแข็งแรงจะต้องมีการศึกษาและทดลองจนได้ผลเป็นที่พอใจแล้ว จึงจะนำมาใช้ได้ โดยไม่ทำให้โบราณสถานนั้นเสื่อมคุณค่าไป

ข้อ 9 การต่อเติมเพื่อความมั่นคงแข็งแรงของโบราณสถาน ควรทำเท่าที่จำเป็นให้ดูเรียบง่ายและมีลักษณะกลมกลืนกับของเดิม

ข้อ 10 ในกรณีที่จำเป็นจะต้องทำขึ้นส่วนของโบราณสถานที่ขาดหายไปขึ้นใหม่เพื่อรักษาคุณค่าทางสถาปัตยกรรม และให้การอนุรักษ์โบราณสถานนั้นสามารถดำเนินการได้ต่อไป การทำขึ้นส่วนขึ้นใหม่นั้นอาจทำได้โดยวิธีการออกแบบที่แสดงให้ได้อย่างชัดเจนว่าเป็นการทำขึ้นใหม่จะด้วยวิธีการใช้วัสดุต่างกัน การใช้สีต่างกัน หรือการทำพื้นผิวให้ต่างกับของเดิมก็ได้ แต่ต้องเป็นไปในลักษณะที่มีความผสมกลมกลืนกับของเดิม

ข้อ 11 การอนุรักษ์ขึ้นส่วนที่มีคุณค่าเยี่ยมยอดทางจิตรกรรม ประติมากรรม และโบราณวัตถุซึ่งติดหรืออยู่ประจำโบราณสถานนั้น ๆ ทำได้แต่

เพียงการสงวนรักษา หรือเพิ่มความมั่นคงแข็งขันเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อคุณค่าของเดิมให้ปรากฏเด่นชัดมากที่สุดยกเว้นปวชนียวัตถุที่มีการเคารพบูชาสืบเนื่องมาโดยตลอด และได้รับการพิจารณาเห็นชอบจากคณะกรรมการแล้ว

ข้อ 12 ซากโบราณสถานควรอนุรักษ์โดยการรวบรวมชิ้นส่วนต่าง ๆ ที่มีผู้มาประกอบขึ้นไว้ให้เหมือนเดิม หรืออาจจะเป็นเพียงการรวบรวมชิ้นส่วนต่าง ๆ มาประกอบขึ้นไว้เป็นบางส่วนสำหรับชิ้นส่วนที่ขาดหายไป ซึ่งจำเป็นในการสงวนรักษานั้น ก็อาจทำเพิ่มขึ้นใหม่ได้

ข้อ 13 การอนุรักษ์ซากโบราณสถาน ซึ่งมีคุณค่าทางประวัติ และโบราณคดีนั้นทำได้โดยรักษาไว้ตามสภาพเดิมหลังการขุดแต่ง แต่ต้องป้องกันมิให้เสียหายต่อไป ด้วยวิธีที่ไม่ทำให้โบราณสถานเสียคุณค่า

ข้อ 14 โบราณสถานที่เป็นปูชนียสถานอันเป็นที่เคารพบูชา ซึ่งเป็นที่รู้จักคุ้นเคยกันดีของประชาชนโดยทั่วไป จะต้องบูรณะไว้โดยไม่มีการแก้ไข เปลี่ยนแปลงลักษณะสีและทรวดทรง ซึ่งจะทำให้โบราณสถานนั้นหมดคุณค่า หรือเสื่อมความศักดิ์สิทธิ์ไป

ข้อ 15 เพื่อป้องกันมิให้ชิ้นส่วนของโบราณสถานที่มีคุณค่าทางศิลปะ ซึ่งรวมถึงประติมากรรมจิตรกรรม และศิลปกรรมเกิดการชำรุดเสียหาย หรือถูกโจรกรรม จะต้องนำชิ้นส่วนนั้นมาเก็บรักษาไว้ในสถานที่อันปลอดภัยและถูกต้องตามกฎหมาย พร้อมทั้งทำแบบจำลองให้เหมือนของเดิมไปประกอบไว้ในที่โบราณสถานนั้นแทน ซึ่งวิธีการนี้จะปฏิบัติได้ก็เมื่อไม่สามารถรักษาได้โดยวิธีอื่นแล้ว

ข้อ 16 โบราณสถานใดที่ยังมีประโยชน์ใช้สอยอยู่ จะกระทำการอนุรักษ์โดยการเสริมสร้างหรือต่อเติมสิ่งที่จำเป็นขึ้นใหม่ก็ได้เพื่อความเหมาะสม ทั้งนี้ ไม่จำเป็นที่จะต้องทำให้เหมือนของเดิมทีเดียวแต่สิ่งที่เพิ่มเติมขึ้นใหม่นั้นจะต้องลักษณะกลมกลืนและไม่ทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้นๆ

ข้อ 17 โบราณสถานต่างๆ ทั้งนี้ขึ้นทะเบียนแล้ว และยังไม่ขึ้นทะเบียน จำต้องมีมาตรการในการบำรุงรักษาไว้ให้อยู่ในสภาพที่มั่นคงแข็งแรง สวยงามอยู่เสมอ

ข้อ 18 กรณีที่โบราณสถานใดมีสภาพชำรุดทรุดโทรม อาจจะเป็นอันตราย การดำเนินการในเบื้องต้นควรใช้มาตรการอันเหมาะสม ทำการเสริมความมั่นคงแข็งแรงไว้ก่อนที่จะดำเนินการอนุรักษ์เพื่อป้องกันมิให้เสียหายต่อไป

ข้อ 19 ในบางกรณีจะต้องดำเนินการติดต่อขอความร่วมมือกับหน่วยราชการอื่นหรือสถาบันเอกชนซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบ หรือผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมของชาติ

ข้อ 20 งานทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์หรือการขุดค้น จะต้องทำรายงานในรูปของการวิเคราะห์และวิจัย โดยมีภาพประกอบซึ่งเป็นภาพถ่ายและภาพถ่าย และต้องรายงานสิ่งที่ได้ปฏิบัติทุกขั้นตอนโดยละเอียด เช่น งานแผ้วถาง การจัดบริเวณ งานเสริมความมั่นคงขึ้นส่วนต่าง ๆ ฯลฯ เป็นต้น และการบันทึกรายงานนี้จะต้องเก็บรักษาไว้ ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ข้อ 21 ให้อธิบดีกรมศิลปากรรักษาการให้เป็นไปตามระเบียบนี้

ขั้นตอนในการดำเนินการอนุรักษ์อาคารในมุมมองของ ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนะชลิตี⁹ ซึ่งเป็นนักวิชาการด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในประเทศได้กล่าวไว้ว่า ก่อนทำการอนุรักษ์อาคาร โดยเฉพาะอาคารที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนดั้งเดิมหรือชุมชนที่ได้รับการอนุรักษ์นั้น การเข้าใจพื้นที่ตั้งอาคารเป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อลักษณะทางกายภาพของอาคาร ดังนั้นวิทยานิพนธ์นี้จึงมุ่งศึกษาและทำความเข้าใจพื้นที่ที่ตั้งอาคารก่อนที่จะทำการศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับอาคาร เครื่องมือในการดูแลรักษาพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ คือ แผนงานอนุรักษ์ (Conservation Plan) และแผนการจัดการ (Management Plan) ประกอบไปด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

- ขั้นที่ 1 ทำความเข้าใจพื้นที่อนุรักษ์ โดยใช้วิธีการลงสำรวจพื้นที่ เก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งที่เป็นเอกสารและข้อมูลที่เป็นกายภาพ เพื่อการทำความเข้าใจภาพรวม
- ขั้นที่ 2 ทำการประเมินคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่
- ขั้นที่ 3 ทำการศึกษาปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- ขั้นที่ 4 กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการและการอนุรักษ์ ซึ่งขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูลโดยข้อมูล 3 ข้อข้างต้น เพื่อใช้ในการกำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของโครงการ

⁹ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนะชลิตี. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2552.

- ชั้นที่ 5 ทำการพัฒนากลยุทธ์เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้
- ชั้นที่ 6 ทำการปฏิบัติงานตามแผนการที่วางไว้ พร้อมกับทบทวนแผน

จากขั้นตอน 6 ขั้นตอนข้างต้นอาจมีบางขั้นตอนที่มีความเกี่ยวข้องหรือเป็นหลักการให้กับการวิจัยนี้ ดังนั้นรายละเอียดในแต่ละขั้นตอน จึงมีเฉพาะขั้นตอนที่มีส่วนช่วยสนับสนุนและเป็นแนวทางให้กับการวิจัย ซึ่งประกอบด้วย ขั้นตอนที่ 1-4 โดยมีรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนดังต่อไปนี้

- ชั้นที่ 1 การทำความเข้าใจพื้นที่อนุรักษ์ โดยวิธีการลงสำรวจพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล สำหรับการทำความเข้าใจพื้นที่ ขั้นตอนนี้ถือว่าเป็นขั้นตอนสำคัญ ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการทำความเข้าใจพื้นที่นั้น ๆ เช่น ขอบเขตของพื้นที่ กฎหมายและแผนงานที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ บุคคลหรือกลุ่มคนที่มีความสนใจต่อพื้นที่นั้น ๆ รวมทั้งการค้นคว้าข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ของพื้นที่ ซึ่งข้อมูลบางข้อมูลต้องมีการติดต่อผู้เชี่ยวชาญหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่นั้น ๆ
- ชั้นที่ 2 ทำการประเมินคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่ คุณค่าต่าง ๆ ที่ใช้ในการพิจารณาพื้นที่ได้แก่ คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าทางด้านศิลปะและสถาปัตยกรรมคุณค่าทางด้านสังคมและคุณค่าทางการศึกษา เป็นต้น ซึ่งคุณค่าต่าง ๆ เหล่านี้ สามารถเปลี่ยนแปลงได้ขึ้นอยู่กับเวลาและสถานการณ์ การอนุรักษ์อาคารหลังใดหลังหนึ่ง โดยการระบุวิธีการอนุรักษ์นั้น เป็นเรื่องที่ทำข้อสรุปได้ยาก อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะลงมืออนุรักษ์จำเป็นต้องศึกษาคุณค่าของอาคารหรือโบราณสถานเหล่านั้นเสียก่อน ไม่ว่าจะคุณค่านั้นจะเป็นคุณค่าใดก็ตามซึ่งการตัดสินใจในเรื่องคุณค่านั้น เราต้องมีความชัดเจนในเรื่องของการกำหนดคุณค่า โดยระบุได้ว่าเราจะเลือกอนุรักษ์คุณค่าใดบ้าง เพื่อป้องกันการมองข้ามคุณค่าใดคุณค่าหนึ่ง กรณีที่ไม่มีการระบุอย่าง

ชัดเจน และนำผลจากการศึกษาและวิเคราะห์ มาใช้เป็นเครื่องมือในการตัดสินใจว่าจะเลือกวิธีอนุรักษ์ด้วยวิธีการใด

- ขั้นที่ 3 การศึกษาปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง คือ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องในการปฏิบัติการอนุรักษ์ หมายถึงสิ่งที่จะช่วยสนับสนุนให้การปฏิบัติการอนุรักษ์ประสบผลสำเร็จ ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ มีดังต่อไปนี้ ได้แก่ ทุนทรัพย์ และทรัพยากรมนุษย์ เช่น กำลังคน เทคโนโลยีและเงินทุน สถานะภาพทางกฎหมายของพื้นที่ที่จะอนุรักษ์และสภาพภูมิอากาศ
- ขั้นที่ 4 การกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการโครงการ คือ การกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการอนุรักษ์เป็นการกำหนดการอนุรักษ์พื้นที่ที่เหมาะสมโดยครอบคลุมด้านต่าง ๆ เช่น การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ในอนาคต

จากการศึกษาขั้นตอนในการดำเนินการอนุรักษ์อาคารจากทั้งหลักเกณฑ์สากลและหลักเกณฑ์ในประเทศทำให้วิเคราะห์ได้ว่ารูปแบบขั้นตอนในการดำเนินการอนุรักษ์อาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์นั้นจะเน้นไปในขั้นตอนการดำเนินงานก่อนการอนุรักษ์เป็นหลัก เนื่องจากการศึกษาพบว่าแนวทางการดำเนินงานอนุรักษ์จากนักวิชาการที่มีประสบการณ์ด้านงานอนุรักษ์นั้นจะให้ความสำคัญกับขั้นตอนการดำเนินงานก่อนการอนุรักษ์เป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญในการกำหนดแนวทางการดำเนินงานอนุรักษ์ วิทยานิพนธ์นี้จึงจะนำเสนอเกี่ยวกับการขั้นตอนการดำเนินการก่อนการอนุรักษ์เป็นหลัก เพื่อนำข้อมูลที่ได้รับมาวิเคราะห์และประมวลผลในการเสนอแนวคิดการอนุรักษ์หมู่กุฎิในพื้นที่อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

2.2.2 แนวคิดการประเมินคุณค่า (Value)

ในการออกแบบปรับปรุงอาคารไม่ว่าในกรณีใดก็ตาม คุณค่าของอาคารถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งคุณค่าต่าง ๆ นั้นเป็นเสมือนแนวทางเพื่อกำหนดวิธีการและขอบเขตของการอนุรักษ์อาคาร นั่นหมายถึงก่อนที่จะทำการอนุรักษ์อาคารประวัติศาสตร์ใด ๆ ต้องมีการประเมินคุณค่าของอาคาร เพื่อใช้ในการพิจารณากำหนดวิธีการอนุรักษ์อาคาร ซึ่งจากการศึกษาหลักการในการประเมินคุณค่าทั้งหลักการสากลและหลักการในประเทศจะมีมุมมองและแนวความคิดที่มีความคล้ายคลึงกัน โดยมีหลักการพิจารณาดังต่อไปนี้

คุณค่า¹⁰ คือ สิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อร่างกายและจิตใจของมนุษย์ โดยคุณค่าต่าง ๆ นั้นสามารถเปลี่ยนแปลงได้ขึ้นอยู่กับลักษณะคุณค่าของสังคมในขณะนั้น ซึ่งในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม มีขั้นตอน คือ พิจารณาและประเมินคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ก่อนที่จะมีการอนุรักษ์ โดยมีคุณค่าดังต่อไปนี้

1. คุณค่าทางด้านอารมณ์ เป็นคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ความรู้สึกของคนในสังคมที่มีต่ออาคารหรือสถานที่นั้น ๆ ซึ่งสิ่งที่บ่งชี้ถึงคุณค่าด้านจิตใจ คือ อายุของอาคาร ความต่อเนื่องของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ความทรงจำที่เกี่ยวข้องกับอาคารของคนในสังคมนั้น ๆ อย่างไรก็ตาม การที่อาคารมีคุณค่าทางด้านนี้มาก จะส่งผลให้เกิดความหวงแหนและต้องการอนุรักษ์ไว้อย่างมาก
2. คุณค่าทางด้านวัฒนธรรม เป็นคุณค่าทางด้านความงามและความเป็นสัญลักษณ์ ขณะเดียวกันก็หมายรวมถึงคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและคุณค่าทางด้านเทคโนโลยีการก่อสร้างของอาคารนั้น ๆ
3. คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย เป็นคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับสังคมและสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบัน ซึ่งไม่ได้หมายถึงผลตอบแทนในรูปของเงินเท่านั้น แต่อาจเป็นสิ่งที่ดีที่เกิดขึ้นจากการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมนั้น ๆ หรือการนำมรดกทางวัฒนธรรมมาใช้ จนก่อให้เกิดประโยชน์ต่อวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อม

2.2.3 แนวคิดการประเมินความแท้ (Authenticity)

นอกจากการประเมินคุณค่าและความสำคัญของอาคารตามแนวคิดของนักวิชาการแล้ว การประเมินความแท้ (Authenticity) ก็เป็นสิ่งที่สำคัญเช่นกันในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูอาคารประวัติศาสตร์ โดยจากการศึกษาเอกสารนาราว่าด้วยเรื่องความแท้¹¹ พบว่าพื้นฐานการอนุรักษ์คุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมคือการรักษารูปแบบและประวัติศาสตร์ของมรดกนั้นให้คงอยู่ ซึ่งระดับความเข้าใจของคุณค่าต่อมรดกนั้นขึ้นอยู่กับความแท้ที่แสดงถึงคุณค่าเหล่านั้นที่สัมพันธ์ไปยังอดีตและเชื่อมโยงไปสู่อนาคต ดังนั้นความแท้จึงเป็นสิ่งสำคัญในการพิจารณาคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งสามารถทำการประเมินได้ด้วยการสำรวจกายภาพอาคารในพื้นที่จริง ทั้งนี้เรื่องของความแท้สามารถแยกย่อยออกเป็นหัวข้อได้ดังต่อไปนี้

¹⁰ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐิติ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2552.

¹¹ ICOMOS. The Nara Document on Authenticity, 1994

1. **ความแท้ด้านทำเลที่ตั้ง** ได้แก่ สถานที่ การตั้งถิ่นฐาน อารมณ์ของสถานที่ สิ่งแวดล้อม ลักษณะของพื้นที่และทัศนียภาพ องค์ประกอบที่มีชีวิตระดับการพึ่งพาอาศัยกันในท้องถิ่น
2. **ความแท้ด้านรูปทรงและการออกแบบ** ได้แก่ ผังของที่วางการออกแบบ วัสดุฝีมือช่าง เทคนิคและการก่อสร้าง งานวิศวกรรม ความเชื่อมโยงกับมรดกหรือสถานที่อื่น
3. **ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย** ได้แก่ ประโยชน์ใช้สอย ผู้ใช้งาน การร่วมมือ การเปลี่ยนแปลงของการใช้งาน การแบ่งพื้นที่ใช้สอย ผลกระทบของการใช้สอย ประโยชน์ที่ตอบรับกับบริบททางประวัติศาสตร์
4. **ความแท้ด้านคุณภาพเชิงนามธรรม** ได้แก่ การแสดงออกทางศิลปะ คุณค่าต่างๆ จิตวิญญาณ ผลกระทบทางอารมณ์ บริบททางศาสนา เสียง กลิ่นและรสชาติ กระบวนการสร้างสรรค์

2.2.4 ระดับวิธีการอนุรักษ์อาคาร

ระดับวิธีการอนุรักษ์อาคารเป็นหนึ่งในขั้นตอนการอนุรักษ์ โดยหลังจากการศึกษาข้อมูลทั้งหมดของตัวอาคารแล้วจึงจำเป็นต้องเลือกระดับวิธีในการอนุรักษ์อาคารว่าจะบูรณะมากน้อยอย่างไร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการวิเคราะห์และประเมินสภาพอาคารเบื้องต้นรวมไปถึงการประเมินคุณค่าและความแท้ โดยระดับวิธีในการอนุรักษ์อาคารนั้นมีตั้งแต่การป้องกันการเสื่อมสภาพของตัวอาคารไปจนถึงการสร้างอาคารหลังนั้นขึ้นมาใหม่ ทั้งนี้การจะเลือกระดับการอนุรักษ์นั้นต้องอยู่บนพื้นฐานแนวคิดที่ว่าควรจะต้องตัวอาคารให้น้อยที่สุดเท่าที่จำเป็น ระดับการอนุรักษ์อาคารทั้งที่เป็นหลักสากลและหลักในประเทศไทยมีการยึดถือตามแนวทางทฤษฎีของเบอร์นาร์ด เฟลเดน¹² (Bernard Feilden) ซึ่งมีหลักเกณฑ์ดังนี้

1. การป้องกันการเสื่อมสภาพของอาคาร (Protection)

โดยการกำจัดปัญหาที่ก่อให้เกิดการเสื่อมสภาพของอาคารนั้น ๆ เช่น การป้องกันความชื้นที่ก่อให้เกิดเชื้อรา หรือตัวทาลายเนื้อวัสดุ การป้องกันมลภาวะทางอากาศ ที่อาจมีผลต่อสภาพของอาคาร

2. การคงสภาพอาคาร (Preservation)

¹² Bernard M. Feilden. Conservation of Historic Buildings. Avon : Bath Press. 1995

เป็นการรักษาสภาพอาคารให้คงอยู่ในสภาพเดิมด้วยเทคนิคและวิธีการต่าง ๆ เป็นวิธีการที่ช่วยลดปัญหาการเสื่อมสภาพของอาคาร

3. การเสริมสภาพอาคาร (Consolidation)

เป็นการเพิ่มวัสดุหรือโครงสร้างให้มั่นคง โดยใช้การและวัสดุก่อสร้างแบบดั้งเดิม

4. การปฏิสังขรณ์ (Restoration)

การทำให้อาคารกลับไปอยู่ในสภาพที่เหมือนกับสภาพดั้งเดิมของอาคาร ทั้งนี้จะต้องอยู่บนพื้นฐานของการใช้วัสดุดั้งเดิม การปฏิสังขรณ์โดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์

5. การปรับปรุงอาคารเก่ามาใช้ใหม่ (Rehabilitation)

เป็นการซ่อมแซมปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงอาคารเก่า เพื่อตอบสนองประโยชน์ใช้สอยในปัจจุบัน โดยอาคารยังคงประโยชน์ใช้สอยเดิม หรืออาจเป็นประโยชน์ใช้สอยใหม่ก็ได้

6. การสร้างองค์ประกอบเลียนแบบของเดิม (Reproduction)

เป็นการสร้างองค์ประกอบที่สำคัญของอาคารหรือส่วนที่สูญหายไปของอาคารขึ้นมาใหม่เพื่อให้อาคารนั้นยังคงมีความสวยงามอย่างเดิม ซึ่งองค์ประกอบเหล่านั้นอาจเสื่อมสลายด้วยมลภาวะ หรือปัญหาสภาพแวดล้อมต่าง ๆ

7. การสร้างขึ้นมาใหม่ (Reconstruction)

เกิดขึ้นในกรณีที่อาคารเสื่อมสลายลงจากอุบัติเหตุทางธรรมชาติ ก็อาจมีการสร้างขึ้นมาใหม่โดยหลักในการสร้างนั้นจะต้องสร้างขึ้นตามหลักฐานเดิมที่มีอยู่ หรืออาจมีการสร้างในพื้นที่หรือตำแหน่งใหม่ โดยวิธีการสร้างใหม่นี้อาจทำให้คุณค่าสำคัญ ๆ ของอาคารเสียหายได้

ทั้งนี้จากการศึกษาระดับการอนุรักษ์ในประเทศพบว่าสถาปัตยกรรมในประเทศไทยมีการเลือกระดับวิธีที่แตกต่างกันออกไปตามความเสื่อมสภาพและประเภทของอาคาร แต่สำหรับสถาปัตยกรรมประเภทอาคารไม้ที่มีอายุยาวนานโดยส่วนมากนั้นจะดูตามลักษณะความเสื่อมสภาพของไม้ที่เกิดขึ้นและจึงค่อยเลือกระดับวิธีการอนุรักษ์ที่เหมาะสม โดยจะยึดหลักการการเก็บเอาไม้ที่เป็นวัสดุดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด นอกจากนี้ในกรณีที่ทำการอนุรักษ์กลุ่มอาคารหรืออาคารที่วางตัวกันเป็นหมู่เรือนแบบเรือนไทยนั้น สามารถเลือกระดับวิธีการอนุรักษ์ได้มากกว่าหนึ่งระดับ กล่าวคือ

ไม่จำเป็นต้องอนุรักษ์ในระดับเดียวกันทั้งหมด ทั้งนี้เพื่อให้มีความเหมาะสมกับลักษณะความเสื่อมสภาพของอาคารแต่ละหลังที่เกิดขึ้นจริงในสภาพปัจจุบัน

2.3 หลักการและแนวคิดวิธีการอนุรักษ์งานไม้

ไม้ ถือเป็นวัสดุก่อสร้างที่มีมาแต่โบราณและเป็นวัสดุการก่อสร้างดั้งเดิมของไทย ไม้เป็นสิ่งที่อยู่กับวิถีชีวิตของคนไทยมาอย่างยาวนานเนื่องด้วยสภาพภูมิประเทศที่เอื้ออำนวยต่อการเจริญเติบโตของพืชพรรณทำให้ไม้ที่เติบโตในภูมิประเทศของไทยมีคุณภาพสูงเหมาะแก่การนำไปสร้างเป็นที่อยู่อาศัย ดังนั้นรูปแบบและเทคนิคการสร้างสรรคงานไม้ถือเป็นเอกลักษณ์และภูมิปัญญาของคนไทยที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานทำให้ในการอนุรักษ์งานไม้นั้นจำเป็นต้องมีความเข้าใจถึงเรื่อง คุณสมบัติของไม้ ข้อจำกัดของวัสดุ ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับวัสดุไม้ และกรรมวิธีขั้นตอนการก่อสร้างแบบโบราณ เพื่อให้สามารถทำการอนุรักษ์ได้อย่างเหมาะสม และไม่ทำให้คุณค่าในสถาปัตยกรรมและศิลปะของงานไม้สูญหายไป

2.3.1 คุณสมบัติของไม้¹³

คุณสมบัติทางกายภาพที่สำคัญของไม้มี 4 ประการ ได้แก่

1. การยืดและหดตัวได้ในหลายทิศทาง (Anisotropic)
2. การรับน้ำและถ่ายเทน้ำกับสภาพแวดล้อม (Hygroscopic)
3. สามารถถูกทำลายได้ด้วยจุลินทรีย์ (Susceptible to attack by organism)
4. เผาไหม้ไฟได้ (Flammable)

ลักษณะความคงทนของไม้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ได้แก่

1. คุณภาพของวัสดุ
2. เทคนิคและเครื่องมือที่ใช้ในการตัดและทำพื้นผิวของวัสดุ
3. ลักษณะการออกแบบอาคาร (ซึ่งออกแบบในลักษณะที่จะไม่ทำให้อาคารต้องรองรับผลที่เกิดจากการเสื่อมสลายของตัวเอง)
4. สภาพของพื้นที่ดินที่อาคารนั้นตั้งอยู่ และฐานรากของอาคาร
5. สภาพภายนอกและภายในอาคาร เช่น ความชื้น อุณหภูมิ ลม แผ่นดินไหว

¹³ สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์. การอนุรักษ์โครงสร้างและวัสดุของโบราณสถาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540

2.3.2 ปัญหาการเสื่อมสภาพของไม้¹⁴

ปัจจัยทางด้านกายภาพ เคมี และทางด้านกลศาสตร์จะเป็นสิ่งสำคัญต่อการเสื่อมสภาพของไม้ในอาคารโบราณ ได้แก่

1. ข้อบกพร่องของไม้ระหว่างที่โตขึ้นตามธรรมชาติ
2. ปัญหาที่เกี่ยวกับขบวนการรักษาเนื้อไม้หรือการฝังไม้ก่อนนำมาใช้
3. ปัญหาที่เกิดขึ้นเนื่องจากวิธีการแปรรูปไม้จากซุงมาเป็นไม้แผ่นขนาดต่าง ๆ
4. การสูญเสียความแข็งแรงของไม้เนื่องจากความชื้นในเนื้อไม้
5. ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการที่เส้นใยของเนื้อไม้ไม่สามารถจะรับน้ำหนักหรือความเค้นได้ เนื่องจากการหดตัวของเนื้อไม้อย่างรวดเร็วหรือมากเกินไป
6. ผิวไม้ถลอกสีกร่อน เนื่องจากการใช้งานหรือระหว่างการทำงาน ฝุ่นละออง ทราย กรวด น้ำ หรือเกิดจากการกัดกินหรือทำลายของสัตว์
7. Photo degradation ของพื้นผิวของไม้เป็นผลมาจากการที่ไม้ถูกแดด และรังสีอัลตราไวโอเล็ตซึ่งสามารถจะทำลายพื้นผิวของไม้ได้หลายชั้น และอาจจะลึกลงไปได้ถึง 2-3 micrometer ในแต่ละครั้ง นอกจากนี้อัลตราไวโอเล็ตยังสามารถทะลุผ่านชั้นของน้ำยารักษาเนื้อไม้ ซึ่งมีความใสได้ เช่น polyurethane Lacquer และทำความเสียหายให้กับเนื้อไม้ภายใต้้น้ำยาเคลือบผิวนั้น ทำให้เกิดการลอกของน้ำยาเคลือบผิว ปัญหานี้มักจะเห็นได้เนื่องจากจะเกิดเชื้อราอยู่ในบริเวณระหว่างน้ำยาเคลือบผิวและผิวของไม้
8. Thermal degradation เกิดจากการที่ไม้ได้รับอุณหภูมิที่สูงมากเป็นระยะเวลานาน ซึ่งจะทำให้เกิดความเสียหายของเซลล์และทำให้ไม้สูญเสียคุณสมบัติในการรับแรง
9. ความเสียหายที่เกิดจากการขยายหดตัวของไม้เนื่องจากมีสภาพชื้น ทำให้เกลือละลายที่อยู่ในไม้มีความชื้นสลับแห้งไปด้วย
10. ความเสียหายที่อาจจะเกิด จากการที่มีสารที่เป็นกรดหรือต่างมาก

¹⁴ สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์. การอนุรักษ์โครงสร้างและวัสดุของโบราณสถาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540

11. การที่อาคารหรือโครงสร้างเดิมสร้างไว้ไม่ดี ทำให้เกิดการเสียหายผู้พึงได้
12. ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นเนื่องจากรายละเอียดในการก่อสร้างโดยเฉพาะในส่วนมีใช้ปกป้องสภาพแวดล้อมภายนอกเกิดเสียหายผู้พึงไป
13. ปัญหาที่เกิดจากโครงสร้างของอาคารเดิมไม่สามารถจะรับน้ำหนักได้ เพราะการเปลี่ยนแปลงโดยการเอาองค์ประกอบเดิมออกไปบางส่วน อาจจะโดยความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม
14. ปัญหาที่เกิดจากโครงสร้างของอาคารเดิม เนื่องจากมีการเพิ่มน้ำหนักให้กับโครงสร้างหรือการเติมองค์ประกอบบนโครงสร้างเดิม

การเสื่อมสลายทางชีวภาพ เป็นเหตุผลใหญ่ที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อไม้ได้ โดยมีต้นเหตุจากหลายรูปแบบ ได้แก่

1. แบคทีเรีย
2. เชื้อรา จะเกิดขึ้นในสภาวะที่เหมาะสม ได้แก่
3. แอ่ง เช่น ปลูก มอด แอ่งกินเนื้อไม้
4. พืชพันธุ์อื่น ๆ

สามารถจะทำลายเนื้อไม้ได้ในหลายลักษณะ เช่น ทำให้เนื้อไม้เปลี่ยนสี ทำให้ความชื้นเก็บอยู่ภายในเนื้อไม้และไม่สามารถจะทำให้เนื้อไม้แห้งได้ ทำให้เกิดการถลอกของผิวไม้ เช่น กิ่งไม้ที่ถูกลมพัดจะเสียดสีกับโครงสร้างไม้ทำให้เป็นรอย หรืออาจจะทำให้ไม้แตกได้โดยการที่เมล็ดพืชตกลงในบริเวณที่มีรอยแตกของไม้แล้วงอกจากเติบโตขึ้น ทำให้เนื้อไม้โดยรอบแตกออก

2.3.3 การซ่อมแซมและอนุรักษ์ไม้¹⁵

การเข้าใจเลือกวิธีและวัสดุในการซ่อมแซมและการอนุรักษ์จะต้องคำนึงถึงธรรมชาติและขนาดของความเสียหายที่เกิดขึ้นกับเนื้อไม้และระบบโครงสร้างทุกครั้ง มีกฎพื้นฐานในการซ่อมแซมที่จำเป็นต้องยึดปฏิบัติเมื่อจะทำการซ่อมแซมใด ๆ ดังนี้

¹⁵ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนรัชฎิติ. วัสดุก่อสร้างกับการอนุรักษ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. กำจัดแหล่งที่มาของปัญหา เช่น ซ่อมแซมหลังคา รางน้ำฝน ไม่ให้เกิดปัญหา รั่วซึมได้ ให้ได้ถุนมีการระบายอากาศที่ดีและไม่เปียกชื้น ถ้าโครงสร้างรับ น้ำหนักมากเกินไปให้อ่านน้ำหนักส่วนนั้นออก
2. เก็บสภาพของเดิมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทำการซ่อมโดยให้มีการรบกวน สภาพดั้งเดิมให้น้อยที่สุด
3. อย่าทำให้คุณค่าของความงามของอาคารนั้นลดน้อยลงเนื่องจากการซ่อมแซมที่ เกิดขึ้นใหม่
4. เมื่อทำการซ่อมแซมหลังคาหรือพื้น จะต้องระวังเรื่องผลกระทบที่มีต่อฝ้าเพดาน ด้านล่างโดยเฉพาะเพดานที่มีภาพเขียนหรือปูนปั้น
5. อย่าทำการเปลี่ยนแปลงการรับน้ำหนักของโครงสร้าง หลีกเลี่ยงการลงน้ำหนัก มาก ๆ ลงในจุดใดจุดหนึ่งในระหว่างการซ่อมแซมนั้น
6. ต้องมีการระมัดระวังอย่างมากในการซ่อมแซมองค์ประกอบที่ผูกพันจนผิดรูปผิด ร้างไปเพราะองค์ประกอบเหล่านั้นแตกหักเสียหายได้ง่ายมาก
7. จะต้องแน่ใจว่าไม้ที่ลอกเอาสีหรือพื้นผิวคลุมไม้ออกไปนั้นสามารถอยู่ได้โดยไม่ ต้องมีพื้นผิวปกป้องเพราะอาจจะเกิดปัญหาการเสื่อมสลายของไม้ตามมาทีหลัง ได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การอนุรักษ์ไม้ในโบราณสถานสามารถกระทำได้โดยมีวัตถุประสงค์ 2 ประการซึ่ง จำเป็นจะต้องกำหนดเสียก่อนก่อนที่จะทำการอนุรักษ์ได้แก่

1. การซ่อมแซมไม้เพื่อให้คงสภาพและค่าประโยชน์ใช้สอยเดิม คือให้เป็น องค์ประกอบทางโครงสร้างที่สามารถรับน้ำหนักได้
2. การซ่อมแซมเพื่อให้ไม้นั้นสามารถรับน้ำหนักตัวมันเองได้ โดยอาจจะมื องค์ประกอบอื่นเข้ามาช่วยรองรับ ซึ่งการซ่อมแซมในลักษณะนี้จะพบได้เฉพาะ ในสภาพของการซ่อมแซมเพื่อเอาไว้แสดงในพิพิธภัณฑ์ และอยู่ใน สภาพแวดล้อมที่ควบคุมเท่านั้นการอนุรักษ์ก็มีหลายวิธี ได้แก่
  - การเปลี่ยนแปลงไม้เดิมทั้งหมดหรือบางส่วน ถ้าไม้เดิมผุพังลงไปมาก ก็ อาจจะมีการเปลี่ยนไม้ใหม่ทั้งหมด หรือถ้ายังมีบางส่วนที่ยังแข็งแรงอยู่

ก็อาจจะคงไว้ได้ และตัดส่วนที่ผุพังออกไปแล้วปะไม้ใหม่เข้าไป
หลักการในการซ่อมคือจะต้องคงสภาพวัสดุของเดิมไว้ให้มากที่สุดเท่าที่
จะทำได้ การซ่อมแซมเช่นนี้มักเรียกว่า “replacements in kind”
หมายถึงไม้เก่าและไม้ใหม่ที่นำมาใช้ซ่อมจะต้องมีความเหมือนใน
ลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

- ชนิด
- คุณภาพ
- ลักษณะวิธีการแปรรูปไม้
- สี
- ทิศทางของเส้นไม้ลายไม้
- การใช้เครื่องมือในการเลื่อย ตัด และการแต่งผิว
- ลักษณะการแต่งผิวภายนอก

ไม้เก่าที่ผุพังจะถูกตัดออกและไม้ใหม่จะสอดเข้าไปแทนที่อย่าง
ระมัดระวังที่สุดส่วนใหญ่แล้วจะให้ synthetic resin เป็นตัวยึดไม้ใหม่
และหมายกับเข้าด้วยกัน

- การเสริมความมั่นคง เราอาจทำการเสริมความมั่นคงให้กับไม้โดยใช้
peg ไม้โลหะ หรือวัสดุสมัยใหม่อื่น ๆ โครงสร้างไม้อาจจะประกันด้วย
ไม้ใหม่ ไม้อัด เหล็กปะกัน หรือพลาสติก โดยยึดติดด้วย กาว สกรู หรือ
ตะปูควง
- การเสื่อมสภาพไม้ให้มั่นคง โดยการแช่น้ำยาเคมี เมื่อไม้เก่าอยู่ในสภาพ
ที่ยุ่ยเป็นผงเนื่องจากเชื้อราหรือแมลง หรืออาจจะเป็นผลมาจากการ
ได้รับอนุมูลสูงหรือไฟไหม้ ไม้ที่ยังคงสภาพเหลืออยู่จะสามารถนำมา
เสริมสภาพให้มั่นคงขึ้นได้โดยการอัดฉีดน้ำยาเคมีจำพวก synthetic
resin หรือ wax resin สังเคราะห์นี้อาจจะนำมาใช้อุดเนื้อไม้ในกรณีที่มี
ช่องว่างในเนื้อไม้ โดยอาจจะฉีดเข้าไปในไม้ที่ site (in situ) ด้วย

กระบอกฉีด น้ำยาที่ฉีดเข้าไปในเนื้อไม้ควรจะแทรกซึมให้ลึกเข้าไปในเนื้อไม้และมีคุณสมบัติ ดังนี้

- ไม่หดรณะที่ set ตัว
- ต้องยึดติดแน่นกับเนื้อไม้อย่างดี
- ต้องไม่ทำปฏิกิริยาทางเคมีกับเนื้อไม้
- ควรจะเอาออกจากเนื้อไม้ได้โดยไม่ทำอันตรายต่อไม้
- ควรจะคงสภาพอยู่ได้เมื่อเวลาผ่านไปและไม่มีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มมากขึ้น เช่น สีไม้เปลี่ยนเมื่อต้องถูกแสงอุลตราไวโอเล็ตเป็นเวลานาน และไม่เปราะเพราะสูญเสียความยืดหยุ่น
- ควรจะคงสภาพอยู่ในบริเวณที่กำหนดไม่ละลายไปกับความชื้นหรือน้ำ
- ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายไม่นำดูกับผิวของไม้

วัสดุจำพวก epoxy resin จะมีข้อเสียคือเมื่อเคลือบหรือฉีดเข้าไปในเนื้อไม้แล้วจะไม่สามารถจะเอาออกได้โดยไม่ทำให้เนื้อไม้เสียสภาพ

- การเสริมแรงให้กับไม้โดย resin วิธีการเสริมสภาพไม้ให้สามารถรับน้ำหนักได้นั้น ในประเทศทางตะวันตกได้มีการคิดค้นเทคนิคที่ใช้วัสดุสมัยใหม่ เช่น synthetic resin ร่วมกับการเสริมโครงสร้างด้วยเหล็ก แต่อย่างไรก็ตามวิธีการเหล่านี้จำเป็นจะต้องพิจารณาให้รอบคอบ และไม้จำเป็นจะต้องใช้ในทุกกรณีทั้งนี้เพราะ epoxy resin เป็นวัสดุที่ติดเนื้อไม้ไม่สามารถเอาออกได้ ในกรณีที่ไม่มีความผูกพันยากมากแต่ต้องการรักษาไม้นั้นไว้เพราะ
  - เป็นไม้ที่มีคุณค่าทางด้านความงามและศิลปะ เช่น มีการแกะสลักหรือเขียนสี
  - เป็นไม้ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ หรือบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์

- เป็นไม้ที่สำคัญเนื่องจากเป็นส่วนสำคัญของโครงสร้างดั้งเดิม แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาด้านโครงสร้างและประวัติของ โครงสร้างนั้น ๆ
- ในกรณีที่มีการเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นจะทำลายโครงสร้าง หรือรูปลักษณะของอาคารโดยรอบ
- เพื่อการเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นจะสิ้นเปลืองงบประมาณมาก หรือไม่เหมาะสมด้วยประการทั้งปวง
- การใช้วิธีการซ่อมโดยใช้การเสริมแรงด้วย resin และ reinforce ด้วยโลหะจะไม่เหมาะสมในกรณีดังต่อไปนี้
- การซ่อมรบกวนด้านความงามของสถาปัตยกรรม หรือวัสดุ โดยรวม
- ถ้าการซ่อมจะทำลายงานศิลป์ที่มีคุณค่า
- ถ้าการซ่อมจะทำลายวัสดุดั้งเดิมไปมาก
- การซ่อมจะไม่ถูกต้องตามเทศบัญญัติ ว่าด้วยความปลอดภัย ในการใช้อาคารหรือโครงสร้างนั้น ๆ

2.4 กรณีศึกษางานอนุรักษ์ : หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

การศึกษาเพื่อหาแนวความคิดการอนุรักษ์หมู่กุฏิสงฆ์ในอำเภอสามโคกครั้งนี้ จำเป็นที่จะต้องทราบถึงกระบวนการในการอนุรักษ์ ขั้นตอนการดำเนินงาน รวมไปถึงเทคนิควิธีการอนุรักษ์ในแต่ละองค์ประกอบที่เป็นลักษณะเฉพาะของงานสถาปัตยกรรมไทย ทั้งนี้จากการศึกษาหลักเกณฑ์การอนุรักษ์ผ่านทางเอกสารและการทบทวนวรรณกรรมนั้นไม่สามารถแสดงให้เห็นถึงรายละเอียดในการซ่อมแซมที่เฉพาะเจาะจงอย่างชัดเจน ดังนั้นการศึกษาจากกรณีศึกษาหรือตัวอย่างงานอนุรักษ์จริงจะแสดงให้เห็นถึงรายละเอียดและทำให้ทราบถึงกระบวนการดังกล่าวนี้ โดยกรณีศึกษางานอนุรักษ์ดังกล่าว คือ หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร ซึ่งเป็นอาคารสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณี ซึ่งมีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ใกล้เคียงกับวิทยานิพนธ์นี้รวมถึงเป็นตัวอย่างของงานอนุรักษ์ที่ได้มาตรฐานในประเทศ วิทยานิพนธ์นี้จึงขอหยิบยกหอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหารมาเป็นกรณีศึกษาเพื่อเป็นตัวอย่างในการหาแนวความคิดการอนุรักษ์หมู่กุฏิสงฆ์ในอำเภอสามโคกต่อไป

2.4.1 ข้อมูลเบื้องต้น : หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร¹⁶

- ประวัติความเป็นมา

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาใน พ.ศ. 2379 เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระราชทานแก่พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าหญิงวิลาส พระราชธิดา พระองค์ใหญ่ (กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ) การก่อสร้างพระอารามนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี (พระองค์เจ้าชายลดาวัลย์) เป็นแม่กองอำนวยการสร้างในตำบลสวนหลวงพระยาไกร สร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2382 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินผูกพัทธสีมาด้วยพระองค์เอง พระราชทานนามว่า “วัดเทพธิดาราม” รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธ์ ทรงดำรงตำแหน่งมรรคนายก พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่ดูแลบูรณะซ่อมแซมพระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาคร่อมกำแพงระหว่างพระอุโบสถและพระวิหาร 2 หลัง เจดีย์รายรอบพระวิหาร ศาลารายพระวิหารในกำแพง ตึกดาหิน วิหารน้อย หอไตร และใน พ.ศ. 2444 ทรงบูรณะพระพุทธรูปที่อัญเชิญมาจากจังหวัดพิษณุโลก นำขึ้นประดิษฐานในซุ้มพระปรางค์ทั้ง 4 องค์ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้บูรณะสถานที่จักรม ศาลาคร่อมกำแพงหลังพระอุโบสถ 2 หลัง สระน้ำ พื้น กุฏิคณะกลาง ปูหินอ่อนพื้น และตกแต่งเครื่องประดับภายในพระอุโบสถ รวมทั้งซ่อมแซมเครื่องใช้ภายในพระอุโบสถบูรณะประตูกำแพงและกำแพงหน้าวัดฐานรองม้าหมู่และตู้พระไตรปิฎก รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้สร้างถนนปูกระเบื้องซีเมนต์หลังโรงเรียนธรรมวินัย บูรณะกุฏิ หอฉัน และซุ้มประตู รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้บูรณะซ่อมแซมสิ่งที่ชำรุดทั่วไปเล็ก ๆ น้อย ๆ รัชกาลปัจจุบันได้บูรณะศาลาการเปรียญ สร้างถนน สร้างศาลาทรงไทยด้านหลังวัด 2 หลัง บูรณะซ่อมแซมกุฏิ เสนาสนะและส่วนที่ชำรุดอื่น ๆ โดยทั่วพระอาราม กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานเมื่อ พ.ศ. 2492

¹⁶ คณะกรรมการอนุรักษ์ ด้านสถาปัตยกรรมไทยประเพณี. โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดาราม. กรุงเทพมหานคร : สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์

- ที่ตั้งอาคาร

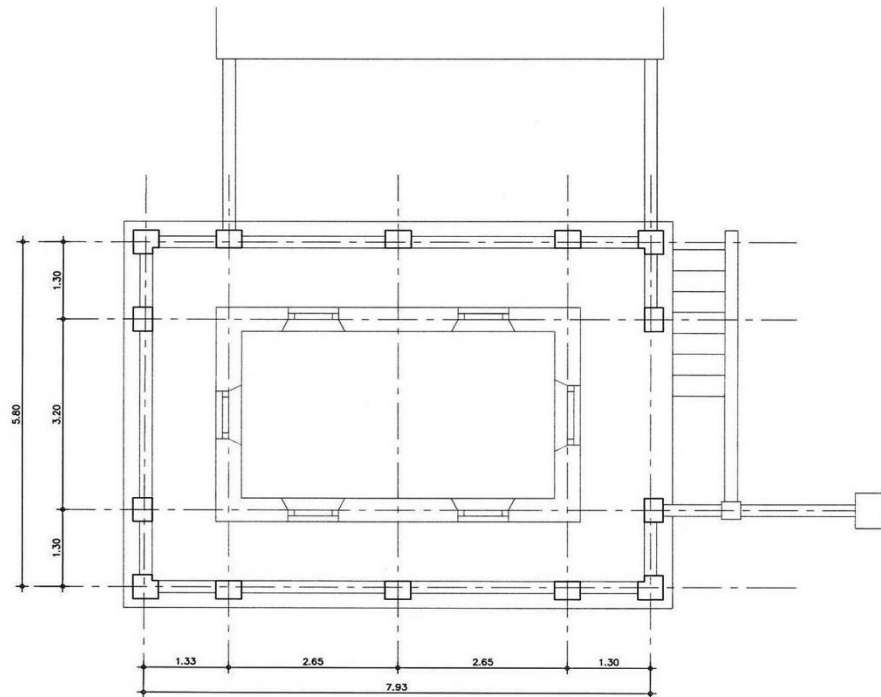
หอพระไตรปิฎกหลังนี้ตั้งอยู่ในส่วนหมู่กุฏิคณะ 5 ด้านทิศใต้ของเขตสังฆาวาส ใกล้กับซุ้มประตูทางเข้า ด้านหน้าอาคารติดถนนหลักของวัด ด้านข้างติดซอยสำราญราษฎร์ 2

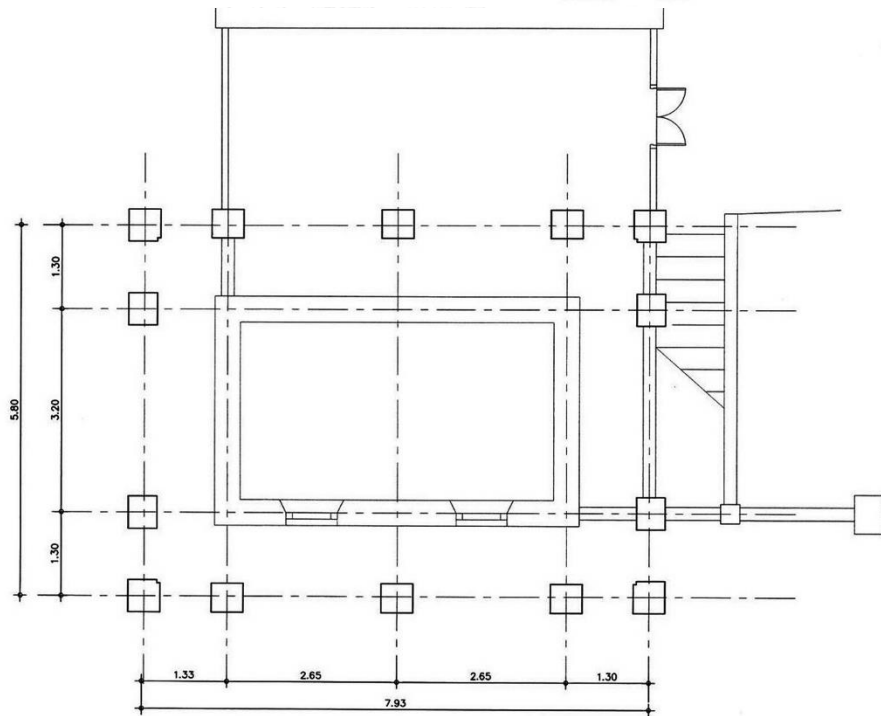
ภาพที่ 1 และ ภาพที่ 2 ภาพถ่ายเก่าแสดงผังอาณาบริเวณวัดเทพธิดารามวรวิหาร (ที่มาของภาพ โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร) และ ภาพถ่ายมุมสูงพระอุโบสถวัดเทพธิดาราม (ที่มาของภาพ โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร)

- แผนผังอาคาร

อาคารนี้มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าวางอาคารไปตามแนวทิศเหนือ-ใต้ เป็นอาคารสูง 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นใต้ถุนใช้สำหรับเก็บของ ชั้นบนเป็นหอพระไตรปิฎกบันไดทางขึ้นสู่ชั้นบนของอาคารตั้งอยู่ภายนอกอาคารทางด้านทิศเหนือขึ้นไปสู่ส่วนมุขหน้าของอาคารที่มีลักษณะเป็นผังย่อมุมรับกับบันไดดังกล่าว การวางผังของชั้นบนให้ความสำคัญกับห้องเก็บพระไตรปิฎกที่ตั้งอยู่บริเวณกึ่งกลางอาคาร ล้อมรอบด้วยระเบียงทางเดิน โดยห้องเก็บพระไตรปิฎกมีรูปแบบผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าวางตามแนวยาวของอาคาร ประตูทางเข้าอยู่ด้านทิศเหนือ ด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกมีหน้าต่างด้านละ 2 บาน ส่วนผนังด้านทิศใต้มีหน้าต่าง 1 บานกึ่งกลางแนวผนัง ปัจจุบัน ทางวัดได้สร้างผนังปูนของอาคารที่ต่อเติมใหม่ ทับลงบนผนังกระเบื้องทางเดินด้านทิศตะวันตกของหอพระไตรปิฎกยาวตลอดแนว

ผังพื้นที่ชั้นกลาง
มาตราส่วน ๑ : ๕๐

ผังพื้นที่ชั้นบน
มาตราส่วน ๑ : ๕๐

ภาพที่ 3 และ ภาพที่ 4 แบบแสดงผังพื้นที่ชั้นกลางและแบบแสดงผังพื้นที่ชั้นบนหอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดาราม (ที่มาของภาพ โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร)

- รูปแบบสถาปัตยกรรม

ลักษณะเป็นอาคารทรงไทย ตัวอาคารเป็นโครงสร้างกำแพงรับน้ำหนัก (Wall Bearing) หลังคาเป็นทรงจั่วแบ่งเป็น 2 ตับ มีหลังคากันสาดโดยรอบ มุงด้วยกระเบื้องดินเผาสีส้ม, สีเขียว และสีเหลือง บริเวณมุขสกัดด้านทิศเหนือมีการต่อเติมหลังคากันสาดไม้ เพื่อกันแดดฝนให้บันไดทางขึ้นมุงหลังคาด้วยสังกะสีสีแดง คูหาหน้าบันเป็นไม้ ประดับด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และนาคสะดุ้ง โดยหน้าบันหลักผูกลายพฤกษชาติ ปิดทองประดับกระจก ส่วนด้านล่างหน้ากระดานฐานพระมีการประดับตกแต่งด้วยถ้วยชามกระเบื้องลายครามบนหน้าจั่วปูนทาสีขาวส่วนห้องเก็บพระไตรปิฎก ฝาเพดานภายในเป็นไม้กระดานตีขีดทาสีขาว ตีกรอบรอบด้วยไม้มอบ ฝาเพดานทาสีแดงชาด พื้นภายในเป็นพื้นไม้จริงปิดทับด้วยเสื่อน้ำมัน ผนังก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาว ประตูและหน้าต่างเป็นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ลักษณะสอบเข้าตอนบน บานประตูทำด้วยไม้ประดับตกแต่งด้วยลายรดน้ำรูปทวารบาลยืนบนหลังสิงห์ พื้นหลังเป็นกระหนกเปลวลายเถา บานหน้าต่างทำด้วยไม้ประดับตกแต่งด้วยลายรดน้ำ ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ลายก้านแย่งทั้งกรอบประตูและกรอบหน้าต่างประดับด้วยซุ้มปูนปั้นผูกลายด้วยดอกพุดตานโดยรอบ มีการติดตั้งเหล็กดัดเพิ่มเติมบริเวณวงกบหน้าต่างทางด้านในอาคารทุกชุดส่วนระเบียงชั้นบนโดยรอบห้องเก็บพระไตรปิฎก ลักษณะเป็นระเบียงเปิดโล่ง มีเสาก่อด้วยอิฐรับน้ำหนักจากหลังคากันสาดโดยรอบ และผนังกระเบื้องอยู่ระหว่างแต่ละช่วงเสา รูปแบบเป็นระเบียงปูนกรูกระเบื้องปูแบบจันทกแต่งด้วยบัวปูนปั้น บริเวณหลังผนังกระเบื้อง และโดยรอบกระเบื้องปู ฝาเพดานเป็นไม้กระดานปูชนชิต ทาสีแดงชาด ยึดกับโครงสร้างหลังคาส่วนท้องกลอนพื้นระเบียงเป็นพื้นไม้จริงตีขีดรอยต่อระหว่างชั้นบนและชั้นล่างของอาคารภายนอก โดยรอบอาคาร ตกแต่งด้วยบัวปูนปั้น ลักษณะเป็นชุดหน้ากระดานบัวหงาย รับเสาด และผนังกระเบื้องชั้นบนบันไดของอาคารตั้งอยู่ภายนอกอาคารด้านทิศเหนือ ทั้งชั้นบันไดและผนังบันไดเป็นงานก่ออิฐฉาบปูน ส่วนผนังบันได มีรูปแบบเดียวกันกับผนังกระเบื้องชั้นบนคือเป็นงานก่ออิฐฉาบปูนตกแต่งด้วยบัวปูนปั้นและกระเบื้องปูแบบจันทกชั้นล่างเป็นห้องโถงใต้ถุนสำหรับเก็บของ มีผนังรับน้ำหนักฉาบปูนทาสีขาว ตั้งอยู่แนวเดียวกับผนังชั้นบน ส่วนหน้าต่างเป็นบานไม้ตำแหน่งที่ติดตั้งตรงกับแนวหน้าต่างชั้นบนทาสีแดง

2.4.2 สภาพปัจจุบัน : หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร¹⁷

แบ่งตามองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ได้แก่

- **หลังคา** กระเบื้องหลังคาชำรุด และบางส่วนสูญหาย สันนิษฐานว่าสืบเนื่องจากโครงหลังคาไม้ชำรุดเสื่อมสภาพ เนื่องจากปรากฏร่องรอยการโก่งตัวของแนวกระเบื้องหลังคาและเชิงกลอน ซ่อฟ้าเดิมสูญหาย 1 ตัว อีกตัวที่เหลืออยู่อยู่ในสภาพชำรุด ไบระกา, หางหงส์และตัวล้อยองชำรุดหมดสภาพ
- **หน้าบัน** งานปิดทองประดับกระจกมัวหมอง พื้นทองหลุดล่อน กระจกสีบางส่วนหลุดหาย แต่ไม้หน้าบันยังอยู่ในสภาพค่อนข้างดี
- **ฝ้าเพดานภายในและไขราหน้าจั่ว** ฝ้าเพดานภายในทั้งหมดและไม้ฝ้าระเบียงอยู่ในสภาพค่อนข้างดี แต่มีการทาสีทับ ส่วนไม้ฝ้าชายคาและฝ้าไขราเปื่อยผุ สีซีดจาง
- **ผนังและเสา** ผนังปูนฉาบภายในห้องชั้นบนหลุดร่อนบางส่วนผนังปูนฉาบเสากายนอกอาคารชั้นบนตอนล่างจนถึงชั้นล่างหลุดลอกจนเห็นถึงชั้นอิฐแทบทั้งหมด
- **ประตู-หน้าต่าง** บานประตูอยู่ในสภาพชำรุด เปิดปิดไม่สะดวก งานลายรดน้ำปิดทองวางเส้นเกือบทั้งหมด ส่วนบานหน้าต่างอยู่ในสภาพชำรุด เปิดปิดไม่สะดวก ลายปูนปั้นประดับกรอบหน้าต่างชำรุดบางส่วน ผนังของมัวหมอง
- **พื้น** พื้นภายในห้องชั้นบนเป็นพื้นไม้กระดานตีขีด ปัจจุบันถูกปูทับด้วยเสื่อน้ำมันทั้งหมด แต่โครงสร้างพื้นยังอยู่ในสภาพดี สันนิษฐานว่าใช้รอดไม้กลม ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 6 นิ้ว เช่นเดียวกับหอพระไตรปิฎกด้านเหนือ (คณะ 8) ส่วนพื้นระเบียงชั้นบน มีการเทพื้นซีเมนต์ทับลงบนพื้นไม้กระดาน ท้องพื้นไม้และโครงสร้างพื้นไม้เดิมอยู่ในสภาพเปื่อยผุ สีที่ทาไว้ซีดจาง
- **บันไดและผนังกระเบียง** พื้นชั้นบันไดมีคราบดำจากน้ำฝน ผนังบันไดและผนังกระเบียง ปูนฉาบหลุดร่อนเห็นถึงชั้นอิฐ กระเบื้องปูทั้งหมดอยู่ในสภาพสีถลอกหลุดลอก

¹⁷ คณะกรรมการอนุรักษ์ ด้านสถาปัตยกรรมไทยประเพณี. โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดาราม. กรุงเทพมหานคร : สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์

ภาพที่ 5 และ ภาพที่ 6 ภาพแสดงส่วนที่ชำรุดเสียหายของหลังคาหอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดาราม (ที่มาของภาพ โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร)

ภาพที่ 7 และ ภาพที่ 8 ภาพแสดงฝ้าเพดานไม้ก่อนการอนุรักษ์ของหอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดาราม (ที่มาของภาพ โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร)

ภาพที่ 9 และ ภาพที่ 10 ภาพแสดงส่วนที่ชำรุดของฉิวปูนฉาบของหอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดาราม (ที่มาของภาพ โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหารกรุงเทพมหานคร)

ภาพที่ 11 และ ภาพที่ 12 ภาพแสดงส่วนที่ชำรุดของบานประตูและส่วนที่ชำรุดของลวดลายปูนปั้นกรอบหน้าต่างของหอพระไตรปิฎก วัดเทพธิดาราม (ที่มาของภาพ โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร)

ภาพที่ 13 และ ภาพที่ 14 ภาพแสดงส่วนที่ชำรุดเสียหายของบันไดและผนังกระเบื้องของหอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดาราม (ที่มาของภาพ โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร)

2.4.3 การบูรณะและปรับปรุงอาคาร : หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร¹⁸

การดำเนินงานอนุรักษ์แบ่งเป็น 2 ขั้นตอน ได้แก่

- งานเตรียมการ
- งานบูรณะ

¹⁸ คณะกรรมการอนุรักษ์ ด้านสถาปัตยกรรมไทยประเพณี. โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดาราม. กรุงเทพมหานคร : สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์

งานเตรียมการ แบ่งส่วนงานออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

1. **งานสถาปัตยกรรม** งานสถาปัตยกรรมเป็นการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นรวมทั้งการลงสำรวจพื้นที่เก็บรายละเอียดเรื่องจุดที่ชำรุดเสียหายและทำการร่างวัดทำแบบสภาพปัจจุบัน เพื่อนำไปวิเคราะห์ศึกษาเปรียบเทียบและจัดทำแบบวิเคราะห์ อ้างอิงจากข้อมูลทางวิชาการที่ได้ศึกษาเบื้องต้น การทำแบบสำรวจร่างวัด และการทำแบบสภาพปัจจุบันของอาคารและพื้นที่โดยรอบ ทั้งนี้เพื่อนำข้อมูลทั้งหมดมาจัดทำแบบบูรณะหอพระไตรปิฎกและปรับปรุงพื้นที่โดยรอบ
2. **งานโบราณคดี** งานโบราณคดีเป็นการดำเนินการทางโบราณคดีในบริเวณพื้นที่โดยรอบหอพระไตรปิฎก เพื่อตรวจสอบระดับพื้นใช้งานเดิม โครงสร้างใต้ดินหรือหลักฐานทางโบราณคดีอื่นๆ
3. **งานวิทยาศาสตร์** งานวิทยาศาสตร์เป็นการดำเนินการศึกษาคุณสมบัติของวัสดุโบราณและวัสดุที่จะเลือกใช้ในการอนุรักษ์ เพื่อกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์ที่เหมาะสมและการแก้ปัญหาการเสื่อมสภาพ

งานบูรณะ แบ่งตามสัดส่วนและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ได้แก่

1. **งานหลังคา**
  - **หลังคา** ทำการบันทึกภาพถ่ายโดยละเอียดก่อนเริ่มงานบูรณะ ทำการบูรณะโดยซ่อมแซมโครงสร้างหลังคาไม้ส่วนที่ชำรุดแต่ยังพอใช้การได้ โดยให้คงสภาพกลอนสับของเดิมไว้ และทำการซ่อมโดยเปลี่ยนเฉพาะส่วนที่ชำรุด เปลี่ยนขึ้นส่วนโครงสร้างหลังคาไม้ส่วนที่ชำรุดจนหมดสภาพการใช้งาน โดยใช้ไม้สักที่มีขนาดและรูปแบบตามแบบดั้งเดิม และให้เปลี่ยนไม้ระแนงใหม่ทั้งหมดเสริมความแข็งแรงโครงสร้างหลังคาและบริเวณจุดยึดโครงสร้างหลังคาไม้กับผนังอิฐก่อ จัดทำระบบกันซึมโดยใช้แผ่นยางหรือแผ่นสังกะสี ติดตั้ง เหนือฝ้าเพดานชั้นบน ติดตั้งงานระบบอาคารใหม่ และติดตั้งกระเบื้องหลังคา พร้อมจัดทำครอบปูนปั้นทับแนวกระเบื้อง โดยให้กระเบื้องหลังคาส่วนคลุมบันไดมีรูปแบบที่แตกต่างจากหลังคาหลักของอาคาร
  - **หน้าบันและเครื่องล่ายอง** ทำการบันทึกภาพถ่ายโดยละเอียดก่อนเริ่มงานบูรณะ ร่างวัดเขียนแบบสภาพปัจจุบันให้ครบทุกองค์ประกอบ

ตรวจสอบและจัดทำแบบแสดงความเสียหายก่อนการบูรณะ พร้อม
จัดเก็บตัวอย่างวัสดุที่จำเป็นและถอดเก็บข้อฟ้าเดิมไว้เพื่อนำไปจัดแสดง
นิทรรศการ ภายหลังจากจัดทำข้อฟ้าใหม่ทั้ง 2 ตัว โดยใช้ไม้สักทำการประดับ
ตกแต่งด้วยกระจกสีตามขนาดและรูปแบบเดิม ส่วนหน้าบันทำการลอก
ผิวปิดทองหรือสีทองที่ทาทับหน้าบันออกทั้งหมดจนถึงผิวไม้เดิมด้านใน
ซ่อมแซมงานไม้ในส่วนที่ชำรุด ซ่อมแซมกระจกสีตกแต่งหน้าบันและ
เครื่องลายทองที่ยังอยู่ในสภาพดี และประดับกระจกสีเพิ่มเติมในส่วนที่
กระจกเดิมสูญหายไป ลงรักปิดทองใหม่ทั้งหมด

- **ฝ้าเพดานภายนอก ภายใน และฝ้าไชราน้ำจ้ว** ทำการบันทึกภาพ
ถ่ายโดยละเอียดก่อนเริ่มงานบูรณะ ทำการคลุมซุ้มประตูและหน้าต่าง
ทั้งหมดด้วยไม้ขัดยางเพื่อป้องกันความเสียหายขณะทำการบูรณะฝ้า
เพดาน รั้ววัดเขียนแบบสภาพปัจจุบันให้ครบทุกองค์ประกอบ ตรวจสอบ
สภาพและจัดทำแบบแสดงความเสียหายก่อนการบูรณะ พร้อมจัดเก็บ
ตัวอย่างวัสดุที่จำเป็น ทำการลอกสีน้ำมันที่ทาที่อยู่เดิมออกทั้งหมดด้วย
น้ำยาลอกสีและจัดทำแบบแสดงความเสียหายของไม้ฝ้าเพดานเดิม
ดำเนินการซ่อมแซมงานไม้แผ่นรวมทั้งช่องเปิดฝ้าเพดานที่ชำรุด ชัดแต่ง
ผิว ทาสีรองพื้น และทาสีจริง

2. งานประตูและหน้าต่าง

- **บานประตู-หน้าต่าง** ทำการบันทึกภาพถ่ายโดยละเอียดก่อนเริ่มงาน
บูรณะ ถอดบานประตูเดิมออกเพื่อนำไปจัดแสดงนิทรรศการ ภายหลังจาก
รั้ววัดเขียนแบบสภาพปัจจุบันให้ครบทุกองค์ประกอบตรวจสอบและจัดทำ
แบบแสดงความเสียหายก่อนการบูรณะ พร้อมจัดเก็บตัวอย่างวัสดุที่
จำเป็น ทำการลอกผิวบานหน้าต่างส่วนที่มีการปิดทองหรือทาสีทับไว้ออก
ทั้งหมดจนถึงเนื้อไม้เดิม หรือชั้นสีที่มีความแข็งแรงเพียงพอบันทึก
ภาพถ่าย ตรวจสอบและจัดทำแบบแสดงความเสียหายของงานไม้เดิมหรือ
ถอดบานหน้าต่างออกจากที่เดิม และขนย้ายออกมาซ่อมแซม ณ สถานที่
ซึ่งจัดเตรียมไว้ดำเนินการซ่อมแซมงานไม้ของบานหน้าต่างและกรอบ
เซ็ดหน้า (วงกบ) ที่ชำรุดจัดทำบานประตูใหม่ โดยใช้ไม้สัก ลงรักปิดทอง
โดยใช้รักแท้ตามกรรมวิธีของงานปิดทองแบบดั้งเดิม ตามขนาดและ

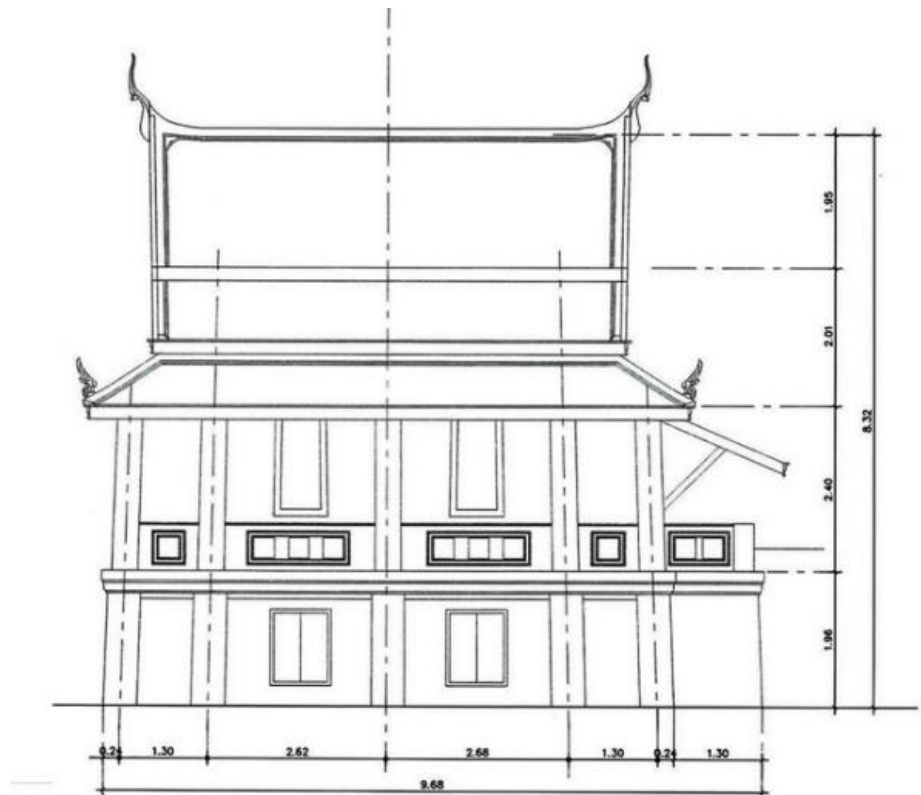
รูปแบบบานประตูเดิม ติดตั้งบานประตูและหน้าต่างกลับเข้ายังตำแหน่งเดิม ภายหลังการซ่อมแซมงานไม้เรียบร้อยแล้วลงรักปิดทองบานหน้าต่างและกรอบเช็ดหน้า โดยใช้รักแท้ตามกรรมวิธีของงานปิดทองแบบดั้งเดิม ติดตั้งอุปกรณ์มือจับ กลอน และกุญแจ ตามแบบบูรณะติดตั้งป้ายแสดงข้อมูลของบานประตู-หน้าต่างที่ทำการบูรณะ

- **ซุ้มประตู-หน้าต่าง** ทำการบันทึกภาพถ่ายโดยละเอียดก่อนเริ่มงานบูรณะ ติดตั้งไม้อัดยางเพื่อป้องกันความเสียหายขณะทำการบูรณะซุ้มประตู-หน้าต่าง รังวัดเขียนแบบสภาพปัจจุบันให้ครบทุกองค์ประกอบและจัดทำแบบแสดงความเสียหายก่อนการบูรณะ พร้อมจัดเก็บตัวอย่างวัสดุที่จำเป็น ลอกผิวปิดทองหรือสีทองที่ทำทับซุ้มปูนปั้นออกทั้งหมดจนถึงผิวปูนด้านในบันทึกภาพถ่ายสภาพปูนปั้นภายหลังจากการลอกผิวปิดทองออกทั้งหมด ซ่อมแซมงานปูนปั้นในส่วนที่ชำรุดลงรักปิดทองใหม่ทั้งหมด โดยใช้รักแท้

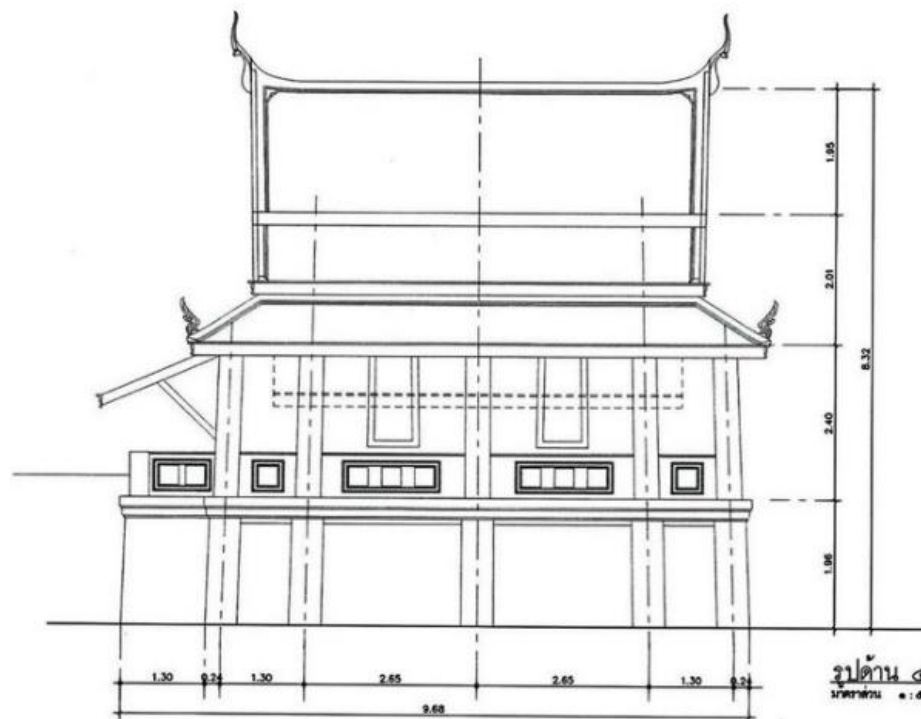
3. งานพื้น

- **พื้นภายในห้องชั้นบน** ทำการบันทึกภาพถ่ายโดยละเอียดก่อนเริ่มงานบูรณะ รังวัดเขียนแบบสภาพปัจจุบันให้ครบทุกองค์ประกอบลอกเสื่อน้ำมันที่ปูทับพื้นไม้เดิมออกทั้งหมด รวมทั้งขจัดคราบขาวให้หมดบันทึกภาพถ่าย ตรวจสอบและจัดทำแบบแสดงความเสียหายของไม้พื้นเดิม รื้อถอนพื้นไม้เดิมออกเรียงไม้พื้นใหม่โดยใช้ระบบการเรียงรูปแบบเดิม และดำเนินการซ่อมแซมงานไม้แผ่นหรือเปลี่ยนไม้ใหม่ในส่วนที่ชำรุด โดยใช้ไม้สักขัดแต่งผิว ทาสีย้อมไม้ สีธรรมชาติ(ระบุสีภายหลัง)
- **พื้นระเบียงชั้นบน** ทำการบันทึกภาพถ่ายโดยละเอียดก่อนเริ่มงานบูรณะ รังวัดเขียนแบบสภาพปัจจุบันให้ครบทุกองค์ประกอบ สกัดปูนที่เททับบนพื้นไม้เดิมออกบันทึกภาพถ่าย ตรวจสอบและจัดทำแบบแสดงความเสียหายของไม้พื้นเดิม รื้อถอนพื้นไม้เดิมออกเรียงไม้พื้นใหม่โดยใช้ระบบการเรียงรูปแบบเดิม และดำเนินการซ่อมแซมงานไม้แผ่นหรือเปลี่ยนไม้ใหม่ ในส่วนที่ชำรุด โดยใช้ไม้สักขัดแต่งผิว ทาสีย้อมไม้ สีธรรมชาติ(ระบุสีภายหลัง)

4. **งานบันไดและพนักระเบียง** ทำการบันทึกภาพถ่ายโดยละเอียดก่อนเริ่มงานบูรณะ รั้ววัดเขียนแบบสถาปัตยกรรมปัจจุบันให้ครบทุกองค์ประกอบและจัดทำแบบแสดงความเสียหายก่อนการบูรณะ พร้อมจัดเก็บตัวอย่างวัสดุที่จำเป็น สกัดผิวปูนฉาบบริเวณพนักรับบันไดและพนักระเบียงออก สกัดบัวปูนปั้นที่ชำรุดเสื่อมสภาพออกทั้งหมดโดยเก็บรักษาระดับผิวปูนฉาบและบัวปูนปั้นเดิมไว้เป็นระยะเพื่อใช้สำหรับอ้างอิงในงานบูรณะขั้นตอนการฉาบปูนและปั้นบัวใหม่ รื้อถอนประตูไม้เดิมที่บริเวณชานพักบันไดและกระเบื้องปูแบบจีนที่ชำรุดจนหมดสภาพการใช้งานออก ส่วนกระเบื้องปูเดิมที่ยังอยู่ในสภาพดี ให้นำไปจัดเก็บในที่ที่เตรียมไว้ ซ่อมรอยแตกร้าวของอิฐก่อและเปลี่ยนอิฐก่อที่ชำรุดเสียหาย ติดตั้งกระเบื้องปูเดิมที่ยังอยู่ในสภาพดี รวมไปถึงที่พนักระเบียงด้านทิศตะวันตก ทั้งนี้เพื่อแยกแยะให้เห็นของใหม่และของเก่า ติดตั้งกระเบื้องปูแบบจีนที่จัดทำขึ้นใหม่ทดแทนของเดิม โดยให้ระบุปี พ.ศ. ที่ทำการซ่อมไว้ที่กระเบื้องซ่อมแซมบัวปูนปั้นที่ชำรุดหรือปั้นใหม่ฉาบปูนผิวใหม่ โดยใช้ปูนหมักหรือปูนดำซ่อมแซมลูกตั้งลูกนอนบันไดหรือแผ่นหินที่ชำรุดติดตั้งประตูไม้ที่จัดทำขึ้นใหม่บริเวณชานพักบันได
5. **งานระบบ** จัดทำระบบไฟฟ้าแสงสว่างและเต้าเสียบ ติดตั้งอุปกรณ์ดับเพลิง และระบบป้องกันปลวก
6. **งานปรับปรุงภูมิทัศน์** จัดทำระบบไฟฟ้าภายนอกและระบบระบายน้ำภายนอก จัดการเรื่องวัสดุตัดแต่งและวัสดุพืชพันธุ์

รูปด้าน ๑
มาตราส่วน ๑ : ๕๐

รูปด้าน ๔
มาตราส่วน ๑ : ๕๐

ภาพที่ 15 (ด้านบน) ภาพที่ 16 (ด้านล่าง) แบบแสดงรูปด้านตามยาวของหอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามภายหลังทำการอนุรักษ์ (ที่มาของภาพ โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร)

2.4.4 ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการบูรณะองค์ประกอบ

สรุปกระบวนการการทำการอนุรักษ์ของหอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร

1. ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นก่อนทำการอนุรักษ์
2. สำรวจ รังวัด เขียนแบบ เก็บภาพองค์ประกอบ
3. จัดทำงานโบราณคดี
4. เก็บข้อมูลประเมินสภาพองค์ประกอบทุกชิ้นโดยเฉพาะวัสดุประเภทไม้และทำการจดบันทึกการเสื่อมสภาพของไม้
5. เลือกรวิธีการซ่อมไม้ในแต่ละส่วนให้เหมาะสมกับแต่ละองค์ประกอบ
6. การใช้สอยใหม่ที่เติมเข้าไปโดยคำนึงถึงรูปแบบการใช้งานสมัยใหม่

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังที่กล่าวมาทั้งหมดในข้างต้นนั้น เป็นการรวบรวมเอาข้อมูลการอนุรักษ์ในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์อาคารไม้ ทั้งนี้ ข้อมูลดังกล่าวเป็นข้อมูลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการนำไปประกอบการวิเคราะห์สรุปผลเพื่อหาแนวคิด การอนุรักษ์หมู่กุฏิสงฆ์ไม้ ในอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี และเพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษา เอกสารและทบทวนวรรณกรรมในเรื่องของการสำรวจเก็บข้อมูลและบันทึกสภาพอาคารในข้างต้นนี้ ไปใช้ในการลงสำรวจพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและจดบันทึกสภาพอาคารในปัจจุบันของหมู่กุฏิสงฆ์ ในพื้นที่อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ทั้งนี้เนื้อหาข้อมูลในส่วนของหัวข้อการจดบันทึกสภาพอาคาร ของหมู่กุฏิสงฆ์ในพื้นที่สามโคกได้รวบรวมและแสดงไว้ในบทต่อไป

บทที่ 3

หมุกุฏิสงฆ์ในตำบลสามโคก

ในการศึกษาแนวคิดการอนุรักษ์หมุกุฏิในอำเภอสามโคกครั้งนี้ มีการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพื้นที่ และการลงสำรวจพื้นที่เพื่อศึกษาสภาพเบื้องต้นของบริบทพื้นที่สามโคกและหมุกุฏิสงฆ์ของวัดในพื้นที่สามโคก สามารถแบ่งได้เป็นหัวข้อ ดังนี้ 1) ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของวัดในอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี 2) สภาพเบื้องต้นของพื้นที่สามโคก 3) กรณีศึกษาวัด ในอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ได้แก่ วัดตำหนัก วัดสะแก และวัดสามโคก 4) การวิเคราะห์สรุป

การศึกษากรณีศึกษาหมุกุฏิสงฆ์ในอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี นี้มีขอบเขตการศึกษาเพื่อที่จะทำการเก็บข้อมูลและจดบันทึกสภาพอาคารในปัจจุบันของหมุกุฏิสงฆ์ดังกล่าวและเพื่อศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้นกับหมุกุฏิสงฆ์ในพื้นที่แห่งนี้รวมถึงการศึกษาและทำความเข้าใจถึงวิธีการแก้ไขปัญหาหรือแนวคิดในการอนุรักษ์หมุกุฏิสงฆ์เหล่านี้ที่เกิดขึ้นจริงในปัจจุบันทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การหาแนวคิดการอนุรักษ์ที่เหมาะสมให้แก่หมุกุฏิสงฆ์ในพื้นที่อำเภอสามโคก จึงจำเป็นที่จะต้องศึกษาในเรื่องของประวัติศาสตร์ความเป็นมาและสภาพเบื้องต้นของพื้นที่สามโคกเพื่อนำข้อมูลทั้งหมดมาใช้ประกอบการวิเคราะห์เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการเสนอแนวคิดการอนุรักษ์หมุกุฏิสงฆ์ในอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

3.1 ประวัติศาสตร์และความเป็นมา¹⁹

เมืองสามโคกเป็นเมืองที่ตั้งมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในแผ่นดินของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เมื่อ พ.ศ. 2175 และในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อ พ.ศ. 2202 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ครอบครัวมอญที่ถูกอพยพต้อนมาจากเมืองเมาะตะมะ ไปทำมาหากินที่บ้านสามโคกซึ่งอยู่ใกล้กับวัดเกาะปิ่นหรือวัดสามโคกในปัจจุบัน และบริเวณนั้นคือเขตอำเภอสามโคกปัจจุบัน ในปัจจุบันยังมีโคกดินโบราณสำหรับเผาโอ่งอ่างของชาวมอญในสมัยโบราณเหลืออยู่ เพียง 2 โคก การอพยพชาวมอญมาอยู่ที่เมืองนี้ยังมีให้เห็นจนถึงในสมัยของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อพ.ศ. 2317 และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อพ.ศ. 2358 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น พระองค์ได้เสด็จประพาสเมืองสามโคกเมื่อวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2358 ได้มีพสกนิกรจำนวนมากสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณนำดอกบัวหลวงขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายอย่างเนืองแน่นจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามเมืองใหม่เพื่อให้เป็นสิริมงคลว่า "ประทุมธานี" และเมื่อ พ.ศ. 2461

¹⁹ ประวัติศาสตร์จังหวัดปทุมธานี, แหล่งที่มา <https://th.wikipedia.org/wiki/จังหวัดปทุมธานี>. 10 พฤษภาคม 2558

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนการสะกดนามจังหวัดเป็น "ปทุมธานี" ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2475 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้รวมจังหวัดธัญบุรีมาขึ้นกับจังหวัดปทุมธานี ดังนั้นจังหวัดปทุมธานีจึงได้แบ่งการปกครองเป็น 7 อำเภอดังเช่นที่ปรากฏในปัจจุบัน

3.1.1 ประวัติศาสตร์การอพยพและการตั้งถิ่นฐานของชนชาติมอญในพื้นที่สามโคก²⁰

มอญ เป็นชนชาติเจ้าของอารยธรรมอันเก่าแก่ในแผ่นดินพม่ามีอารยธรรมรุ่งเรืองมากชนชาติหนึ่ง จากพงศาวดารพม่ากล่าวว่า "มอญเป็นชนชาติแรกที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพม่ามาเป็นเวลาหลายศตวรรษก่อนคริสตกาล" คาดว่าน่าจะอพยพมาจากตอนกลางของทวีปเอเชียเข้ามาตั้งอาณาจักรของตนทางตอนใต้บริเวณลุ่มแม่น้ำสาละวิน และแม่น้ำสะโตง ซึ่งบริเวณนี้ในเอกสารของจีน และอินเดียเรียกว่า "ดินแดนสุวรรณภูมิ" ชนชาติมอญได้มีการอพยพเข้ามาในดินแดนของประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์รวมทั้งสิ้น 9 ครั้ง (สรุปเรียบเรียงการอพยพของชนชาติมอญที่เกิดขึ้นไว้ในส่วนภาคผนวก) โดยครั้งแรกเกิดขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2082 เนื่องจากสงครามที่เกิดขึ้นในประเทศพม่า ในสมัยนั้นพระเจ้าแผ่นดินโปรดฯ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่แถบตัวเมืองกรุงศรีอยุธยาชั้นนอกจนถึงการอพยพของมอญในครั้งที่ 5 ในปี พ.ศ. 2202 ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ชนชาติมอญย้ายไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณบ้านสามโคก ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เป็นเขตอำเภอสามโคกจังหวัดปทุมธานีมาจนถึงในปัจจุบัน และการอพยพครั้งสุดท้ายใน พ.ศ. 2357 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อมอญไม่พอใจที่ถูกพม่าเกณฑ์แรงงานก่อสร้างพระเจดีย์จึงก่อกบฏที่เมืองเมาะตะมะแต่ถูกพม่าปราบลงจึงต้องหนีเข้าไทยเป็นระลอกใหญ่มากราว 40,000 คน เจ้าฟ้ามงกุฎในสมัยนั้น (ต่อมาคือรัชกาลที่ 4) เสด็จเป็นแม่กองพร้อมด้วยกรมหลวงพิทักษ์มนตรีออกไปรับถึงชายแดนและทรงโปรดเกล้าฯ ให้กลุ่มมอญพวกนี้มาตั้งรกรากที่สามโคก (ปทุมธานี) ปากเกร็ด และพระประแดงโดยมอญที่อพยพเข้ามาครั้งนี้เรียกกันว่ามอญใหม่

²⁰ มอญอพยพ, แหล่งที่มา <https://th.wikipedia.org/wiki/ชาวมอญ>. 10 พฤษภาคม 2558

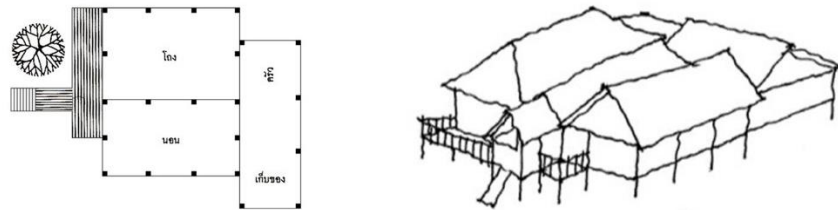
การอพยพเข้ามาในแต่ละครั้งของชนชาติมอญตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาจวบจนมาถึงในสมัยรัตนโกสินทร์นั้นนอกจากการมาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในประเทศไทยแล้ว ยังเป็นการนำเอาวัฒนธรรมของชนบทรรมนิยมประเพณีต่างๆ ของชนชาติมอญเข้ามาสู่ประเทศไทยด้วย และชนบทรรมนิยมประเพณีเหล่านั้นก็ยังถูกสืบสานและอนุรักษ์ไว้ให้เห็นจวบจนมาถึงยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนบทรรมนิยมที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนา ซึ่งชาวมอญยังคงรักษาสิ่งเหล่านี้ไว้เป็นอย่างดี ทำให้ยังคงสามารถพบเห็นเรื่องราวชนบทรรมนิยมเหล่านี้ได้ในสมัยปัจจุบัน

3.1.2 รูปแบบและคติความเชื่อการจัดวางหมู่เรือนแบบมอญ²¹

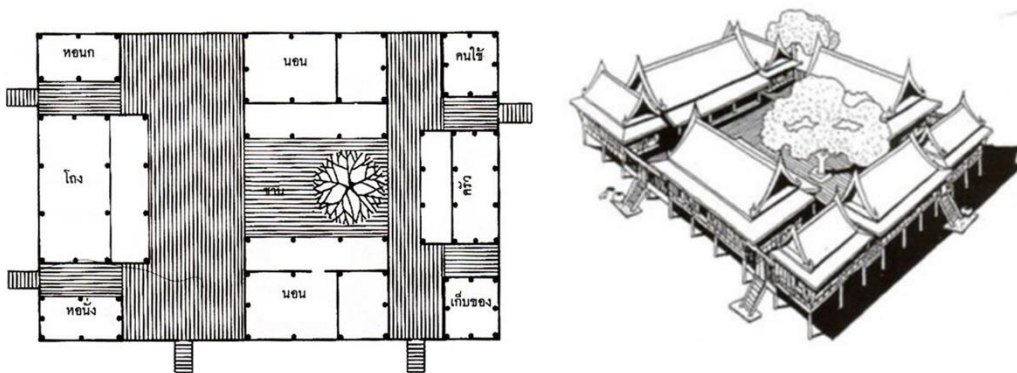
เรือนไทย - มอญ

จากการศึกษาของศาสตราจารย์เกียรติคุณ อรศิริ ปาณินท์พบว่าเรือนไทย - มอญ โดยภาพรวมมีความคล้ายคลึงเรือนไทยภาคกลาง คือ เป็นเรือนไม้จริง ใต้ถุนสูง ใช้พื้นที่ใต้ถุนแบบโล่งเอนกประสงค์ รูปทรงของเรือนเป็นแบบเรือนขยายซึ่งมีเค้าโครงของเรือนเริ่มแรกในกลุ่มเป็นเรือนไทยหลังคาจั่วแหลม แต่มีการต่อเติมขยายออกไปตามปริมาณการขยายตัวของสมาชิกในครอบครัว มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อโดยเฉพาะเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษและการถือโชคลางต่างๆ ที่ส่งผลมาซึ่งสถาปัตยกรรมอย่างมากมาย โดยเฉพาะการวางทิศทางของจั่วบ้านไปทางทิศตะวันตก ตะวันออก ซึ่งต่างกับเรือนไทย มีความเชื่อเกี่ยวกับการวางตำแหน่งของห้องผีตาฝ้าย และห้องนอน และความเชื่ออื่น ๆ ที่บังคับการวางตำแหน่งพื้นที่ใช้สอยและมีความต่างระดับของพื้นที่มาตามความเชื่อ และยังพบอีกว่าลักษณะการขยายตัวของเรือนมอญที่รองรับครอบครัวขยาย จะต่างกับเรือนขยายของไทยอย่างมาก เพราะไม่ได้เป็นการขยายตัวแบบต่อเรือนล้อมชานเดิมแบบเรือนไทย แต่เป็นการต่อเติมแบบต่อออกด้านที่ไม่ขัดต่อทิศทางของห้องผีบรรพบุรุษ และต่อแบบเป็นห้องหรือเป็นเรือนติดกัน การใช้ชีวิตบนเรือนส่วนใหญ่เป็นห้องโถงโล่งซึ่งในงานเอนกประสงค์มีห้องปิดน้อย มีขนาดพื้นที่ใช้สอยบนเรือนซึ่งเตรียมรองรับกิจกรรมทางประเพณีของคนหมู่่มาก ทำให้ส่งผลต่อขนาดพื้นที่ใช้สอยขนาดใหญ่ขณะที่ปริมาณผู้อาศัยในเรือนมีจำนวนน้อย

²¹ อรศิริ ปาณินท์, เรือนพื้นถิ่นไทย-มอญ นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543

ภาพที่ 17 ลักษณะการจัดวางผังและรูปทรงของเรือนพื้นถิ่นชาวมอญ ที่มา : สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในสำนักไทย - มอญ วรรณศึกษาชุมชนวัดเจดีย์ทอง ตำบลคลองควาย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี โดย นายจตุพล อังศุเวช

ภาพที่ 18 ลักษณะการจัดวางผังและรูปทรงของเรือนไทยประเพณี ที่มา : พระตำหนักทับขวัญ พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม

คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการวางทิศของเรือน และปัจจัยเกี่ยวเนื่อง

เรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อที่ถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษนั้นเป็นสิ่งที่มิ อธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวมอญตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่จารไว้ในคัมภีร์ภาษามอญ อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมความเชื่อส่วนใหญ่จะเป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับโชคลาภที่ สัมพันธ์กับการดำรงชีวิต และความเชื่อที่เกี่ยวกับผีและคนตาย ในความเชื่อทั้งสอง ประเภทมีสื่อกลางที่เกี่ยวข้องกับ “ทิศ” ด้วยกันทั้งสิ้นเรื่องราวของความเชื่อที่จารไว้ ในคัมภีร์ไบลานเก่าแก่ของมอญมีมากมายอาทิเช่น สูตรบ้าน การกำหนดวันดี - วัน ร้ายในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตำราเกี่ยวกับสัตว์และพฤติกรรมของสัตว์ที่ผูกพัน กับชีวิตมนุษย์ ตำราเกี่ยวกับการเกิด การตาย เห็นได้ชัดว่าความเชื่อต่างๆ ที่ เกี่ยวเนื่องกับชีวิตของชาวมอญนี้มีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับบ้าน

โดยสรุป เรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อที่ตกทอดมาจากการวางทิศทางของบ้าน ที่สำคัญสำหรับชีวิตชาวมอญสามารถจำแนก ได้ดังนี้ ทั้งนี้จะอ้างอิงเฉพาะเนื้อหาที่ เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ ได้แก่

- การวางทิศทางของจั่วบ้าน ความเชื่อในการวางทิศทางของจั่วบ้านผูกพัน กับทิศทางของเสาเอกหรือเสาผีของบ้านรวมทั้งห้องผีของบรรพบุรุษและ ห้องนอน เสาเอกของเรือนมอญคือเสาต้นแรกทางด้านตะวันออกเป็นเสาที่

รับแปหัวเสาของจั่วบ้านด้านตะวันออกนั้นเองเสาเอกถือเป็นเสาผีบรรพบุรุษ และใช้เป็นห้องนอนเฉพาะของเจ้าของบ้าน ถือว่าเป็นอาณาเขตที่ผีตาฝ้ายซึ่งปกป้องคุ้มครองลูกหลานสิ่งสถิตอยู่ สัญลักษณ์แทนผีบรรพบุรุษหรือผีประจำตระกูลมักเป็นผ้า แหวนหรือดาบตามความสำคัญของตระกูลเฉพาะตระกูลขุนนางจะมีสัญลักษณ์ดาบ ในสังคมเกษตรกรรมพบว่ามีแต่สัญลักษณ์ผ้าเท่านั้น สัญลักษณ์ผีบรรพบุรุษนี้จะเก็บไว้ในภาชนะปิดมิดชิด เช่น ทีบ กระจุง ตะกร้า และแขวนหรือวางไว้ที่สูงตรงเสาผีของบ้าน ผ้าผีนี้เป็นผ้าสีแดง ยาว เก็บไว้ได้ดีในทีบหรือตะกร้า พร้อมกับแหวนผีประจำตระกูล (แหวนที่มีหัวพลอยสีแดง) ทั้งผ้าและแหวนผีที่เก็บไว้ต้องดูแลรักษาอย่างดีไม่ให้เกิดการชำรุดเสียหาย หากผ้าชำรุดต้องเปลี่ยนและทำพิธีขอขมา ผีประจำตระกูลหรือที่เรียกว่าผีตาฝ้ายนี้ต้องมีการเซ่นเลี้ยงผีทุกปี ปีละ 1 ครั้ง และเมื่อมีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชีวิตของคนในบ้าน เช่น เกิด โคนผมไฟ บวช แต่งงาน หรือตาย ต้องมีพิธี เซ่นเลี้ยงผีบรรพบุรุษทุกครั้งไป ห้องผีบรรพบุรุษถือเป็นที่สุดอย่างเคร่งครัด ผู้ที่ไม่ได้อยู่บ้านหรือผีต่างตระกูลกันจะไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าห้องนี้ ดังนั้น ห้องผีจึงเป็นห้องที่เฉพาะเจ้าของบ้านเท่านั้นปกติใช้เป็นห้องนอนเจ้าของบ้าน แต่ปัจจุบันในหมู่บ้านเจดีย์ทองนั้นพบว่าห้องผีนั้นยังคงใช้เป็นห้องนอนซึ่งความเชื่อของห้องผีได้สูญหายไปเกือบหมดแล้ว

- **การวางทิศทางของห้องในบ้าน** สืบเนื่องจากการวางทิศทางของห้องผีบรรพบุรุษและตำแหน่งของเสาผีของบ้าน มีตำแหน่งทางทิศตะวันออก และห้องนอนกับห้องผีคือห้องเดียวกัน ดังนั้นตำแหน่งห้องนอนสำคัญของบ้านจะอยู่ในทิศตะวันออก ส่วนทิศทางการหันหัวนอนซึ่งเป็นสิ่งสำคัญนั้นคือการหันหัวนอนไปด้านทิศตะวันออกและทิศใต้ มีความเชื่อว่าทิศตะวันออกถือเป็นทิศมงคล เป็นทิศที่พระอาทิตย์ขึ้น(ทิศที่ให้ชีวิต) ส่วนทิศใต้ที่ชาวมอญเรียกว่า “ทิศเหนือลม” ถือว่าอยู่เหนือสิ่งต่าง ๆ ทั้งหมดทำให้ร่มเย็นเป็นสุข ดังนั้นทิศของหัวนอนไม่ว่าจะเป็นห้องนอน ห้องผีหรือที่อื่น ๆ ก็ตาม ที่ปกติชาวมอญนิยมนอนโหงก็จะหันหัวนอนไปทางทิศตะวันออก

และทิศใต้เท่านั้นส่วนตำแหน่งของห้องหรือกิจกรรมอื่น ๆ จะตามการใช้สอยสำคัญคือทิศหัวนอนมาตามลำดับ อันได้แก่ ขานหรือระเบียบจะอยู่ที่ทิศตีนนอน คือทิศเหนือและทิศตะวันตก เช่นเดียวกับตำแหน่งของครัว

- **การวางตำแหน่งเรือนที่ปลูกใหม่** ครอบครัวชาวมอญมักนิยมอยู่กับแบบครอบครัวขยาย โดยมีความเชื่อว่า “เรือนใหม่ห้ามปลูกทางทิศหัวนอนของเรือนใหญ่” ซึ่งจากข้อห้ามนี้เองทำให้มีผลต่อเนื่องมาอย่างเห็นได้ชัดคือในขณะที่มีบริเวณไม่มาก การเลือกปลูกตามข้อบัญญัติโบราณอาจทำได้ไม่สะดวก ดังนั้นแทนที่จะปลูกเรือนหลังใหม่ ชาวมอญจึงนิยมต่อเติมบ้านออกไปมากกว่าจะปลูกเป็นเรือนใหม่ ทำให้เรือนบางหลังต่อเติมหลายครั้งตามการเพิ่มปริมาณของสมาชิกในครอบครัว จนมีพื้นที่ใช้งานใหญ่มาก และในการต่อเติมแต่ละครั้งจะไม่นิยมใช้โครงสร้างหลักยึดติดต่อกัน จะทำเป็นขานหรือระเบียบให้เกิดความต่อเนื่อง ทำให้พบว่ามีขานระเบียบ และความต่างระดับมากมาย

คติความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการใช้พื้นที่ในบ้าน

ลักษณะการใช้สอยพื้นที่ของเรือนมีความคล้ายกับเรือนไทยแบบประเพณี อันเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องห้องผีที่สูญหายไป ประกอบกับโถงโถงมิได้รื้อรับกิจกรรมสำหรับคนจำนวนมากดังเช่นในสมัยอดีต ซึ่งจะแตกต่างจากภาพรวมของการใช้สอยในบ้านที่เด่นชัดของเรือนมอญโดยทั่วไป คือ การมีพื้นที่โถงเปิดต่อเนื่องในบ้านซึ่งมีปริมาณพื้นที่มาก ส่วนห้องปิดมีปริมาณน้อยมากเมื่อพิจารณาวิถีทางการดำรงชีวิตของชาวมอญในไทย จะพบสาเหตุของความใหญ่โตของโถงกลางหลายประการ แต่ประเด็นที่สำคัญ คือ

- โถงใช้สำหรับกิจกรรมเอนกประสงค์ของทุกคนในครอบครัว รวมทั้งป็นที่นอนด้วย
- พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวเนื่องกับชีวิตทั้งหลายจะใช้พื้นที่โถงกลางของบ้าน และ ปริมาณผู้ใช้สอยมิใช่เฉพาะผู้อยู่ในบ้าน แต่เพิ่มปริมาณเป็นคนในครอบครัว ญาติมิตร และมากที่สุดคือคนในหมู่บ้าน กิจกรรมดังกล่าวคือการเกิด การโกนจุก การบวช การแต่งงาน การตาย ในพิธีกรรมซึ่งเป็น

ประเพณีเนื่องชีวิตของชาวมอญทั้ง 5 ประเภท ประเพณีเกี่ยวกับการตายดูจะเป็นสิ่งที่ชาวมอญให้ความสำคัญมากกว่า ประเพณีอื่น ๆ และมีข้อห้ามข้อบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการตายมากมายรวมทั้งปริมาณผู้ที่มาร่วมพิธีก็มีจำนวนมากเรียกได้ว่าคนแทบทั้งหมู่บ้านจะขึ้นมาอยู่บนโถงกลางของเรือน

จากข้อมูลที่กำลังกล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ในเรื่องของอิทธิพลของความเชื่อกับการวางทิศทางของบ้าน และปัจจัยเกี่ยวเนื่องของเรือนพื้นถิ่นของชาวมอญ จะมีความเชื่อมโยงและความคล้ายคลึงกันกับหมู่กุฎไม้ในพื้นที่อำเภอสามโคก ที่ได้ทำการศึกษา ทั้งในเรื่องของทิศทางการหันหน้าจั่วของตัวเรือน การวางตำแหน่งห้องที่เป็นตัวเรือนประธาน ตำแหน่งการปลูกเรือนใหม่หรือการต่อเติมเรือนที่นิยมต่อเชื่อมจากตัวเรือนเก่าจนกลายเป็นกลุ่มเรือนหรือหมู่เรือนและใช้ชานร่วมกัน รวมทั้งลักษณะประเพณีและวัฒนธรรมของชาวมอญที่นิยมใช้พื้นที่โถงตรงกลางของหมู่เรือนในการรวมคนหรือประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นรูปแบบของเรือนมอญแบบพื้นถิ่น ซึ่งถือเป็นอาคารส่วนบุคคลแต่ได้มีการเชื่อมโยงรูปแบบดังกล่าวนี้มาสู่อาคารหมู่กุฎในวัดมอญ ซึ่งถือเป็นอาคารสาธารณะ เป็นศูนย์รวมของชุมชนชาวมอญและเป็นลักษณะเฉพาะที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของรูปแบบการปลูกเรือนแบบประเพณีของชาวมอญที่มีความแตกต่างจากเรือนไทยประเพณีของชาวไทยอย่างเห็นได้ชัด

3.1.3 ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของวัดและหมู่กุฎสงฆ์ในพื้นที่สามโคก

ประวัติความเป็นมาและความสำคัญของวัดในพื้นที่สามโคก

วัดในพื้นที่อำเภอสามโคก เป็นวัดที่ก่อตั้งขึ้นในสมัยอยุธยาโดยมีบันทึกไว้ในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ถึงการอพยพมาตั้งถิ่นฐานของชนชาติมอญในพื้นที่บ้านสามโคกหรืออำเภอสามโคกในปัจจุบัน โดยวัดที่มีความสำคัญกับพื้นที่สามโคกและมีความเก่าแก่มากที่สุดได้แก่วัดสามโคก และวัดสะแก มีข้อสันนิษฐานว่าวัดทั้งสองแห่งเป็นวัดในพื้นที่สามโคกที่ถูกสร้างขึ้นก่อนการเสียกรุงครั้งแรกของกรุงศรีอยุธยา คือ พ.ศ. 2112 โดยมีบันทึกว่าการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 คือในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชนั้นทำให้บ้านสามโคกกลายเป็นบริเวณร้างไร้ผู้คนอยู่อาศัย แต่เมื่อถึงปี พ.ศ. 2202 ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้มีชาวมอญอพยพหนีทัพพม่าเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้ชาวมอญทั้งหมดตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่ตำบลสามโคก ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้กับบริเวณวัดสิงห์เดิมและทรงโปรดให้ใช้วัดสิงห์และวัดสามโคกที่มีอยู่แล้วนั้นเป็นสถานที่ให้พระภิกษุที่อพยพหนีศึกพม่ามาพร้อมกับชาวมอญได้อยู่จำพรรษา ฉะนั้น

การอพยพเข้ามาของชนชาติมอญในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงถือเป็นการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของมอญที่มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะเป็นการฟื้นฟูบริเวณพื้นที่สามโคกที่ทรุดโทรมขึ้นมาใหม่และเป็นการผสมผสานขนบธรรมเนียมและวิถีชีวิตของชาวมอญลงไปในเรื่องปลูกสร้างที่มีอยู่เดิมตั้งแต่สมัยอยุธยาทำให้เกิดลักษณะรูปแบบที่เป็นการผสมผสานระหว่างไทย – มอญขึ้นและหลังจากที่มอญได้ตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่สามโคกอย่างถาวรแล้วนั้น ต่อมาจึงได้มีการสร้างวัดอื่นๆที่มีความสำคัญต่อพื้นที่สามโคกขึ้นมาอีกจนมีทั้งสิ้น 9 วัดแต่ละวัดมีระยะทางห่างกันระหว่างวัดโดยประมาณไม่เกิน 300 เมตร ได้แก่ วัดตำหนัก วัดสะแก วัดสามโคก วัดสิงห์ วัดช่องลม วัดแจ้งนอก วัดแจ้งใน วัดป่าฝ้าย วัดไถ่เตี้ย ตั้งอยู่เรียงตัวกันตามแม่น้ำเจ้าพระยาแต่ในปัจจุบันวัดทั้งหมดดังกล่าวในพื้นที่สามโคกจะปรากฏให้เห็นเพียง 5 วัด ได้แก่ วัดตำหนัก วัดสะแก วัดสามโคก วัดสิงห์ และวัดแจ้ง เท่านั้น ซึ่งวัดทั้งหมดนี้ถือเป็นวัดสำคัญและเป็นวัดที่ผู้คนในพื้นที่สามโคกให้ความเคารพและศรัทธาอย่างมาก

ประวัติความเป็นมาและความสำคัญของหมู่กุฏิสงฆ์ในพื้นที่สามโคก

หมู่กุฏิสงฆ์ในพื้นที่สามโคกที่เป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาของวิทยานิพนธ์นี้เป็นหมู่กุฏิสงฆ์ที่มีความสำคัญและมีรูปแบบที่น่าสนใจโดยหมู่กุฏิสงฆ์ดังกล่าวนี้จะเป็นอาคารไม้เรือนไทยประเพณีแต่จะมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีการผสมผสานระหว่างรูปแบบสถาปัตยกรรมของไทยและคติความเชื่อของชาวมอญโดยมีรูปแบบของตัวเรือนมีลักษณะเป็นเรือนไทยประเพณีสมัยอยุธยาแต่มีการจัดวางหมู่เรือนและรูปแบบของการวางผังที่ยึดตามรูปแบบคติความเชื่อของชาวมอญซึ่งถือเป็นรูปแบบที่มีความเฉพาะและเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่สามโคกนี้ และนอกจากนี้ในกลุ่มของหมู่เรือนยังมีอาคารที่เป็นอาคารสำคัญในหมู่เรือนที่ชาวมอญเรียกว่า กุฏิทอง โดยเป็นอาคารไม้ทรงไทยที่มีรูปแบบและการประดับตกแต่งที่แสดงถึงฐานานุศักดิ์และความสำคัญที่มากกว่าอาคารหลังอื่นในหมู่เรือน และหมู่กุฏิสงฆ์ที่มีลักษณะดังกล่าวนี้เดิมทีเคยมีให้เห็นได้ในวัดทั้ง 9 ของพื้นที่สามโคกซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ของทั้ง 9 วัดแต่ในปัจจุบันเนื่องจากพื้นที่อำเภอสามโคกมีปัญหาจากสภาพภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมที่มีน้ำท่วมถึงตลอดเวลา และเกิดปัญหาการทรุดโทรมของตัวอาคารหมู่กุฏิสงฆ์ที่เป็นอาคารไม้ที่ไม่ได้รับการดูแลรักษาและป้องกันอย่างถูกวิธีทำให้ในปัจจุบันอาคารหมู่กุฏิสงฆ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของวัดในพื้นที่อำเภอสามโคกเหล่านี้นี้ถูกรื้อถอนและพังทลายลงไปจนปัจจุบันสามารถพบเห็นหมู่กุฏิสงฆ์รูปแบบนี้ได้เพียง 3 วัดเท่านั้นคือ วัดตำหนัก วัดสะแกและวัดสามโคก ทั้งนี้

อาคารกุฏิทองหรือตำหนักทองของวัดสามโคกยังมีความความสำคัญและความพิเศษมากขึ้นไปอีกเนื่องจากเป็นเรือนที่ถูกสันนิษฐานว่าเคยถูกใช้เป็นตำหนักที่ประทับของพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ถูกใช้เพื่อประทับค้างแรมเมื่อครั้งที่ต้องมีการเดินเรือผ่านบริเวณสามโคกแห่งนี้ ทั้งนี้จากความสำคัญที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นเหตุให้วิทยานิพนธ์นี้มุ่งเน้นที่จะทำการศึกษาเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลทางประวัติศาสตร์ความเป็นมา ข้อมูลทางกายภาพของสภาพปัจจุบัน ปัจจัยและผลกระทบรวมถึงปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อนำข้อมูลที่ได้รับมาวิเคราะห์เพื่อเสนอแนวคิดในการอนุรักษ์อาคารหมุกุฎิสงฆ์ที่เหลืออยู่ในพื้นที่สามโคกแห่งนี้ได้อย่างเหมาะสมต่อไป

3.2 สภาพเบื้องต้นของพื้นที่สามโคก²²

บ้านสามโคก ในปัจจุบันคือ ตำบลสามโคก เป็นตำบลหนึ่งใน 11 ตำบล ของอำเภอสามโคก ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกพื้นที่สามโคกมีระยะทางตามฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาประมาณ 2 กิโลเมตรมี ในอดีตมีวัดในพื้นที่วัด 9 วัด แต่ละวัดมีระยะทางห่างกันโดยประมาณไม่เกิน 300 เมตร ได้แก่ วัดตำหนัก วัดสะแก วัดสามโคก วัดสิงห์ วัดช่องลม วัดแจ้งนอก วัดแจ้งใน วัดป่าฝ้าย วัดไก่อี๊ย มีลำคลองจากแม่น้ำเจ้าพระยาสู่ชุมชนและวัด 9 สาย มี คลองวัดตำหนัก คลองวัดสะแก คลองเกาะป้าน คลองบ้านทาส คลองวัดสิงห์ คลองวัดแจ้ง คลองขนอน คลองวัดป่าฝ้าย ลักษณะพิเศษของชุมชนและวัดสมัยอยุธยาของบ้านสามโคกมักจะก่อตั้งลึกเข้ามาจากแม่น้ำเจ้าพระยาจากบันทึกของฝรั่งต่างชาติในแผนที่ แต่ในปัจจุบันวัดดังกล่าวในพื้นที่สามโคกเหลืออยู่เพียง 5 วัดเท่านั้นได้แก่ วัดตำหนัก วัดสะแก วัดสามโคก วัดสิงห์ และวัดแจ้ง

องค์การบริหารส่วนตำบลสามโคกตั้งอยู่ในเขตอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี อยู่ห่างจากอำเภอสามโคกไปทางใต้ประมาณ 2 กิโลเมตร มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 4.73 ตารางกิโลเมตร หรือ 2,956 ไร่ ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลสามโคก เมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2538 (จัดตั้งครั้งแรก) ตามมาตรา 40 และมาตรา 95 แห่งพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ พื้นที่เทศบาลตำบลบางเตย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี
 ทิศตะวันออก ติดต่อกับ แม่น้ำเจ้าพระยาและตำบลบ้านปทุม
 ทิศตะวันตก ติดต่อกับ พื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลบางโพธิ์เหนือ และตำบลกระแซง
 ทิศใต้ ติดต่อกับ พื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลกระแซง อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

²² สภาพเบื้องต้นของตำบลสามโคก, แหล่งที่มา <https://jitasa3khok.wordpress.com/รู้จักตำบลสามโคกความเป็นมา>. 12 พฤษภาคม 2558

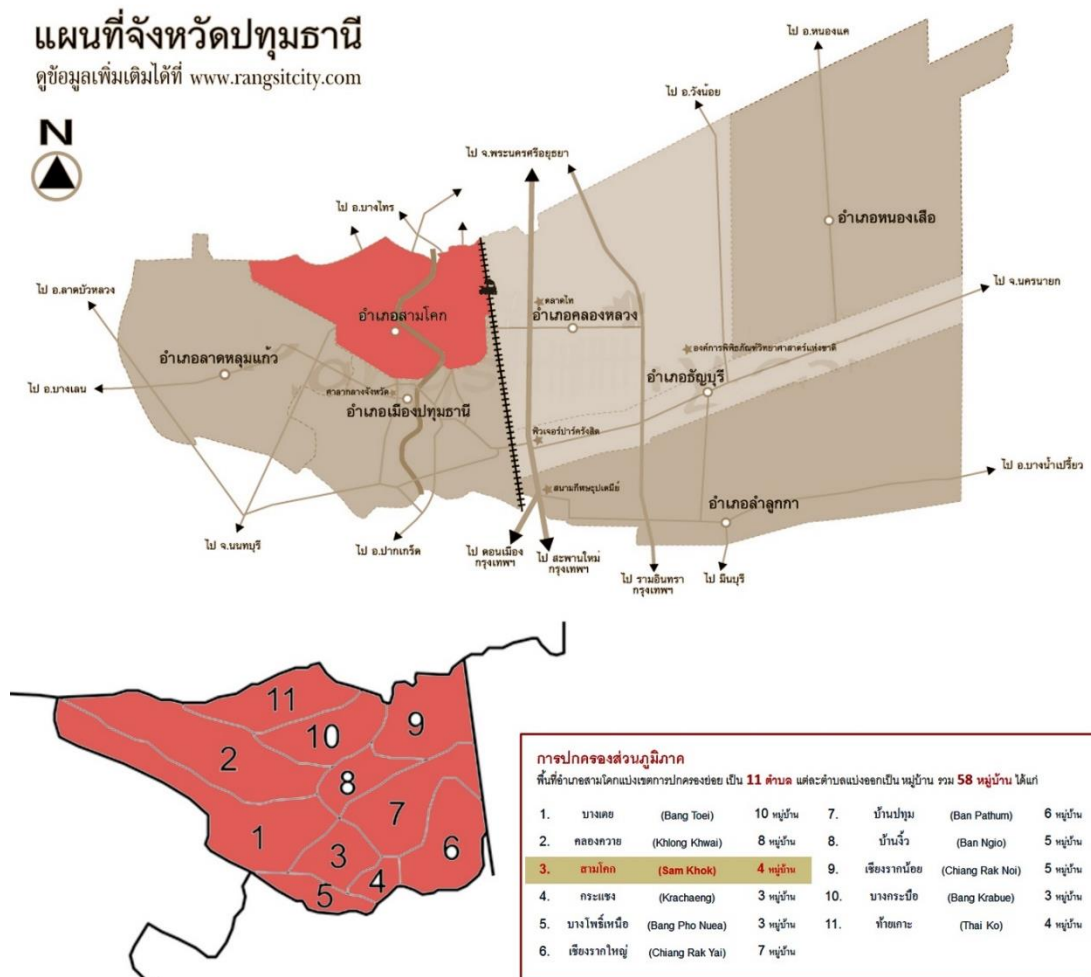
เขตการปกครอง แบ่งการปกครองออกเป็น 4 หมู่บ้าน ประกอบด้วย

- หมู่ที่ 1 หมู่บ้านตองเปอะ
- หมู่ที่ 2 หมู่บ้านธาตุ
- หมู่ที่ 3 หมู่บ้านต้นมะขามป้อม
- หมู่ที่ 4 หมู่บ้านคลองวัดแจ้ง

การคมนาคม/ขนส่ง – ทางบก เนื่องด้วยตำบลสามโคก อยู่ห่างจากตัวจังหวัดปทุมธานี ไปทางทิศเหนือประมาณ 6 กิโลเมตร การเดินทางในปัจจุบันมีความสะดวก โดยรถยนต์ มีถนนสายหลักที่ใช้ในการคมนาคม/ขนส่งภายในเขตพื้นที่ตำบลสามโคก แบ่งออกเป็น 9 สาย คือ

- ทางหลวงแผ่นดิน 3111 มีรถประจำทางร่วมบริการผ่าน คือ สายปทุมธานี - สามโคก (สายนอก) สภาพการจราจรมีสภาพดี
- ถนนบางนา - บางเตย มีรถประจำทางร่วมบริการผ่าน คือ สายปทุมธานี - สามโคก (สายใน) สภาพการจราจรมีสภาพดี
- ถนนสายวัดสิงห์ หมู่ที่ 2 สภาพการจราจรมีสภาพดี
- ถนนสายวัดสะแก หมู่ที่ 2 สภาพการจราจรมีสภาพดี
- ถนนสายวัดแจ้ง หมู่ที่ 4 สภาพการจราจรชำรุดบางส่วน
- ถนนสายเฉลิมพระเกียรติ (ซอยวัดสามโคก) หมู่ที่ 2 สภาพการจราจรดี
- ถนนสายท่าลาน - คลองน้ำแล้ง หมู่ที่ 4 สภาพการจราจรมีสภาพดี
- ถนนซอยทรัพย์ทวี หมู่ที่ 1 สภาพการจราจรชำรุดบางส่วน
- ถนนซอยสุภาพร หมู่ที่ 1 สภาพการจราจรมีสภาพดี

สภาพภูมิประเทศของอำเภอสามโคกพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มประชากรจะอาศัยอยู่ตามริมคลอง ริมถนนและกระจายอยู่ทั่วไป มีถนนใช้ในการเดินทางครอบคลุมทุก หมู่บ้าน ด้านทิศตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยามีแหล่งน้ำธรรมชาติหรือคลองต่าง ๆ ไหลผ่านครอบคลุมพื้นที่ทุกหมู่บ้านแยกจากแม่น้ำเจ้าพระยา คือ คลองป่าฝ้าย คลองขนอน คลองวัดแจ้ง คลองวัดสิงห์ คลองบ้านธาตุ คลองเกาะปึง คลองวัดสะแก คลองวัดตำหนัก และคลองเกาะใหม่ สภาพทั่วไปจึงทำให้มีน้ำอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก สภาพดินฟ้าอากาศทั่วไปอยู่ในเกณฑ์ปกติ สภาพภูมิอากาศโดยทั่วไป แบ่งออกเป็น 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ - เมษายน ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม - กันยายน และฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม - มกราคม มีอุณหภูมิตลอดทั้งปี ระหว่าง 16 - 39 องศาเซลเซียส

ภาพที่ 19 แผนที่แสดงตำแหน่งอำเภอสามโคกและตำบลสามโคก พร้อมทั้งแสดงการปกครองส่วนภูมิภาคภายในอำเภอสามโคกและตำบลสามโคก

3.3 กรณีศึกษาวัด ในอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

วัดในพื้นที่อำเภอสามโคกมีสภาพเบื้องต้นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันไม่ว่าจะเป็นทั้งในด้านของกายภาพรูปทรงและการออกแบบรวมไปถึงปัญหาและปัจจัยที่มีผลกระทบ แต่เนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นและอายุสมัยที่ยาวนานของหมู่กุฏิสงฆ์ทำให้ไม่สามารถหลีกเลี่ยงการถูกรุณณะซ่อมแซมได้ ซึ่งการบูรณะซ่อมแซมของแต่ละวัดที่เกิดขึ้นนั้นก็มีความแตกต่างกัน การศึกษากรณีศึกษาในครั้งนี้เพื่อให้ทราบถึงแนวความคิดในการอนุรักษ์ของแต่ละวัดที่เกิดขึ้นจริง รวมไปถึงให้ทราบถึงปัญหา ปัจจัยและผลกระทบที่ส่งผลต่อรูปแบบในการอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นตามลักษณะวิธีการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละวัด โดยแต่ละวัดจะมีสภาพเบื้องต้นและแนวความคิดการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมภายในวัดดังต่อไปนี้

ภาพที่ 20 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงตำแหน่งของวัดในตำบลสามโคกทั้ง 3 แห่ง ที่ใช้เป็นกรณีศึกษา ได้แก่ วัดตำหนัก วัดสะแก และวัดสามโคก พร้อมทั้งแสดงปีพุทธศักราชในการสร้างวัดทั้ง 3

3.3.1 วัดตำหนัก

วัดตำหนัก²³ตั้งอยู่เลขที่ 4 หมู่ 1 ตำบลสามโคก อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินที่ตั้งวัดมีเนื้อที่ 17 ไร่ 1 งาน 67 ตารางวาโฉนดที่ดินเลขที่ 6758 วัดตำหนักถูกสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2332 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นวัดที่ถูกสร้างขึ้นในช่วงต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2336 อาณาเขต ทิศเหนือจดที่ดินเลขที่ 368 แม่น้ำเจ้าพระยา ทิศใต้จดคลองวัดตำหนักถนนสาธารณะประโยชน์ ทิศตะวันออกจดแม่น้ำเจ้าพระยา และทิศตะวันตกจดที่ดินเลขที่ 349,364 ถนนสาธารณะประโยชน์

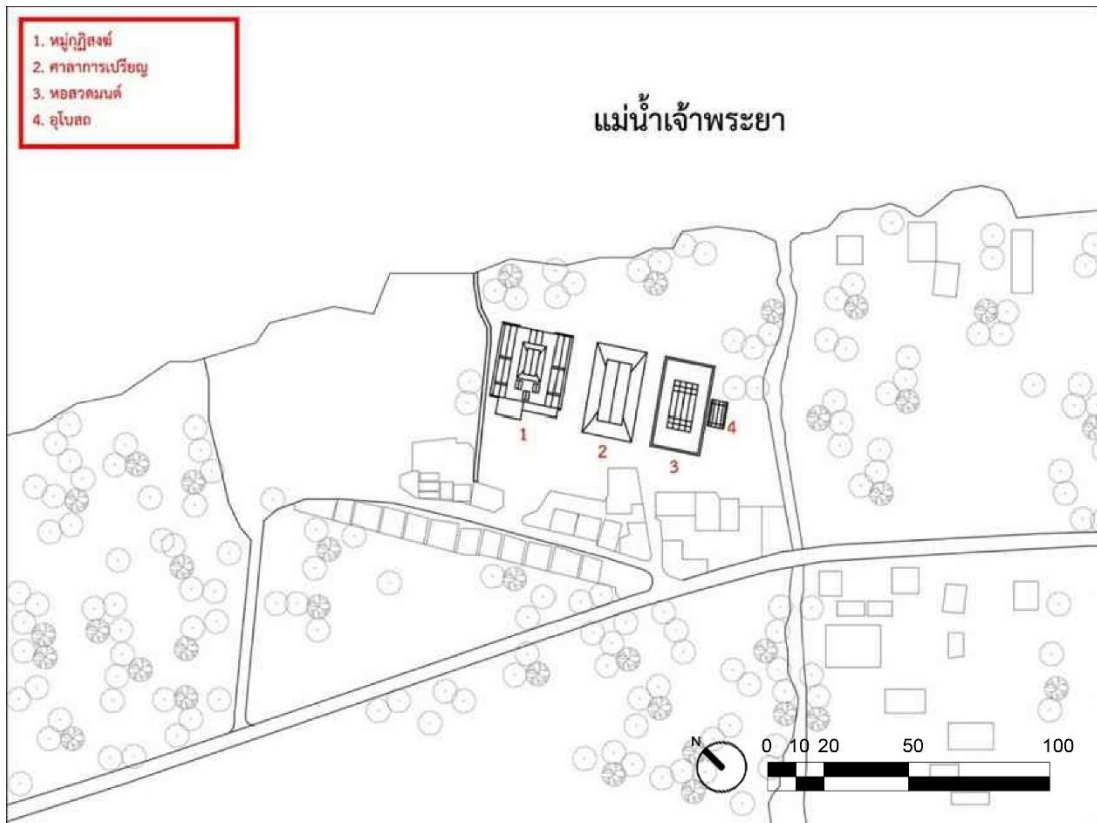
สภาพเบื้องต้นของวัดตำหนัก วัดตำหนักเป็นวัดแห่งแรกที่ตั้งอยู่บริเวณปากทางเข้าจากถนนหลักตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ภายในอาณาบริเวณของวัดจะประกอบไปด้วย ธรณีสงฆ์จำนวน 1 แปลงเนื้อที่ 56 ตารางวาโฉนดที่ดินเลขที่ 6760 และอาคารสำคัญ 4 หลัง ได้แก่ หมู่กุฏิสงฆ์ ศาลาการเปรียญ หอสวดมนต์ และอุโบสถ นอกจากนี้ยังมีอาคารประกอบคือศาลาท่าน้ำที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาและฌาปนสถานหนึ่งหลัง อาคารสำคัญทั้งสิ้นหลังได้แก่

²³ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2526.

- อุโบสถขนาดกว้าง 7 เมตรยาว 32 เมตรสร้างเมื่อ พ.ศ. 2353 เป็นอุโบสถเก่าที่สร้างขึ้นพร้อมการสร้างวัดในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูนใช้ผนังรับน้ำหนักเป็นอาคารรูปแบบไทยประเพณีมีลักษณะการแอ่นท้องสำเภาที่ฐานอาคารเป็นลักษณะของอุโบสถในสมัยอยุธยา
- ศาลาการเปรียญขนาดกว้าง 20 เมตรยาว 32 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2536 เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กทรงไทย 2 ชั้น
- หอสวดมนต์ขนาดกว้าง 10 เมตรยาว 20 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2528 เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก
- หมู่กุฏิสงฆ์ในปัจจุบันประกอบด้วยอาคารกุฏิ 6 หลัง กุฏิเจ้าอาวาส 1 หลัง หอระฆัง 1 หลัง อาคารทั้งหมดถูกเชื่อมต่อกันด้วยโถงขนาดใหญ่ที่ใช้เป็นหอดฉันและใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำหอดฉัน พื้นที่ส่วนด้านหลังหอดฉันใช้เป็นเรือนครัว

ภาพที่ 21 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงตำแหน่งของอาคารภายในวัดต้าหนัก พร้อมทั้งแสดงสภาพของถนนสาธารณะประโยชน์และอาณาบริเวณของวัดในปัจจุบัน

ภาพที่ 22 ผังบริเวณของวัดตำหนัก แสดงเส้นถนนสาธารณะประโยชน์ เส้นคลอง และตำแหน่งอาคารที่สำคัญภายในวัดตำหนัก
ที่มา : จากภาพถ่ายทางอากาศและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

ปัญหาที่เกิดขึ้นและส่งผลต่ออาคารภายในวัด²⁴

ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยส่วนใหญ่เป็นปัญหาจากน้ำท่วมขัง ซึ่งส่งผลให้อาคารภายในวัดเกิดการทรุดโทรมเสียหาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาคารหมุกุฏิสงฆ์หลังเก่าที่เป็นอาคารไม้เกิดการเสื่อมสภาพของวัสดุและผุพังลง

แนวความคิดในการอนุรักษ์หมุกุฏิสงฆ์ที่เกิดขึ้น²⁵

แนวคิดในการอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นในวัดตำหนักแห่งนี้ คือการรื้อถอนอาคารกุฏิหลังเดิมแล้วสร้างหลังใหม่ขึ้นมาทดแทนโดยยังคงตำแหน่งที่ตั้งของตัวหมุกุฏิและรูปแบบผังที่เป็นคติความเชื่อแบบมอญเอาไว้ดังเช่นเดิม แต่มีการเปลี่ยนรูปแบบอาคารเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก เพื่อแก้ปัญหาการถูกน้ำท่วมขังและลดการเสื่อมสภาพของวัสดุ อีกทั้งยังมีปัจจัยเรื่องงบประมาณและการดูแลรักษาเข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้มีการตัดสินใจที่จะสร้างหมุกุฏิของวัดออกมาในรูปแบบดังกล่าว

²⁴ ที่มา : สัมภาษณ์ พระภิกษุสงฆ์วัดตำหนักและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

²⁵ ที่มา : สัมภาษณ์ พระภิกษุสงฆ์วัดตำหนักและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

รูปแบบสถาปัตยกรรมและสภาพปัจจุบันที่เกิดขึ้น²⁶

อาคารหมู่กุฏิสงฆ์วัดตำหนักเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กยกพื้นสูงใช้เป็นพื้นที่เก็บของ ประกอบด้วยอาคารกุฏิ 6 หลัง กุฏิเจ้าอาวาส 1 หลัง หอระฆัง 1 หลัง อาคารทั้งหมดถูกเชื่อมต่อกันด้วยโถงขนาดใหญ่ที่ใช้เป็นหอดฉันและใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำหอดฉัน พื้นที่ส่วนด้านหลังหอดฉันใช้เป็นเรือนครัว โดยหมู่กุฏิสงฆ์หลังใหม่นี้ถูกสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2532 ตัวอาคารทั้งหมดมีลักษณะที่เหมือนกันคือผนังอาคารก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาว หลังคาของส่วนกุฏิเป็นหลังคาทรงไทยมุงด้วยสังกะสีสีแดง หลังคาของส่วนหอดฉันและมุขทางเข้าด้านหน้าเป็นหลังคาที่มีการประดับตกแต่งมากกว่าหลังอื่น ๆ คือ มีการประดับด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และมีการตกแต่งลวดลายที่หน้าบัน หลังคาหอดฉันมุงด้วยกระเบื้องดินเผา หอระฆังด้านหน้าเป็นอาคาร 2 ชั้น ทรงจัตุรมุขหลังคาประดับด้วยเครื่องยอดและราวระกาเช่นเดียวกัน ทั้งมีหลังคาทั้งหมดถูกเชื่อมกันด้วยหลังคาแบน ค.ส.ล. เพื่อเป็นการแก้ปัญหาเรื่องน้ำฝนรั่วและทำให้พื้นที่ภายในทั้งหมดมีหลังคาคลุมทั่วถึง พื้นที่ภายในบริเวณโถงด้านหน้าเป็นที่ประดิษฐานพระประธานและประกอบพิธีทางศาสนาและเป็นบริเวณที่ปูด้วยพื้นไม้เดิมของหมู่กุฏิหลังเก่า โถงด้านหลังพระประธานใช้เป็นพื้นที่ของหอดฉันและเรือนครัวปูพื้นด้วยกระเบื้อง พื้นที่ส่วนกุฏิจะแบ่งเป็นสองฝั่งมีประตูกันแยกส่วนพื้นที่ชัดเจน เสาภายในเป็นเสา ค.ส.ล. สีขาวหัวเสาแต่งเป็นลวดลายบัวหัวเสา ฝ้าเพดานตีเรียบทาสีขาว บานหน้าต่างภายนอกยังมีให้เห็นบานหน้าต่างที่เป็นของหมู่กุฏิไม้หลังเดิม โดยมีรูปแบบบานเป็นบานหน้าต่างแบบไทยประเพณีแต่งกรอบเซ็ดหน้าเป็นทรงซุ้มเรือนแก้ว ซึ่งถือเป็นลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของหมู่กุฏิในพื้นที่สามโคกนี้

²⁶ ที่มา : สัมภาษณ์ พระภิกษุสงฆ์วัดตำหนักและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

ภาพที่ 23 ภาพแสดงรูปทรงอาคารและทางเข้าด้านหน้าของหมู่กุฏิสงฆ์วัดตำหนัก

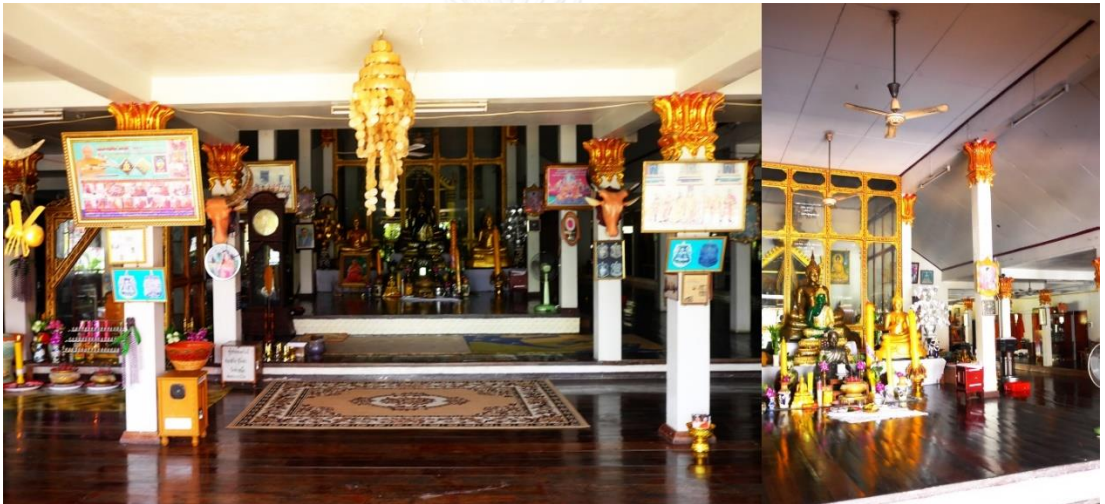
ภาพที่ 24 ภาพแสดงรูปทรงอาคารด้านตามยาวของหมู่กุฏิสงฆ์วัดตำหนัก พร้อมแสดงกระเบื้องหลังคาและพื้นผิวตัวอาคาร

ภาพที่ 25 และ ภาพที่ 26 ภาพแสดงบานหน้าต่างไม้ของหมู่กุฏิหลังเดิมที่เคยเป็นอาคารไม้ และภาพแสดงทัศนียภาพด้านข้างของกุฏิ

ภาพที่ 27 และ ภาพที่ 28 ภาพแสดงหลังคาทรงจั่วด้านหน้าทางเข้าอาคารหมู่กุฏิ และภาพแสดงพื้นที่จอดรถด้านหลังอาคารหมู่กุฏิ

ภาพที่ 29 และ ภาพที่ 30 ภาพแสดงพื้นที่ภายในหอนอนของหมู่กุฏิ และภาพแสดงองค์พระประธานประจำหมู่กุฏิวัดตำหนัก

ภาพที่ 31 และ ภาพที่ 32 ภาพแสดงตำแหน่งของห้องเจ้าอาวาส และภาพแสดงสัดส่วนการแบ่งห้องกุฏิภายในหมู่กุฏิวัดตำหนัก

ภาพที่ 33 และ ภาพที่ 34 ภาพแสดงการใช้งานส่วนโถงด้านหลังของหอฉัน และภาพแสดงส่วนเรือนครัวด้านหลังหมู่กุฏิวัดตำหนัก

การประเมินความเสื่อมสภาพในปัจจุบัน

ความเสื่อมสภาพของอาคารเนื่องจากเป็นอาคารที่สร้างขึ้นใหม่โดยรี้อถอนอาคารหลังเดิมไปจึงทำให้อาคารยังอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างใหม่สมบูรณ์ ทำให้ในปัจจุบันจึงไม่พบปัญหาความเสื่อมสภาพของวัสดุและความทรุดโทรมของตัวอาคาร

การประเมินคุณค่าและความแท้ในปัจจุบัน

ในเรื่องการประเมินคุณค่าของหมู่กุฏิสงฆ์วัดตำหนัก จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่ารูปแบบที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันของอาคารหลังนี้ เป็นอาคารที่สร้างขึ้นใหม่โดยรูปทรงและการออกแบบรวมถึงการใช้วัสดุในอาคารนั้นค่อนข้างจะเป็นการทำขึ้นใหม่ทั้งหมด แต่ยังคงมีการเก็บรักษารูปแบบของผังอาคารที่ยังคงใช้รูปแบบของผัง การหันทิศของตัวเรือน และการวางตำแหน่งของเรือนแต่ละหลังไว้อย่างเดิม ซึ่งการจัดวางตัวเรือนและการเชื่อมต่ออาคารในลักษณะนี้นั้นถือเป็นเอกลักษณ์ของการวางผังแบบเรือนชวามอญ ซึ่งสิ่งที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นการเก็บรักษาคุณค่าในด้านอารมณ์ (emotional values) คือมีความเป็นเอกลักษณ์ (identity) และความต่อเนื่อง (continuity) แต่เนื่องด้วยเป็นอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ทั้งหมดทำให้คุณค่าทางด้านวัฒนธรรม (cultural values) ขาดหายไปอย่างมาก เหลือไว้เพียงเรื่องของความสัมพันธ์ต่อเนื่องกับเมือง ภูมิประเทศ และระบบนิเวศ (townscape landscape and ecology) ทั้งนี้คุณค่าที่หมู่กุฏิสงฆ์วัดตำหนักมีอยู่อย่างครบถ้วนนั้นคือคุณค่าในด้านการใช้งาน (Use values) เพราะเป็นอาคารใหม่ที่มีการใช้งานภายในได้อย่างดี อีกทั้งยังเป็นอาคารที่คงทนต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพได้ดีกว่าอาคารเก่าหลังเดิมที่เป็นอาคารไม้ เพราะฉะนั้นอาคารหลังนี้จึงมีคุณค่าด้านการใช้งานที่ตอบสนองต่อการใช้สอยและบริบทในปัจจุบัน

เมื่อพิจารณาเรื่องความแท้หมุกุฎิสงฆ์วัดตำหนักยังคงไว้ซึ่งความแท้ในเรื่องของการวางผังและตำแหน่งเรือนแต่ละหลัง ซึ่งเป็นการแสดงออกให้เห็นถึงความแท้ในด้านทำเลที่ตั้งที่เป็นสิ่งสำคัญสำหรับหมุกุฎิสงฆ์แห่งนี้จึงไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ แต่การสร้างอาคารใหม่ทั้งหมดโดยไม่มีการเก็บหรืออนุรักษ์ส่วนที่เป็นอาคารเก่าอยู่เลย ก็ถือเป็นการทำลายความแท้ของตัวอาคารในด้านของรูปทรงและการออกแบบให้สูญหายไป เป็นเหตุให้ความแท้ด้านคุณภาพเชิงนามธรรมที่มีอยู่ลดน้อยลงไปด้วย อย่างไรก็ตามการสร้างหมุกุฎิขึ้นใหม่ทำให้ตัวหมุกุฎินั้นยังสามารถใช้งานได้ในรูปแบบเดิมอย่างมีประสิทธิภาพ คือเป็นที่จำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์ เป็นที่ประกอบพิธีทางศาสนา และเป็นที่เปิดให้ผู้คนจากชุมชนและบุคคลภายนอกเข้ามาสักการะองค์พระประธานประจำหมุกุฎิสงฆ์วัดตำหนักแห่งนี้ ซึ่งหมุกุฎิสงฆ์แห่งนี้ยังคงรักษารูปแบบการใช้งานเหล่านี้ไว้ได้อย่างครบถ้วน ทำให้ยังคงรักษาความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอยไว้ได้เป็นอย่างดี

3.3.2 วัดสะแก

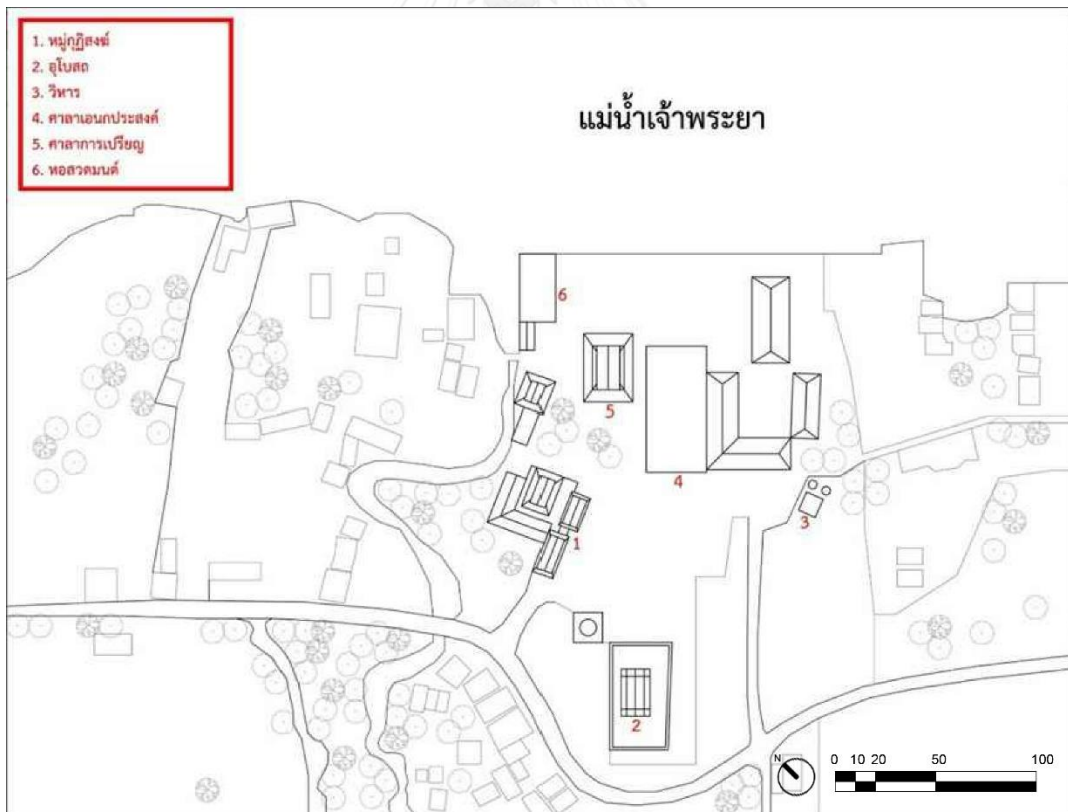
วัดสะแก²⁷ ตั้งอยู่เลขที่ 42 บ้านพรหม ถนนปทุมสามโคก หมู่ที่ 2 ตำบลสามโคก จังหวัดปทุมธานี สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินที่ตั้งวัดมีเนื้อที่ 37 ไร่ 40 ตารางวา ตั้งอยู่ห่างจากจังหวัดปทุมธานีประมาณ 6 กิโลเมตร วัดสะแกถูกสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2115 จึงมีสิ่งเก่าแกในวัดมากมายได้แก่ หมู่เจดีย์ เจดีย์แบบจีน"ละ" พระประธานที่งดงาม หอระฆัง วิหารเก่า พระเจดีย์เก่า พระพุทธรูป อาคารเรือนไทย ภายในวัดมีหมุกุฎิสงฆ์เป็นอาคารทรงไทยแบบมอญ มีวิหารและหอระฆังเก่าสมัยอยุธยา เดิมชื่อวัดตะแกหรือวัดตาแก และได้เปลี่ยนชื่อเป็นสะแกจนถึงทุกวันนี้ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2321 สภาพเบื้องต้นของวัดสะแกมีอาณาเขตของวัดทิศเหนือจดคลองวัดสะแกและแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศใต้จดถนนสาธารณะประโยชน์ ทิศตะวันออกจดแม่น้ำเจ้าพระยา และทิศตะวันตกจดถนนสาธารณะประโยชน์ มีธรณีสงฆ์จำนวน 1 แปลงเนื้อที่ 37 ไร่ 40 ตารางวา อาคารสำคัญในวัดสะแกได้แก่

²⁷ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2526.

- วิหารกว้าง 7 เมตรยาว 14 เมตร เป็นวิหารเก่าเป็นอาคารสี่เหลี่ยมผืนผ้า
ฐานแอ่นโค้งสำเกาเป็นแบบอยุธยา มีลวดลายปูนปั้นประดับที่หน้าบันเป็น
ลายพรรณพฤกษา ภายในวิหารมีพระพุทธรูป 4 องค์นั่งหันหลังพิงกันเป็น
ประธานของอาคาร นอกจากนี้ยังมีเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง 2 องค์ตั้งอยู่
ทางด้านทิศตะวันออกของวิหารเมื่อพิจารณารูปแบบสถาปัตยกรรมและ
หลักฐานทางโบราณคดีภายในบริเวณวัดสะแกสันนิษฐานว่าโบราณสถาน
แห่งนี้มีอายุอยู่ในสมัยอยุธยาตอนปลาย – รัตนโกสินทร์ตอนต้น กรม
ศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานแห่งนี้ในราชกิจจานุเบกษาเล่ม
118 ตอนพิเศษ 33 ง วันที่ 9 เมษายน 2544
- อุโบสถกว้าง 7 เมตรยาว 21 เมตรสร้างเมื่อพ.ศ. 2523 เป็นอาคารคอนกรีต
เสริมเหล็กเป็น อุโบสถหลังใหม่ที่สร้างทับบนอาคารเดิมและมีเจดีย์ใกล้
อุโบสถเป็นเจดีย์ทรงกลมและเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง
- ศาลาการเปรียญกว้าง 15 เมตรยาว 26 เมตรสร้างเมื่อพ.ศ. 2472 เป็น
อาคารคอนกรีตเสริมเหล็กทรงไทยชั้นเดียว
- ศาลาอเนกประสงค์กว้าง 7 เมตรยาว 16 เมตรสร้างเมื่อพ.ศ. 2470 เป็น
อาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก
- หอสวดมนต์กว้าง 10 เมตรยาว 17 เมตรสร้างเมื่อพ.ศ. 2518 เป็นอาคาร
คอนกรีตเสริมเหล็ก
- ฌาปนสถาน 1 หลัง หอกลอง 1 หลัง และเรือนเก็บพัสดุ 1 หลัง
- หมู่กุฏิสงฆ์ในปัจจุบันประกอบด้วยอาคารกุฏิ 1 หลัง หอระฆัง 1 หลัง กุฏิ
ทอง 1 หลัง ศาลาการเปรียญ 1 หลังและห้องน้ำ 1 หลังอาคารทั้งหมดถูก
เชื่อมต่อกันด้วยโถงขนาดใหญ่ที่ใช้เป็นหอดันและใช้เป็นที่ประดิษฐาน
พระพุทธรูปประจำหอดัน

ภาพที่ 35 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงตำแหน่งของอาคารภายในวัดสะแก พร้อมทั้งแสดงสภาพของถนนสาธารณะประโยชน์และอาณาบริเวณของวัดในปัจจุบัน

ภาพที่ 36 ผังบริเวณของวัดสะแก แสดงเส้นถนนสาธารณะประโยชน์ เส้นคลอง และตำแหน่งอาคารที่สำคัญภายในวัดตำแหน่งที่มา : จากภาพถ่ายทางอากาศและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

ปัญหาที่เกิดขึ้นและส่งผลต่ออาคารภายในวัด²⁸

ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยส่วนใหญ่เป็นปัญหามาจากน้ำท่วมขัง ซึ่งส่งผลให้อาคารภายในวัดเกิดการทรุดโทรมเสียหาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาคารหมู่กุฏิสงฆ์หลังเก่าที่เป็นอาคารไม่เกิดการเสื่อมสภาพของวัสดุและผุพังลง

แนวความคิดในการอนุรักษ์หมู่กุฏิสงฆ์ที่เกิดขึ้น²⁹

แนวความคิดการอนุรักษ์หมู่กุฏิในวัดสะแกแห่งนี้เป็นลักษณะของการเลือกเก็บอาคารที่มีการพิจารณาว่ามีความสำคัญเอาไว้ โดยในที่นี้คือเรือนกุฏิทองและหอฉัน โดยมีวิธีการอนุรักษ์คือการรื้อถอนอาคารกุฏิหลังเดิมแล้วสร้างหลังใหม่ขึ้นมาทดแทน ยกเว้นเรือนกุฏิทองและหอฉันดังกล่าวที่ยังเป็นของเดิมโดย วิธีการสร้างนั้นคือการยกฐานอาคารของหมู่กุฏิทั้งหมดให้สูงขึ้นด้วยโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก เพื่อหนีจากสภาพน้ำท่วมขังที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งและส่วนที่เป็นชั้นใต้ถุนทั้งหมดปล่อยเป็นที่โล่งและใช้เป็นพื้นที่เก็บของ โดยการสร้างใหม่นี้ยังคงรักษาตำแหน่งที่ตั้งของตัวหมู่กุฏิและรูปแบบผังที่เป็นคติความเชื่อแบบมอญเอาไว้ดังเช่นเดิมแต่มีการเปลี่ยนรูปแบบอาคารบางหลังเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก เพื่อแก้ปัญหาการถูกน้ำท่วมขังและลดการเสื่อมสภาพของวัสดุ แต่ก็ยังคงเลือกเก็บรักษาวัดกุฏิบางประเภทที่เห็นว่ามีความสำคัญและยังคงนำมาปรับใช้งานดังเดิมได้เอาไว้ ทำให้ในปัจจุบันเรายังคงสามารถเห็นถึงวัสดุดั้งเดิมของอาคารได้เป็นบางส่วน เช่น กระเบื้องหลังคาดินเผาของอาคารกุฏิทองและศาลาการเปรียญและพื้นไม้สักทองของอาคารหอฉัน เป็นต้น

รูปแบบสถาปัตยกรรมและสภาพปัจจุบันที่เกิดขึ้น³⁰

²⁸ ที่มา : สัมภาษณ์ พระภิกษุสงฆ์วัดสะแกและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

²⁹ ที่มา : สัมภาษณ์ พระภิกษุสงฆ์วัดสะแกและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

³⁰ ที่มา : สัมภาษณ์ พระภิกษุสงฆ์วัดสะแกและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

โครงสร้างฐานทั้งหมดของอาคารเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กยกพื้นสูงใช้เป็นพื้นที่เก็บของด้านใต้ถุน ประกอบด้วยอาคารกุฏิ 1 หลังตั้งอยู่ด้านซ้ายของหมู่กุฏิ ลักษณะผังพื้นของกุฏิเป็นอาคารรูปตัว L มีหลังยาวต่อเนื่องกันด้านข้างแบ่งออกห้องกุฏิสำหรับพระภิกษุสงฆ์จำนวน 6 ห้องและด้านหลังแบ่งเป็นกุฏิเจ้าอาวาสและเรือนครัว ด้านหน้าหมู่กุฏิเป็นหอรบซึ่งลักษณะเป็นอาคารสามชั้นไม่มีหลังคาชั้นใต้ถุนปล่อยโล่ง ชั้น 1 เป็นที่ตั้งกลองชั้น 2 ใช้ประดิษฐานองค์ระฆังส่วนชั้น 3 เป็นที่ตั้งซุ้มพระพุทธรูป ด้านขวาของหมู่กุฏิเป็นที่ตั้งของอาคารกุฏิทองซึ่งเป็นอาคารสำคัญของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสะแกแห่งนี้ โดยอาคารมีลักษณะเป็นอาคารไม้ทรงไทย ประเพณีผนังเป็นฝาประกนแบบเรือนไทย ภายในมีเสาไม้แต่ถูกตัดเพื่อให้อาคารตั้งอยู่บนเสาปูนเพื่อป้องกันน้ำท่วม บานประตูและบานหน้าต่างเป็นทรงซุ้มเรือนแก้วเขียนลายลงรักปิดทองประดับกระจกสี โดยบานประตูจะเขียนลายทวารบาน ส่วนบานหน้าต่างจะเขียนลายแตกต่างกันออกไป มีทั้งลายทวารบาน ลายดอกประจำยามและลายพฤกษชาติ หลังคาเป็นแบบทรงไทยประเพณีปูด้วยกระเบื้องดินเผาแบบโบราณ

อาคารทั้งหมดที่กล่าวมาถูกเชื่อมต่อกันด้วยโถงขนาดใหญ่ที่ใช้เป็นหอดฉัน และใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำหอดฉัน มีหลังคาที่คลุมทางเดินและเป็นส่วนเชื่อมต่อระหว่างอาคาร เป็นหลังคาทรงจั่วที่มีความลาดชันน้อยมุมเมทัลชีทด้วยลักษณะส่วนหอดฉันเป็นโถงโล่งรองรับการเข้ามาสักการะของบุคคลภายนอกพื้นรอบนอกเป็นปูกระเบื้อง ส่วนพื้นบริเวณที่ประดิษฐานพระพุทธรูปเป็นพื้นไม้สักเก่าเสา และฝ้าเพดานเป็นไม้ทาสีขาวหลังคาเป็นเครื่องลำยองไม้แบบไทยประเพณีประดับด้วยข้อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันแต่งเป็นลวดลายปิดทองประดับกระจกสีหลังคาปูด้วยกระเบื้องดินเผาแบบโบราณ ด้านหลังเรือนกุฏิทองยังมีอาคารศาลาการเปรียญอีก 1 หลังซึ่งอาคารนี้ไม่ได้มีส่วนหลังคาต่อเชื่อมกับเรือนหลังอื่นแต่อย่างไร้เพียงทางเดินเชื่อมต่อมาจากหอดฉันเท่านั้นลักษณะอาคารเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กฉาบปูนทาสีขาวหลังคาเป็นเครื่องไม้ทรงไทยประเพณีปูด้วยกระเบื้องดินเผาของเดิม

ภาพที่ 37 ภาพแสดงทัศนียภาพของหมู่กุฏิวัดสะแก แสดงให้เห็นรูปทรงของเรือนกุฏิทองและศาลาการเปรียญ

ภาพที่ 38 ภาพแสดงรูปปั้นตามยาวของหมู่กุฏิวัดสะแก

ภาพที่ 39 ภาพที่ 40 และ ภาพที่ 41 ภาพแสดงรูปทรงอาคารด้านสกัดของเรือนกุฏิทอง ภาพแสดงรูปทรงอาคารหอรบะซัง และภาพแสดงรูปทรงอาคารด้านสกัดของศาลาการเปรียญ

ภาพที่ 42 ภาพที่ 43 และ ภาพที่ 44 ภาพแสดงรูปแบบของซุ้มหน้าต่างและซุ้มประตูของเรือนกุฏิทองในปัจจุบัน

ภาพที่ 45 และ ภาพที่ 46 ภาพแสดงบันไดทางขึ้นหมู่กุฏิก่อนการบูรณะหมู่กุฏิ และภาพแสดงองค์พระประธานประจำหมู่กุฏิวัดสะแก

ภาพที่ 47 ภาพที่ 48 และ ภาพที่ 49 ภาพแสดงด้านหน้าทางเข้าเรือนกุฏิทอง ภาพแสดงส่วนเรือนครัวด้านหลังหมู่กุฏิ และภาพแสดงส่วนของหลังคามะลิซึทที่เป็นหลังคาคลุมทางเดินและเชื่อมต่อระหว่างตัวอาคาร

การประเมินความเสื่อมสภาพในปัจจุบัน

เนื่องจากการดูแลรักษาอย่างต่อเนื่องทำให้สภาพโดยรวมของหมู่กุฏิสงฆ์ วัดสะแกอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์และสามารถใช้งานได้พอดี ความเสื่อมสภาพจึงไม่มีปรากฏให้เห็นเด่นชัด และยังคงถูกใช้งานในรูปแบบเดิมตั้งแต่อดีตจนถึงในปัจจุบัน

การประเมินคุณค่าและความแท้ในปัจจุบัน

ดังที่กล่าวมาข้างต้นหมู่กุฏิสงฆ์วัดสะแกมีแนวความคิดการอนุรักษ์และกรรมวิธีในการอนุรักษ์ที่มีการเลือกเก็บรักษาอาคารเก่าส่วนที่เป็นอาคารสำคัญของหมู่เรือนเอาไว้ โดยมีการเปลี่ยนแปลงในส่วนฐานอาคารที่ยกสูงขึ้นเพื่อให้ตอบสนองกับสภาวะน้ำท่วมขังที่เกิดขึ้นในพื้นที่อยู่บ่อยครั้ง การอนุรักษ์ที่ยังคงเก็บรักษารูปแบบการวางผังและการจัดวางตำแหน่งของหมู่เรือนแบบเดิม อีกทั้งยังมีการรักษาอาคารเก่าที่มีความสำคัญในหมู่กุฏิแห่งนี้ ตลอดจนรูปแบบการใช้งานที่ยังคงเป็นแบบเดิม ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ส่งผลให้หมู่กุฏิสงฆ์วัดสะแกแห่งนี้ ยังคงสามารถเก็บรักษาคุณค่าด้านอารมณื คุณค่าด้านวัฒนธรรม และคุณค่าด้านการใช้สอยไว้อย่างครบถ้วน

อย่างไรก็ตามเนื่องจากการปรับเปลี่ยนรูปทรงของตัวเรือนทำให้ขนาดและสัดส่วนของตัวเรือนสำคัญในสมัยอดีตเสียไป อีกทั้งมีการซ่อมแซมบูรณะอยู่บ่อยครั้ง เนื่องจากการใช้งาน ทำให้รูปแบบงานฝีมือช่างในอดีตเสียหาย จนทำให้ในปัจจุบันตัวหมู่เรือนดูคล้ายกับเป็นอาคารสร้างใหม่ทั้งหมด เป็นเหตุให้อาคารเก่าที่ถูกบูรณะซ่อมแซมถูกลดทอนคุณค่าลงไปอย่างมาก

เมื่อพิจารณาเรื่องความแท้ของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสะแก ด้วยการอนุรักษ์ที่เลือกเก็บอาคารส่วนสำคัญและวัสดุเก่าในอดีตไว้ รวมไปถึงการรักษาที่ตั้งการวางผังและรูปแบบการใช้งานแบบเดิมไว้ได้ครบถ้วนทำให้วัดนี้มีความแท้ในด้านทำเลที่ตั้ง ด้านรูปทรงและการออกแบบ และด้านประโยชน์และการใช้สอย ด้วยการรักษารูปแบบดังกล่าวไว้ทำให้วัดนี้เป็นที่เคารพและศรัทธาจากผู้คนในชุมชนเป็นจำนวนมาก จึงทำให้เกิดความแท้ในด้านคุณภาพเชิงนามธรรมต่อผู้คนในพื้นที่อีกด้วย แต่เนื่องด้วยการซ่อมแซมบูรณะที่มากเกินไปและไม่ได้มีการศึกษาและวางแผน ทำให้ความแท้ในเรื่องของฝีมือช่างโบราณขาดหายและถูกทำลายไป ซึ่งในปัจจุบันความแท้ด้าน

รูปทรงและการออกแบบมีเพียงรูปทรงอาคารและวัสดุเท่านั้นที่ยังหลงเหลือ
ความแท้ปรากฏให้เห็น

3.3.3 วัดสามโคก

วัดสามโคก³¹ตั้งอยู่เลขที่ 100 บ้านคลองเกาะป็นหมู่ 2 ตำบลสามโคก อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินที่ตั้งวัดมีเนื้อที่ 59 ไร่ 2 งาน 8 ตารางวา วัดสามโคกถูกสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2100 โดยประมาณ เป็นวัดที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยของกรุงศรีอยุธยาโดยชาวมอญสองพี่น้อง ผู้พี่ได้สร้างวัดเกาะป็นส่วนผู้น้องเป็นผู้สร้างวัดป่าฝ้าย ทั้งสองวัดนี้มีอาณาเขตติดต่อกัน ซึ่งต่อมาได้รวมเข้าด้วยกันเป็นวัดเดียวและใช้ชื่อว่าวัดสามโคก ตามชื่อของถิ่นที่ตั้งของวัดมาจนถึงในปัจจุบัน ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2117 เขตวิสุงคามสีมากว้าง 5 เมตรยาว 3 เมตร อาณาเขตวัดสามโคก ทิศเหนือจดคลองเกาะป็น ทิศใต้จดคลองบ้านธาตุ ทิศตะวันออกถนนสาธารณะประโยชน์ และทิศตะวันตกจดคลองลาด (เป็นคลองที่เชื่อมระหว่างคลองเกาะป็นและคลองบ้านธาตุ) สภาพเบื้องต้นของวัดสามโคก เป็นหนึ่งในสองวัดที่มีความเก่าแก่ที่สุดในพื้นที่ และเนื่องจากอาณาเขตของวัดมีคลองล้อมรอบสามด้านทำให้ประสบปัญหาน้ำท่วมขังภายในพื้นที่วัดอยู่บ่อยครั้ง ภายในวัดมีธรณีสงฆ์จำนวน 2 แปลงมีเนื้อที่ 4 ไร่ 3 งาน 44 ตารางวา

อาคารสำคัญในวัดสามโคก ประกอบด้วย

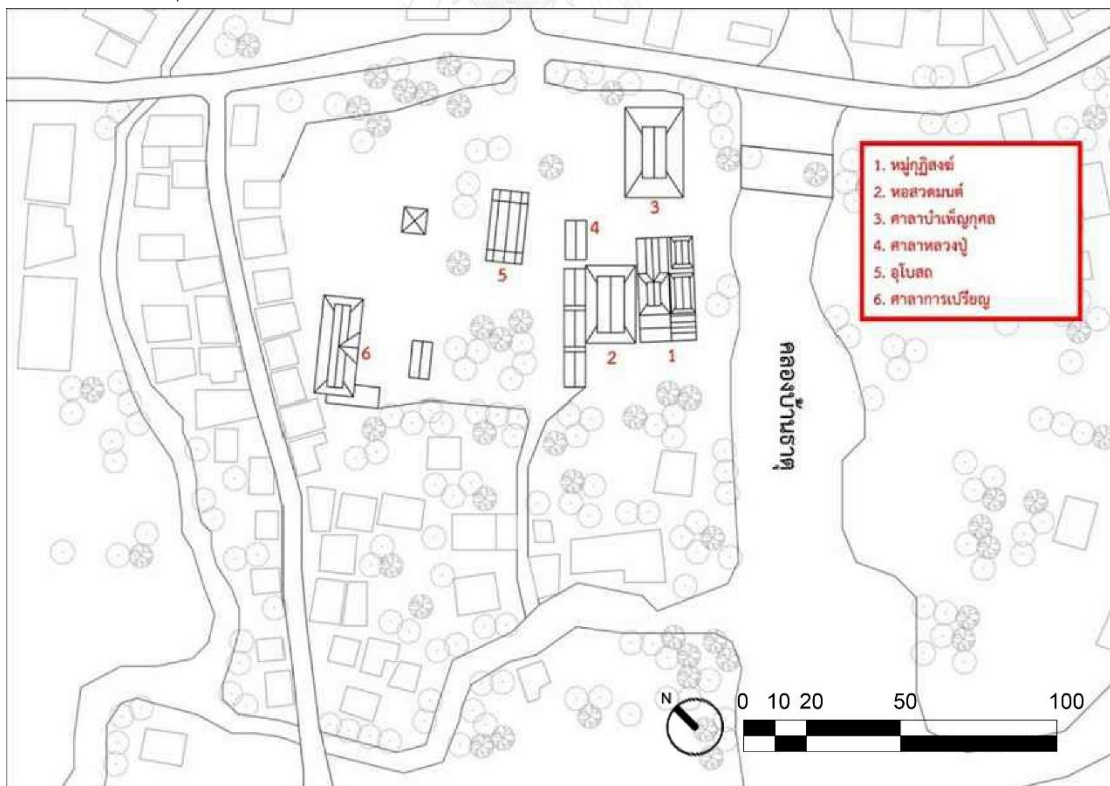
- อุโบสถในสมัยอยุธยาอุโบสถ กว้าง 7 เมตร ยาว 22.50 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2118 ในสมัยอยุธยาเป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูน
- ศาลาการเปรียญ กว้าง 16 เมตร ยาว 24 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2422 เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กใต้ถุนสูง
- ศาลาบำเพ็ญกุศล กว้าง เมตร ยาว เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2521 เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก
- หอสวดมนต์ กว้าง 8 เมตร ยาว 12 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2553 เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก
- วิหารหลวงปู่
- ศาลาท่าน้ำ (หลังเก่า)

³¹ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2526.

- ศาลาทำน้ำ (หลังใหม่) สร้างเมื่อ พ.ศ. 2468 เป็นอาคารไม้
- หมุกุฎิสงฆ์ กว้าง 8 เมตร ยาว 10 เมตร เป็นอาคารไม้ (ดูประวัติการสร้างและการบูรณะจากหัวข้อประวัติศาสตร์และความเป็นมาของหมุกุฎิสงฆ์วัดสามโคก)
- ฌาปนสถาน

ภาพที่ 50 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงตำแหน่งของอาคารภายในวัดสามโคก พร้อมทั้งแสดงสภาพของถนนสาธารณะประโชนและอาณาบริเวณของวัดในปัจจุบัน

ภาพที่ 51 ผังบริเวณของวัดสามโคก แสดงเส้นถนนสาธารณะประโชน เส้นคลอง และตำแหน่งอาคารที่สำคัญภายในวัดสามโคก ที่มา : จากภาพถ่ายทางอากาศและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

ปัญหาที่เกิดขึ้นและส่งผลต่ออาคารภายในวัด³²

ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยส่วนใหญ่เป็นปัญหาจากน้ำท่วมขัง ซึ่งส่งผลให้อาคารภายในวัดเกิดการทรุดโทรมเสียหาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาคารหมู่กุฏิสงฆ์หลังเก่าที่เป็นอาคารไม้เกิดการเสื่อมสภาพของวัสดุและผุพังลง ประกอบกับการที่หมู่กุฏิในวัดสามโคกยังไม่ได้รับการบูรณะซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพที่ตอบรับกับสภาวะน้ำท่วมและการใช้งานที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ทั้งหมดจึงเป็นปัญหาที่ส่งผลต่อการทรุดโทรมในปัจจุบัน

แนวความคิดในการอนุรักษ์หมู่กุฏิสงฆ์ที่เกิดขึ้น³³

แนวคิดในการอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นในวัดสามโคกแห่งนี้ เป็นแนวคิดที่เกิดจากเจ้าอาวาสและในพื้นที่ที่ต้องการจะอนุรักษ์และเก็บรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมและสภาพดั้งเดิมของหมู่กุฏิสงฆ์แห่งนี้เอาไว้ในมากที่สุด ทำให้การอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเป็นการซ่อมแซมบูรณะเฉพาะจุดเท่านั้น สภาพโดยส่วนใหญ่ยังถูกเก็บรักษาไว้ในรูปแบบดั้งเดิมเมื่อครั้งแรกสร้าง จึงทำให้หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกแห่งนี้ยังคงรักษาคุณค่าและความแท้ของตัวอาคารไว้ได้อย่างครบถ้วน ทั้งในเรื่องของฝีมือช่างและการออกแบบ ทำเลที่ตั้ง และวัสดุของตัวอาคาร แต่ในขณะเดียวกันจากความเสื่อมสภาพของอาคารก็เป็นเหตุให้ไม่สามารถใช้งานตัวอาคารได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

รูปแบบสถาปัตยกรรมและสภาพปัจจุบันที่เกิดขึ้น³⁴

สภาพผังพื้นของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกในปัจจุบันมีลักษณะการจัดวางตัวเรือนโดยให้หอดฉันเป็นเรือนประธานอยู่บริเวณกึ่งกลางและให้อาคารหลังอื่นล้อมรอบไว้ ในปัจจุบันภายในหมู่กุฏิประกอบไปด้วยอาคารทั้งหมด 6 หลัง ได้แก่ หอระฆัง 1 หลัง เรือนกุฏิเจ้าอาวาส 1 หลัง เรือนตำหนักทอง 1 หลัง เรือนกุฏิพระภิกษุสงฆ์ 2 หลัง และหอดฉัน 1 หลัง

การวางผังแบบเรือนต่อเรือนตามรูปแบบของเรือนชาวมอญโดยมีหอดฉันเป็นอาคารที่อยู่กึ่งกลาง ภายในหอดฉันจะเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำหมู่กุฏิ การจัดวางตำแหน่งของตัวเรือนจะเป็นการวางเรือนล้อมรอบหอดฉันโดยด้านหน้าทางเข้าจะเป็นอาคารหอระฆัง ด้านฝั่งซ้ายติดกับริมคลองจะเป็นที่ตั้งเรือนกุฏิเจ้า

³² ที่มา : สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดสามโคกและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

³³ ที่มา : สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดสามโคกและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

³⁴ ที่มา : สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดสามโคกและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

อาคารและเรือนตำหนักทอง ส่วนด้านหลังหมู่กุฏิจะเป็นที่ตั้งเรือนกุฏิพระภิกษุสงฆ์ 2 หลัง ซึ่งในปัจจุบันถูกใช้งานเป็นห้องเก็บของเนื่องจากสภาพทรุดโทรมไม่สามารถอยู่อาศัยได้ ด้านฝั่งขวาของหมู่กุฏิเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับบริเวณใต้ถุนของอาคารหอ สวดมนต์ซึ่งในปัจจุบันพระภิกษุสงฆ์ภายในวัดใช้หอสวดมนต์ดังกล่าวเป็นที่จำ พรรษา รูปทรงและการออกแบบของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกมีลักษณะโดยรวมเป็น รูปแบบคล้ายเรือนหมู่แบบไทยประเพณีแต่จะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละ หลังตามยุคสมัยของการสร้าง แต่รูปทรงและการออกแบบอาคารโดยรวมเป็น ลักษณะของหมู่เรือน ที่มีการเชื่อมต่อเรือนหลายหลังด้วยเรือนหอนั้นเหมือนหมู่ เรือนแบบชวามอญ และในเรื่องของรูปแบบสถาปัตยกรรมในแต่ละเรือน แต่ก็มี ความแตกต่างกันออกไปในแต่ละตัวเรือน ทั้งนี้เนื่องจากถูกสร้างในยุคสมัยที่ต่างกัน ทำให้รูปแบบและความต้องการการใช้งานมีความต่างกันออกไป

ภาพที่ 52 และ ภาพที่ 53 ภาพแสดงทัศนียภาพของอาคารของหมู่กุฏิวัดสามโคกและอาคารข้างเคียง

ภาพที่ 54 ภาพแสดงรูปทรงอาคารของหมู่กุฏิวัดสามโคก

ภาพที่ 55 และ ภาพที่ 56 ภาพแสดงรูปทรงหลังคาและวัสดุผนังของหมู่กุฏิวัดสามโคก

ภาพที่ 57 และ ภาพที่ 58 ภาพแสดงทางเข้าด้านหน้าของหมู่กุฏิวัดสามโคก และภาพแสดงอาคารหอรระซังของหมู่กุฏิ

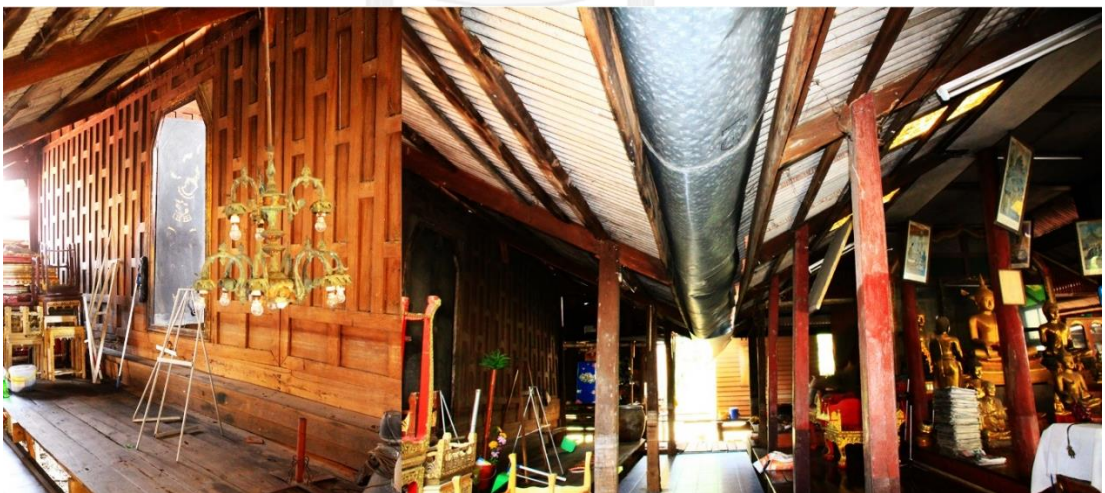
ภาพที่ 59 ภาพที่ 60 และ ภาพที่ 61 ภาพแสดงรูปทรง ทัศนียภาพ และวัสดุอาคารของอาคารกุฏิเจ้าอาวาสภายในหมู่กุฏิวัดสามโคก

ภาพที่ 62 และ ภาพที่ 63 ภาพแสดงรูปทรงและลักษณะการใช้งานภายในท่อนของหมู่กุฏิวัดสามโคก

ภาพที่ 64 ภาพที่ 65 และ ภาพที่ 66 ภาพแสดงองค์พระประธานประจำหมู่กุฏิวัดสามโคก

ภาพที่ 67 และ ภาพที่ 68 ภาพแสดงทางเข้าด้านหน้าของเรือนตำหนักทอง และภาพแสดงส่วนเชื่อมต่อของหลังคาภายในหมู่กุฏิ

การประเมินความเสื่อมสภาพของอาคาร

ความเสื่อมสภาพของอาคารหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกนั้นมีความเสื่อมสภาพมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับหมู่กุฏิสงฆ์ในวัดอื่นที่กล่าวมา ทั้งนี้ด้วยสภาพของตัวอาคารที่เป็นอาคารไม้ทั้งหมดและส่วนใหญ่เป็นไม้ที่เป็นวัสดุดั้งเดิมเมื่อครั้งแรกสร้างอาคารเป็นเหตุให้ตัววัสดุเกิดการเสื่อมสภาพและผุพังตามกาลเวลาและปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อตัวอาคารข้างต้น จึงส่งผลให้ในปัจจุบันหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกดังกล่าวที่หลายส่วนที่ไม่สามารถใช้งานได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ และด้วยแนวคิดที่ต้องการจะคงรักษาความแท้ของตัวอาคารไว้จึงทำให้ความทรุดโทรมและความเสื่อมสภาพของหมู่กุฏิแห่งนี้ยังคงมีเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง

การประเมินคุณค่าและความแท้ของตัวอาคาร

การประเมินคุณค่าของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่ารูปแบบที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันของอาคารหลังนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความมีบูรณภาพอย่างมากของตัวอาคาร โดยหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกนั้นเป็นอาคารที่อยู่คู่กับวัดสามโคกมาอย่างยาวนานตั้งแต่ในสมัยอยุธยา ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าคุณค่าที่สำคัญและน่าสนใจของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกแห่งนี้คือการเก็บรักษาช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ (layer of history) ของอาคารต่าง ๆ ไว้ อีกทั้งยังเป็นกลุ่มอาคารที่ถูกบูรณะเปลี่ยนแปลงน้อยและคงสภาพความแท้และดั้งเดิมของอาคารแต่ละหลังไว้ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ทำให้หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกแห่งนี้มีคุณค่าทางด้านวัฒนธรรม อยู่อย่างครบถ้วน คือเป็นเสมือนเอกสารบันทึกประวัติศาสตร์ มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ มีคุณค่าในเชิงโบราณคดี ความมีอายุขัย ความเป็นของหายาก มีสุนทรียภาพ มีคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกับเมืองภูมิภาค และระบบนิเวศ และยังคงรักษาคุณค่าทางด้านอารมณ์ อันได้แก่ ความน่านมหัศจรรย์ ความเป็นเอกลักษณ์ ความต่อเนื่อง ความเป็นจิตวิญญาณและความ เป็นสัญลักษณ์ ไว้ได้อย่างดี

อย่างไรก็ตามปัญหาและผลกระทบจากภายนอกที่ทำให้หมู่กุฏิสงฆ์ทรุดโทรมลงไปมากและประกอบกับการที่ไม่ได้ผ่านการบูรณะซ่อมแซมครั้งใหญ่เหมือนในวัดอื่นๆ ทำให้คุณค่าในด้านประโยชน์ใช้สอย นั้นมีไม่เท่ากับในสมัยอดีต แต่ก็ยังคงมีการใช้สอยอย่างต่อเนื่องในส่วนที่สำคัญของหมู่กุฏิ เช่น หอฉันที่ประดิษฐานพระประธานและเรือนเจ้าอาวาสที่ยังมีการใช้งานแบบดั้งเดิมมาจนถึงในปัจจุบัน

ความแท้ของตัวอาคารหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกนั้นมีความแท้ที่เห็นเด่นชัดคือความแท้ในด้านของรูปทรงและการออกแบบเพราะเรือนแต่ละหลังที่อยู่ในหมู่กุฏิ

แห่งนี้้นั้น ทุกหลังล้วนแต่ยังคงถูกเก็บรักษาในรูปแบบเดิมในยุคสมัยที่ถูกสร้างไว้ได้เป็นอย่างดี การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นเพียงส่วนน้อยเท่านั้น ไม่กระทบต่อรูปทรงโดยรวมของอาคารแต่อย่างใดทำให้สามารถทราบถึงหลักฐานร่องรอยในทุกช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ (layer of history) ของหมู่กุฏิสงฆ์แห่งนี้ได้อย่างชัดเจน อีกทั้งหมู่กุฏิสงฆ์แห่งนี้ยังถูกใช้งานให้ผู้คนในชุมชนและบุคคลภายนอกเข้ามาสักการะองค์พระประธานและประกอบพิธีทางศาสนา เป็นเหตุให้หมู่กุฏิสงฆ์แห่งนี้เป็นที่เคารพศรัทธาและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนมาตั้งแต่อดีตจวบจนถึงปัจจุบัน และทำให้หมู่กุฏิสงฆ์แห่งนี้มีความแท้ในเรื่องของคุณภาพเชิงนามธรรมต่อผู้คนในชุมชนสามโคกแห่งนี้เป็นอย่างมาก และถึงแม้หมู่กุฏิสงฆ์ของวัดสามโคกจะถูกย้ายที่ตั้งมาแล้วหนึ่งครั้งจากเดิมที่ตั้งอยู่ริมคลองของวัดเกาะปิ่นมาอยู่ริมคลองบ้านธาตุ เหตุเพราะมีการขยายพื้นที่ของวัดและเปลี่ยนชื่อวัดนั้น อาจจะทำให้ความแท้เรื่องของที่ตั้งและบริบทลดลง แต่ถ้าพิจารณาแล้วหมู่กุฏิสงฆ์แห่งนี้ก็เป็นหมู่กุฏิสงฆ์ที่อยู่คู่กับวัดแห่งนี้มาโดยตลอดตั้งแต่ก่อตั้งวัดเกาะปิ่น อีกทั้งเมื่อวัดเปลี่ยนชื่อมาเป็นวัดสามโคกและย้ายตำแหน่งหมู่กุฏิสงฆ์เมื่อ พ.ศ.2438 หลังจากนั้นจนถึงปัจจุบันก็ไม่ได้มีการเปลี่ยนตำแหน่งหรือโยกย้ายหมู่กุฏิสงฆ์แห่งนี้อีกเลยเป็นเวลาโดยประมาณ 120 ปี ทำให้หมู่กุฏิแห่งนี้ในปัจจุบันมีความกลมกลืนไปกับบริบทต่างๆ ณ ตำแหน่งในปัจจุบันนี้แล้ว จึงเกิดความแท้ในเรื่องของที่ตั้งและบริบทขึ้นซึ่งไม่ควรถูกเปลี่ยนแปลงโยกย้ายแต่อย่างใด

ความแท้ที่สูญเสียไปมากที่สุดหมู่กุฏิสงฆ์แห่งนี้คือความแท้ในด้านการใช้สอย ถึงแม้ในปัจจุบันจะยังมีการเข้ามาเคารพสักการะองค์พระประธานประจำหมู่กุฏิของผู้คนในชุมชนจำนวนมากแต่การใช้งานที่สำคัญที่สุดของหมู่กุฏิคือการให้พระภิกษุสงฆ์ใช้เป็นที่จำพรรษาซึ่งความแท้ในเรื่องการใช้สอยตรงจุดนี้ได้ขาดหายไปเนื่องจากหมู่กุฏิมีความทรุดโทรมมากขาดการบูรณะซ่อมแซมอย่างถูกต้อง ทำให้ในปัจจุบันเรือนกุฏิแต่ละหลังในหมู่กุฏิถูกเปลี่ยนการใช้งานไปเป็นห้องเก็บของ ซึ่งเป็นเหตุให้คุณค่าและความแท้ในเรื่องของการใช้สอยในรูปแบบเดิมสูญสลายไปอย่างมาก

3.4 การวิเคราะห์เปรียบเทียบ

เป็นการเปรียบเทียบเพื่อแสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมา ที่ตั้งและบริบท ปัญหา และปัจจัยที่ส่งผลกระทบ รูปแบบสถาปัตยกรรมและความเสื่อมสภาพในปัจจุบัน ตลอดจนแนวคิดในการอนุรักษ์และคุณค่าความแท้ที่ปรากฏในปัจจุบันของหมู่กุฏิสงฆ์ทั้งสามแห่งที่ยังหลงเหลืออยู่ในพื้นที่สามโคก ซึ่งได้แก่ วัดตำหนัก วัดสะแก และวัดสามโคก ทั้งนี้ผลการเปรียบเทียบและการสรุปวิเคราะห์จะนำไปสู่การเลือกกรณีศึกษาที่ดีที่สุดเพื่อทำการศึกษาในเชิงลึกและนำไปสู่การหาแนวคิดการอนุรักษ์หมู่กุฏิดังกล่าว เพื่อนำแนวคิดที่ได้นั้นมาประยุกต์ใช้และเสนอเป็นแนวทางให้กับหมู่กุฏิสงฆ์หลังอื่นที่เหลืออยู่ในพื้นที่สามโคก ตลอดจนอาคารไม้ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกรณีศึกษาดังกล่าวนี้

ตารางที่ 1 สภาพเบื้องต้นของหมู่กุฏิสงฆ์วัดตำหนัก วัดสะแก และวัดสามโคก

	วัดตำหนัก	วัดสะแก	วัดสามโคก
ประวัติศาสตร์ความเป็นมา	- สร้างวัด พ.ศ. 2332	- สร้างวัด พ.ศ. 2115	- สร้างวัด พ.ศ. 2100
ที่ตั้งและบริบท	- วัดตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา มีแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ทางทิศเหนือ ถนนสาธารณะประโยชน์อยู่ทางทิศใต้ - อาคารหมู่กุฏิตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา	- วัดตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา มีแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ทางทิศเหนือ ถนนสาธารณะประโยชน์อยู่ทางทิศใต้ - อาคารหมู่กุฏิตั้งอยู่ริมคลองวัดสะแก	- วัดตั้งอยู่ริมฝั่งชุมชนที่อยู่อาศัย มีถนนสาธารณะประโยชน์ทางทิศเหนือ ชุมชนอยู่ทางทิศใต้ - อาคารหมู่กุฏิตั้งอยู่ริมคลองบ้านธาตุ
ปัญหาและปัจจัยที่ส่งผลกระทบ	- น้ำท่วมขัง - ขาดแคลนช่างฝีมือในการบูรณะ	- น้ำท่วมขัง - ขาดแคลนช่างฝีมือในการบูรณะ	- น้ำท่วมขัง - การทรุดตัวของอาคารเนื่องจากการเคลื่อนตัวของดินบริเวณริมคลอง - ขาดแคลนช่างฝีมือในการบูรณะ
รูปแบบสถาปัตยกรรมในปัจจุบัน	- จัดวางผังหมู่เรือนตามรูปแบบเรือนมอญ - ยังคงไว้ซึ่งความเป็นเรือนหมู่	- จัดวางผังหมู่เรือนตามรูปแบบเรือนมอญ - ยังคงไว้ซึ่งความเป็นเรือนหมู่	- จัดวางผังหมู่เรือนตามรูปแบบเรือนมอญ - ยังคงไว้ซึ่งความเป็นเรือนหมู่

	<ul style="list-style-type: none"> - ตัวอาคารเป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูนเรียบทาสีขาว - หลังคาทรงจั่ว มุงสังกะสี และมีหลังคาแบนคลุมเชื่อมต่อกันทั้งหมด - เก็บวัสดุเดิม คือ พื้นไม้และบานหน้าต่าง 	<ul style="list-style-type: none"> - ตัวอาคารมีทั้งส่วนที่เป็นอาคารไม้และอาคารก่ออิฐรวมอยู่ด้วยกัน - ยกอาคารทั้งหมดขึ้นด้วยการต่อเสา และใช้ได้จนเป็นที่เก็บของ - หลังคาทรงจั่ว มีทั้งเรือนที่มุงด้วยสังกะสีและกระเบื้องดินเผา ส่วนเชื่อมต่อของตัวเรือนใช้เป็นหลังคาเมทัลชีท - เก็บเรือนที่มี ความสำคัญ คือ หอฉันและเรือนกุฏิทอง 	<ul style="list-style-type: none"> - ตัวอาคารเป็นอาคารไม้ทั้งหมดมีทั้งส่วนที่เป็นอาคารไม้เดิมและอาคารไม้ที่สร้างขึ้นใหม่ - มีรูปแบบอาคารในหลายยุคสมัยรวมอยู่ในหมู่เรือน - หลังคาทรงจั่ว มีทั้งเรือนที่มุงด้วยสังกะสีและกระเบื้องดินเผา - เก็บรูปแบบดั้งเดิมของอาคารทุกหลังในสมัยแรกสร้างไว้ทั้งหมด
<p>ความเสื่อมสภาพในปัจจุบัน</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่ปรากฏความเสื่อมสภาพในปัจจุบัน - สามารถใช้งานตามรูปแบบการใช้งานแบบดั้งเดิมได้ครบถ้วน 	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่ปรากฏความเสื่อมสภาพในปัจจุบัน - สามารถใช้งานตามรูปแบบการใช้งานแบบดั้งเดิมได้ครบถ้วน 	<ul style="list-style-type: none"> - มีความเสื่อมสภาพและชำรุดเสียหายค่อนข้างมาก - มีบางส่วนในหมู่กุฏิที่ชำรุดเสียหายจนไม่สามารถใช้งานได้ - มีส่วนที่ยังคงถูกใช้งานในรูปแบบดั้งเดิมได้ในปัจจุบัน

ตารางที่ 2 ประวัติการอนุรักษ์และคุณค่าความแท้ในปัจจุบัน

	วัดตำหนัก	วัดสะแก	วัดสามโคก
<p>ประวัติการอนุรักษ์ในช่วงเวลาที่ผ่านม</p>	<ul style="list-style-type: none"> - รื้อถอนอาคารหลังเดิมแล้วสร้างขึ้นใหม่ทั้งหลัง 	<ul style="list-style-type: none"> - เลือกพิจารณาและเก็บบางอาคารที่มีความสำคัญไว้ 	<ul style="list-style-type: none"> - มีความต้องการที่จะเก็บรูปแบบของอาคารทั้งหมดเอาไว้โดยไม่ทำการ

	<ul style="list-style-type: none"> - เปลี่ยนวัสดุการสร้างอาคารจากอาคารไม้ เป็นอาคารก่ออิฐ - ยังคงไว้ซึ่งรูปแบบการใช้งานและการจัดวางตำแหน่งแบบดั้งเดิม 	<ul style="list-style-type: none"> - ปรับเปลี่ยนสัดส่วนอาคารโดยการตัดเสาและยกให้สูงขึ้นเพื่อหนีน้ำท่วม - ยังคงไว้ซึ่งรูปแบบการใช้งานและการจัดวางตำแหน่งแบบดั้งเดิม 	<ul style="list-style-type: none"> - เปลี่ยนแปลงรูปแบบใด ๆ - มีการซ่อมบำรุงในบางจุดเพียงเล็กน้อย - สร้างอาคารหลังใหม่ขึ้นด้านข้างเพื่อรองรับการใช้งานที่หมูกฎได้สูญหายไป - ยังคงไว้ซึ่งรูปทรงและการออกแบบรูปแบบการใช้งานในส่วนที่สำคัญ และการจัดวางตำแหน่งแบบดั้งเดิม
คุณค่าด้านอารมณ์	<ul style="list-style-type: none"> - ความต่อเนื่อง - ความเป็นจิตวิญญาณและความเป็นสัญลักษณ์ 	<ul style="list-style-type: none"> - ความต่อเนื่อง - ความเป็นจิตวิญญาณและความเป็นสัญลักษณ์ 	<ul style="list-style-type: none"> - ความน่ามหัศจรรย์ - ความเป็นเอกลักษณ์ - ความต่อเนื่อง - ความเป็นจิตวิญญาณและความเป็นสัญลักษณ์
คุณค่าด้านวัฒนธรรม	<ul style="list-style-type: none"> - ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ - ความเป็นของหายาก - มีความสัมพันธ์ต่อเมือง ภูมิภาค ประเทศ และระบบนิเวศน์ 	<ul style="list-style-type: none"> - ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ - มีคุณค่าในเชิงโบราณคดี - ความเป็นของหายาก - มีสุนทรีย์ภาพ - มีความสัมพันธ์ต่อเมือง ภูมิภาค ประเทศ และระบบนิเวศน์ 	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นเสมือนเอกสารบันทึกประวัติศาสตร์ - ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ - มีคุณค่าในเชิงโบราณคดี - ความมีอายุขัย - ความเป็นของหายาก - มีสุนทรีย์ภาพ - มีคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม - มีความสัมพันธ์ต่อเมือง ภูมิภาค

			ประเทศ และระบบ นิเวศน์
คุณค่าด้านการใช้ สอย	<ul style="list-style-type: none"> - สามารถใช้สอยได้ - มีคุณค่าทางด้านเมืองและจริยธรรม 	<ul style="list-style-type: none"> - สามารถใช้สอยได้ - มีคุณค่าทางด้านเมืองและจริยธรรม 	<ul style="list-style-type: none"> - สามารถใช้สอยได้ - มีคุณค่าทางด้านเมืองและจริยธรรม
ความแท้	<ul style="list-style-type: none"> - ความแท้ด้านทำเลที่ตั้งและการวางผัง - ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย 	<ul style="list-style-type: none"> - ความแท้ด้านทำเลที่ตั้งและการวางผัง - ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย 	<ul style="list-style-type: none"> - ความแท้ด้านทำเลที่ตั้งและการวางผัง - ความแท้ด้านรูปทรงและการออกแบบ - ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย - ความแท้ด้านคุณภาพเชิงนามธรรม

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบจะเห็นได้ว่าหมู่กุฏิสงฆ์ทั้งสามมีความคล้ายคลึงกันในเรื่องของที่ตั้งและบริบท ปัญหาและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อตัวอาคาร ทั้งนี้ปัญหาและปัจจัยในเรื่องของน้ำท่วม นั้นทำให้เกิดความแตกต่างกันในเรื่องของแนวคิดในการอนุรักษ์ ส่งผลมาถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมในปัจจุบันที่เกิดขึ้น ส่งผลกระทบไปยังคุณค่าและความแท้ในตัวอาคาร และเป็นเหตุให้คุณค่าและความแท้ของหมู่กุฏิสงฆ์ทั้งสามแห่งนั้นมีความแตกต่างกันเป็นอย่างมาก

จะเห็นได้ว่าหมู่กุฏิสงฆ์ของวัดสามโคกนั้นเป็นหมู่กุฏิเพียงแห่งเดียวที่ยังคงเก็บรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมแบบดั้งเดิมและคุณค่าความแท้ในตัวอาคารไว้ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ซึ่งถือเป็นตัวแทนของรูปแบบอาคารหมู่กุฏิสงฆ์ที่สำคัญอย่างยิ่งต่อพื้นที่สามโคก จากเหตุปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้น การศึกษานี้จึงเลือกหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก มาใช้เป็นกรณีศึกษาเพื่อทำการวิเคราะห์เชิงลึกในด้านต่าง ๆ ของหมู่กุฏิอย่างละเอียด นำไปสู่การหาแนวคิดการอนุรักษ์หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก และเพื่อนำแนวคิดนั้นไปประยุกต์ใช้กับแนวคิดในการอนุรักษ์หมู่กุฏิสงฆ์หลังอื่นที่เหลืออยู่ในพื้นที่สามโคก ตลอดจนอาคารที่มีลักษณะใกล้เคียงต่อไป

บทที่ 4

หมู่กุฏิสงฆ์ วัดสามโคก

ในการศึกษาแนวคิดการอนุรักษ์หมู่กุฏิในอำเภอสามโคกครั้งนี้ มีการเลือกตัวอย่างของหมู่กุฏิสงฆ์โดยพิจารณาจากคุณค่าความแท้ สภาพเบื้องต้น เพื่อนำมาศึกษาลงลึกในเรื่องของรายละเอียด ในด้านต่างๆ เพื่อนำไปสู่แนวคิดการอนุรักษ์หมู่กุฏิสงฆ์ในพื้นที่อำเภอสามโคก การศึกษาแบ่งออกได้เป็น 4 หัวข้อได้แก่ 1) ประวัติศาสตร์และประวัติการบูรณะซ่อมแซม 2) การวิเคราะห์สภาพโดยรวมของหมู่กุฏิสงฆ์ 3) การวิเคราะห์สภาพของอาคารแต่ละหลังในหมู่กุฏิสงฆ์ และ 4) การวิเคราะห์คุณค่าความแท้

การศึกษาลงลึกในรายละเอียดของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกในครั้งนี้เพื่อเป็นการศึกษาให้เข้าใจถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาและการบูรณะซ่อมแซม ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น สภาพอาคารที่เป็นอยู่ในปัจจุบันรวมถึงความเสื่อมสภาพของอาคารที่เกิดขึ้น เพื่อนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์เพื่อหาแนวคิดการอนุรักษ์หมู่กุฏิสงฆ์ของวัดสามโคกและนำแนวทางไปปรับใช้กับหมู่กุฏิสงฆ์หลังอื่นในพื้นที่สามโคก

4.1 ประวัติศาสตร์และประวัติการบูรณะซ่อมแซม³⁵

วัดสามโคกนั้นมีประวัติศาสตร์อันยาวนานมาตั้งแต่ในสมัยของกรุงศรีอยุธยาทำให้ภายในวัดเกิดการบูรณะซ่อมแซมและเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ของวัด อาคารต่างๆภายในวัดหรืออาคารหมู่กุฏิสงฆ์ภายในวัดก็ตาม แต่เนื่องด้วยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ได้มีการจดบันทึกประวัติศาสตร์และความเปลี่ยนแปลงไว้มากนักมีเพียงข้อมูลที่เป็นการบอกเล่ากันสืบต่อมาของคนในพื้นที่และพระภิกษุสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่ในวัดเท่านั้น ทั้งนี้การวิจัยและการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะบรรยายถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของหมู่กุฏิสงฆ์ครั้งแรกเริ่มสร้างคือช่วงประมาณ พ.ศ. 2200 และจะบรรยายถึงประวัติการบูรณะซ่อมแซมหมู่กุฏิสงฆ์ช่วงประมาณปี พ.ศ. 2438 ถึง ในปัจจุบันหรือ พ.ศ. 2558 นี้ ทั้งนี้ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่มิข้อมูลหลักฐานประวัติการบูรณะซ่อมแซมที่ได้จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์และคำบอกเล่าของบุคคลในพื้นที่

³⁵ ที่มา : สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดสามโคกและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2558

4.1.1 ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก³⁶

จากประวัติศาสตร์ของวัดสามโคกที่กล่าวมาในข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่าวัดสามโคกนี้เป็นวัดเก่าแก่ที่อยู่คู่กับบริเวณพื้นที่สามโคก จ.ปทุมธานีมาอย่างยาวนาน โดยเมื่อครั้งแรกเริ่มใช้ชื่อว่าวัดเกาะป็นนั้นมีการสันนิษฐานว่ามีการสร้างหมู่กุฏิสงฆ์อยู่ภายในวัดตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2200 ซึ่งอยู่ในช่วงเหตุการณ์ที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงโปรดให้ขวามอญที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณพื้นที่สามโคก โดยในขวามอญที่อพยพมา มีพระภิกษุสงฆ์รวมอยู่ด้วย จึงทำให้วัดสามโคกหรือวัดเกาะป็นในสมัยนั้นเป็นที่จำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์ขวามอญที่อพยพมา จึงเป็นเหตุจำเป็นที่จะต้องสร้างหมู่กุฏิสงฆ์ขึ้นในวัดสามโคกแห่งนี้ แต่เนื่องจากหมู่กุฏิสงฆ์ที่ถูกสร้างขึ้นในวัดเกาะป็นในสมัยอยุธยา นั้นไม่พบหลักฐานหรือเอกสารที่บรรยายถึงรูปแบบและลักษณะที่สถาปัตยกรรมมีเพียงข้อสันนิษฐานและคำบอกเล่าจากคนในพื้นที่ว่าหมู่กุฏิสงฆ์ดังกล่าวมีรูปแบบคล้ายคลึงกับหมู่กุฏิสงฆ์ที่มีอยู่ในปัจจุบันเนื่องจากเป็นลักษณะการสร้างตามคติความเชื่อและรูปแบบที่สืบทอดกันต่อมา

แต่ในพื้นที่ของวัดเกาะป็นนั้นนอกจากหมู่กุฏิสงฆ์แล้วยังพบเรือนสำคัญที่เป็นเรือนหนึ่งในหมู่กุฏิอีกหลังหนึ่ง ซึ่งมีรูปแบบเป็นเรือนไทยประเพณีนี้สมัยอยุธยาตอนปลาย โดยมีการบอกเล่าจากพระเจ้าอวาสวัดและบุคคลในพื้นที่ว่าเรือนหลังดังกล่าวนี้เป็นเรือนสำคัญที่ถูกใช้เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยา³⁷ ที่จะสามารถเสด็จประทับค้างแรมในช่วงเวลาที่มีการเสด็จพระราชดำเนินตามแม่น้ำเจ้าพระยา โดยพระภิกษุสงฆ์ภายในวัดและคนในพื้นที่ได้เรียกเรือนหลังนี้ว่า “เรือนตำหนักทอง”

ตัวเรือนตำหนักทองดังกล่าวนี้มีรูปแบบแตกต่างจากเรือนไทยและเรือนชาวบ้านโดยทั่วไป โดยมีรูปแบบสถาปัตยกรรมและการประดับตกแต่งที่พิเศษกว่าเรือนไทยปกติ กล่าวคือ มีขนาดสัดส่วนที่ใหญ่โตกว่าเรือนไทยทั่วไป มีการทำกรอบบานของซุ้มประตูเป็นบานกรอบแบบย่อมุมและซุ้มหน้าต่างเป็นซุ้มเรือนแก้วไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกสี บานประตูเขียนเป็นลายรดน้ำรูปทวารบาลและลายดอกพฤษกชาติ บานหน้าต่างเขียนลายรดน้ำเป็นรูปเทวดาและลายดอกพฤษกชาติ ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวล้วนเป็นองค์ประกอบที่มีฐานานุศักดิ์สูงกว่าเรือนไทยของประชาชนทั่วไป

นอกจากนี้ จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากสัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่พบว่าเรือนหลังนี้เดิมตั้งอยู่บริเวณริมคลองเกาะป็น และเมื่อไม่ได้มีการใช้งานตามรูปแบบเดิมเรือนตำหนักทองแห่งนี้จึงถูกถวายให้กับวัดสามโคกและได้ถูกย้ายมาตั้งอยู่ร่วมกับหมู่กุฏิสงฆ์ที่มีลักษณะเป็น

³⁶ ที่มา : สัมภาษณ์ เจ้าอวาสวัดสามโคกและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2558

³⁷ ที่มา : สัมภาษณ์ เจ้าอวาสวัดสามโคกและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2558

เรือนไม้เช่นเดียวกัน อีกทั้งในปัจจุบันเรือนกุฏิทองแห่งนี้ยังคงปรากฏอยู่ในวัดสามโคกและยังคงรักษารูปแบบดั้งเดิมของเรือนในสมัยอยุธยาไว้ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์

ในปีพ.ศ. 2438 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้มีการขยายอาณาเขตของวัดและได้มีการเปลี่ยนชื่อจากวัดเกาะป็นวัดสามโคก ทำให้ได้มีการรื้อถอนอาคารหมู่กุฏิสงฆ์และเรือนตำหนักทองมาตั้งไว้ด้วยกันในบริเวณริมคลองบ้านธาตุ แต่เนื่องด้วยหมู่กุฏิสงฆ์หลังเดิมนั้นทรุดโทรมลงมากเนื่องจากปัญหาน้ำท่วมพื้นที่สามโคก ทำให้มีการสร้างอาคาร “หอฉัน” ซึ่งเป็นอาคารประธานของหมู่กุฏิขึ้นใหม่ในปีเดียวกันนี้ (พ.ศ.2438 ในสมัยรัชกาลที่ 5) ซึ่งหอฉันหลังนี้ก็ยังคงถูกใช้มาจนถึงปัจจุบัน (มีอายุ 100 ปีโดยประมาณ) ทำให้ทั้งเรือนกุฏิทองและหอฉันของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกเป็นอาคารไม้ที่มีอายุเก่าแก่และมีประวัติศาสตร์อันยาวนานที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่สามโคกแห่งนี้

4.1.2 ประวัติศาสตร์การบูรณะซ่อมแซมหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกและบริเวณโดยรอบ³⁸

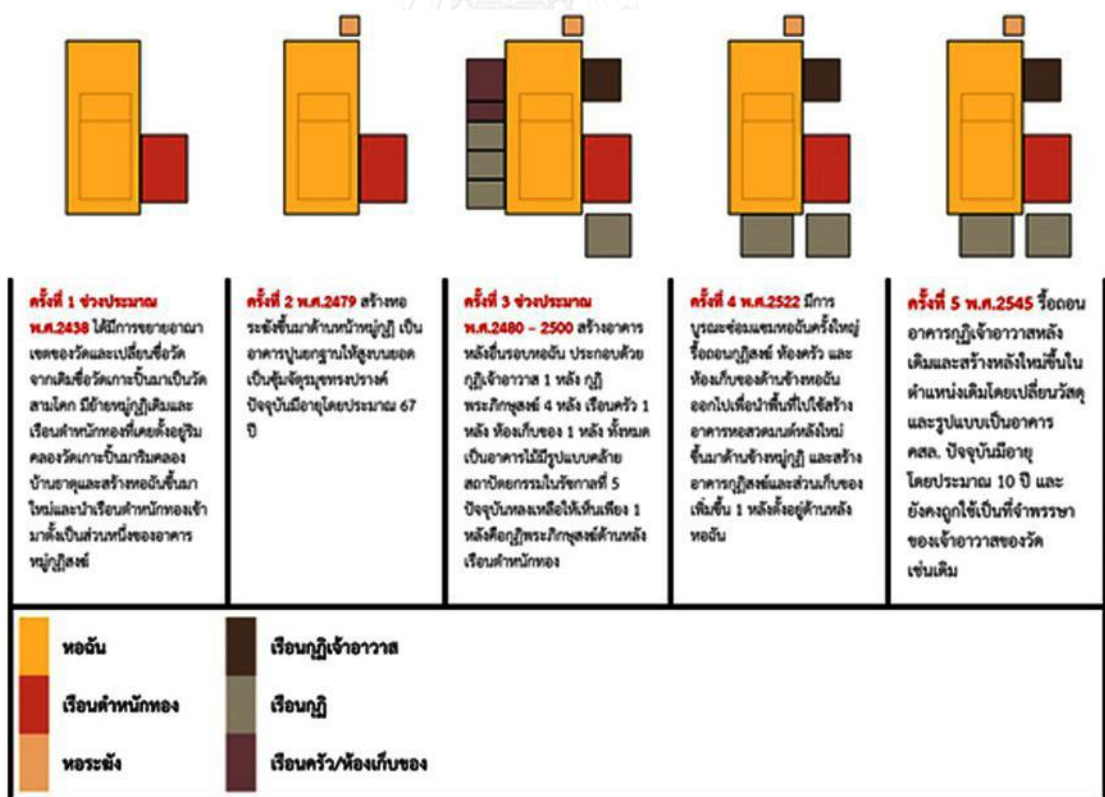
ประวัติการบูรณะซ่อมแซมหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกในวิทยานิพนธ์นี้จะบรรยายตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2438 (ช่วงปีที่มีการขยายพื้นที่ของวัด) ถึง พ.ศ. 2558 (ช่วงเวลาในปัจจุบัน) โดยช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาพบข้อมูลหลักฐานและเป็นช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องกับหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกหลังปัจจุบัน

- **ครั้งที่ 1 ช่วงประมาณ พ.ศ. 2438** มีการขยายอาณาเขตของวัดและเปลี่ยนชื่อวัดจากเดิมชื่อวัดเกาะป็นวัดสามโคก มีย้ายหมู่กุฏิเดิมและเรือนตำหนักทองที่เคยตั้งอยู่ริมคลองวัดเกาะป็นมาริมคลองบ้านธาตุ สร้างหอฉันขึ้นมาใหม่และนำเรือนตำหนักทองเข้ามาตั้งเป็นส่วนหนึ่งของอาคารหมู่กุฏิสงฆ์
- **ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2479** สร้างหอรชงษ์ขึ้นมาด้านหน้าหมู่กุฏิ เป็นอาคารปูนยกฐานให้สูงบนยอดเป็นซุ้มจัตุรมุขทรงปรางค์ ปัจจุบันมีอายุโดยประมาณ 67 ปี
- **ครั้งที่ 3 ช่วงประมาณ พ.ศ. 2480 – 2500** สร้างอาคารหลังอื่นรอบหอฉัน ประกอบด้วย กุฏิเจ้าอาวาส 1 หลัง กุฏิพระภิกษุสงฆ์ 4 หลัง เรือนครัว 1 หลัง ห้องเก็บของ 1 หลัง ทั้งหมดเป็นอาคารไม้มีรูปแบบคล้ายสถาปัตยกรรมในรัชกาลที่ 5 ปัจจุบันหลงเหลือให้เห็นเพียง 1 หลังคือกุฏิพระภิกษุสงฆ์ด้านหลังเรือนตำหนักทอง (ดูภาพประกอบ)

³⁸ ที่มา : สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดสามโคกและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2558

- ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2522 มีการบูรณะซ่อมแซมหอฉันครั้งใหญ่ รื้อถอนกุฏิสงฆ์ ห้องครัว และห้องเก็บของด้านข้างหอฉันออกไปเพื่อนำพื้นที่ไปใช้สร้างอาคารหอสวดมนต์หลังใหม่ขึ้นมาด้านข้างหมู่กุฏิ และสร้างอาคารกุฏิสงฆ์และส่วนเก็บของเพิ่มขึ้น 1 หลังตั้งอยู่ด้านหลังหอฉัน
- ครั้งที่ 5 พ.ศ. 2545 รื้อถอนอาคารกุฏิเจ้าอาวาสหลังเดิมและสร้างหลังใหม่ขึ้นในตำแหน่งเดิมโดยเปลี่ยนวัสดุและรูปแบบเป็นอาคาร คสล. ปัจจุบันมีอายุโดยประมาณ 10 ปี และยังคงถูกใช้เป็นที่จำพรรษาของเจ้าอาวาสของวัดเช่นเดิม
- ครั้งที่ 6 พ.ศ. 2553 เสริมโครงสร้างพื้นบริเวณด้านหน้าเรือนตำหนักทองด้วยโครงสร้างคอนกรีตและเปลี่ยนวัสดุปูพื้นในบริเวณเดียวกันเป็นกระเบื้อง
- ครั้งที่ 7 พ.ศ. 2558 บูรณะหอรชงด้านหน้าหมู่กุฏิทำการทาสีใหม่และซ่อมบานหน้าต่าง

ภาพที่ 69 ภาพแสดงลักษณะการเปลี่ยนแปลงของผังและการต่อเติมอาคารในแต่ละยุคสมัยของหมู่กุฏิวัดสามโคก โดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2438 - 2545

4.2 การวิเคราะห์สภาพปัจจุบันโดยรวมของหมู่กุฏิสงฆ์

การบรรยายในส่วนนี้เป็นการบรรยายถึงสภาพในปัจจุบันของหมู่กุฏิสงฆ์และบริบทโดยรอบที่เกิดขึ้นโดยรอบโดยข้อมูลส่วนใหญ่เป็นข้อมูลที่ได้มาจากการลงสำรวจพื้นที่และการสัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่รวมถึงเจ้าอาวาสของวัดองค์ปัจจุบัน เพื่อนำข้อมูลที่ได้รับมาใช้ประกอบการวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกและนำไปปรับใช้กับวัดในพื้นที่สามโคกต่อไป

4.2.1 สภาพแวดล้อมโดยรอบ

บริบทสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (SETTING) ของพื้นที่สามโคกส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม ประกอบไปด้วยบ้านเรือน พื้นที่ทางเกษตร และวัดที่เป็นศาสนสถานสำคัญในพื้นที่บริเวณนี้ ทั้งนี้สถานที่ต่าง ๆ ในพื้นที่นี้โดยทั่วไปจะตั้งอยู่ตามริมคลองเนื่องจากเป็นเส้นทางหลักที่ใช้สัญจรในอดีต รวมไปถึงศาสนสถานสำคัญในพื้นที่และวัดสามโคกแห่งนี้ด้วย โดยวัดสามโคกมีพื้นที่ที่อยู่ติดกับคลอง ชุมชน และถนนเส้นหลักของพื้นที่ แต่ไม่มีพื้นที่ติดกับริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา อาคารภายในวัดนั้นจะตั้งกระจายตัวอยู่ในพื้นที่และหันด้านหน้าของอาคารเข้าหาถนนเส้นหลักและแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งหมด และอาคารหมู่กุฏิสงฆ์ที่เป็นประเด็นหลักของงานวิจัยจะตั้งอยู่บริเวณฝั่งริมคลองบ้านธาตุคืออาคารหมู่กุฏิสงฆ์ของวัดสามโคก จึงเป็นเหตุให้อาคารหมู่กุฏิสงฆ์ของวัดสามโคกได้รับผลกระทบจากปัญหาเรื่องน้ำท่วมอยู่ตลอดเวลา อีกทั้งการตัดถนนและถนนสูงทำให้พื้นที่ของวัดต่ำกว่าระดับถนน เกิดเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นแอ่งจึงได้รับปัญหาน้ำท่วมขังอยู่บ่อยครั้ง

บริบททางสังคม - วัฒนธรรม เนื่องด้วยพื้นที่โดยรอบของวัดสามโคกถูกแวดล้อมไปด้วยชุมชน ที่อยู่อาศัย และพื้นที่ทางการเกษตรของชาวบ้าน อีกทั้งสภาพสังคมของพื้นที่สามโคกแห่งนี้เป็นชาวไทย-มอญที่ส่วนมากนับถือและศรัทธาในศาสนาพุทธเป็นหลัก (ผู้นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 99.9 ของจำนวนประชากรทั้งหมดในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล) ทำให้วัดสามโคกและวัดในพื้นที่สามโคกได้รับความสนใจและความศรัทธาจากผู้คนจำนวนมาก เป็นเหตุให้มีผู้คนจากชุมชนเข้ามาประกอบพิธีทางศาสนาและใช้สอยพื้นที่ภายวัดอย่างต่อเนื่อง ซึ่งปัจจุบันวัดในพื้นที่สามโคกดังกล่าวเหลืออยู่ทั้งหมด 5 แห่ง ได้แก่ วัดตำหนัก วัดสะแก วัดสามโคก วัดสิงห์ และวัดแจ้ง ส่วนอาคารหมู่กุฏิสงฆ์ที่เป็นประเด็นหลักของวิทยานิพนธ์นี้จะยังคงหลงเหลือให้พบเห็นได้เพียงสามวัด ได้แก่ วัดตำหนัก วัดสะแก วัดสามโคก ซึ่งหมู่กุฏิสงฆ์ดังกล่าวนี้มีบทบาทที่สำคัญต่อบริบททางสังคมของชุมชนในพื้นที่สามโคกนี้ เนื่องจากถูกใช้เป็นที่ประดิษฐานพระประธาน (บริเวณกลางของหมู่กุฏิ) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนจะใช้ประกอบพิธีทางศาสนาและเข้ามาสักการะองค์พระประธานของหมู่กุฏิ

จากการลงสำรวจพื้นที่พบว่าผู้คนในชุมชนสามโคกนั้นจะให้ความเคารพและความศรัทธาพระธาตุภายในหมู่กุฏิสงฆ์มากกว่าพระธาตุภายในอุโบสถของวัดอย่างชัดเจน ทั้งนี้แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรม ลักษณะการใช้พื้นที่และความสำคัญขององค์พระประธานในหมู่กุฏิว่ามีความสำคัญและได้รับความศรัทธาจากชุมชนชาวไทย-มอญในพื้นที่นี้เป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นสิ่งแตกต่างจากวัฒนธรรมของชาวไทยศาสนาพุทธอย่างชัดเจน อีกทั้งยังใช้พื้นที่ในหมู่กุฏิสงฆ์เป็นพื้นที่ในการประกอบพิธีทางศาสนาอื่น ๆ ทั้งนี้ลักษณะการใช้พื้นที่และการประกอบกิจกรรมที่เป็นประเพณีวัฒนธรรมทางศาสนาของชาวไทย-มอญในพื้นที่สามโคกแห่งนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญและความผูกพันของสังคมชุมชนชาวมอญที่มีต่อหมู่กุฏิสงฆ์ที่ยังคงปรากฏอยู่ในพื้นที่สามโคก

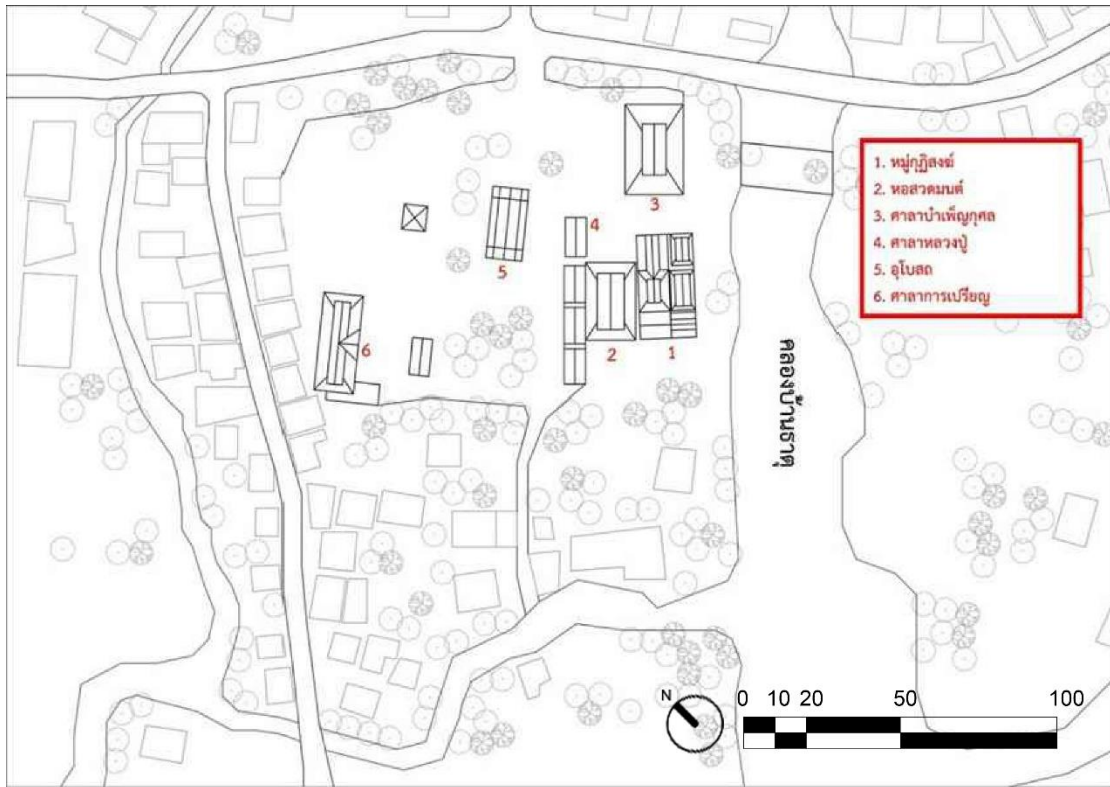
4.2.2 ผังบริเวณ

สภาพผังบริเวณของวัดในปัจจุบัน ปรากฏให้เห็นอาคารทั้งหมด 8 หลัง ได้แก่

- อุโบสถ กว้าง 7 เมตร ยาว 22.50 เมตร สร้างเมื่อพ.ศ. 2118 เป็นอาคารก่ออิฐ ศาลาการเปรียญ กว้าง 16 เมตร ยาว 24 เมตร สร้างเมื่อพ.ศ. 2422 เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กใต้ถุนสูง
- ศาลาบำเพ็ญกุศล กว้าง ๘ เมตร ยาว ๘ เมตร สร้างเมื่อพ.ศ. 2521 เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก
- หอสวดมนต์ กว้าง 8 เมตร ยาว 12 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2553 เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก
- วิหารหลวงปู่
- ศาลาท่าน้ำ (หลังเก่า)
- ศาลาท่าน้ำ (หลังใหม่) สร้างเมื่อ พ.ศ. 2468 เป็นอาคารไม้
- หมู่กุฏิสงฆ์ กว้าง 8 เมตร ยาว 10 เมตร เป็นอาคารไม้ (ดูประวัติการสร้างและการบูรณะจากหัวข้อ ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก)
- ฌาปนสถาน

การจัดวางผังบริเวณภายในวัดจะมีอุโบสถตั้งอยู่กึ่งกลางของพื้นที่วัด และมีอาคารอื่นตั้งกระจายตัวอยู่โดยรอบ โดยอาคารทั้งหมดจะหันด้านหน้าเข้าหาถนนหลักและแม่น้ำ

เจ้าพระยา ทางเข้าหลักภายในวัดจะเข้าจากทางถนนหลักด้านหน้าวัด ทางด้านหลังมีทางออกที่เชื่อมต่อไปถึงชุมชนด้านหลังวัด คลองบ้านธาตุที่เคยเป็นเส้นทางการสัญจรทางน้ำในปัจจุบันไม่สามารถใช้งานได้เนื่องจากการสร้างเขื่อนกั้นน้ำขวางเส้นทางไว้

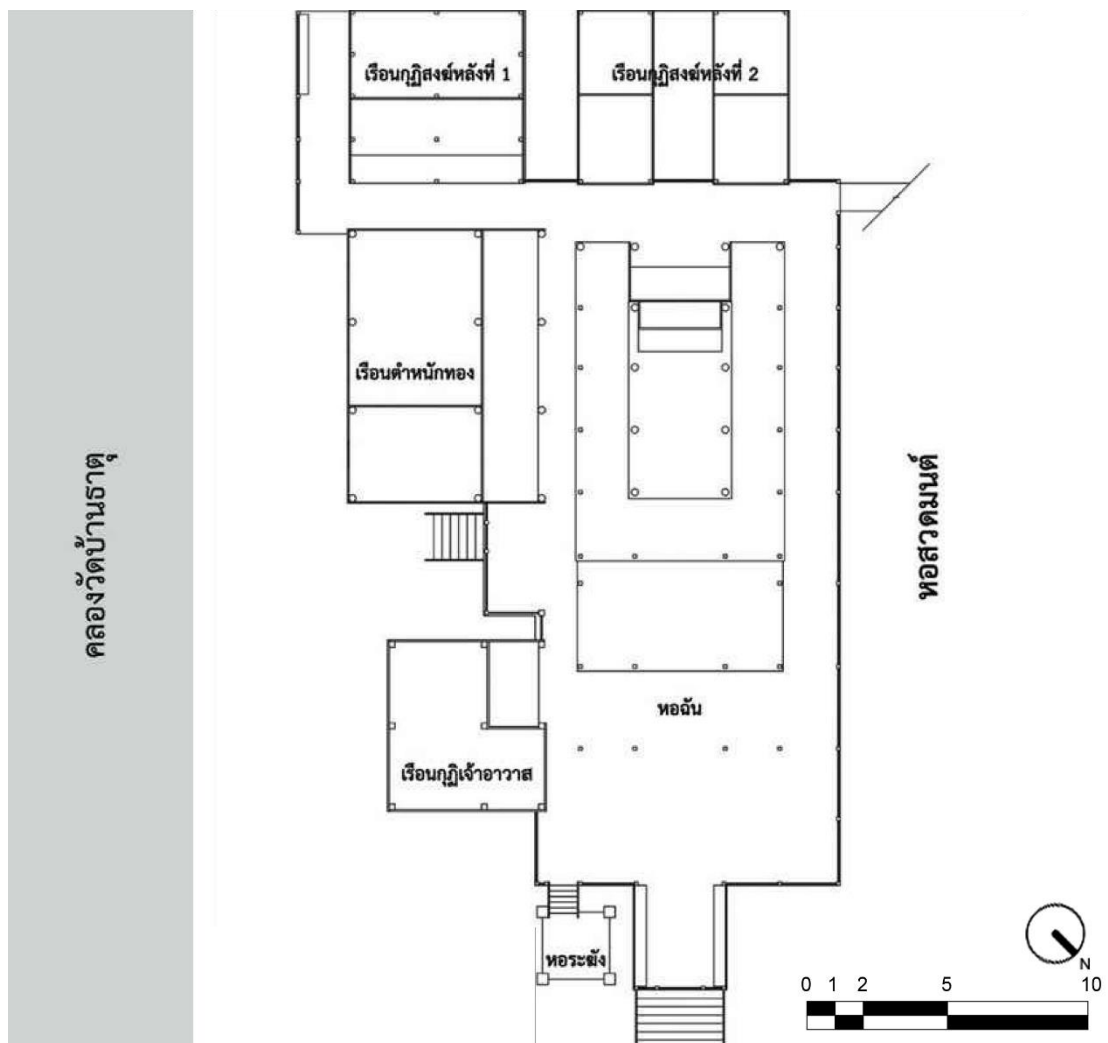

ภาพที่ 70 ผังบริเวณของวัดสามโคก แสดงเส้นถนนสาธารณะประโยชน์ เส้นคลอง และตำแหน่งอาคารที่สำคัญภายในวัดตำหนัก
ที่มา : จากภาพถ่ายทางอากาศและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

4.2.3 ผังพื้น

สภาพผังพื้นของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกในปัจจุบันมีลักษณะการจัดวางตัวเรือนโดยให้หอดฉันเป็นเรือนประธานอยู่บริเวณกึ่งกลางและให้อาคารหลังอื่นล้อมรอบไว้ ในปัจจุบันภายในหมู่กุฏิประกอบไปด้วยอาคารทั้งหมด 6 หลัง ได้แก่ หอระฆัง 1 หลัง เรือนกุฏิเจ้าอาวาส 1 หลัง เรือนตำหนักทอง 1 หลัง เรือนกุฏิพระภิกษุสงฆ์ 2 หลัง และหอดฉัน 1 หลัง โดยหอดฉันจะเป็นอาคารที่ตั้งอยู่กึ่งกลางเป็นส่วนเชื่อมต่อกับอาคารอื่นตามลักษณะการวางผังแบบเรือนต่อเรือนตามรูปแบบของเรือนชาวมอญ ภายในหอดฉันจะเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำหมู่กุฏิและเปิดรองรับให้บุคคลจากภายนอกเข้ามาสักการะและประกอบพิธีทางศาสนา ในผังของหมู่กุฏิจะมีทางเข้า-ออกหมู่กุฏิได้ทั้งหมด 3 ทาง คือทางเข้าหลักจากด้านหน้าวัด ทางเข้าจากศาลาท่าน้ำฝั่งริมคลอง และทางเข้าด้านหลังที่เชื่อมต่อกับบริเวณใต้ถุนของหอสวดมนต์

การจัดวางตำแหน่งของตัวเรือนจะเป็นการวางเรือนล้อมรอบหอดันโดยด้านหน้าทางเข้าจะเป็นอาคารหระซัง ด้านฝั่งซ้ายติดกับริมคลองจะเป็นที่ตั้งเรือนกุฏิเจ้าอาวาสและเรือนตำหนักทองส่วนด้านหลังหมู่กุฏิจะเป็นที่ตั้งเรือนกุฏิพระภิกษุสงฆ์ 2 เรือนซึ่งในปัจจุบันถูกใช้งานเป็นห้องเก็บของเนื่องจากสภาพทรุดโทรมไม่สามารถอยู่อาศัยได้ ด้านฝั่งขวาของหมู่กุฏิเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับบริเวณใต้ถุนของอาคารหอสวดมนต์ ซึ่งในปัจจุบันพระภิกษุสงฆ์ภายในวัดใช้หอสวดมนต์ดังกล่าวเป็นที่จำพรรษา

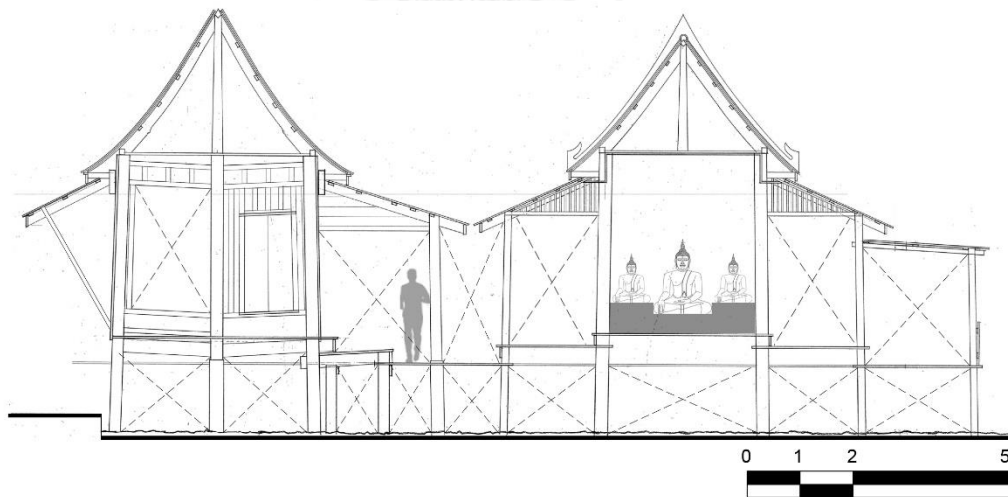
ภาพที่ 71 แบบลายเส้นผังพื้นของหมู่กุฏิวัดสามโคก แสดงตำแหน่งของอาคารแต่ละหลังภายในหมู่กุฏิ รวมถึงแสดงตำแหน่งของคลองและอาคารข้างเคียง

ที่มา : จากการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

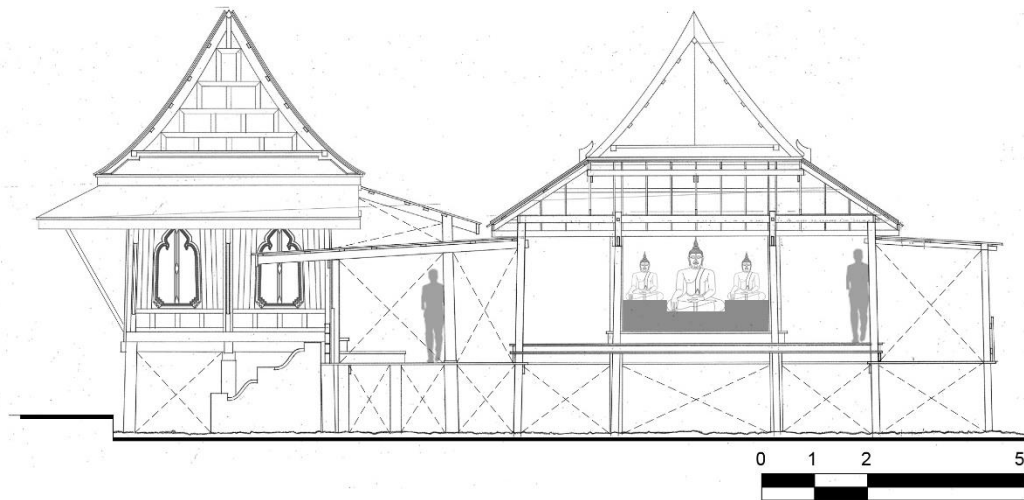
4.2.4 รูปทรงและการออกแบบ

รูปทรงและการออกแบบของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกมีลักษณะโดยรวมเป็นรูปแบบคล้ายเรือนหมู่แบบไทยประเพณีแต่จะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละหลังตามยุคสมัยของการสร้าง (ดูการบรรยายรูปแบบของเรือนแต่ละหลังอย่างละเอียดได้ในหัวข้อถัดไป) แต่รูปทรงและการออกแบบอาคารโดยรวมเป็นลักษณะของหมู่เรือน ที่มีการเชื่อมต่อเรือนหลายหลังด้วยเรือนหอนั้นเหมือนหมู่เรือนแบบชาวมอญ ทำให้หมู่เรือนดูคล้ายเป็นอาคารเดียวกันทั้งหลังเมื่อมองจากภายนอก

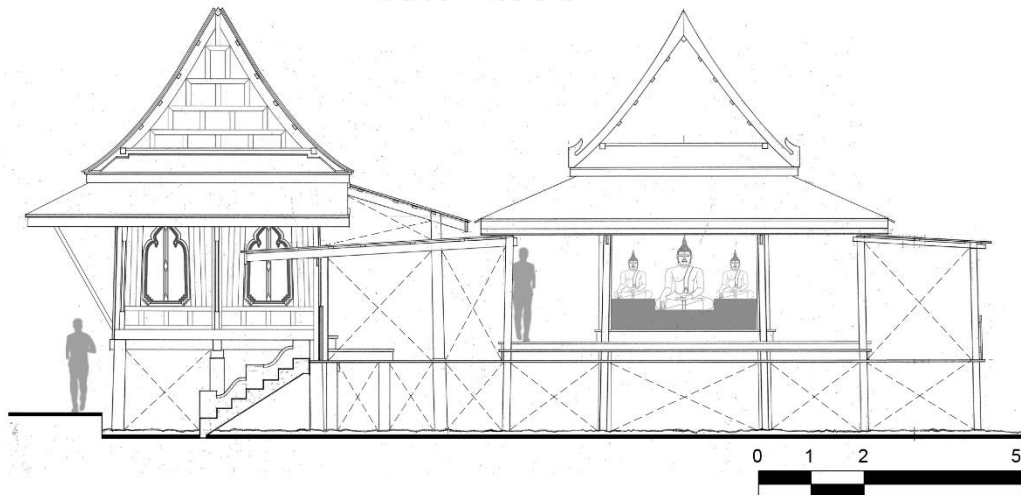
โครงสร้างโดยรวมทั้งหมดใช้เป็นโครงสร้างไม้และมีระบบของโครงสร้างไปในลักษณะเดียวกันทั้งในโครงสร้างหลังคาและโครงสร้างพื้น คือ เป็นระบบโครงสร้างแบบเสาไม้รับน้ำหนัก ลักษณะหลังคาเป็นโครงสร้างแบบจันทันไม้ วางแป และปูกระเบื้อง ระบบโครงสร้างพื้นเป็นตงไม้ซึ่งในภายหลังได้รับการเสริมโครงสร้างคอนกรีตในบางส่วนเพื่อช่วยในการรับน้ำหนัก การใช้ระบบโครงสร้างเดียวกันทั้งหมู่เรือนทำให้ง่ายซ่อมแซมหรือต่อเติมส่วนที่ต้องการปรับตามการใช้งานในปัจจุบัน

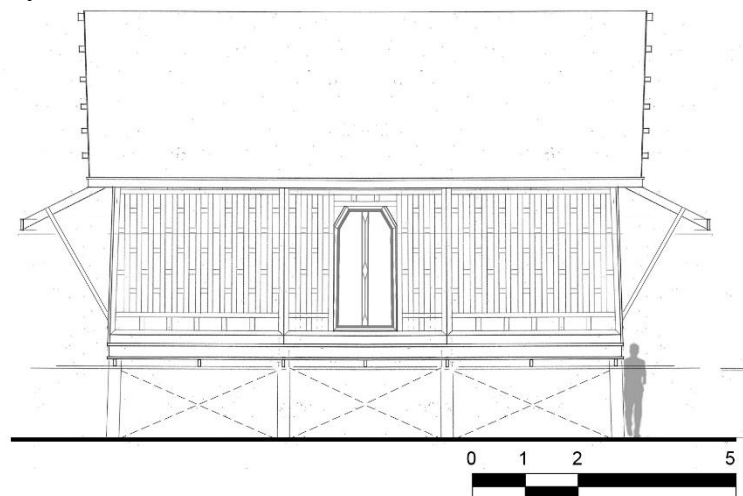
ภาพที่ 72 ภาพตัดแสดงพื้นที่ภายใน ส่วนของโครงสร้างอาคาร และลักษณะการเชื่อมต่อของเรือนค้ำหนักทองและหอนั้น หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก ที่มา : จากการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2558

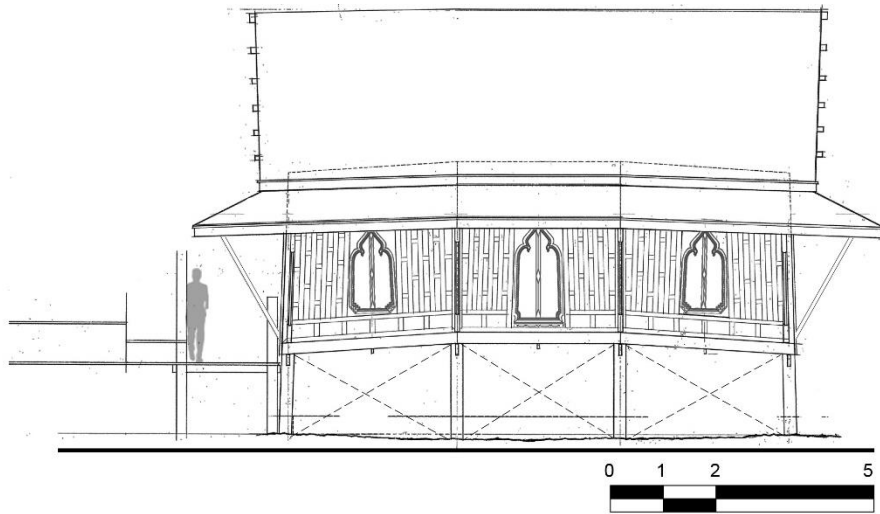
ภาพที่ 73 ภาพตัดแสดงรูปด้านเรือนตำหนักทอง ส่วนของโครงสร้างหลังคาหอฉัน และลักษณะการเชื่อมต่อของเรือนตำหนักทองและหอฉัน หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก ที่มา : จากการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2558

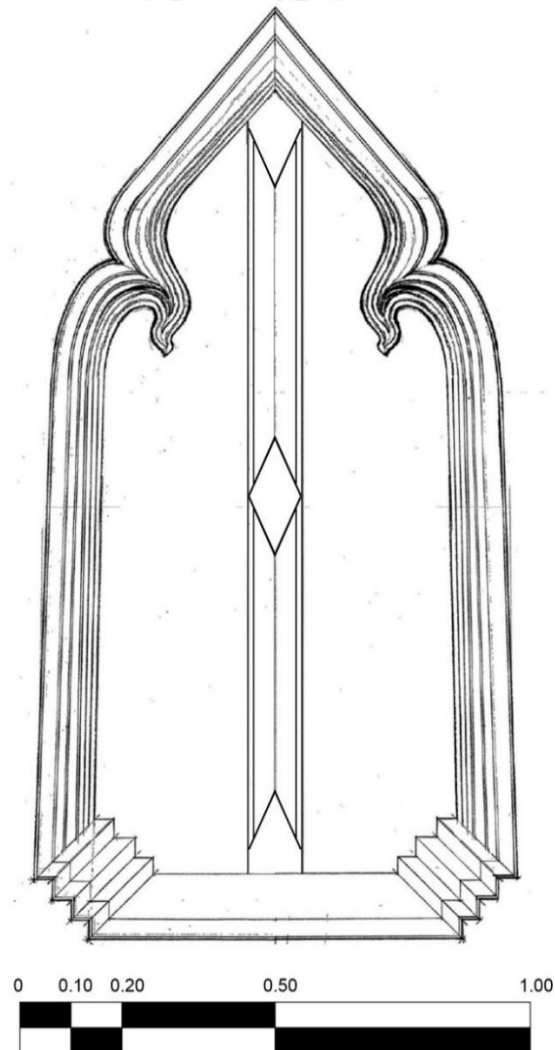
ภาพที่ 74 ภาพตัดแสดงรูปทรงการ ออกแบบ และลักษณะการเชื่อมต่อของเรือนตำหนักทองและหอฉัน หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก ที่มา : จากการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2558

ภาพที่ 75 ภาพแสดงรูปด้าน ลักษณะฝาเรือน และลักษณะซุ้มประตู เรือนตำหนักทอง หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก ที่มา : จากการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2558

ภาพที่ 76 ภาพแสดงรูปด้าน ลักษณะฝาเรือน ลักษณะซุ้มหน้าต่าง และการทรวดเอียงของเรือนตำหนักทอง หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก
ที่มา : จากการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2558

ภาพที่ 77 ภาพแสดงขนาดสัดส่วนและรูปทรงการออกแบบของซุ้มหน้าต่างเรือนตำหนักทอง หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก
ที่มา : จากการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2558

4.2.5 วัสดุ

หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกเป็นอาคารที่สร้างขึ้นด้วยวัสดุไม้เป็นส่วนใหญ่ อาคารสร้างจากไม้ทั้งในส่วนโครงสร้างและส่วนประดับตกแต่ง การซ่อมแซมและต่อเติมจะใช้ด้วยวัสดุทั่วไปที่สามารถหาซื้อและดูแลได้ง่ายเป็นส่วนใหญ่ วัสดุปูพื้นมีทั้งในส่วนที่เป็นพื้นไม้ของเดิมและส่วนที่เป็นกระเบื้องปูพื้นที่นำมาเปลี่ยนเนื่องจากเป็นบริเวณที่โดนน้ำฝนเป็นประจำทำให้พื้นไม้เดิมผุพังและเสียหาย ในส่วนหลังคาและวัสดุผนังของอาคารหมู่กุฏิสงฆ์ทั้งหลัง ทั้งหมดถูกเปลี่ยนเป็นสังกะสีรวมไปถึงรางระบายน้ำฝนยกเว้นเรือนตำหนักทองที่ยังคงเป็นวัสดุเดิมคือกระเบื้องดินเผา แต่กระเบื้องดินเผาของเรือนตำหนักทองนั้นมีการขาดหายไปบางส่วนทำให้หลังคาเรือนตำหนักทองในปัจจุบันเกิดเป็นรูรั่วและยังไม่ได้รับการบูรณะซ่อมแซม เรือนตำหนักทองแห่งนี้จึงไม่สามารถใช้งานหรืออยู่อาศัยได้ในปัจจุบัน

ภาพที่ 78 ภาพแสดงรูปทรงโดยรวมของหมู่กุฏิวัดสามโคกในปัจจุบัน

ภาพที่ 79 และ ภาพที่ 80 ภาพแสดงทัศนียภาพ รูปทรงโดยรวม และอาคารข้างเคียงของหมู่กุฏิวัดสามโคกในปัจจุบัน

ภาพที่ 81 และ ภาพที่ 82 ภาพแสดงทัศนียภาพ รูปทรงโดยรวม และอาคารข้างเคียงของหมู่กุฏิวัดสามโคกในปัจจุบัน

ภาพที่ 83 และ ภาพที่ 84 ภาพแสดงทางเข้าหลักของอาคาร และภาพแสดงรูปทรงอาคารหอรระซังของหมู่กุฏิในปัจจุบัน

ภาพที่ 85 ภาพที่ 86 และ ภาพที่ 87 ภาพแสดงรูปทรง ทัศนียภาพ และวัสดุอาคารของเรือนกุฏิเจ้าอาวาสภายในหมู่กุฏิวัดสามโคกในปัจจุบัน

ภาพที่ 88 และ ภาพที่ 89 ภาพแสดงรูปทรง ทัศนียภาพ และวัสดุอาคารของเรือนตำหนักทองภายในหมู่กุฏิวัดสามโคกในปัจจุบัน

ภาพที่ 90 ภาพที่ 91 และ ภาพที่ 92 ภาพแสดงวัสดุผนังหลังคาของหมู่กุฏิวัดสามโคก ซึ่งประกอบด้วย 2 ชนิด คือ กระเบื้องดินเผาและสังกะสี

ภาพที่ 93 ภาพที่ 94 และ ภาพที่ 95 ภาพแสดงวัสดุของตัวอาคารภายในหมู่กุฏิวัดสามโคก

ภาพที่ 96 ภาพที่ 97 ภาพที่ 98 ภาพที่ 99 และ ภาพที่ 100 ภาพแสดงวัสดุของบานและซุ้มประตูและหน้าต่างภายในหมู่กุฏิวัดสามโคก

ภาพที่ 101 ภาพที่ 102 และ ภาพที่ 103 ภาพแสดงวัสดุปูพื้นภายในหมู่กุฏิวัดสามโคก

4.2.6 การใช้สอย

จุดประสงค์การใช้งานแบบดั้งเดิมของหมู่กุฏิสงฆ์ คือ การสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ภายในวัด หอฉันใช้เป็นทั้งส่วนให้พระสงฆ์ฉันภัตตาหาร และให้บุคคลภายนอกเข้ามาสักการะพระพุทธรูปประจำหมู่กุฏิและประกอบพิธีทางศาสนา แต่ในปัจจุบันการใช้งานในเรื่องของกุฏิสงฆ์ถูกปรับเปลี่ยนไป เนื่องจากอาคารที่เคยใช้เป็นกุฏินั้นมี ความชำรุดทรุดโทรมลงไปมากจนไม่สามารถใช้อาศัยได้ ทางวัดจึงได้มีการสร้างเรือนนอนของพระภิกษุสงฆ์หลังใหม่อยู่บนหอสวดมนต์และให้พระภิกษุสงฆ์ใช้พื้นที่บริเวณนั้นเป็นที่พักอาศัยและจำพรรษา หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกแห่งนี้ในปัจจุบันจึงถูกใช้เป็นที่พักอาศัยของเจ้าอาวาสของวัด เป็นที่ให้พระสงฆ์ฉันภัตตาหารและให้บุคคลภายนอกเข้ามาสักการะพระประธานประจำหมู่กุฏิและประกอบพิธีทางศาสนาเพียงเท่านั้น ซึ่งทำให้รูปแบบการใช้งานของกุฏิเรือนอื่น ๆ ต้องถูกปรับเปลี่ยนไปเป็นห้องเก็บของ ซึ่งผิดจากวัตถุประสงค์เดิมเมื่อครั้งที่กุฏิถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ และเป็นการทำให้ตัวเรือนกุฏิที่ขาดผู้อยู่อาศัยยิ่งทรุดโทรมมากยิ่งขึ้น เนื่องจากขาดผู้ดูแลรักษาตัวเรือนอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 104 ภาพที่ 105 และ ภาพที่ 106 ภาพแสดงพื้นที่ส่วนหอฉันภายในหมู่กุฏิ ซึ่งเป็นส่วนใช้งานหลักภายในหมู่กุฏิวัดสามโคก

4.2.7 ความเสื่อมสภาพของอาคาร

ความเสื่อมสภาพโดยรวมของหมู่กุฏิสงฆ์ของวัดสามโคกนั้นถือว่ามีความชำรุดทรุดโทรมมากเมื่อเปรียบเทียบกับหมู่กุฏิหลังอื่นในพื้นที่สามโคก เนื่องจากสภาพปัญหาของพื้นที่ที่มีน้ำท่วมขังตลอดเวลาประกอบกับการที่หมู่กุฏิสงฆ์ของวัดสามโคกยังไม่ได้รับการบูรณะซ่อมแซมมากนัก เพราะเป็นแนวคิดของเจ้าอาวาสของวัดสามโคก³⁹ที่ต้องการจะเก็บรักษารูปแบบของเรือนหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกแห่งนี้เอาไว้ ทั้งนี้การซ่อมแซมที่เกิดขึ้นจึงจะเป็นการซ่อมเล็กน้อยในบางจุดที่เสียหายเท่านั้น จึงทำให้หมู่กุฏิแห่งนี้อยู่ในสภาพที่ชำรุดเสียหายและไม่สามารถใช้งานได้ในพื้นที่

ในส่วนของตัววัดเนื่องจากด้วยหมู่กุฏิสงฆ์เกือบทั้งหมดถูกสร้างด้วยไม้ ทำให้มีไม้บางส่วนมีการผุพังและเสื่อมสลายตามการเวลาและสภาพที่มีน้ำท่วมขังตลอดเวลา อย่างไรก็ตามยังมีวัดสุโขทัยบางส่วนที่ยังเป็นวัดสุโขทัยดั้งเดิมและอยู่ในสภาพที่ดีควรค่าแก่การอนุรักษ์และเก็บรักษาไว้

อนึ่ง ความเสื่อมสภาพในบางจุดปัจจุบันมีการใช้วัสดุอื่นทดแทน เช่น ปูกระเบื้องแทนพื้นไม้เดิมในบางจุด และมีการเสริมความแข็งแรงด้วยโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก ปัจจุบันความเสื่อมสภาพที่เกิดขึ้นทำให้มีเรือนที่ไม่สามารถใช้งานได้อยู่หลายหลังในหมู่กุฏิเป็นเหตุให้ในปัจจุบันพระภิกษุสงฆ์ต้องย้ายไปจำพรรษาในหอสวดมนต์หลังใหม่ที่สร้างขึ้นด้านข้างของหมู่กุฏิ

ภาพที่ 107 และ ภาพที่ 108 ภาพแสดงความเสื่อมสภาพของหลังคาเรือนตำหนักทอง และภาพแสดงการทรุดตัวของเรือนตำหนักทอง

³⁹ ที่มา : สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดสามโคกและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2558

ภาพที่ 109 ภาพที่ 110 ภาพที่ 111 และ ภาพที่ 112 ภาพแสดงความเสื่อมสภาพของเรือนดำหนักทอง และเรือนกุฎีหลังที่ 1

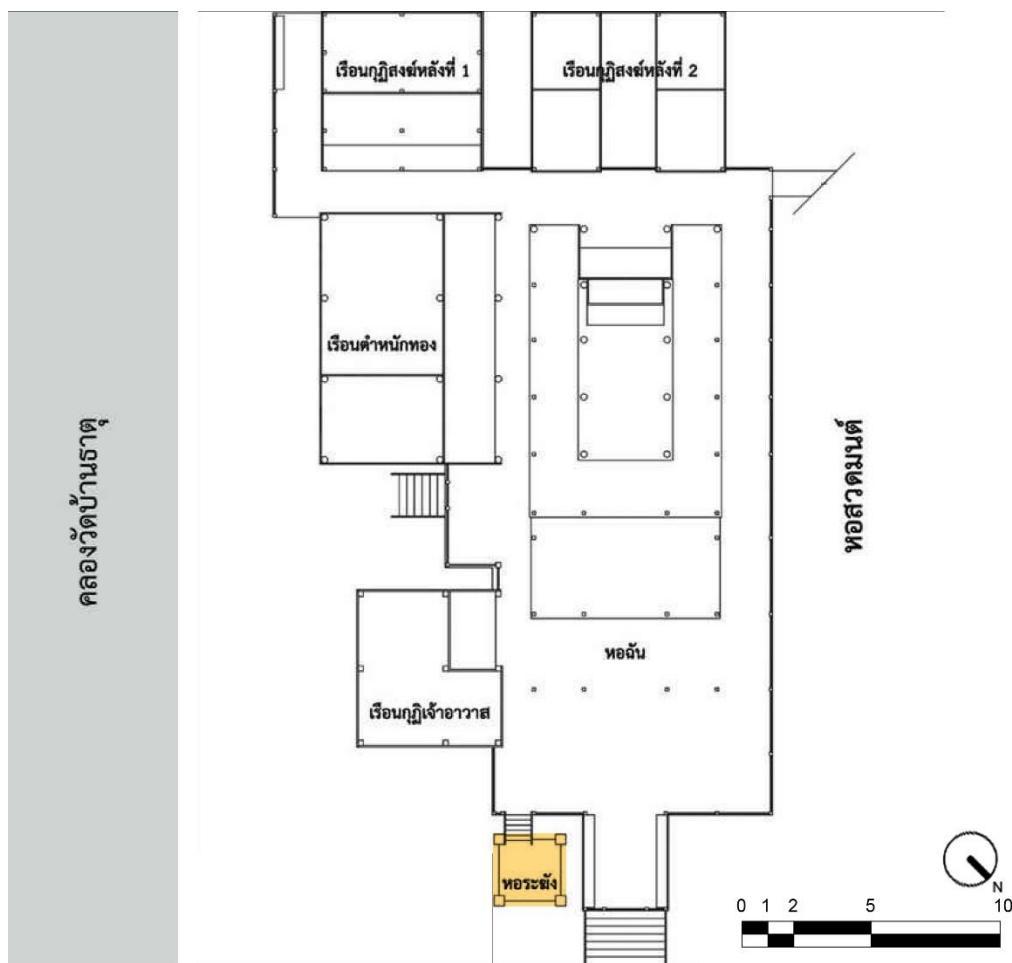
4.3 การวิเคราะห์สภาพปัจจุบันและการประเมินคุณค่าความแท้ของอาคารแต่ละหลังในหมู่กุฎีสงฆ์

การวิเคราะห์สภาพปัจจุบันนี้จะบอกถึงอายุสมัยในการสร้างอาคารแต่ละหลัง รูปทรงและการออกแบบของสถาปัตยกรรมที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน รวมไปถึงประวัติการบูรณะอาคารแต่ละหลังที่ผ่านมาในอดีต ทั้งนี้ข้อมูลทั้งหมดได้มาจากการลงสำรวจพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลรวมถึงการสัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่ในเรื่องของประวัติศาสตร์และที่มาของอาคารแต่ละหลัง

การวิเคราะห์คุณค่าความแท้ของอาคารแต่ละหลัง ทั้งนี้จะวิเคราะห์ถึงภาพรวมของอาคารแต่ละหลังที่อยู่ภายในหมู่กุฎีสงฆ์ของวัดสามโคก ซึ่งการวิเคราะห์นี้จะประกอบด้วยการนำเอาเรื่องรูปทรงและการออกแบบ ทำเลที่ตั้ง ผนัง ฝ้าเพดาน การใช้สอย และวัสดุ ของอาคารแต่ละหลังมาประมวลผลและวิเคราะห์เป็นคุณค่าความแท้ที่เด่นชัดของอาคารแต่ละหลังภายในหมู่กุฎี เพื่อนำไปหาแนวความคิดการอนุรักษ์ที่เหมาะสมให้กับอาคารดังกล่าวภายในหมู่กุฎีสงฆ์แห่งนี้

4.3.1 หอระฆัง

หอระฆังสร้างในสมัยรัชกาลที่ 8 ประมาณปี พ.ศ. 2497 มีอายุโดยประมาณ 67 ปี เป็นลักษณะอาคารที่ถูกยกฐานให้สูงแบ่งเป็น 3 ชั้น โดยชั้นบนสุดเป็นซุ้มจัตุรมุขทรงปราสาท ด้านในเป็นห้องโถง บานหน้าต่างเป็นซุ้มโค้งทรงกลีบบัว ชั้น 2 หรือด้านใต้ของซุ้มจัตุรมุขเป็นที่ประดิษฐานองค์ระฆัง และชั้น 1 เป็นชั้นใต้ถุนโถง หอระฆังเป็นส่วนที่ตั้งอยู่ด้านหน้าสุดของหมู่กุฎี วัสดุอาคารเป็นลักษณะอาคารเครื่องก่อทั้งอาคาร ประตูหน้าต่างเป็นบานกรอบไม้ติดลูกฟูกกระจก เครื่องหลังคาซุ้มจัตุรมุขเป็นลักษณะเครื่องถ่ายองทรงไทยประเพณี ซ่อฟ้า ไบระกา หางหงส์ เป็นปูนปั้นทาสี หน้าบันเป็นปูนปั้นเขียนสี หลังคายอดเป็นทรงปราสาท ปราสาท เสาฐานเป็น ค.ส.ล.

ภาพที่ 113 ภาพแสดงตำแหน่งของอาคารหอรขังภายในหมู่กุฏิ

ประวัติการบูรณะ⁴⁰ หอรขังได้รับการบูรณะ 1 ครั้ง เมื่อ พ.ศ. 2558 โดยได้ทำการทาสีซุ้มจัตุรมุข เครื่องหลังคาและยอดปราสาทใหม่ และซ่อมแซมบานกรอบหน้าต่างในส่วนที่ชำรุดเสียหาย

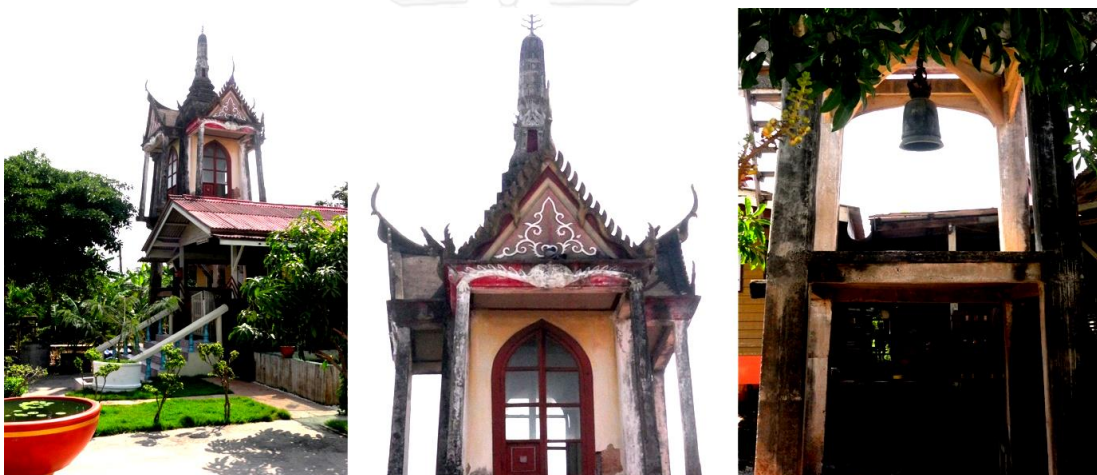
สภาพทางกายภาพและความเสื่อมสภาพในปัจจุบัน ไม่ปรากฏความเสื่อมสภาพหรือความเสียหายที่ชัดเจน มีเพียงสีที่หลุดลอกเท่านั้นซึ่งได้รับการบูรณะแก้ไขไปแล้วเมื่อ พ.ศ. 2558 ในปัจจุบันหอรขังจึงอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์และสามารถใช้งานได้ตามปกติ

การประเมินคุณค่า จากการลงสำรวจตัวอาคารและพื้นที่โดยรอบ และหมู่กุฏิในพื้นที่สามโคก จะพบว่าลักษณะของหอรขังในแต่ละวัดนั้นมีความคล้ายคลึงกันมากในเรื่องของรูปแบบที่เป็นทรงจัตุรมุขเครื่องยอดและการยกฐานให้สูงขึ้นกว่าอาคารหลังอื่น ๆ ในหมู่กุฏิซึ่งถือเป็นคุณค่าด้านของคุณค่าทางวัฒนธรรม คือความมีคุณค่าในด้านรูปแบบทาง

⁴⁰ ที่มา : สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดสามโคกและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

สถาปัตยกรรมที่สืบทอดมาแต่โบราณ แต่สิ่งที่เป็นคุณค่าที่สำคัญที่สุดของหอรระฆังคือลักษณะของการวางตำแหน่งของหอรระฆังที่จำเป็นต้องอยู่บริเวณหน้าหมู่กุฏิเสมอไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ซึ่งถือเป็นคุณค่าในด้านอารมณ์ คือมีความเป็นจิตวิญญาณและความเป็นสัญลักษณ์ของหมู่กุฏิสงฆ์ในพื้นที่สามโคกแห่งนี้นอกจากนี้หอรระฆังแห่งนี้ยังมีคุณค่าในด้านประโยชน์ใช้สอยเพราะเป็นหอรระฆังที่ถูกใช้งานมาตั้งแต่อดีตและในปัจจุบันก็ยังคงถูกใช้งานในรูปแบบเดิมไม่เปลี่ยนแปลง

การประเมินความแท้ ด้านความแท้ของหอรระฆังในวัดสามโคกนั้นเป็นอาคารที่สร้างในช่วง พ.ศ. 2479 และยังคงรักษาตำแหน่งที่ตั้งรูปแบบเดิมตั้งแต่ครั้งแรกสร้างจนมาถึงในปัจจุบันนี้ รวมถึงยังถูกใช้ในรูปแบบเดิมคือใช้เป็นหอรระฆังตีบอกเวลาให้กับวัดสามโคกแห่งนี้ เพราะฉะนั้นหอรระฆังแห่งนี้จึงมีความแท้ทั้งในด้านทำเลที่ตั้ง ด้านรูปทรงและการออกแบบ ด้านประโยชน์ใช้สอย รวมไปถึงในด้านคุณภาพเชิงนามธรรมอีกด้วย

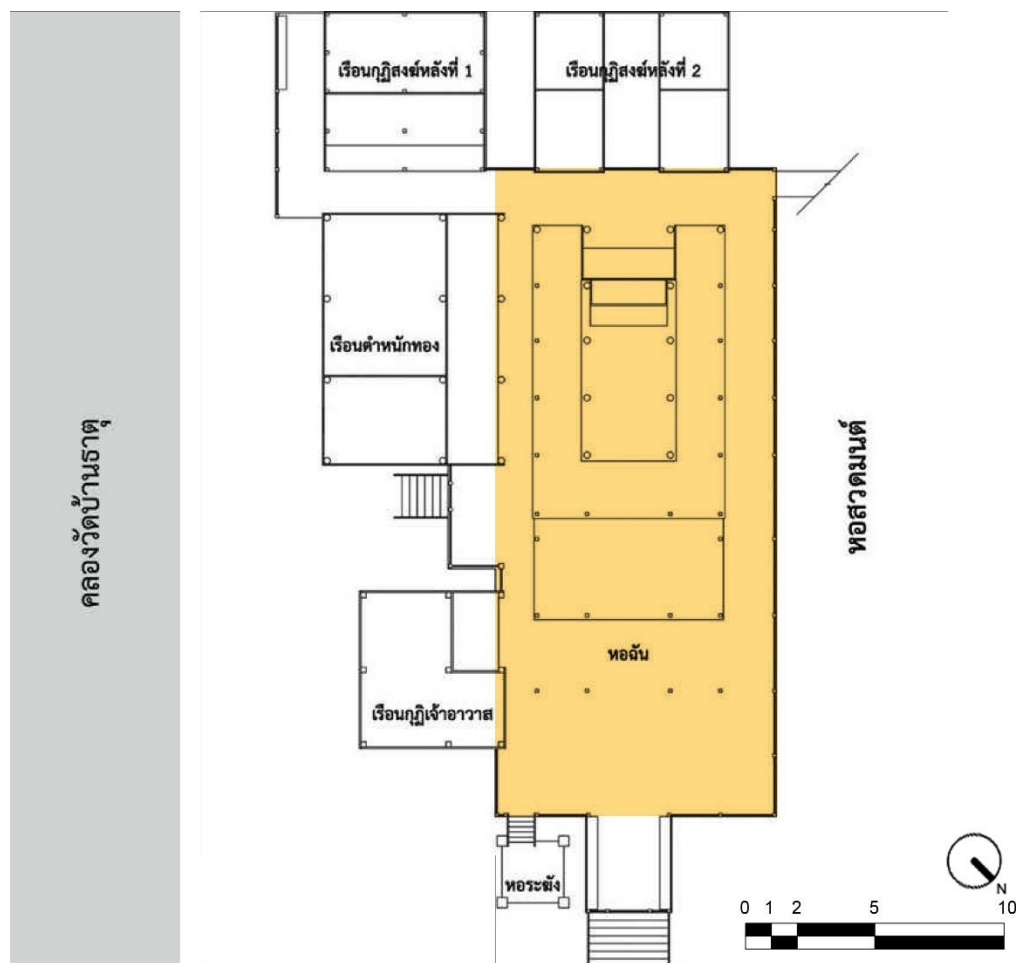

ภาพที่ 114 ภาพที่ 115 และ ภาพที่ 116 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันของอาคารหอรระฆังภายในหมู่กุฏิวัดสามโคก

4.3.2 หอฉัน

หอฉันสร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 ประมาณปี พ.ศ. 2411-2453 มีอายุโดยประมาณ 100 ปี เป็นส่วนกลางของหมู่กุฏิและเป็นที่ประดิษฐานพระประธานของหมู่กุฏิ เป็นลักษณะอาคารโถง คือไม่มีผนังทั้งสี่ด้าน วัสดุอาคารเป็นอาคารเครื่องไม้ เสา พื้น โครงสร้างพื้นและโครงสร้างหลังคาเป็นไม้ทั้งหมด วัสดุผนังหลังคาเป็นสังกะสี จุดที่หลังคาของเรือนอื่นมาต่อเชื่อมกับหอฉันจะมีรางน้ำสังกะสีสำหรับระบายน้ำ รูปแบบลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 5

ภาพที่ 117 ภาพแสดงตำแหน่งของอาคารหอฉันที่ภายในหมู่กุฏิ

ประวัติการบูรณะ⁴¹ มีการบูรณะครั้งใหญ่มาแล้วหนึ่งครั้ง ในช่วงการดูแลของเจ้าอาวาสองค์ก่อน ประมาณปี พ.ศ. 2500 หรือประมาณ 60 ปีก่อน โดยได้ทำการรื้อถอนอาคารกุฏิสงฆ์และส่วนครัวบริเวณด้านขวาของตัวหมู่กุฏิออกไป เพื่อสร้างเป็นอาคารหอสวดมนต์หลังใหม่ตามที่ปรากฏในปัจจุบัน หลังจากนั้นมีการบูรณะอีกครั้งตอนน้ำท่วมใหญ่ ปี พ.ศ. 2554 แต่ไม่ได้มีการปรับเปลี่ยนหรือรื้อถอนอาคารใด เพียงแต่ทำความสะอาดและซ่อมแซมเล็กน้อยให้กลับมาอยู่ในสภาพใช้งานได้เท่านั้น

สภาพทางกายภาพและความเสื่อมสภาพในปัจจุบัน หอฉันในปัจจุบันยังคงสามารถใช้งานได้อย่างสมบูรณ์ ความเสื่อมสภาพมีเพียงลักษณะความซีดจางของสีและเสาไม้เพียงเท่านั้น ทั้งนี้วัสดุโดยรวมของหอฉันยังอยู่ในสภาพที่ดีและสามารถใช้งานได้ตามปกติ

⁴¹ ที่มา : สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดสามโคกและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

การประเมินคุณค่า จากรูปแบบที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันของอาคารหลังนี้ค่อนข้างจะเป็นการแสดงให้เห็นถึงหลักฐานร่องรอยในทุกช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ (layer of history) โดยส่วนที่ปรากฏให้เห็นถึงความเก่าแก่และแสดงออกถึงคุณค่าด้านอายุสมัยจะเป็นส่วนของสถาปัตยกรรมภายในซึ่งจะเห็นได้จากวัสดุที่ใช้เป็นหลักทั้งวัสดุพื้นที่เป็นไม้สักทองแผ่นใหญ่และเสาภายในที่มีลวดลายและลักษณะรูปแบบที่แสดงออกถึงสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 5 รวมถึงพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ตรงกลางของหอดฉันซึ่งได้ทราบประวัติจากการสัมภาษณ์ว่าเป็นพระพุทธรูปที่ประดิษฐานมาตั้งแต่สมัยแรกสร้างหอดฉันแห่งนี้ สิ่งเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าในส่วนสถาปัตยกรรมภายในของหอดฉันนี้มีอายุโดยประมาณ 100 ปี แต่ขณะเดียวกัน รูปแบบของหลังคาหอดฉันที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันนั้นจะเป็นการทำรูปแบบให้มีลักษณะเหมือนเรือนไทยประเพณีคือเป็นหลังคาทรงจั่วมีเครื่องประกอบหน้าจั่วเป็นปั้นลมและหาง แต่จะมีความแตกต่างจากรูปแบบไทยประเพณีแบบดั้งเดิม คือจะเป็นหลังคาทรงบ้านและไม้แอ่นโค้ง สันนิษฐานว่าถูกสร้างขึ้นในสมัยหลังเหตุเนื่องจากการทรุดโทรมของหลังคาเดิม นอกจากนี้บริเวณพื้นในหอดฉันส่วนที่เชื่อมต่อกับตําหนักทองยังมีการปูกระเบื้องแทนพื้นไม้เดิม เนื่องจากเป็นจุดที่เป็นรอยต่อระหว่างหลังคาหอดฉันและหลังคาตําหนักทองทำให้เกิดน้ำรั่วจนเป็นเหตุให้พื้นไม้บริเวณนั้นผุพังเสียหาย

จากสิ่งที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยเห็นว่าสิ่งที่เป็นคุณค่าที่สำคัญของหอดฉัน จะเป็นการเก็บรวบรวมสิ่งที่เป็นหลักฐานร่องรอยในทุกช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญเพราะเป็นการแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการและลักษณะที่เป็นตัวแทนของแต่ละยุคสมัยอย่างชัดเจน ดังนั้นหอดฉันแห่งนี้จึงปรากฏให้เห็นคุณค่าในด้านวัฒนธรรมที่เด่นชัด คือเป็นเสมือนเอกสารบันทึกประวัติศาสตร์ มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ มีคุณค่าในเชิงโบราณคดี ความมีอายุชั้ย มีคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกับเมือง ภูมิภาค และระบบนิเวศนิเวศ นอกจากนี้ยังมีคุณค่าในเรื่องของด้านอารมณ์ คือมีความเป็นจิตวิญญาณและความเป็นสัญลักษณ์ และคุณค่าในเรื่องของประโยชน์ใช้สอยคือสามารถใช้สอยได้อย่างดี

การประเมินความแท้ ด้านความแท้ของอาคารหอดฉันคือเป็นอาคารที่ถูกสร้างขึ้นในช่วงรัชกาลที่ 5 หลังจากที่ย้ายตำแหน่งที่ตั้งของหมู่กุฎมาไว้ด้านริมคลองบ้านธาตุ ทำให้อาคารมีความแท้ในเรื่องของทำเลที่ตั้ง ส่วนเรื่องความแท้ในด้านรูปทรงและการออกแบบนั้นถึงจะมีการถูกรื้อซ่อมแซมแต่ยังคงเก็บรักษารูปแบบในส่วนที่สำคัญเอาไว้ได้อย่างครบถ้วนรวมถึงการเก็บรักษาเอาวัสดุดั้งเดิม เช่น พื้นไม้สักเดิม เสาไม้แกะสลักสมัยรัชกาลที่ 5 ไว้ได้อย่างสมบูรณ์ อีกทั้งหอดฉันแห่งนี้ยังคงรักษาความแท้ในเรื่องของประโยชน์ใช้สอยไว้ เพราะในปัจจุบันหอดฉันแห่งนี้ยังถูกใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปเพื่อใ้ผู้คนภายนอกมา

สักการะและประกอบพิธีทางศาสนาตั้งเช่นในอดีต จึงทำให้หอฉันแห่งนี้เกิดความแท้ในด้าน
ประโยชน์ใช้สอยและความแท้ในด้านคุณภาพเชิงนามธรรมอีกด้วย

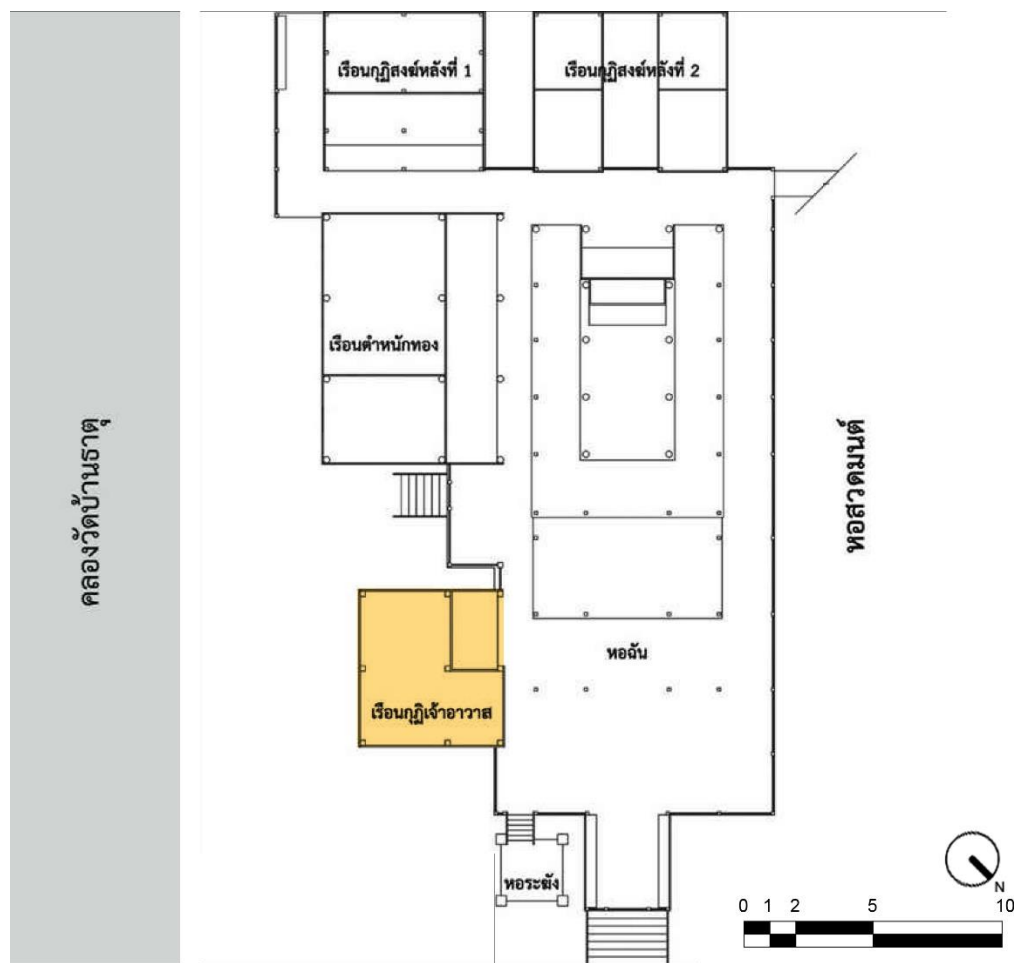
ภาพที่ 118 ภาพที่ 119 ภาพที่ 120 และ ภาพที่ 121 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันของอาคารหอฉันภายในหมู่กุฏิวัดสามโคก

ภาพที่ 122 ภาพที่ 123 และ ภาพที่ 124 ภาพแสดงทางเข้าหลักของหอฉัน และตำแหน่งการใช้งานภายในหอฉัน

4.3.3 เรือนกุฏิเจ้าอาวาส

กุฏิเจ้าอาวาสถูกสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2542 เป็นเรือนพักของเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน ตั้งอยู่ด้านหน้าทางด้านซ้ายของหมู่กุฏิ มีรูปร่างลักษณะทรงหลังคล้ายเรือนไทยแบบประเพณี วัสดุโครงสร้างพื้นและเสาเป็นคอนกรีต ผังเป็นแผ่นไม้เทียมตีนอนซ้อนเกลิ็ด บานประตู หน้าต่างเป็นบานเลื่อนอะลูมิเนียมติดกระจกและมุ้งลวด โครงสร้างหลังคาเป็นโครงสร้างเหล็ก วัสดุบุหลังคาเป็นสังกะสี หลังคามีสวนยื่นมาเชื่อมต่อกับหลังคาของหอฉัน

ภาพที่ 125 ภาพแสดงตำแหน่งของอาคารเรือนกุฎเจ้าอาวาสภายในหมู่กุฎ

ประวัติการบูรณะ⁴² เรือนกุฎเจ้าอาวาสหลังเก่าถูกสร้างขึ้นในยุคสมัยรัชกาลที่ 6 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ระบุว่า เป็นอาคารไม้ทรงเรือนไทยประเพณีมีลักษณะคล้ายคลึงกับ เรือนกุฎทางฝั่งขวาของหอฉันที่ถูกรื้อถอนออกไปและเรือนกุฎที่อยู่หลังเรือนตำหนักทอง เพราะเป็นอาคารที่ถูกสร้างขึ้นในยุคเดียวกัน แต่ในปัจจุบันเรือนกุฎเจ้าอาวาสถูกรื้อถอนและ สร้างขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2542 ด้วยสาเหตุว่าเรือนเดิมนั้นทรุดโทรมมากไม่สามารถอยู่อาศัย หรือใช้งานได้

สภาพทางกายภาพและความเสื่อมสภาพในปัจจุบัน เนื่องจากเรือนกุฎเจ้าอาวาส เป็นเรือนที่ถูกสร้างขึ้นใหม่และใช้วัสดุสมัยใหม่ที่มีความคงทน เช่น แผ่นไม้เทียม คอนกรีต เสริมเหล็ก เป็นต้น ดังนั้นตัวเรือนในปัจจุบันจึงไม่ปรากฏให้เห็นความเสื่อมสภาพแต่อย่างใด และยังคงอยู่ในสภาพที่สามารถใช้งานได้เป็นอย่างดี

⁴² ที่มา : สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดสามโคกและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

การประเมินคุณค่า จากการลงสำรวจตัวอาคารหมู่กุฏิในพื้นที่สามโคกและหมู่กุฏิวัดสามโคกนั้น จะพบว่าลักษณะของเรือนกุฏิเจ้าอาวาสในแต่ละวัดนั้นมีความคล้ายคลึงกันมากในเรื่องของตำแหน่งที่ตั้งอาคารซึ่งเนื่องด้วยสาเหตุและความจำเป็นที่เจ้าอาวาสของวัดจะต้องเป็นผู้ดูแลพระภิกษุสงฆ์ภายในวัดและความเรียบร้อยของวัดทำให้ตำแหน่งที่ตั้งของเรือนกุฏิเจ้าอาวาสภายในหมู่กุฏิจะต้องตั้งอยู่ด้านหน้าฝั่งซ้ายของหมู่กุฏิสงฆ์เสมอซึ่งถือเป็นคุณค่าที่สำคัญในด้านของคุณค่าด้านอารมณณ์ในเรื่องของความเป็นเอกลักษณ์ ความต่อเนื่อง และความเป็นจิตวิญญาณและความเป็นสัญลักษณ์เพราะเรือนกุฏิเจ้าอาวาสถือเป็นสัญลักษณ์ของหมู่กุฏิสงฆ์ในพื้นที่สามโคกและคุณค่าในด้านของประโยชน์ใช้สอยที่เป็นการใช้งานในรูปแบบนี้มาตั้งแต่อดีตและยังคงใช้มาจนถึงในปัจจุบัน

การประเมินความแท้ รูปแบบที่ปรากฏในปัจจุบัน เป็นการสร้างขึ้นใหม่ทั้งหมด ไม่มีการเก็บส่วนของเรือนเก่าเอาไว้ และไม่ได้สร้างโดยอ้างอิงจากรูปแบบของเรือนเดิม ทำให้ความแท้ของเรือนเดิมในเรื่องรูปทรงและการออกแบบสูญเสียหายไป แต่เนื่องด้วยเหตุจำเป็นในการใช้งานทำให้รูปแบบที่เกิดขึ้นจะเน้นไปในเรื่องของการใช้งานเป็นหลัก ทำให้ความแท้ที่เกิดขึ้นในเรือนหลังปัจจุบันจะเป็นความแท้ในเรื่องของประโยชน์ใช้สอยเป็นหลักเพราะยังคงเก็บรักษาให้เรือนหลังนี้เป็นที่จำพรรษาของเจ้าอาวาสของวัดมาตั้งแต่อดีตเมื่อแรกเริ่มสร้างเรือนจนถึงในสมัยปัจจุบัน และในปัจจุบันการสร้างเรือนกุฏิเจ้าอาวาสขึ้นใหม่นี้ทำให้เรือนหลังนี้มีรูปแบบการใช้งานที่มีความสะดวกสบายมากขึ้นเหมาะสมกับยุคสมัยปัจจุบัน แต่ยังคงรักษารูปแบบการใช้งานที่เป็นกุฏิเจ้าอาวาสและยังคงรักษาตำแหน่งที่ตั้งเดิมของเรือนหลังนี้เอาไว้ ทำให้เรือนกุฏิเจ้าอาวาสแห่งนี้ปรากฏความแท้ในด้านของประโยชน์ใช้สอยและความแท้ในด้านทำเลที่ตั้ง

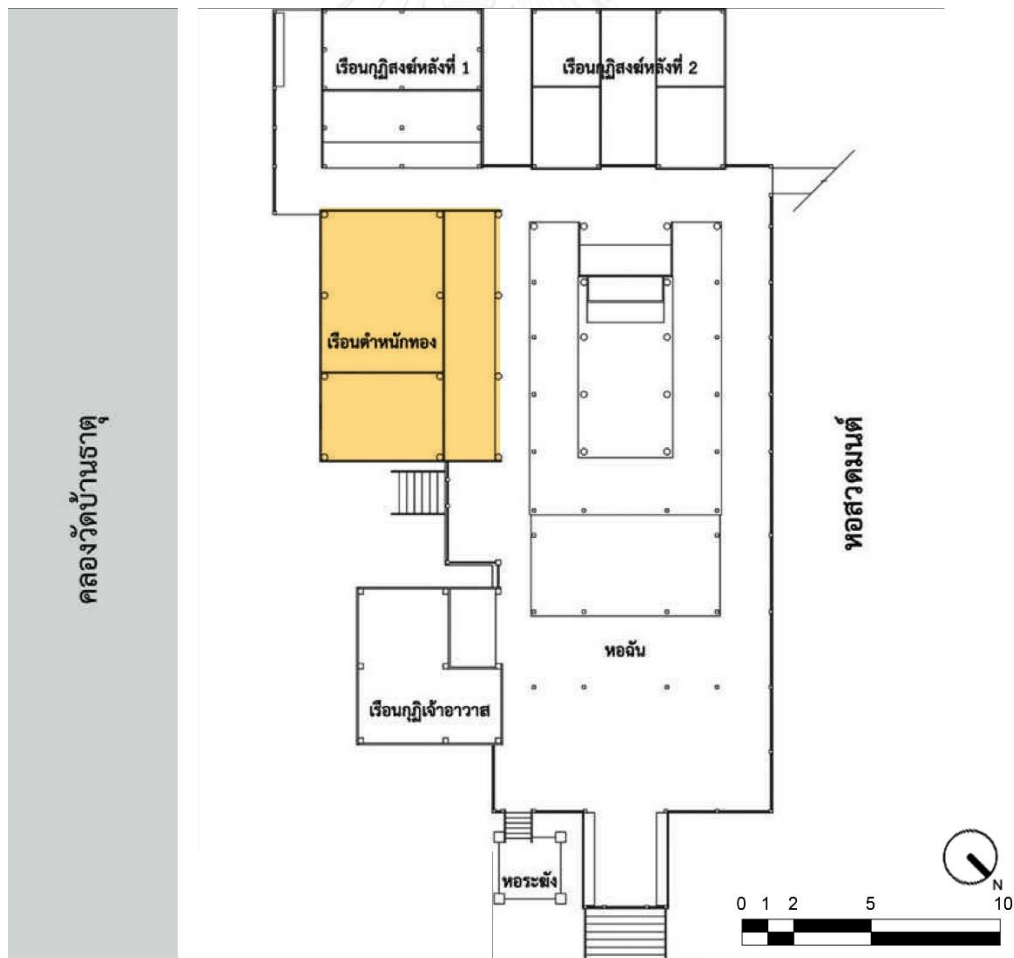

ภาพที่ 126 ภาพที่ 127 และ ภาพที่ 128 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันของอาคารเรือนกุฏิเจ้าอาวาสภายในหมู่กุฏิวัดสามโคก

4.3.4 เรือนตำหนักทอง

เรือนตำหนักทองเป็นอาคารที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาและเป็นอาคารสำคัญในหมู่กุฎีหลังนี้ รูปทรงและการออกแบบเป็นอาคารทรงไทยประเพณีสมัยอยุธยาแบบดั้งเดิมที่มีรูปแบบคล้ายเรือนไทยที่ถูกใช้เป็นพระตำหนักที่ประทับชั่วคราวในสมัยอยุธยา จะมีความแตกต่างจากเรือนไทยประเพณีทั่วไป คือมีขนาดสัดส่วนที่ใหญ่โตกว่าเรือนไทยทั่วไป มีการทำกรอบบานของซุ้มประตูเป็นบานกรอบแบบย่อมุม และซุ้มหน้าต่างเป็นซุ้มเรือนแก้วไม้แกะปิดทองประดับกระจกสี บานประตูเขียนเป็นลายรดน้ำรูปทวารบาลและลายดอกพฤษชาติ บานหน้าต่างเขียนลายรดน้ำเป็นรูปเทวดาและลายดอกพฤษชาติ ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวล้วนเป็นองค์ประกอบที่มีฐานานุกิตีสูงกว่าเรือนไทยของประชาชนทั่วไป

วัสดุและโครงสร้างของเรือนกุฎีทองเป็นเครื่องไม้ตามแบบไทยประเพณีทั้งหลาย และส่วนใหญ่เป็นไม้เดิมในสมัยที่เรือนถูกสร้างขึ้น มีการเสริมโครงสร้างแยกเพื่อรับน้ำหนักพื้นในบางส่วน ผนังเป็นผนังไม้แต่งเป็นฝาปะกนแบบไทยประเพณีวัสดุผนังหลังคาเป็นกระเบื้องดินเผาในส่วนหลังคาจั่วหลัก และหลังคากันสาดเป็นสังกะสี

ภาพที่ 129 ภาพแสดงตำแหน่งของอาคารเรือนตำหนักทองภายในหมู่กุฎี

ประวัติการบูรณะ⁴³ เรือนตำหนักทองเป็นเรือนที่มีความเก่าแก่ที่สุดในหมู่กุฏิหลังนี้ เปรียบเสมือนตัวแทนของเรือนไทยแบบประเพณีที่มีลักษณะเป็นเรือนหลวงหรือเรือนพระตำหนักในสมัยอยุธยาและถือเป็นเรือนที่มีคุณค่าและความแท้มากที่สุด ในหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก เนื่องจากเรือนยังไม่ได้ถูกบูรณะซ่อมแซมหรือเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเรือน ทำให้ยังคงหลงเหลือรูปแบบและจิตรกรรมในสมัยอยุธยาไว้ให้สามารถพบเห็นได้ในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามในปัจจุบันเรือนตำหนักทองอยู่ในสภาพที่ไม่สามารถอยู่อาศัยหรือใช้งานได้ตามรูปแบบเดิมที่ควรจะเป็น เนื่องจากยังไม่ได้รับการบูรณะซ่อมแซมในช่วง 100 ปีที่ผ่านมาจึงทำให้สูญเสียคุณค่าในเรื่องของการใช้งานของตัวอาคารไป

สภาพทางกายภาพและความเสื่อมสภาพในปัจจุบัน เรือนตำหนักทองนั้นเป็นเรือนที่พบความเสื่อมสภาพมากที่สุดในหมู่กุฏิของวัดสามโคก โดยตัวเรือนนั้นมีความทรุดเอียงที่เกิดจากการเคลื่อนตัวของพื้นดินบริเวณนั้น รวมถึงวัสดุของตัวเรือนที่เป็นวัสดุไม้ที่ไม่ได้รับการดูแลมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานทำให้เกิดการผุพังไปในบางจุดเช่น พื้น ผนัง เป็นต้น ในส่วนของหลังคากระเบื้องดินเผาที่มีส่วนที่เสียหายเนื่องจากตัวแผ่นกระเบื้องดินเผาได้ชำรุดและพังเสียหายลงไปทำให้หลังคาของตัวเรือนและบริเวณหน้าจั่วเกิดเป็นรูรั่ว เป็นสาเหตุให้ไม่สามารถอยู่อาศัยหรือเข้าไปใช้งานได้ อีกทั้งลวดลายจิตรกรรมที่อยู่บริเวณบานประตูและบานหน้าต่างของตัวเรือนนั้นไม่ได้รับการดูแลรักษาหรือซ่อมบำรุงทำให้ลวดลายดังกล่าวได้เลือนหายไป จนในปัจจุบันหลงเหลือให้เห็นอยู่เพียงเล็กน้อยตามบริเวณมุมและขอบของบานประตูและหน้าต่างเท่านั้น

การประเมินคุณค่า เรือนตำหนักทองจากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าเรือนกุฏิทองหรือเรือนตำหนักทองแห่งนี้เป็นเรือนที่มีความสำคัญมากทั้งในเรื่องของคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของตัวเรือนที่มีความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยอยุธยา เรื่องคุณค่าด้านอายุสมัยที่เป็นเรือนไม้แบบไทยประเพณีที่มีอายุยืนยาวมาตั้งแต่สมัยอยุธยา และเรื่องคุณค่าของรูปแบบที่เป็นเรือนไทยประเพณีที่ถูกใช้เป็นเรือนที่ประทับของพระมหากษัตริย์ทำให้มีทั้งรูปแบบและการประดับตกแต่งที่งดงาม ทรงคุณค่า และหาพบได้ยากในปัจจุบัน เรือนตำหนักทองเป็นเรือนที่มีความเก่าแก่ที่สุดในหมู่กุฏิหลังนี้ และเปรียบเสมือนตัวแทนของเรือนไทยแบบประเพณีที่เป็นเรือนหลวงหรือเรือนพระตำหนักในสมัยอยุธยา โดยสันนิษฐานว่าเป็นเรือนที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประทับชั่วคราวให้กับพระมหากษัตริย์ในยามที่เสด็จพระราชดำเนินทางแม่น้ำมาในเส้นทางของสามโคก และจำเป็นที่จะต้องอยู่พักขบวนเรือหรือจำเป็นต้องประทับค้างแรมในพื้นที่บริเวณนี้ เรือนกุฏิ

⁴³ ที่มา : สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดสามโคกและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

ทองหรือเรือนดำหนักทองแห่งนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งทั้งในคุณค่าด้านวัฒนธรรม คือเป็นเสมือนเอกสารบันทึกประวัติศาสตร์ มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ มีคุณค่าในเชิงโบราณคดี ความมีอายุขัย ความเป็นของหายาก มีสุนทรียภาพ มีคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกับเมือง ภูมิประเทศ และระบบนิเวศน์ และคุณค่าทางด้านอารมณ์ของเรือนในสมัยอยุธยาที่หาได้ยากยิ่งในปัจจุบันทำให้แสดงถึงความน่ามหัศจรรย์ ความเป็นเอกลักษณ์ ความต่อเนื่อง ความเป็นจิตวิญญาณและความเป็นสัญลักษณ์ แต่เนื่องด้วยตัวเรือนยังไม่ได้ถูกบูรณะซ่อมแซมในช่วงประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา (ตั้งแต่พ.ศ. 2438) จึงทำให้ในปัจจุบันเรือนดำหนักทองแห่งนี้จึงไม่สามารถใช้งานได้เป็นเหตุให้คุณค่าด้านการใช้งานสูญสลายไป

การประเมินความแท้ ความแท้ของเรือนดำหนักทองในวัดสามโคกแห่งนี้ยังคงไว้ในเรื่องของความแท้อย่างครบถ้วน และความแท้ที่มีความเด่นชัดมากที่สุดคือความแท้ในด้านรูปทรงและการออกแบบทั้งในเรื่องของวัสดุและฝีมือช่างที่ยังคงปรากฏให้เห็น เช่น งานช่างการแกะสลักไม้ในซุ้มประตูหน้าต่าง งานเขียนลายรดน้ำที่ตัวบานประตูหน้าต่าง เป็นต้น ส่งผลให้เกิดความแท้ในด้านคุณภาพเชิงนามธรรมที่ทำให้เรือนแห่งนี้กลายเป็นที่เคารพศรัทธาของคนในพื้นที่และกลายเป็นสัญลักษณ์ของหมู่กุฏิสงฆ์ในวัดสามโคกแห่งนี้ ซึ่งในปัจจุบันเรือนอยู่ในสภาพที่ไม่สามารถใช้งานได้ และยังไม่ได้รับการซ่อมบำรุงในช่วง 100 ปีที่ผ่านมาทำให้ความแท้ในด้านประโยชน์และการใช้สอยขาดหายไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 130 และ ภาพที่ 131 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันและวัสดุของส่วนหลังคาเรือนดำหนักทองหมู่กุฏิวัดสามโคก

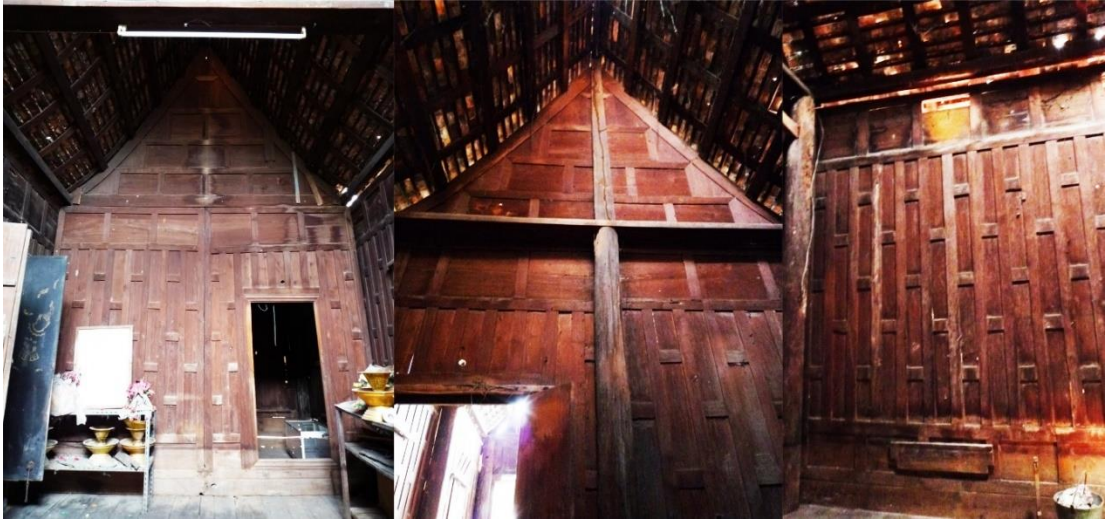
ภาพที่ 132 ภาพที่ 133 และ ภาพที่ 134 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันของผนัง บ้านประตู่ และบานหน้าต่างภายนอกของเรือนตำหนักทอง

ภาพที่ 135 และ ภาพที่ 136 ภาพแสดงลักษณะการทรุดเอียงของตัวเรือนตำหนักทองและสภาพในปัจจุบัน

ภาพที่ 137 และ ภาพที่ 138 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันภายในเรือนตำหนักทองหมู่กุฏิวัดสามโคก

ภาพที่ 139 ภาพที่ 140 และ ภาพที่ 141 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันของผนัง ประตู และหน้าจั่วภายในเรือนตำหนักทองหมู่กุฏิวัดสามโคก

ภาพที่ 142 และ ภาพที่ 143 ภาพแสดงลักษณะความเสียหายของผนังและหน้าจั่วเรือนตำหนักทอง และภาพแสดงส่วนโครงสร้างหลังคาและลักษณะการมุงกระเบื้องหลังคาของเรือนตำหนักทอง

ภาพที่ 144 ภาพที่ 145 ภาพที่ 146 และ ภาพที่ 147 ภาพแสดงรูปแบบซุ้มหน้าต่างและซุ้มประตูเรือนตำหนักทอง

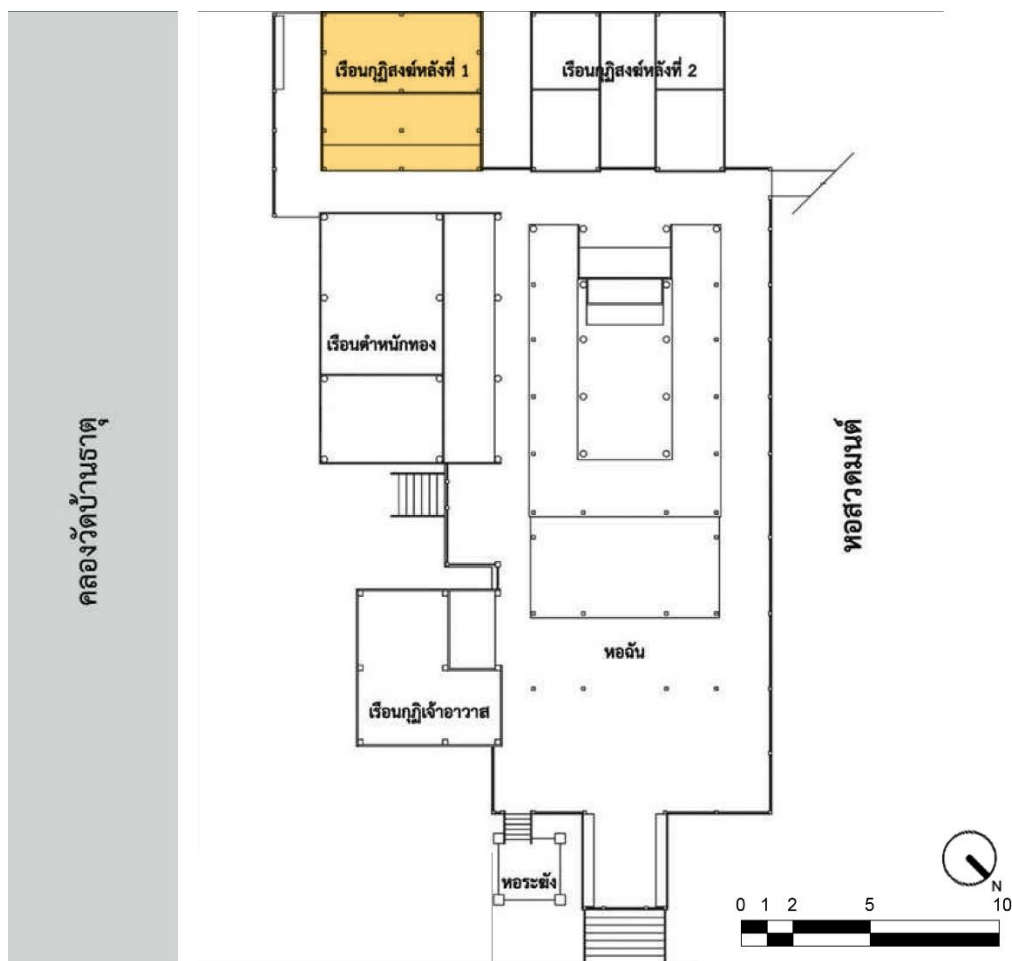
ภาพที่ 148 ภาพที่ 149 และ ภาพที่ 150 ภาพแสดงลักษณะการเขียนลวดลาย การประดับกระจกสี และการแกะสลักไม้ของซุ้มหน้าต่าง

ภาพที่ 151 ภาพที่ 152 และ ภาพที่ 153 ภาพที่ 154 ภาพแสดงลักษณะการเขียนลวดลายทวารบาลของซุ้มประตูเรือนตำหนักทอง และภาพแสดงซุ้มหน้าต่างที่ชำรุดเสียหายของเรือนตำหนักทอง

4.3.5 เรือนกุฎิสงฆ์หลังที่ 1

เรือนกุฎิสงฆ์หลังที่ 1 ได้รับการสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 ช่วงราวปี พ.ศ. 2400 ตอนปลาย ถึงช่วงปี พ.ศ. 2500 ตอนต้น เป็นเรือนเครื่องไม้ขนาดเล็ก หลังคาทรงจั่ว เป็นเรือนที่ตั้งอยู่หลังสุดฝั่งซ้ายของหมู่กุฎิ วัสดุโครงสร้างเป็นไม้ทั้งโครงสร้างพื้นและหลังคา ผนังเป็นผนังไม้ทำเป็นลายฝาสายบัวดูนลูกฟักแบบไทยประเพณี ลักษณะหลังคาเป็นทรงจั่ว วัสดุมุงเป็นสังกะสี

ภาพที่ 155 ภาพแสดงตำแหน่งของอาคารเรือนกุฏิสงฆ์หลังที่ 1 ภายในหมู่กุฏิ

ประวัติการบูรณะ⁴⁴ ไม่มีประวัติการบูรณะที่แน่ชัด แต่จากสภาพปัจจุบันจะมีสภาพคล้ายคลึงกับเรือนกุฏิทอง คือเป็นเรือนที่ไม่ได้รับการบูรณะซ่อมแซม ปัจจุบันไม่สามารถอยู่อาศัยหรือเข้าไปใช้งานภายในได้

สภาพทางกายภาพและความเสื่อมสภาพในปัจจุบัน เรือนกุฏิสงฆ์หลังที่ 1 เป็นปรากฏให้เห็นความเสื่อมสภาพและความทรุดโทรมอย่างมาก ประกอบกับการที่ไม่ได้ถูกดูแลรักษาและทำความสะอาด ทำให้ไม่สามารถอยู่อาศัยได้ในปัจจุบัน แต่ในส่วนของโครงสร้างหลักของตัวเรือนยังอยู่ในสภาพดี

การประเมินคุณค่า เรือนกุฏิสงฆ์หลังที่ 1 เป็นเรือนที่ยังคงไว้ให้เห็นซึ่งรูปแบบที่เป็นลักษณะของเรือนไทยคือมีลักษณะของฝาเรือนที่เป็นฝาประกนดุนลายลูกฟักซึ่งถือเป็นคุณค่า

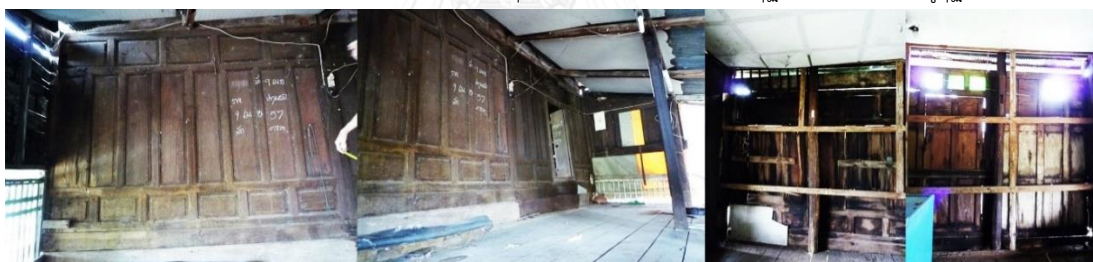
⁴⁴ ที่มา : สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดสามโคกและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

ทางรูปแบบสถาปัตยกรรมของเรือนหลังนี้ ทั้งนี้ด้วยเหตุที่ตัวเรือนถูกปล่อยให้ทรุดทรอมทำให้คุณค่าทางด้านประโยชน์การใช้สอยสูญหายไป

การประเมินความแท้ ความแท้ของเรือนกุฎิสงฆ์หลังที่ 1 ยังคงไว้ซึ่งความแท้ในด้านทำเลที่ตั้งของตัวเรือนและความแท้ในเรื่องของรูปทรงและการออกแบบที่เป็นสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 9 เมื่อประมาณ 50 ปีก่อนไว้ได้อย่างครบถ้วน

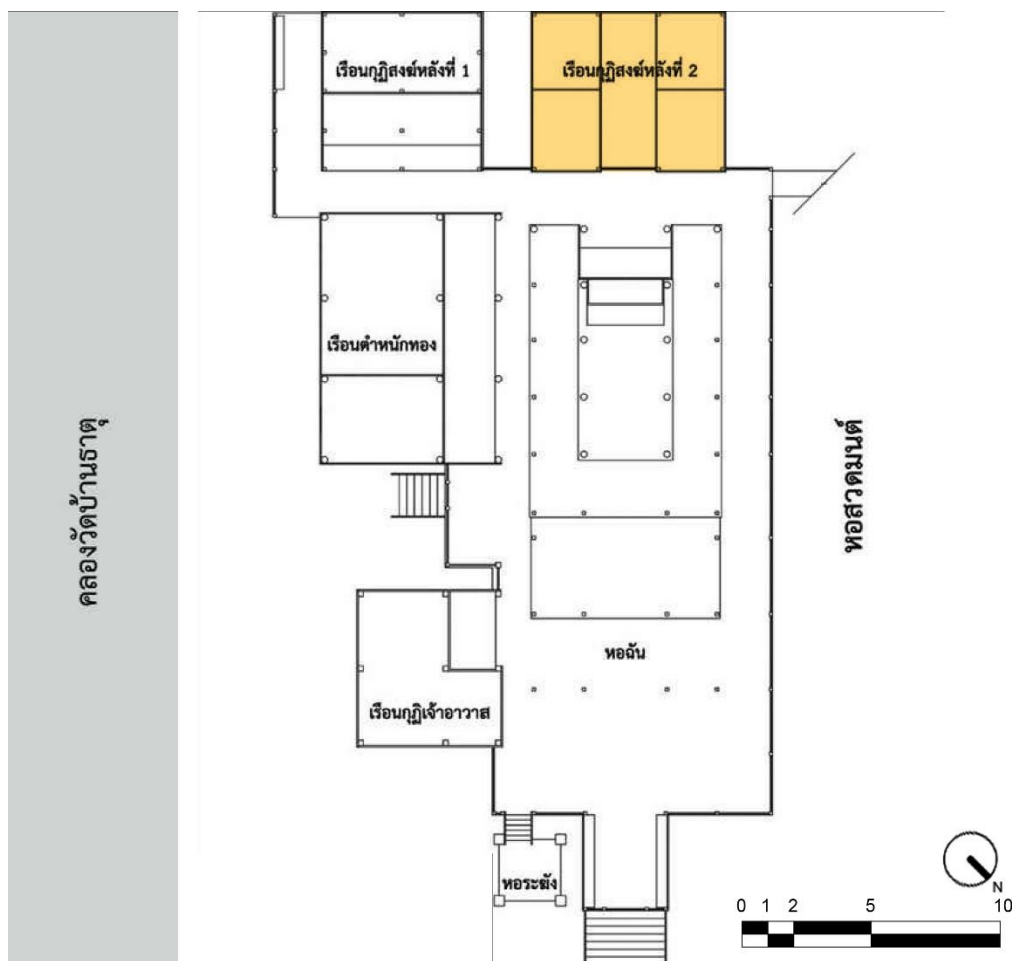
ภาพที่ 156 ภาพที่ 157 และ ภาพที่ 158 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันภายนอกของอาคารเรือนกุฎิสงฆ์ที่ 1 ภายในหมู่กุฎิวัดสามโคก

ภาพที่ 159 ภาพที่ 160 ภาพที่ 161 และ ภาพที่ 162 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันภายในของอาคารเรือนกุฎิสงฆ์ที่ 1 ภายในหมู่กุฎิวัดสามโคก

4.3.6 เรือนกุฎิสงฆ์หลังที่ 2

เรือนกุฎิสงฆ์หลังที่ 2 ได้รับการสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 9 ช่วงราวปี พ.ศ. 2500 ตอนต้น ถึงปี พ.ศ. 2542 เป็นเรือนเครื่องไม้สามห้อง หลังคาทรงจั่ว เป็นเรือนที่ตั้งอยู่ด้านหลังสุดทางฝั่งขวาของหมู่กุฎิวัดสุโขนครสร้างเป็นไม้ทั้งโครงสร้างพื้นและหลังคา ผนังเป็นผนังไม้แผ่นไม้เทียมติดนอนซ้อนเกล็ดรูปแบบเดียวกับเรือนกุฎิเจ้าอาวาส ลักษณะหลังคาเป็นทรงจั่ว วัสดุเป็นสังกะสี

ภาพที่ 163 ภาพแสดงตำแหน่งของอาคารเรือนกุฏิสงฆ์หลังที่ 2 ภายในหมู่กุฏิ

ประวัติการบูรณะ⁴⁵ เนื่องจากถูกสร้างขึ้นในยุคหลัง สภาพของตัวเรือนโดยรวมยังไม่ทรุดโทรมมากนัก แต่ปัจจุบันถูกเปลี่ยนการใช้งานจากกุฏิเป็นห้องเก็บของแทน

สภาพทางกายภาพและความเสื่อมสภาพในปัจจุบัน เรือนกุฏิสงฆ์หลังที่ 2 ทั้งโครงสร้างและสภาพของวัสดุตัวเรือนยังอยู่ในสภาพดี เพียงแต่ขาดการดูแลรักษาและทำความสะอาดเท่านั้น เพราะเนื่องจากในปัจจุบันถูกใช้เป็นห้องเก็บของ ทำให้ไม่มีการดูแลรักษาเท่าที่ควร

การประเมินคุณค่า เรือนกุฏิสงฆ์หลังที่ 2 เป็นเรือนที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 9 ความมีคุณค่าในด้านต่างๆจึงยังไม่ปรากฏมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับเรือนหลังอื่นๆ ภายในหมู่กุฏิวัดสามโคกแห่งนี้ แต่ก็ยังเป็นเรือนที่แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของหลักฐานร่องรอยในทุกช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกแห่งนี้

⁴⁵ ที่มา : สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดสามโคกและการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

การประเมินความแท้ ความแท้ของเรือนภูมิสงฆ์ (2) เนื่องจากเป็นเรือนที่สร้างขึ้นใหม่อย่างสมบูรณ์ ไม่ได้ผ่านการรื้อถอนเรือนเดิมหรือสร้างทับเรือนเดิมแต่อย่างใด ทำให้มีความแท้ด้านรูปทรงและการออกแบบ ด้านทำเลที่ตั้ง และด้านการใช้สอยที่ยังคงใช้งานได้อยู่ในปัจจุบัน

ภาพที่ 164 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันภายนอกของอาคารเรือนภูมิหลังที่ 1 และอาคารเรือนภูมิหลังที่ 2 ภายในหมู่กุฏิวัดสามโคก

ภาพที่ 165 ภาพที่ 166 และ ภาพที่ 167 ภาพแสดงสภาพปัจจุบันภายในของอาคารเรือนภูมิหลังที่ 2 ภายในหมู่กุฏิวัดสามโคก

4.4 การวิเคราะห์คุณค่าความแท้

การวิเคราะห์คุณค่าความแท้ทั้งนี้เป็นการประเมินคุณค่าและความแท้ของตัวอาคารที่เกิดขึ้น และหลงเหลือปรากฏให้เห็นในปัจจุบันตามหลักเกณฑ์และวิธีการอนุรักษ์ เพื่อให้ทราบถึงสิ่งที่เป็น ความสำคัญของอาคารโดยรวมและอาคารแต่ละหลัง และเพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการประเมินตาม หลักเกณฑ์และวิธีการอนุรักษ์ทั้งหมดนี้มาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์ หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกและวัดในพื้นที่สามโคกต่อไป

4.4.1 การวิเคราะห์คุณค่าความแท้ในเรื่องที่ตั้งและบริบทโดยรอบ

หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกนั้นเป็นอาคารที่อยู่คู่กับวัดสามโคกมาอย่างยาวนานตั้งแต่ใน สมัยอยุธยา มีการรื้อถอนและย้ายตำแหน่งของหมู่กุฏิ 1 ครั้ง ในปี พ.ศ.2438 ในปัจจุบัน ภายในหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกแห่งนี้มีอาคารไม้ในสมัยอยุธยาอยู่ 1 หลัง อาคารไม้สมัยรัชกาล ที่ 5 1 หลัง ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าคุณค่าที่สำคัญและน่าสนใจของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกแห่งนี้คือ การเก็บรักษา layer of history ของอาคารต่าง ๆ ไว้ อีกทั้งยังเป็นกลุ่มอาคารที่ถูกบูรณะ เปลี่ยนแปลงน้อยและคงสภาพความแท้และดั้งเดิมของอาคารแต่ละหลังไว้ได้อย่างครบถ้วน สมบูรณ์ทำให้หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกแห่งนี้มีคุณค่าทางด้านวัฒนธรรม (cultural values) อยู่ อย่างครบถ้วน คือเป็นเสมือนเอกสารบันทึกประวัติศาสตร์ (documentary) มีความเป็นมา ทางประวัติศาสตร์ (historic) มีคุณค่าในเชิงโบราณคดี (archaeological) ความมีอายุชั้ย (age) ความเป็นของหายาก (scarcity) มีสุนทรียภาพ (aesthetic) มีคุณค่าทางด้าน สถาปัตยกรรม (architectural) มีความสัมพันธ์ต่อเนืองกับเมือง ภูมิประเทศ และระบบนิเวศ (townscape landscape and ecology) และยังคงรักษาคุณค่าทางด้านอารมณ์ (emotional values) อันได้แก่ ความอัศจรรย์ (wonder) ความเป็นเอกลักษณ์ (identity) ความต่อเนื่อง (continuity) ความเป็นจิตวิญญาณและความเป็นสัญลักษณ์ (spiritual and symbolic) ไว้ได้อย่างดี

อย่างไรก็ตามเนื่องด้วยปัญหาและผลกระทบจากภายนอกที่ทำให้หมู่กุฏิสงฆ์ทรุดโทรมลงไปมากและประกอบกับการที่ไม่ได้ผ่านการบูรณะซ่อมแซมครั้งใหญ่เหมือนในวัดอื่น ๆ ทำให้คุณค่าในด้านประโยชน์ใช้สอย (Use values) นั้นมีไม่เท่ากับในสมัยอดีต แต่ก็ยังคงมี การใช้สอยอย่างต่อเนื่องในส่วนที่สำคัญของหมู่กุฏิ เช่น หอฉันที่ประดิษฐานพระประธานและ เรือนเจ้าอาวาสที่ยังมีการใช้งานแบบดั้งเดิม

ความแท้ของตัวอาคารหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกนั้นมีความแท้ที่เห็นเด่นชัดคือความแท้ ในด้านของรูปทรงและการออกแบบเพราะเรือนแต่ละหลังที่อยู่ในหมู่กุฏิ ทุกหลังล้วนแต่ยังคง ถูกเก็บรักษารูปแบบเดิมในยุคสมัยที่ถูกสร้างไว้ได้เป็นอย่างดี การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็น

เพียงส่วนน้อยเท่านั้นไม่กระทบต่อรูปทรงโดยรวมของอาคารแต่อย่างไรทำให้สามารถทราบถึงหลักฐานร่องรอยในทุกช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ (layer of history) ของหมู่กุฏิสงฆ์แห่งนี้ได้อย่างชัดเจน อีกทั้งหมู่กุฏิสงฆ์แห่งนี้ยังถูกใช้งานให้ผู้คนในชุมชนและบุคคลภายนอกเข้ามาสักการะองค์พระประธานและประกอบพิธีทางศาสนาซึ่งเป็นเหตุให้หมู่กุฏิสงฆ์แห่งนี้เป็นที่เคารพศรัทธาและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนมาตั้งแต่อดีตจวบจนถึงปัจจุบันและทำให้หมู่กุฏิสงฆ์แห่งนี้มีความแท้ในเรื่องของคุณภาพเชิงนามธรรมต่อผู้คนในชุมชนสามโคกแห่งนี้เป็นอย่างมาก

ถึงแม้หมู่กุฏิสงฆ์ของวัดสามโคกจะถูกย้ายที่ตั้งมาแล้วหนึ่งครั้งจากเดิมที่ตั้งอยู่ริมคลองของวัดเกาะปิ่นมาอยู่ริมคลองบ้านธาตุ เหตุเพราะมีการขยายพื้นที่ของวัดและเปลี่ยนชื่อวัดนั้น อาจจะทำให้ความแท้เรื่องของที่ตั้งและบริบทลดลง แต่ถ้าพิจารณาดูแล้วหมู่กุฏิสงฆ์แห่งนี้ก็เป็นหมู่กุฏิสงฆ์ที่อยู่คู่กับวัดแห่งนี้มาโดยตลอดตั้งแต่ก่อตั้งวัดเกาะปิ่น อีกทั้งเมื่อวัดเปลี่ยนชื่อมาเป็นวัดสามโคกและย้ายตำแหน่งหมู่กุฏิสงฆ์เมื่อ พ.ศ.2438 หลังจากนั้นจนถึงปัจจุบัน ก็ไม่ได้มีการเปลี่ยนตำแหน่งหรือโยกย้ายหมู่กุฏิสงฆ์แห่งนี้อีกเลยเป็นเวลาโดยประมาณ 120 ปี ทำให้หมู่กุฏิแห่งนี้ในปัจจุบันมีความกลมกลืนไปกับบริบทต่าง ๆ ณ ตำแหน่งในปัจจุบันนี้แล้ว เป็นเหตุให้เกิดความแท้ในเรื่องของที่ตั้งและบริบท จึงไม่ควรถูกเปลี่ยนแปลงโยกย้ายแต่อย่างใด

ความแท้ที่สูญเสียไปมากที่สุดหมู่กุฏิสงฆ์แห่งนี้คือความแท้ในด้านการใช้สอย ถึงแม้ในปัจจุบันจะยังมีการเข้ามาเคารพสักการะองค์พระประธานประจำหมู่กุฏิของผู้คนในชุมชนจำนวนมากแต่การใช้งานที่สำคัญที่สุดของหมู่กุฏิคือการใช้พระภิกษุสงฆ์ใช้เป็นที่จำพรรษาซึ่งความแท้ในเรื่องการใช้สอยตรงจุดนี้ได้ขาดหายไป เนื่องจากหมู่กุฏิมีความทรุดโทรมมากขาดการบูรณะซ่อมแซมอย่างถูกต้อง ทำให้ในปัจจุบันเรือนกุฏิแต่ละหลังในหมู่กุฏิถูกเปลี่ยนการใช้งานไปเป็นห้องเก็บของ ซึ่งเป็นเหตุให้คุณค่าและความแท้ในเรื่องของการใช้สอยในรูปแบบเดิมสูญสลายไปอย่างมากมาย

โดยสรุป จากการวิเคราะห์คุณค่าความแท้ในเรื่องที่ตั่งและบริบทโดยรอบและคุณค่าความแท้ของอาคารแต่ละหลังในหมู่กุฏิวัดสามโคกแห่งนี้ สามารถสรุปเป็น **คุณค่าและความแท้ที่ควรคำนึงถึง และควรค่าแก่การเก็บรักษา และความเสี่ยงที่ส่งผลกระทบต่อ การลดทอนคุณค่าและความแท้ในอาคารหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก** โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.4.2 คุณค่าและความแท้ที่ควรคำนึงถึงและควรค่าแก่การเก็บรักษาในอาคารหมู่กุฏิสงฆ์ วัดสามโคก

- คุณค่าในเรื่องของวัฒนธรรมและความแท้ในเรื่องของบริบทแวดล้อม ด้านสังคมและวัฒนธรรม

การให้ความเคารพศรัทธาในหมู่กุฏิสงฆ์แห่งนี้ ซึ่งถือเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในพื้นที่สามโคกแห่งนี้ และความเคารพศรัทธาของคนในพื้นที่ที่มีต่อหมู่กุฏิสงฆ์ ก็ยังคงปรากฏให้เห็นกับหมู่กุฏิทุกแห่งที่ยังหลงเหลืออยู่ในพื้นที่สามโคก โดยความเชื่อและความศรัทธาเริ่มต้นจากการเป็นวัดที่สำคัญของชุมชนชาวมอญ แต่ในปัจจุบันแม้ความเป็นชาวมอญและชาวไทยจะรวมเข้าด้วยกัน แต่หมู่กุฏิสงฆ์ในพื้นที่แห่งนี้ก็ยังคงเป็นที่เคารพของคนในพื้นที่และชุมชนโดยรอบวัด ทำให้อาคารเหล่านี้ยังคงอยู่และยังคงรักษารูปแบบและความเป็นเอกลักษณ์ของการใช้งานมาได้อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

- คุณค่าและความแท้ในเรื่องของผังบริเวณและทำเลที่ตั้ง

บริเวณและทำเลที่ตั้งของหมู่กุฏิแห่งนี้เป็นทำเลที่ตั้งที่อยู่มายาวนานและเป็นบริบทแวดล้อมที่อิงกับแบบแผนการตั้งถิ่นฐานและการตั้งวัดของชาวมอญในสมัยอยุธยาสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และยังมีรูปแบบผังที่ตอบรับกับบริบททางแม่น้ำลำคลองและการสัญจรทางน้ำในสมัยอดีต โดยจะสะท้อนออกมาในองค์ประกอบแวดล้อมของหมู่กุฏิ เช่น พื้นที่ริมน้ำ ศาลาท่าน้ำ และการเข้าถึงจากทางน้ำ ซึ่งทำให้ตัวอาคารมีความกลมกลืนกับบริบทต่าง ๆ และตอบสนองในเรื่องการใช้งานได้อย่างดี

- คุณค่าและความแท้ในเรื่องของการใช้งาน

โดยเฉพาะการใช้งานในส่วนที่สำคัญของวัดคือการใช้งานหมู่กุฏิสงฆ์ และภายในหมู่กุฏิก็มีการใช้งานในส่วนที่สำคัญและเป็นหัวใจหลักของตัวอาคารคือการใช้งานในส่วนหอฉันที่เป็นที่ประดิษฐานองค์พระประธานประจำหมู่กุฏิที่เป็นที่เคารพและศรัทธาอย่างมากของคนในพื้นที่ อีกทั้งยังเป็นทีประกอบพิธีทางศาสนาที่สำคัญของวัด ซึ่งถือเป็นการใช้งานที่สำคัญมีความ

เป็นเอกลักษณ์และแตกต่างจากการใช้งานของหมวกกุฎที่เป็นแบบแผนของวัดไทย ซึ่งการใช้งานที่เป็นเอกลักษณ์เช่นนี้ยังคงถูกรักษาและสืบทอดมาจนถึงในปัจจุบัน เป็นความสำคัญที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้และเป็นสิ่งที่ช่วยรักษาให้อาคารคงอยู่มาได้จนถึงในปัจจุบัน

- คุณค่าในเรื่องของความเป็นเอกลักษณ์ที่หาได้ยากและความแท้ในการจัดวางตำแหน่งที่ตั้งของหมู่เรือนแบบดั้งเดิม

ตามวัฒนธรรมประเพณีแบบชาวมอญการจัดวางตำแหน่งที่ตั้งของหมู่เรือนถือเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญและเป็นสิ่งที่มีคุณค่าของหมวกกุฎวัดสามโคกและหมวกกุฎหลังอื่นในพื้นที่สามโคกแห่งนี้เป็นอย่างมาก เนื่องจากมีรูปแบบการจัดวางหมู่เรือนตามประเพณีแบบชาวมอญในลักษณะของเรือนต่อเรือน ซึ่งมีความแตกต่างจากรูปแบบเรือนไทยซึ่งหาพบได้ยากและสามารถตอบสนองต่อรูปแบบการใช้งานของหมวกกุฎได้เป็นอย่างดี จึงควรค่าแก่การเก็บรักษาและอนุรักษ์รูปแบบดังกล่าวนี้ไว้

- คุณค่าและความแท้ในเรื่องของรูปทรงและการออกแบบ

คุณค่าและความแท้ในเรื่องของรูปทรงและการออกแบบจะปรากฏให้เห็นคุณค่าในเรื่องของอายุสมัยและช่วงเวลาในการสร้างอาคารแต่ละหลังในหมวกกุฎ เพราะหมวกกุฎแห่งนี้ประกอบกันขึ้นจากอาคารที่มีที่มาในเรื่องของยุคสมัยและช่วงเวลาที่มีความแตกต่างกัน ทำให้อาคารแต่ละหลังในหมวกกุฎนั้นต่างสะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของวัดและการใช้สอยในช่วงเวลาต่าง ๆ ตลอดจนเทคนิควิธีการก่อสร้างและเลือกใช้วัสดุในช่วงเวลาที่ต่างกัน ทำให้เกิดคุณค่าที่เป็นเอกลักษณ์ของความหลากหลายทางช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ ซึ่งถือเป็นคุณค่าความแท้เฉพาะของแต่ละตัวเรือนที่มีความน่าสนใจและมีความสำคัญต่อความเป็นมาทางประวัติศาสตร์

- คุณค่าและความแท้ในเรื่องของวัสดุ

คุณค่าและความแท้ในเรื่องของวัสดุจะปรากฏให้เห็นความแท้ในเรื่องของวัสดุไม้ดั้งเดิมอยู่มาก เนื่องจากภายในหมวกกุฎแห่งนี้ มีเรือนดำหนกทองเป็น

ตัวแทนของเรือนไม้ในสมัยอยุธยาตอนปลายที่ยังดำรงคุณค่าและสภาพที่ดี ในเรื่องของวัสดุไว้อย่างครบถ้วนจนถึงในปัจจุบัน จึงมีคุณค่าและความสำคัญที่จะสามารถเรียนรู้ทั้งในเรื่องการใช้วัสดุไม้และเทคนิคฝีมือช่างโบราณในสมัยอยุธยาตอนปลายในการสร้างอาคารกุฎิจากไม้ นอกจากนี้ภายในหมู่กุฎิยังมีอาคารหอฉันที่เป็นอาคารในสมัยรัชกาลที่ 5 และยังคงรักษาวัสดุไม้ที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการใช้วัสดุไม้และเทคนิคฝีมือในช่วงเวลาที่ใช้ 100 ปีที่ผ่านมาได้เป็นอย่างดี

4.4.3 ความเสี่ยงที่ส่งผลกระทบต่อการลดทอนคุณค่าและความแท้ในอาคารหมู่กุฎิสงฆ์

- การปล่อยให้ น้ำท่วมขังภายในอาณาบริเวณวัดหรือหมู่กุฎิเป็นระยะเวลานาน เป็นการทำให้เกิดผลกระทบอย่างหนักต่อตัวอาคาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาคารหมู่กุฎิสงฆ์ที่เป็นอาคารไม้ เป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมสภาพของวัสดุอาคารโดยตรง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อรูปแบบการใช้งานของอาคารหมู่กุฎิสงฆ์ จนอาจทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงวัสดุดั้งเดิมของตัวอาคารหรือเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้งานของอาคาร ซึ่งส่งผลเสียโดยตรงต่อคุณค่าและความแท้ดั้งเดิมของตัวอาคาร
- การสร้างอาคารข้างเคียงหมู่กุฎิ โดยไม่คำนึงถึงบริบทโดยรอบ การบูรณะซ่อมแซมหรือการขยายตัวในอนาคตของหมู่กุฎิ ดังที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันจะพบว่าภายในวัดมีการสร้างอาคารศาลาบำเพ็ญกุศลขึ้นมา ด้านหน้าหมู่กุฎิสงฆ์ทำให้พื้นที่ด้านหน้าทางเข้าหมู่กุฎิเกิดความคับแคบไม่ตอบสนองต่อการเข้ามาทำบุญและประกอบพิธีทางศาสนาของบุคคลภายนอก และบริเวณด้านขวาของหมู่กุฎิมีอาคารหอสวดมนต์ที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ เนื่องจากหอสวดมนต์เป็นอาคารใหญ่สองชั้นจึงส่งผลให้อาคารเกิดการเบียดกับหมู่กุฎิและบดบังมุมมองทำให้หมู่กุฎิมีความสำคัญที่ลดน้อยลง สิ่งเหล่านี้เป็นเหตุปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อ การลดทอนคุณค่าของอาคารหมู่กุฎิสงฆ์และยังส่งผลให้ไม่สามารถที่จะวางแผนการบูรณะซ่อมแซมหรือแผนการขยายตัวของหมู่กุฎิในอนาคตได้

- การบูรณะที่ไม่มีมีการวางแผนทางและพิจารณาถึงคุณค่าความแท้และ
ความสำคัญของหมู่กุฎิอย่างเหมาะสม การบูรณะอาคารที่มีความสำคัญ
จำเป็นจะต้องทำตามขั้นตอนการอนุรักษ์อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะขั้นตอน
การประเมินคุณค่าและความแท้ของตัวอาคาร ซึ่งเป็นขั้นตอนที่มี
ความสำคัญอย่างยิ่งในการทำการอนุรักษ์อาคาร เพราะถ้าทำการอนุรักษ์
โดยปราศจากขั้นตอนดังกล่าว อาจเป็นเหตุให้อาคารสูญเสียคุณค่าและ
ความแท้ที่ควรถูกเก็บรักษาไว้ไป และอาจทำให้งานอนุรักษ์อาคารนั้น
ดำเนินไปในทิศทางที่ผิดจากสิ่งที่ดีควรจะเป็น
- การขาดแคลนฝีมือช่างในการดูแลรักษา ซ่อมแซม และบูรณะอาคารหมู่
กุฎิ โดยเฉพาะในส่วนของงานไม้โบราณและงานเขียนจิตรกรรม เนื่องจากหมู่
กุฎิสงฆ์แห่งนี้เป็นอาคารไม้โบราณ มีประวัติและยุคสมัยในการสร้างที่มี
ความหลากหลาย ดังนั้นในการซ่อมแซมและบูรณะเรื่องของช่างฝีมือจึงมี
ความสำคัญและความจำเป็นอย่างยิ่ง ในการบูรณะที่ต้องอาศัยเทคนิค
ความชำนาญ และวิธีการในการซ่อมแซมให้ใกล้เคียงกับงานช่างของโบราณ
เพราะหากใช้ช่างฝีมือในการซ่อมที่ไม่ได้คุณภาพและมาตรฐานที่ใกล้เคียง
กับงานช่างของดั้งเดิม อาจส่งผลให้เกิดการทำลายคุณค่าและความแท้ของ
งานช่างโบราณจนสูญสลายไป และยากเกินกว่าที่จะแก้ไขหรือนำกลับมาได้
- การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้งานในส่วนที่สำคัญและเป็นหัวใจหลัก
ของหมู่กุฎิ เป็นเหตุปัจจัยที่อาจเกินขึ้นได้ในอนาคต อันเนื่องมาจากการที่
ปล่อยให้หมู่กุฎิมีความทรุดโทรมอย่างต่อเนื่องโดยไม่ได้รับการบูรณะหรือ
แก้ไขจนอาจทำให้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงการใช้งานที่มีความสำคัญไป
เนื่องจากความเสื่อมสภาพของอาคารที่ไม่อาจใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ
เหมือนเดิม

จากการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์รายละเอียดในเชิงลึกของหมุ่กุฎิสงฆ์วัดสามโคก จังหวัดปทุมธานี เพื่อจะนำไปสู่การเสนอแนวคิดการอนุรักษ์ให้กับหมุ่กุฎิแห่งนี้นั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงสิ่งที่มีค่าที่สำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการอนุรักษ์ ทั้งที่เป็นในเรื่องกายภาพของตัวอาคาร เรื่องสภาพแวดล้อมและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อและในเรื่องของความเชื่อความศรัทธาและความผูกพันของคนในพื้นที่ที่ส่งผลต่อตัวอาคาร ทั้งนี้ทุกสิ่งดังที่กล่าวมาเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องคำนึงถึงและมีผลต่อการพิจารณาและตัดสินใจในการทำการอนุรักษ์อาคารทั้งสิ้น เพื่อให้ตัวอาคารยังคงเก็บรักษาคุณค่าและความแท้ของตัวอาคารไว้ได้ ไม่ใช่แค่เพียงคุณค่าในเรื่องของสถาปัตยกรรมและวัสดุ แต่ยังคงต้องรักษาคุณค่าในเรื่องของการใช้งานและความมีส่วนร่วมต่อบริบทและผู้คนในพื้นที่นั้น ๆ ซึ่งสิ่งนี้เป็นสิ่งที่มีค่าอย่างยิ่งที่จะช่วยจะทำให้ตัวอาคารหมุ่กุฎิสงฆ์แห่งนี้อยู่คู่กับพื้นที่สามโคกแห่งนี้สืบต่อไปได้ในอนาคต ทั้งนี้การจะทำการอนุรักษ์หมุ่กุฎิสงฆ์ที่หลงเหลืออยู่ในพื้นที่สามโคกแห่งนี้ จำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงปัจจัยทั้งหมดที่กล่าวมาในข้างต้น ดังนั้นในบทสุดท้ายของวิทยานิพนธ์นี้จึงเสนอแนวคิดการอนุรักษ์หมุ่กุฎิสงฆ์วัดสามโคก และแนวคิดการอนุรักษ์หมุ่กุฎิสงฆ์ในอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี แห่งนี้โดยจะสรุปเป็นแนวคิดเพื่อให้ใช้เป็นหลักในการปฏิบัติการอนุรักษ์หมุ่กุฎิสงฆ์ในพื้นที่สามโคกแห่งนี้ตลอดจนสามารถนำแนวคิดดังกล่าวนี้ไปประยุกต์ใช้กับอาคารอื่นที่มีลักษณะใกล้เคียงกันได้ต่อไป

บทที่ 5

แนวคิดการอนุรักษ์หมูกุฎิสงฆ์ วัดสามโคก และข้อพิจารณาในการอนุรักษ์หมูกุฎิสงฆ์ในตำบลสามโคก จังหวัดปทุมธานี

ในการศึกษาแนวคิดการอนุรักษ์หมูกุฎิสงฆ์ในอำเภอสามโคกครั้งนี้ จะเป็นการสรุปประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการทำการอนุรักษ์หมูกุฎิสงฆ์ในอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ตลอดจนอาคารที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน โดยสามารถแบ่งประเด็นการเสนอแนวคิดได้เป็น 4 หัวข้อ ดังนี้ 1) แนวคิดและข้อพิจารณาในการอนุรักษ์หมูกุฎิสงฆ์วัดสามโคก 2) แนวทางการเสนอวิธีการในการอนุรักษ์หมูกุฎิสงฆ์วัดสามโคก 3) แนวคิดและข้อพิจารณาในการอนุรักษ์หมูกุฎิสงฆ์ในพื้นที่สามโคก และ 4) ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาต่อไป

ทั้งนี้ จากการศึกษาคลังในรายละเอียดของหมูกุฎิสงฆ์วัดสามโคกไปแล้วนั้น ได้นำข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางกายภาพ ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อ ความเสื่อมสภาพ รูปแบบและองค์ประกอบทางกายภาพ คุณค่า ความแท้ รวมไปถึงการใช้งานที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและแนวคิดที่เกิดขึ้นดังกล่าวมาปรับและประยุกต์ใช้กับหมูกุฎิสงฆ์ในอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานีที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน และแนวคิดที่จะนำเสนอดังกล่าวนี้จะเสนอเพื่อให้ใช้เป็นแนวทางโดยสังเขปในการปฏิบัติการอนุรักษ์หมูกุฎิสงฆ์ในพื้นที่สามโคกแห่งนี้ตลอดจนสามารถนำแนวคิดดังกล่าวนี้ไปประยุกต์ใช้กับอาคารอื่นที่มีลักษณะใกล้เคียงกันได้ต่อไป

5.1 แนวคิดการอนุรักษ์หมูกุฎิสงฆ์วัดสามโคก

เป็นการสรุปและเสนอแนวคิดและข้อพิจารณาในการอนุรักษ์หมูกุฎิสงฆ์วัดสามโคก โดยแนวคิดและข้อพิจารณาดังกล่าวได้มาจากกระบวนการการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลดังที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด ทั้งนี้การเสนอแนวคิดในการอนุรักษ์หมูกุฎิสงฆ์วัดสามโคกในครั้งนี้เป็นการทำเพื่อให้เกิดเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ที่อาจจะนำไปใช้ในการอนุรักษ์หมูกุฎิสงฆ์หลังนี้ที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต โดยการเสนอแนวคิดดังกล่าวนี้จะเรียงตามลำดับความสำคัญของสิ่งที่ควรเก็บรักษาและอนุรักษ์ไว้ภายในหมูกุฎิสงฆ์แห่งนี้ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวจะยังไม่ลงลึกในเรื่องรายละเอียดของกรรมวิธีและเทคนิคในการอนุรักษ์

5.1.1 แนวคิดการป้องกันหมูกุฎิจากปัญหาและผลกระทบภายนอก

แนวคิดการป้องกันหมูกุฎิจากปัญหาและผลกระทบภายนอก ปัญหาและผลกระทบที่ส่งผลกระทบต่อหมูกุฎิและบริบทโดยรอบในปัจจุบันมากที่สุดคือปัญหาน้ำท่วมขัง ซึ่งพื้นที่บริเวณสามโคกนั้นเป็นพื้นที่ที่มีน้ำท่วมมาโดยตลอดตั้งแต่ในอดีต ซึ่งเป็นปัญหาที่แก้ไขได้ยากมาก

เนื่องจากเป็นสภาพของพื้นที่และภูมิประเทศในบริเวณนี้อยู่แล้ว และทั้งนี้หากเกิดน้ำท่วมขังครั้งใหญ่ในพื้นที่ เช่น เหตุการณ์น้ำท่วมครั้งใหญ่เมื่อปี พ.ศ. 2554 ก็เป็นสิ่งที่ไม่สามารถแก้ไขหรือหลีกเลี่ยงได้ เพราะปัญหาดังกล่าวนั้นใหญ่เกินกว่าขอบเขตการป้องกันและการรับมือที่ทางวัดจะสามารถทำได้ แต่หากเป็นปัญหาน้ำท่วมขังจากปริมาณน้ำฝนและการเอ่อล้นของปริมาณน้ำในคลองเพียงเท่านั้น ก็จะเป็นปัญหาที่อยู่ภายใต้ขอบเขตที่ทางวัดสามารถวางแผนทางการจัดการและการรับมือได้ในบางกรณี ดังนั้นจึงจะเสนอให้มีแนวคิดในการป้องกันและจัดการกับน้ำท่วมขังในส่วนนี้ ด้วยการจัดทำทางระบายน้ำและติดตั้งเครื่องสูบน้ำในตำแหน่งที่เหมาะสมโดยรอบอาณาบริเวณของวัด ทั้งนี้เพื่อช่วยป้องกันการเกิดเหตุน้ำท่วมขังเป็นระยะเวลานาน และควรมีการจัดทำและปรับปรุงพื้นที่บริเวณริมฝั่งคลองให้สามารถรองรับและชะลอการเอ่อล้นของปริมาณน้ำในคลองที่จะท่วมมาถึงอาคารหมู่กุฏิและอาคารหลังอื่นภายในวัดได้

5.1.2 แนวคิดการรักษาตำแหน่งที่ตั้งและการจัดการการเข้าถึงของหมู่กุฏิ

แนวคิดการรักษาตำแหน่งที่ตั้ง ในการอนุรักษ์ผังบริเวณเสนอให้ควรเก็บรักษาตำแหน่งที่ตั้งเดิมของหมู่กุฏิที่ตั้งอยู่บริเวณริคลองบ้านธาตุแห่งนี้เอาไว้ ถึงแม้หมู่กุฏิจะถูกย้ายมาบริเวณนี้เมื่อประมาณ 100 ปีก่อน แต่ในปัจจุบันหมู่กุฏิมีความกลมกลืนกับบริบทโดยรอบ ตำแหน่งนี้เป็นอย่างดีแล้ว แต่ควรมีการปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณด้านหน้าทางเข้าหมู่กุฏิ เนื่องจากในปัจจุบันมีการสร้างอาคารศาลาบำเพ็ญกุศลขึ้นมาด้านหน้าทำให้พื้นที่ด้านหน้าทางเข้าหมู่กุฏิเกิดความคับแคบไม่ตอบสนองต่อการเข้ามาทำบุญและประกอบพิธีทางศาสนาของบุคคลภายนอก และบริเวณด้านขวาของหมู่กุฏิมีอาคารหอสวดมนต์ที่ถูกสร้างขึ้นใหม่เนื่องจากหอสวดมนต์เป็นอาคารใหญ่สองชั้นจึงส่งผลให้อาคารเกิดการเปียดกับหมู่กุฏิและบดบังมุมมองทำให้หมู่กุฏิมีความสำคัญที่ลดน้อยลง ทั้งนี้บริเวณส่วนที่ติดกับคลองบ้านธาตุนั้นควรมีการปรับพื้นที่บริเวณริมน้ำให้สามารถใช้งานได้สะดวกมากขึ้นเพราะในปัจจุบันเป็นลาดินที่มีการทิ้งขยะเป็นจำนวนมาก ดังนั้นควรปรับให้เป็นทางเดินได้สะดวกและจัดทำคันกั้นน้ำเพื่อป้องกันน้ำเซาะดินบริเวณนี้และอาจส่งผลให้เกิดเกิดการเคลื่อนตัวของดินบริเวณหมู่กุฏิขึ้นได้

แนวคิดการอนุรักษ์การเข้าถึงของหมู่กุฏิ โดยมุมมองและการเข้าถึงดังกล่าวนี้ถือเป็นเรื่องสำคัญที่ในปัจจุบันได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปและอาจสูญหายไปในอนาคต เนื่องจากในปัจจุบันสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตในพื้นที่สามโคกนั้นได้ถูกเปลี่ยนแปลงไป โดยเปลี่ยนจากเดิมที่ใช้การสัญจรทางแม่น้ำลำคลองมาเป็นการสัญจรทางบก และมีการตัดถนนสาธารณะประโยชน์เพื่อใช้เป็นเส้นทางหลักในการสัญจรในปัจจุบัน เป็นเหตุให้หมู่กุฏิต้องมีการปรับเปลี่ยนตาม

ไปด้วยเพื่อให้ตอบรับกับบริบทดังกล่าวนี้ จากเดิมที่หมู่กุฎิเคยมีทางเข้าหลักที่ตอบรับกับ บริเวณริมคลองหรือเส้นทางการสัญจรทางน้ำ ซึ่งการสัญจรทางน้ำและมุมมองทางเข้าหลัก จากทางน้ำนั้นถือเป็นเอกลักษณ์และคุณค่าความแท้ที่สำคัญอีกอย่างของหมู่กุฎิแห่งนี้ ทั้งนี้จึง ยากเสนอให้มีการอนุรักษ์โดยจัดทำมุมมองการเข้าถึงจากทางน้ำให้เห็นถึงความสำคัญและ ให้ผู้คนสามารถรับรู้ได้ว่าเดิมหมู่กุฎิแห่งนี้นั้นมีการเข้าถึงที่แตกต่างจากในปัจจุบันอย่างไร จึง ควรที่จะมีการนำเสนอความสำคัญดังกล่าวนี้ให้สามารถรับรู้ได้ถึงคุณค่าและความแท้ที่ควรค่า แก่การอนุรักษ์และสืบสานไว้

5.1.3 แนวคิดการรักษารูปแบบการใช้งานและคุณค่าความเป็นเรือนมอญ

แนวคิดการรักษารูปแบบการใช้งานและคุณค่าความเป็นเรือนมอญ คุณค่าความเป็น เรือนพื้นถิ่นของมอญนั้นถือว่าเป็นคุณค่าที่มีความสำคัญมากสำหรับหมู่กุฎิแห่งนี้ และคุณค่า ความเป็นเรือนมอญนี้จะสะท้อนออกมาให้เห็นเด่นชัดที่สุดในรูปแบบของการจัดวางผังของ หมู่เรือน ซึ่งในปัจจุบันคุณค่าดังกล่าวนี้ก็ยังคงถูกเก็บรักษาไว้อย่างครบถ้วนภายในหมู่กุฎิแห่ง นี้ ดังนั้นแนวคิดในการอนุรักษ์ผังอาคารหมู่กุฎิสงฆ์ จากการพิจารณารูปแบบของผังที่ผ่านมา ในอดีต (จากหัวข้อ ประวัติศาสตร์การบูรณะซ่อมแซมหมู่กุฎิสงฆ์วัดสามโคกในบทที่ 4) ทำให้ ทราบว่าผังอาคารที่มีความสมบูรณ์และความครบถ้วนในคุณค่าความเป็นหมู่กุฎิสงฆ์มากที่สุด จะอยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2480-2500 เนื่องจากเป็นยุคที่มีความสมบูรณ์ที่สุดในเรื่องของการจัด วางผัง รูปทรงการออกแบบ และรูปแบบการใช้งาน ทั้งนี้ จึงเห็นควรที่จะเสนอแนวคิดในการ อนุรักษ์จึงเสนอแนวทางให้ขยายผังอาคารกลับไปในยุคที่ยังเป็นผังอยู่ในลักษณะสมบูรณ์ (ช่วงปี พ.ศ. 2480 - 2500) คือเป็นลักษณะของผังที่ปรากฏให้เห็นเรือนครัว และเรือนกุฎิไม้ อีก 3 หลังตั้งอยู่ทางด้านขวาของหมู่กุฎิและยังคงรูปแบบการจัดวางผังที่เป็นเอกลักษณ์ของ เรือนมอญเอาไว้

อนึ่ง เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวถูกจำกัดด้วยอาคารหอสวดมนต์ที่สร้างขึ้นใหม่ ทำให้ไม่ สามารถขยายหรือต่อเติมผังอาคารกลับไปเป็นแบบดั้งเดิมได้ ดังนั้นแนวคิดในการอนุรักษ์ที่ เป็นไปได้ ณ ปัจจุบันคือการยึดถือผังอาคารในแบบปัจจุบันไว้ และเก็บรักษารูปแบบการวาง ผังแบบเรือนมอญที่มีคุณค่าความสำคัญอย่างมากต่อความเป็นหมู่กุฎิหลังนี้

ทั้งรักษารูปแบบการใช้งานและตำแหน่งตัวเรือนแต่ละหลังของหมู่กุฎิไว้ โดยเฉพาะ เรือนที่มีคุณค่าความสำคัญและความแท้ในเรื่องการใช้งานที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงใน ปัจจุบันและทำเลที่ตั้งที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ เช่น หอระฆัง กุฎิเจ้าอาวาส และหอฉัน เป็น ต้น เพราะการใช้งานเป็นส่วนหนึ่งที่มีบทบาทความสำคัญมากในการอนุรักษ์อาคาร เนื่องจาก อาคารที่ขาดการใช้งานหรือขาดคนดูแลอาคารนั้นจะทำให้อาคารเกิดความทรุดโทรมและ

เสื่อมสภาพลงอย่างรวดเร็ว อีกทั้งเป็นการทำให้ตัวอาคารนั้นสูญเสียคุณค่าและความแท้ใน เรื่องของประโยชน์และการใช้สอยอีกด้วย ดังนั้นแนวคิดในการรักษารูปแบบการใช้งานหมู่กุฏิ สงฆ์วัดสามโคกหลังจากการบูรณะซ่อมแซมอาคารแล้วนั้น จึงควรจัดให้มีการใช้สอยอาคารใน รูปแบบเดิมให้มากที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้

ทั้งนี้การเลือกใช้งานอาคารให้เหมาะสมควรทำการพิจารณาจากคุณค่าและความแท้ การใช้งานในอาคารแต่ละหลังที่มีความแตกต่างกันออกไป โดยแบ่งอาคารออกเป็นกลุ่ม ดังนี้

- **กลุ่มที่ 1**

อาคารที่มีคุณค่าความแท้ในเรื่องการใช้งานในรูปแบบเดิม ไม่ควร เปลี่ยนแปลงหรือปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้งาน อาคารที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ ได้แก่ หอฉัน เรือนกุฏิเจ้าอาวาส หอระฆัง

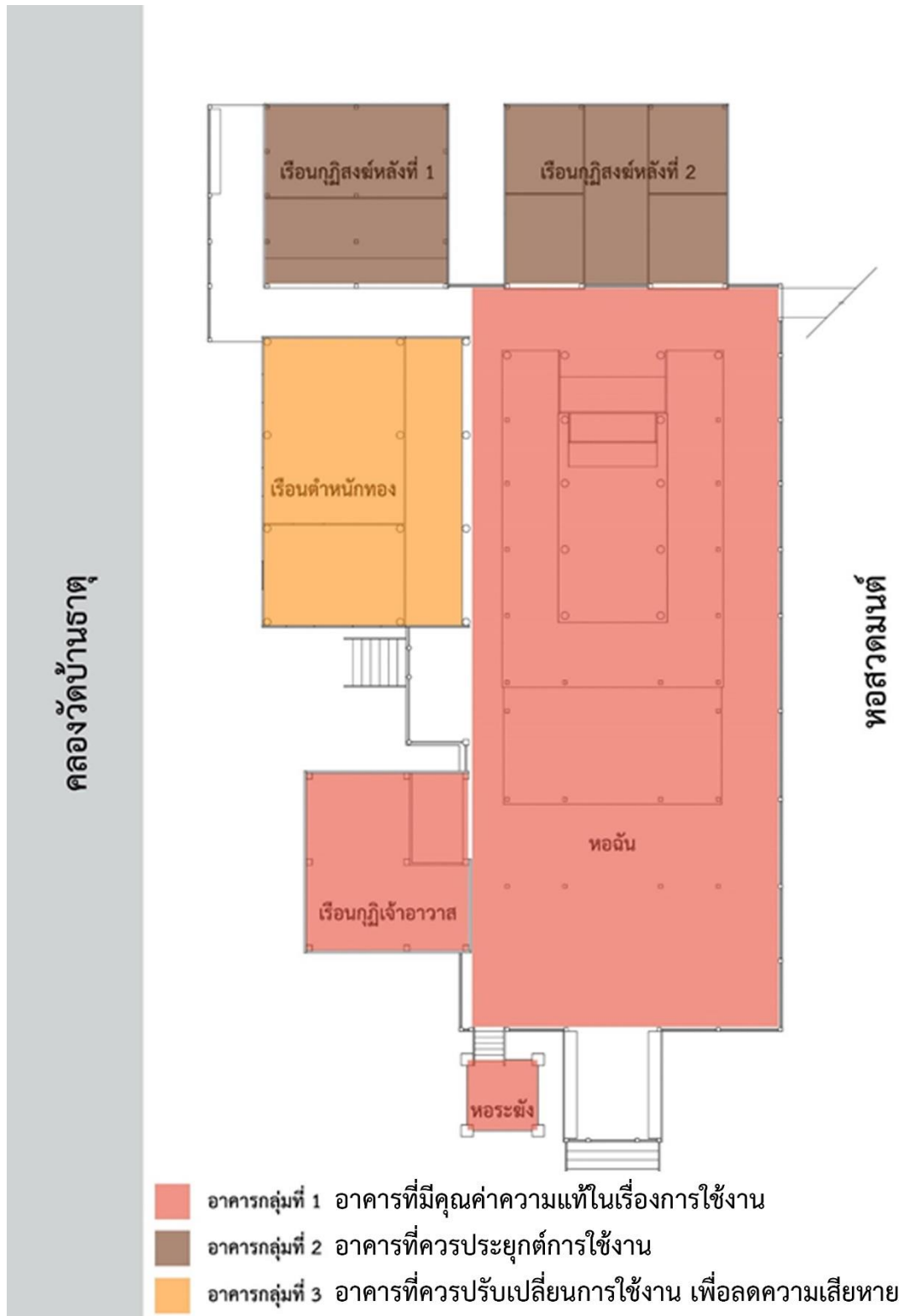
- **กลุ่มที่ 2**

อาคารที่ควรมีการประยุกต์การใช้งานระหว่างรูปแบบการใช้งานแบบ ดั้งเดิมและการใช้งานตามความต้องการในปัจจุบัน อาคารที่จัดอยู่ในกลุ่ม นี้ ได้แก่ เรือนกุฏิสงฆ์หลังที่ 1 เรือนกุฏิสงฆ์หลังที่ 2

- **กลุ่มที่ 3**

อาคารที่ควรถูกปรับเปลี่ยนการใช้งานเพื่อป้องกันความเสียหายที่จะ เกิดขึ้นเนื่องจากเป็นอาคารที่ทรงคุณค่า มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาและ อายุสมัยที่ยาวนาน ควรค่าแก่การถูกเก็บรักษาไว้ ไม่ควรถูกใช้งานอย่าง หนักเกินไป อาคารที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ ได้แก่ เรือนตำหนักทอง

ทั้งนี้แนวคิดในการอนุรักษ์การใช้งานของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกแห่งนี้ เสนอให้ อาคารทุกหลังควรให้มีการใช้งานและการดูแลรักษาอาคารอยู่ตลอดเพื่อช่วยให้อาคารไม่ถูก ปลอมทิ้งร้าง และช่วยให้อาคารเกิดปฏิสัมพันธ์กับชุมชนและบริบทโดยรอบ ส่งผลให้เกิด คุณค่าความสำคัญทางด้านจิตใจของผู้คนในชุมชนต่อตัวอาคารมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 168 ผังพื้นอาคารหมู่กุฏิวัดสามโคก แสดงการแบ่งกลุ่มอาคารตามแนวคิดการรักษารูปแบบการใช้งานและคุณค่าความเป็นเรือนมอญ ที่มา : จากการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

5.1.4 แนวคิดการรักษาร่องรอยหลักฐานในทุกช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ที่แสดงเห็นรูปทรงและวัสดุอาคารในช่วงเวลาต่าง ๆ

รูปทรงโดยรวมของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกแห่งนี้ควรคงไว้ซึ่งลักษณะของความเป็นรูปแบบเรือนไทยประเพณีและควรเก็บรักษาลักษณะการใช้งานในรูปแบบเดิมไว้ อาคารทั้งหมดภายในหมู่กุฏิสงฆ์แห่งนี้จะถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน (ดูประวัติการสร้างอาคารแต่ละหลังในบทที่ 4) จึงเป็นเหตุให้อาคารแต่ละหลังมีความแตกต่างกันทั้งในเรื่องของยุคสมัยในการสร้าง วัสดุอาคาร เทคนิคกรรมวิธี และงานฝีมือช่าง ดังนั้นอาคารแต่ละหลังในหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคกแห่งนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของวัด การใช้สอยในช่วงเวลาต่าง ๆ ตลอดจนเทคนิควิธีการก่อสร้างและเลือกใช้วัสดุในช่วงเวลาที่ต่างกัน

สิ่งที่กล่าวมานี้ถือเป็นคุณค่าและความแท้ที่สำคัญของตัวอาคารที่ยังคงถูกเก็บรักษาไว้อย่างดีและไม่ควรเปลี่ยนแปลง เพราะถึงจะเป็นอาคารที่มีความแตกต่างในเรื่องของยุคสมัย แต่กลับมีความกลมกลืนกันและมีความน่าสนใจในแต่ละอาคาร ดังนั้นแนวคิดในการอนุรักษ์รูปทรงของหมู่กุฏิสงฆ์แห่งนี้ควรมีการพิจารณาคุณค่าและความแท้ของอาคารแต่ละหลัง เพื่อให้สามารถยังคงเก็บรักษาคุณค่าและความแท้ของอาคารนั้น ๆ ไว้ได้อย่างครบถ้วน และในหมู่กุฏิแห่งนี้มีบริเวณที่เป็นส่วนเชื่อมต่อกับอาคารแต่ละหลังเข้าด้วยกัน ซึ่งถือเป็นบริเวณส่วนสำคัญและเปรียบเสมือนหัวใจหลักของหมู่กุฏิแห่งนี้ นั่นคือบริเวณหอดฉันที่มีการประดิษฐานองค์พระประธานประจำหอดฉัน ถือเป็นบริเวณโถงศักดิ์สิทธิ์ ที่มีความสำคัญของหมู่กุฏิสงฆ์แห่งนี้ เพราะเป็นบริเวณที่มีมาแต่ในสมัยอดีตและยังคงถูกใช้งานในรูปแบบเดิมมาจนถึงในปัจจุบัน อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่ผู้คนจากภายนอกจะสามารถเข้าถึงและรับรู้ถึงอารมณ์และความรู้สึกได้มากที่สุดจากการมาใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

จากคุณค่าและความแท้ดังกล่าวไปรูปแบบการจัดวางตำแหน่งและการใช้งานของหอดฉันจึงควรค่าแก่การเก็บรักษาไว้ ตลอดจนควรมีการเสริมเรื่องมุมมองและแสงประดิษฐ์เพื่อให้พื้นที่บริเวณภายในหอดฉันแห่งนี้มีความเด่นชัดมากยิ่งขึ้น

ในเรื่องวัสดุอาคาร แนวคิดในการอนุรักษ์วัสดุอาคารที่มีความเหมาะสมที่สุดคือการเก็บรักษาวัสดุเดิมที่ยังมีประสิทธิภาพเอาไว้ให้มากที่สุด แต่เนื่องด้วยวัสดุส่วนใหญ่ในอาคารหมู่กุฏิสงฆ์แห่งนี้เป็นวัสดุไม้ ทำให้บางส่วนมีการผุพังและเสื่อมสลายตามกาลเวลาและผลกระทบเรื่องน้ำท่วมขังที่เกิดขึ้นในพื้นที่ แนวคิดการอนุรักษ์วัสดุจึงเสนอให้ใช้วัสดุทดแทน โดยสิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการเลือกวัสดุทดแทนนั้น คือ ธรรมชาติของชนิดไม้ ขนาดของความเสียหายที่เกิดขึ้นกับเนื้อไม้และระบบโครงสร้างทุกครั้ง โดยต้องยึดตามกฎ

พื้นฐานในการอนุรักษ์ไม้ และจำเป็นต้องปฏิบัติตามเมื่อจะทำการซ่อมแซมหรืออนุรักษ์วัสดุไม้ในตัวอาคาร ดังนี้

- กำจัดแหล่งที่มาของปัญหา
- เก็บสภาพของเดิมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยให้มีการรบกวนสภาพดั้งเดิมให้น้อยที่สุด
- อย่าทำให้คุณค่าของความงามของอาคารนั้นลดน้อยลงเนื่องจากการซ่อมแซมที่เกิดขึ้นใหม่
- เมื่อทำการซ่อมแซมหลังคาหรือพื้น จะต้องระวังเรื่องผลกระทบต่อส่วนอื่น
- อย่าทำการเปลี่ยนแปลงการรับน้ำหนักของโครงสร้าง
- ต้องมีการระมัดระวังอย่างมากในการซ่อมแซมองค์ประกอบที่ผูกพัน
- จะต้องแน่ใจว่าไม้ที่ลอกเอาสีหรือพื้นผิวคลุมไม้ออกไปนั้นสามารถอยู่ได้โดยไม่ต้องมีพื้นผิวปกป้อง

ทั้งนี้การทำการอนุรักษ์รูปแบบและวัสดุของตัวอาคารพิจารณาจากคุณค่าและความแท้ของอาคารแต่ละหลัง ซึ่งจะมีความแตกต่างกันออกในแต่ละอาคารไปเนื่องจากมียุคสมัยและรูปแบบในการสร้างที่แตกต่างกัน โดยสามารถแบ่งอาคารออกเป็นกลุ่มได้ดังนี้

- กลุ่มที่ 1

อาคารที่มีคุณค่าความแท้ในเรื่องรูปทรงและการออกแบบ วัสดุ และมีมือช่าง แนวทางในการอนุรักษ์คือการเก็บรักษารูปแบบและวัสดุดั้งเดิมเอาไว้ให้มากที่สุด จัดหาช่างฝีมือที่มีความใกล้เคียงกับช่างโบราณและมีความชำนาญในเรื่องของเทคนิคงานไม้เป็นหลักในการอนุรักษ์ อาคารที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ได้แก่ หอฉัน เรือนตำหนักทอง

- กลุ่มที่ 2

อาคารที่มีคุณค่าและมีความแท้ในเรื่องของรูปทรงและการออกแบบแต่อยู่ในสภาพทรุดโทรม อาคารในกลุ่มนี้เป็นอาคารที่ไม่เคยถูกปรับเปลี่ยนตั้งแต่ยุคสมัยแรกสร้าง และเป็นอาคารที่มีความกลมกลืนเหมาะสมกับหมู่กุฎี แต่อยู่ในสภาพที่ทรุดโทรมเนื่องจากถูกละเลยทิ้งร้างแนวทางการ

อนุรักษ์คือควรอนุรักษ์ให้กลับสู่รูปแบบเดิมของอาคาร อาคารที่จัดอยู่ใน
กลุ่มนี้ได้แก่ หอระฆัง เรือนกุฏิสงฆ์หลังที่ 1 เรือนกุฏิสงฆ์หลังที่ 2

- **กลุ่มที่ 3**

อาคารที่ควรได้รับการปรับเปลี่ยนวัสดุและรูปทรงให้กลมกลืนกับอาคาร
หลังอื่นภายในหมู่กุฏิ โดยปรับให้มีความสมดุลกันระหว่างเรื่องรูปแบบและ
วัสดุของตัวอาคารกับเรื่องการใช้งานของอาคาร อาคารที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้
ได้แก่ กุฏิเจ้าอาวาส

ทั้งนี้แนวคิดในการอนุรักษ์รูปทรงการออกแบบและวัสดุของหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก
แห่งนี้ นอกจากการคำนึงและพิจารณาถึงคุณค่าและความแท้ของอาคารแต่ละหลังแล้ว การ
อนุรักษ์รูปทรงในภาพรวมของหมู่อาคารก็เป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากอาคารทุกหลังดังที่กล่าว
มานั้นอยู่ในรูปแบบที่ประกอบรวมกันเป็นกลุ่มเรือนหรือหมู่เรือน ดังนั้นความกลมกลืนและ
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในมุมมองของภาพรวมอาคารจึงถือเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพราะ
ในการอนุรักษ์จำเป็นต้องคำนึงถึงเสมอว่าอาคารทุกหลังเป็นอาคารที่ประกอบกันขึ้นมาเป็น
หมู่กุฏิสงฆ์ ไม่ใช่อาคารที่ตั้งอยู่โดดเดี่ยว

- อาคารกลุ่มที่ 1 อาคารที่มีคุณค่าความแท้ในเรื่องรูปทรงการออกแบบ วัสดุ และฝีมือช่าง
- อาคารกลุ่มที่ 2 อาคารที่มีคุณค่าความแท้ในเรื่องรูปทรงการออกแบบ
- อาคารที่ได้รับการเปลี่ยนแปลงรูปทรงการออกแบบและวัสดุ

ภาพที่ 169 ผังพื้นอาคารหมู่กุฏิวัดสามโคก แสดงการแบ่งกลุ่มอาคารตามแนวคิดการรักษาร่องรอยหลักฐานในทุกช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ ที่แสดงให้เห็นรูปทรงและวัสดุอาคารในช่วงเวลาต่าง ๆ ที่มา : จากการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

5.2 แนวทางการเสนอวิธีการในการอนุรักษ์หมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก

เป็นการสรุปและเสนอแนวทางและวิธีการในการอนุรักษ์หมู่กุฏิสงฆ์ของวัดสามโคก โดยแนวทางและวิธีการดังกล่าวจะเป็นการบอกถึงแนวทางที่ควรปฏิบัติ สิ่งที่ควรค่าแก่การเก็บและอนุรักษ์ไว้ รวมไปถึงสิ่งที่ควรแก้ไขและเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้จะแบ่งออกเป็นสองส่วนคือ แนวทางและวิธีการในการจัดการกับผังบริเวณและบริบทโดยรอบอาคาร แนวทางและวิธีในการจัดการกับตัวอาคารหมู่กุฏิสงฆ์

5.2.1 แนวทางและวิธีการในการจัดการกับผังบริเวณและบริบทโดยรอบอาคาร

เป็นวิธีการที่นำเอาแนวคิดการป้องกันหมู่กุฏิจากปัญหาและผลกระทบภายนอก และแนวคิดการรักษาตำแหน่งที่ตั้งและการจัดการการเข้าถึงของหมู่กุฏิ มาสรุปและนำเสนอออกมาเป็นแนวทางและวิธีการในการจัดการกับผังบริเวณและบริบทโดยรอบอาคาร โดยจะแบ่งเป็นดังนี้

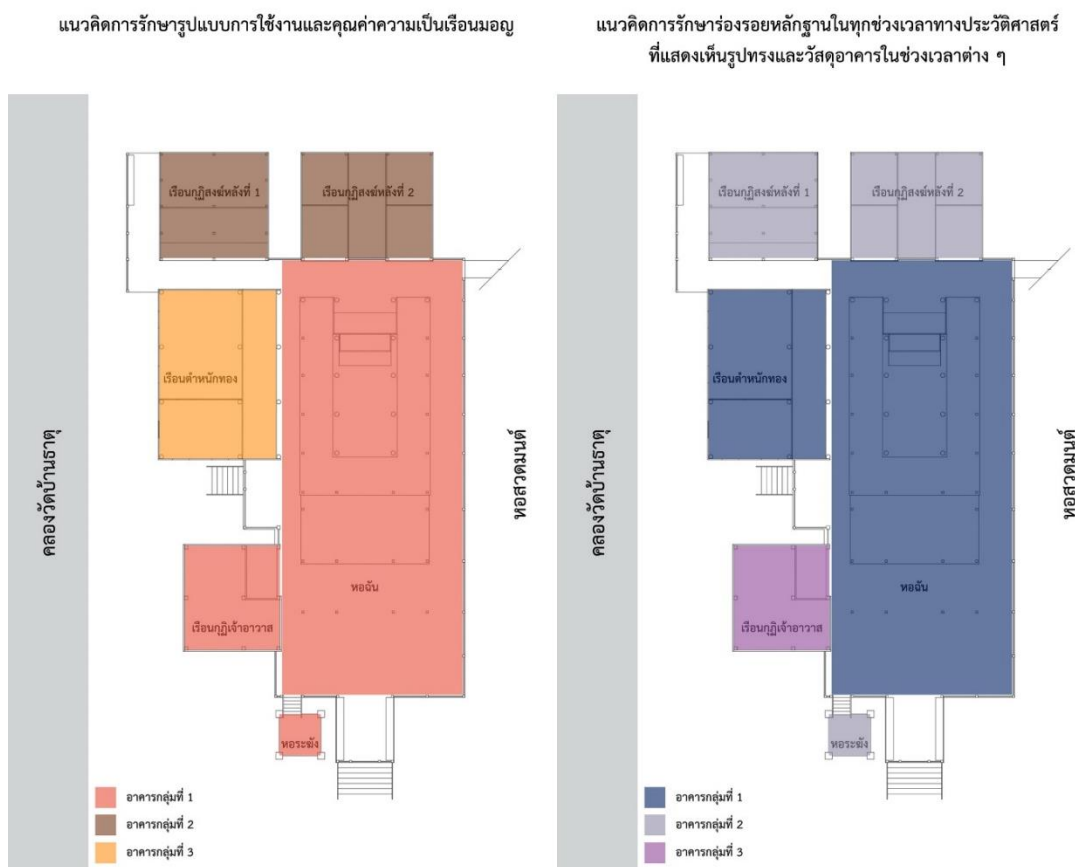
- การจัดการกับปัญหาน้ำท่วมขังภายในอาณาบริเวณของวัดควรมีการจัดทำเส้นทางระบายน้ำออกสู่ภายนอกวัดและทำการติดตั้งเครื่องสูบน้ำเป็นจุดไว้โดยรอบของบริเวณวัดเพื่อให้เพียงพอและรวดเร็วในการระบายน้ำ โดยเฉพาะในจุดที่มีอาคารสำคัญที่อาจชำรุดเสียหายหากเกิดน้ำท่วมขังเป็นระยะเวลาานาน
- จัดทำโครงการอนุรักษ์อาคารและองค์ประกอบอันแสดงถึงบริบทการเข้าถึงจากทางแม่น้ำลำคลองรวมถึงภูมิทัศน์ที่ส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจในของพื้นที่ริมน้ำที่สัมพันธ์กับลักษณะการตั้งถิ่นฐานอยู่ริมน้ำของชาวมอญในสมัยอดีต ทั้งนี้อาคารและองค์ประกอบดังกล่าว ได้แก่ ศาลาท่าน้ำและพื้นที่ริมน้ำฝั่งคลองบ้านธาตุ ซึ่งเคยถูกใช้เป็นเส้นทางหลักในการสัญจรทางน้ำในอดีต และเป็นคลองที่อยู่ติดกับอาคารหมู่กุฏิของวัดสามโคก การจัดการกับพื้นที่ริมน้ำดังกล่าว ควรปรับปรุงพื้นที่ให้มีความสวยงามขึ้นเพื่อตอบรับกับทัศนียภาพริมคลองและควรจัดการกับพื้นดินบริเวณนั้น ไม่ให้เกิดการเคลื่อนตัวของดินที่อาจส่งผลกระทบต่อตัวอาคารได้ นอกจากนี้ควรมีการบูรณะศาลาท่าน้ำริมคลองและจัดทำทางเดินที่สามารถเชื่อมต่อไปยังพื้นที่บริเวณนี้ได้อย่างสะดวก
- จัดทำแผนการอนุรักษ์และดูแลรักษาอาคารหมู่กุฏิสำหรับอนาคต โดยควรมีการวางแผนงานและจัดวางแนวทางในการส่งเสริมความสำคัญให้กับหมู่กุฏิมากยิ่งขึ้น เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าความสำคัญของอาคารหลังนี้ โดยในอนาคตอาจวางแนวทางการเปลี่ยนแปลงอาคารที่บดบังและส่งผลกระทบในการ

ลดทอนคุณค่าของหมู่กุฎีให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้นและสามารถส่งเสริมคุณค่าของกันและกันได้

5.2.2 แนวทางและวิธีการในการจัดการกับตัวอาคารหมู่กุฎีสอง

แนวทางและวิธีการในการจัดการกับตัวอาคารหมู่กุฎีสอง เป็นการสรุปจากหัวข้อแนวคิดการรักษารูปแบบการใช้งานและคุณค่าความเป็นเรือนมอญและแนวคิดการรักษาร่องรอยหลักฐานในทุกช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ ที่แสดงให้เห็นรูปทรงและวัสดุอาคารในช่วงเวลาต่าง ๆ ทั้งนี้เนื่องจากการจัดการและวิธีการอนุรักษ์หมู่กุฎีสองนั้น จำเป็นที่จะต้องทำการพิจารณาจากทั้ง 2 แนวคิดดังกล่าวเพื่อประมวผลและเสนอแนวทางที่เป็นแนวทางเฉพาะของอาคารแต่ละหลังในหมู่กุฎี

ภาพที่ 170 ภาพลายเส้นผังพื้นอาคารหมู่กุฎีวิถีสามโคก แสดงการเปรียบเทียบการแบ่งกลุ่มอาคารที่แตกต่างกันของทั้ง 2 แนวความคิด คือ แนวคิดการรักษารูปแบบการใช้งานและคุณค่าความเป็นเรือนมอญ และแนวคิดการรักษาร่องรอยหลักฐานในทุกช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ ที่แสดงให้เห็นรูปทรงและวัสดุอาคารในช่วงเวลาต่าง ๆ ที่มา : จากการสำรวจของผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. 2557

- หอระฆัง

หอระฆังเป็นเรือนที่ตั้งอยู่หน้าสุดของหมู่กุฏิ จากลักษณะในปัจจุบันตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น จึงเสนอแนวความคิดการอนุรักษ์ให้ควรเก็บรักษารูปแบบลักษณะนี้เอาไว้ อีกทั้งไม่ควรปรับเปลี่ยนในเรื่องของตำแหน่งที่ตั้งของตัวเรือนเพราะจะเป็นการทำลายคุณค่าและความแท้ไปอย่างมาก และเนื่องจากในปัจจุบันนั้นหอระฆังแห่งนี้ยังถูกใช้งานในรูปแบบเดิมอย่างถูกต้องดังนั้นในการอนุรักษ์จึงไม่จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนการใช้งานแต่เป็นการเสริมสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อให้สามารถใช้งานในรูปแบบเดิมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เช่น การเสริมเรื่องบันไดการขึ้นลงหอระฆังให้มีความมั่นคงแข็งแรงมากยิ่งขึ้น เพราะในปัจจุบันใช้เป็นบันไดไม้ที่มีความผุพังและเสื่อมสภาพอย่างมาก อาจมีการเสริมราวกันตกให้กับหอระฆังเพื่อช่วยในเรื่องของความปลอดภัยมากยิ่งขึ้น แต่ต้องออกแบบให้มีลักษณะที่ไม่ไปทำลายหรือส่งผลกระทบต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมของหอระฆังและรูปแบบอาคารโดยรวม

- หอฉัน

ดังที่กล่าวไปข้างต้นว่าเป็นเรือนที่มีความสำคัญและคุณค่าในเรื่องรูปแบบ การใช้สอยภายในที่ยังคงเก็บรักษารูปแบบการใช้สอยแบบดั้งเดิมเอาไว้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ในเรื่องของรูปแบบสถาปัตยกรรมนั้นหอฉันเป็นลักษณะสถาปัตยกรรมในสมัยของรัชกาลที่ 5 ซึ่งภายในมีเสาไม้แกะสลักลวดลายในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งถึงเป็นคุณค่าส่วนที่ที่ควรเก็บรักษาไว้เพราะเป็นการบ่งบอกถึงคุณค่าในด้านความเป็นสิ่งหายากในพื้นที่สามโคกแห่งนี้ซึ่งปรากฏให้เห็นอยู่เพียงแห่งเดียว อีกทั้งยังมีคุณค่าด้านอายุสมัย เพราะสามารถบ่งบอกถึงยุคสมัยในการสร้างได้เป็นอย่างดี

พื้นไม้ของหอฉันเป็นพื้นไม้สักทองแผ่นใหญ่ที่เป็นไม้เดิมทั้งหมดอีกทั้งยังอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์สามารถใช้งานได้อย่างดีจึงควรมีการเก็บรักษา

และใช้กรรมวิธีสมัยใหม่ในการถนอมเนื้อไม้เพิ่มให้สามารถใช้งานได้
ยาวนานยิ่งขึ้น

- เรือนกุฎิเจ้าอาวาส

เรือนกุฎิเจ้าอาวาสในปัจจุบันเป็นเรือนที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ คุณค่า
ของเรือนหลังที่อยู่ตำแหน่งที่ตั้งของเรือนและรูปแบบการใช้งานที่ยังคงถูก
ใช้งานเป็นที่จำพรรษาของเจ้าอาวาสวัดแม่พระกฤษณาภายในวัดจะย้ายไปจำ
พรรษาในหอสวดมนต์หลังใหม่แล้วก็ตาม รูปแบบในปัจจุบันเป็นอาคาร
เรือนไทยประเพณีที่ถูกสร้างขึ้นใหม่โดยใช้วัสดุอาคารแลโครงสร้างที่เป็น
แบบสมัยปัจจุบัน แต่เนื่องด้วยไม่มีการบันทึกรูปแบบของเรือนหลังเก่าไว้มี
เพียงคำบอกเล่าจากการสัมภาษณ์ที่บ่งชี้ว่าตัวเรือนหลังเดิมนั้นเป็นเรือนที่
ถูกสร้างในยุคสมัยของรัชกาลที่ 6 เพียงเท่านั้น ทำให้มีหลักฐานไม่เพียง
พอที่จะทำการอนุรักษ์โดยการย้อนคืนไปในรูปแบบดั้งเดิมได้ ดังนั้นตาม
หลักการและแนวคิดในการอนุรักษ์จึงควรยึดถือในรูปแบบที่ปรากฏอยู่ใน
ปัจจุบัน เหตุเพราะจากที่กล่าวมาข้างต้นว่าคุณค่าของเรือนกุฎิเจ้าอาวาส
แห่งนี้อยู่ที่ตำแหน่งที่ตั้งและการใช้สอยที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมได้
เพราะฉะนั้นรูปแบบที่เกิดขึ้นจึงไม่เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อคุณค่าของ
ตัวเรือนแต่อย่างใด

แนวคิดการอนุรักษ์เรือนกุฎิเจ้าอาวาสแห่งนี้จึงเสนอให้มีการ
ปรับเปลี่ยนวัสดุอาคารให้มีความกลมกลืนกับเรือนหลังอื่น ๆ ในหมู่กุฎิสงฆ์
เช่น วัสดุผิวอาคาร และวัสดุผนังหลังคา ทั้งนี้รวมถึงการเลือกสีที่ใช้ ควร
เป็นสีที่มีความกลมกลืนกับสภาพโดยรวมของบริบทและหมู่กุฎิมากกว่าที่
เป็นอยู่ในปัจจุบัน การทำทรงของหลังคาทรงไทยประเพณีควรมีการศึกษา
ลักษณะทรงหลังคาไทยประเพณีแบบโบราณและนำมาปรับใช้ให้มากขึ้น
ทั้งนี้เพื่อความกลมกลืนกับบริบทโดยรอบและความงดงามของลักษณะหมู่
เรือนไทยประเพณีแบบดั้งเดิม แต่ต้องคงรักษาความเหมาะสมในเรื่องใช้
งานในปัจจุบันเพื่อให้ไม่เกิดการสูญเสียคุณค่าในเรื่องของประโยชน์การใช้
สอยไป

- เรือนตำหนักทอง

เรือนตำหนักทองเป็นเรือนที่มีความเก่าแก่ แต่ทรุดโทรมมากที่สุดในหมู่กุฎ แต่เนื่องด้วยยังไม่ถูกบูรณะเปลี่ยนแปลงทำให้ยังคงรักษาคุณค่าและความแท้ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ การเสนอแนวความคิดการอนุรักษ์นั้นจะแบ่งประเด็นออกเป็น พื้น ผนัง หลังคา ซุ้มประตูหน้าต่าง และลวดลายจิตรกรรม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- **พื้นเรือน** ปัญหาที่หนักที่สุดคือปัญหาในเรื่องของโครงสร้างพื้นทั้งหมดเอียงเนื่องจากน้ำเซาะดินทำให้อาคารเกิดการเคลื่อนตัวแนวความคิดการอนุรักษ์คือการเสริมความแข็งแรงของโครงสร้างพื้นเพื่อป้องกันการถล่มของตัวอาคาร โดยอาจใช้เป็นโครงสร้างที่มีความคงทนถาวรและทนต่อสภาวะน้ำท่วมขัง เช่น เหล็ก คอนกรีตเสริมเหล็ก ทั้งนี้จะใช้เสริมในจุดที่ไม่ทำลายต่อทัศนียภาพและรูปแบบสถาปัตยกรรมของตัวอาคาร แผ่นพื้นไม้ด้านในจะยังคงเก็ยรักษาเอาพื้นเก่าที่ยังคงใช้งานได้ โดยอาจนำมาปูไว้รวมกันในจุดเดียวเพื่อแสดงให้เห็นว่าบริเวณนี้คือส่วนของพื้นไม้ดั้งเดิม และมีการใช้วัสดุทดแทนในบางจุดโดยต้องใช้เป็นไม้จริงที่มีรูปแบบเหมือนหรือใกล้เคียงกับไม้เดิมมากที่สุด
- **ผนังเรือน** ในปัจจุบันผนังเรือนส่วนใหญ่ยังถือว่าอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ สามารถนำมาใช้งานต่อได้แต่จะมีบางด้านของผนังที่มีการผุพังและเสื่อมสลายลงไป ดังนั้นแนวความคิดการอนุรักษ์จึงเสนอให้มีการทำผนังในด้านที่ผุพังและเสื่อมสลายลงไปขึ้นมาทดแทนโดยวัดขนาดและเขียนแบบจากชิ้นส่วนผนังเดิมที่ยังถูกเก็บไว้ให้ตัวเรือน โดยใช้วัสดุทดแทนเป็นไม้จริงรูปแบบเหมือนหรือใกล้เคียงกับไม้เดิมมากที่สุด เพื่อให้เกิดความกลมกลืนในภาพรวม แต่ควรให้มีความแตกต่างกับผนังที่เป็นของแท้ดั้งเดิมของตัวเรือน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจของผู้คนในยุคต่อไป และผนังที่เป็นผนังดั้งเดิมของตัวเรือนควรมีการบำรุงรักษาตามกรรมวิธีสมัยใหม่ในการถนอมเนื้อไม้เพื่อให้คงอยู่ได้อย่างยาวนาน

- **หลังคาเรือน** เป็นอีกหนึ่งปัญหาใหญ่ที่เกิดขึ้นเนื่องจากมีส่วนของ กระเบื้องที่ขาดหายไปเป็นจำนวนมากทำให้เกิดเป็นช่องส่งผลให้น้ำฝน เข้าสู่ตัวอาคาร ดังนั้นแนวคิดการอนุรักษ์คือการเปลี่ยนขึ้นโครงสร้างที่มีความผุพังเสียหาย โดยใช้วัสดุทดแทนเป็นวัสดุไม้ชนิดเดียวกันหรือ ใกล้เคียงกับไม้ชนิดเดิม เพื่อช่วยในการรับน้ำหนักของกระเบื้องดินเผา ที่มีน้ำหนักมากได้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ควรพิจารณาเรื่องคุณค่าความแท้ใน เรื่องของโครงสร้างไม้เพื่อประกอบในการตัดสินใจ โดยอาจใช้ โครงสร้างเหล็กในบางจุดและคงไว้ซึ่งโครงสร้างไม้ในภาพรวมส่วนใหญ่ ในส่วนของวัสดุมุ่งในส่วนที่ขาดหายไปควรใช้วัสดุทดแทนที่มีความ ใกล้เคียงกับกระเบื้องดินเผาของเดิมและควรคำนึงถึงน้ำหนักของวัสดุ ใหม่ที่จะนำมาใช้ไม่ควรให้น้ำหนักของกระเบื้องส่งผลกระทบต่อ อาคารที่เป็นโครงสร้างไม้ และควรใส่วัสดุกันรั่วกับซึมในส่วนของ หลังคาเพื่อลดผลกระทบจากน้ำฝนที่จะเกิดกับโครงสร้างหลังคาในส่วน ที่เป็นไม้

สำหรับส่วนที่เป็นหน้าจั่วของเรือนและส่วนที่เป็นองค์ประกอบของ หลังคาเรือนไทยแบบประเพณีที่ขาดหายไป เช่น หน้าจั่วลูกฟักหน้า พรหม และป้านลม ควรมีการจัดทำขึ้นมาใหม่เพื่อให้ครบตาม องค์ประกอบของเรือนไทยประเพณีแบบดั้งเดิม จึงควรมีการศึกษา รูปแบบลักษณะทรงหลังคาไทยประเพณีในแบบอยุธยาซึ่งเป็นยุคสมัย เดียวกับตัวอาคารและนำมาปรับใช้เพื่อให้เกิดความครบถ้วนตาม องค์ประกอบความงดงามของลักษณะเรือนไทยประเพณีในสมัยอยุธยา และควรใช้วัสดุไม้จริงที่มีความใกล้เคียงกับของเดิมมากที่สุด

- **ซุ้มประตู – ซุ้มหน้าต่าง** บานซุ้มประตูและหน้าต่างที่พบในปัจจุบันยัง ปรากฏให้เห็นอยู่ครบถ้วนทุกบาน มีซุ้มหน้าต่างบางชิ้นที่ถูกถอดเก็บไว้ ในตัวเรือน เนื่องจากผนังด้านที่เคยมีซุ้มหน้าต่างอยู่นั้นผุพังเสียหาย แต่ ตัวซุ้มหน้าต่างยังคงถูกเก็บรักษาไว้อย่างดี แนวคิดในการอนุรักษ์จึงจะ

เสนอให้นำซุ้มหน้าต่างเดิมทั้งหมดกลับมาใช้ โดยทำการบูรณะซ่อมแซมตามกรรมวิธีช่างแบบโบราณ ทั้งการปิดทอง ประดับกระจกสี และการเข้าสลักประตูหน้าต่างไม้แบบเดิม และใช้วัสดุทดแทนที่เป็นแบบเดียวหรือใกล้เคียงกับวัสดุโบราณมากที่สุด

- **ลวดลายจิตรกรรม** ลวดลายจิตรกรรมที่พบในหมู่กุฏิถูกพบอยู่ในบริเวณบานประตูและบานหน้าต่างของตัวเรือนตำหนักทองเท่านั้น โดยจะมีลวดลายแตกต่างกันออกไป กล่าวคือในบริเวณบานประตูจะถูกเขียนเป็นรูปเทพทวารบาล ส่วนในบานหน้าต่างจะถูกเขียนเป็นรูปเทวดาและลายพฤกษชาติ ซึ่งมีกรรมวิธีในการเขียนที่เหมือนกัน คือใช้กรรมวิธีการเขียนลายแบบลายรดน้ำ แนวคิดการอนุรักษ์เสนอให้ใช้ขั้นตอนและกรรมวิธีการเขียนลายรดน้ำในแบบโบราณ โดยใช้วัสดุแบบดั้งเดิม เพื่อให้ไม่เกิดผลกระทบต่อลวดลายของเดิมที่มีอยู่ อาจใช้วิธีการเขียนบนแผ่นไม้ใหม่แล้วนำไปปะกบกับแผ่นเดิมเพื่อเป็นการรักษาภาพเขียนที่เป็นของแท้ดั้งเดิมเอาไว้ภายในโดยไม่ทำการแตะต้องหรือเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ควรมีเทคนิควิธีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในเรื่องของการป้องกันการเสื่อมสภาพเพื่อไม่ให้ภาพเขียนทั้งของเดิมและของที่เขียนขึ้นใหม่เสื่อมสภาพและทรุดโทรมลงไปมากกว่านี้ โดยอาจใช้น้ำยาหรือสารเคมีที่ช่วยเคลือบภาพจิตรกรรม แต่ควรเป็นน้ำยาหรือสารเคมีที่ไม่ส่งผลกระทบต่อภาพจิตรกรรมและควรนำออกได้โดยไม่สร้างความเสียหายให้แก่ภาพจิตรกรรมเหล่านี้

สรุปแนวคิดในการอนุรักษ์เรือนตำหนักทอง ควรอนุรักษ์ให้กลับไปอยู่ในสภาพที่เหมาะสม โดยการอนุรักษ์โดยส่วนใหญ่ให้ใช้กรรมวิธีแบบโบราณเพื่อให้เหมาะสมกับตัวอาคารและวัสดุดั้งเดิมที่มีอยู่ของอาคาร แต่ควรมีการสอดแทรกเทคนิคสมัยใหม่เข้าไปในบางจุดเพื่อช่วยให้อาคารอยู่ได้คงทนและถาวรขึ้น

- เรือนกุฏิสงฆ์หลังที่ 1 และเรือนกุฏิสงฆ์หลังที่ 2

เรือนกุฏิหลังที่ 1 และเรือนกุฏิสงฆ์หลังที่ 2 เป็นเรือนที่มีความแท้ในเรื่องของรูปแบบอาคารที่ยังคงเก็บรักษารูปแบบแต่ตั้งแต่ในยุคสมัยแรกสร้างของเรือน ทั้งนี้เรือนกุฏิทั้ง 2 นี้ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องถูกใช้งานในรูปแบบของกุฏิสงฆ์อีกต่อไป เนื่องจากทางวัดมีการสร้างหอสวดมนต์หลังใหม่ขึ้นเพื่อใช้เป็นที่จำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์ภายในวัดแล้ว และการใช้เรือนกุฏิทั้ง 2 ในรูปแบบเดิมนั้นอาจจะไม่ตอบสนองต่อการใช้งานในปัจจุบันเท่าที่ควร ดังนั้นแนวคิดในการอนุรักษ์เรือนกุฏิสงฆ์หลังที่ 1 และเรือนกุฏิสงฆ์หลังที่ 2 คือการซ่อมแซมและบูรณะกลับไปในยุคสมัยแรกสร้าง ดูแลรักษาเรือนให้อยู่ในสภาพที่สวยงามและสมบูรณ์ ใช้วัสดุไม่เป็นวัสดุทดแทนในส่วนที่ชำรุดเสียหาย แต่ควรมีการเปลี่ยนรูปแบบการใช้งานจากเดิมที่เคยถูกใช้เป็นหมู่กุฏิและห้องเก็บของ ให้กลายเป็นเรือนที่ใช้จัดแสดงเรื่องราวให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ ที่มาและความสำคัญของอาคารหมู่กุฏิสงฆ์ของวัดสามโคก โดยอาจใช้เป็นที่จัดแสดงวัตถุโบราณและของเก่าแก่ภายในวัด เพื่อช่วยส่งเสริมความรู้ความเข้าใจและจิตสำนึกในการอนุรักษ์ที่มีต่อตัวหมู่กุฏิของคนในพื้นที่ให้มากยิ่งขึ้น

ตารางที่ 3 สรุปแนวทางและวิธีการในการจัดการกับตัวอาคารหมู่กุฏิสงฆ์

	รูปแบบการใช้งาน	รูปทรงการออกแบบ	สรุปแนวทางการอนุรักษ์
หอรระฆัง	กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 2	<ul style="list-style-type: none"> - ควรเก็บรักษารูปแบบลักษณะนี้เอาไว้ อีกทั้งไม่ควรปรับเปลี่ยนในเรื่องของตำแหน่งที่ตั้งของตัวเรือน - ไม่จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนการใช้งาน
หอฉัน	กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 1	<ul style="list-style-type: none"> - เก็บรักษารูปแบบการใช้สอยแบบดั้งเดิมเอาไว้

			- เก็บรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยของรัชกาลที่ 5
เรือนกุฎิเจ้าอาวาส	กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 3	- เรือนหลังเดิมนั้นเป็นเรือนที่ถูกสร้างในยุคสมัยของรัชกาลที่ 6 เพียงเท่านั้น ทำให้มีหลักฐานไม่เพียงพอที่จะทำการอนุรักษ์โดยการย้อนคืนไปในรูปแบบดั้งเดิมได้ - เสนอให้มีการปรับเปลี่ยนวัสดุอาคารให้มีความกลมกลืนกับเรือนหลังอื่น
เรือนตำหนักทอง	กลุ่มที่ 3	กลุ่มที่ 1	- เก็บรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยอยุธยาตอนปลาย - เสนอให้มีการปรับเปลี่ยนการใช้สอยอาคารให้มีความเหมาะสมกับสภาพในปัจจุบัน
เรือนกุฎิสงฆ์หลังที่ 1 และ เรือนกุฎิสงฆ์หลังที่ 2	กลุ่มที่ 2	กลุ่มที่ 2	- ซ่อมแซมและบูรณะกลับไปในยุคสมัยแรกสร้าง

			<ul style="list-style-type: none"> - ดูแลรักษาเรือนให้อยู่ในสภาพที่สวยงามและสมบูรณ์ - ใช้วัสดุไม่เป็นวัสดุทดแทนในส่วนที่ชำรุดเสียหาย - ควรมีการเปลี่ยนรูปแบบการใช้งานเพื่อช่วยส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหมุกุฎิ
--	--	--	--

5.3 แนวคิดและข้อพิจารณาในการอนุรักษ์หมุกุฎิสงฆ์ในตำบลสามโคก

เป็นการสรุปและเสนอแนวคิดและข้อพิจารณาในการอนุรักษ์หมุกุฎิสงฆ์ในพื้นที่สามโคก อันได้แก่ หมุกุฎิสงฆ์วัดตำหนัก หมุกุฎิสงฆ์วัดสะแก และหมุกุฎิสงฆ์วัดสามโคก ทั้งนี้แนวคิดและข้อพิจารณาดังกล่าวได้มาจากกระบวนการการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลแนวคิดและข้อพิจารณาในการอนุรักษ์หมุกุฎิสงฆ์ของวัดสามโคก และนำแนวคิดดังกล่าวนี้มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับหมุกุฎิหลังอื่นในพื้นที่

5.3.1 แนวคิดการป้องกันหมุกุฎิจากปัญหาและผลกระทบภายนอก

หมุกุฎิในพื้นที่สามโคกนั้นเป็นอาคารที่ประสบปัญหาจากสภาวะของน้ำท่วมขังในพื้นที่มาโดยตลอด ส่งผลให้หมุกุฎิแต่ละแห่งนั้นเกิดการอนุรักษ์และมีแนวคิดวิธีการในการอนุรักษ์และการจัดการกับปัญหาที่แตกต่างกันไปในแต่ละวัด ซึ่งในที่นี่วัดสามโคกจะเป็นวัดที่มีการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุดทำให้หมุกุฎิสงฆ์ของวัดสามโคกเป็นหมุกุฎิที่ปรากฏให้เห็นคุณค่าและความแท้มากที่สุดแต่ก็ต้องสูญเสียคุณค่าด้านการใช้งานที่ลดลงไปเนื่องจากปัญหาความทรุดโทรมของตัวอาคาร ส่วนการอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นกับหมุกุฎิสงฆ์ในอีก 2 วัดที่เหลือนั้นจะเป็นการเลือกที่จะเก็บรูปแบบการใช้งานไว้ให้คงเดิม ซึ่งวิธีการเหล่านั้นจะส่งผลให้ต้องสูญเสียคุณค่าและความแท้ของตัวอาคารในเรื่องวัสดุ รูปทรงและการออกแบบไป ดังนั้นแนวคิดการจัดการกับปัญหาน้ำท่วมที่เกิดขึ้นในพื้นที่สามโคกนั้น การจะแก้ไขปัญหาให้สมบูรณ์จำเป็นที่จะต้องจัดการกับทั้งระบบของพื้นที่แห่งนี้ โดยจำเป็นจะต้องมีความช่วยเหลือจากทางราชการและความร่วมมือจากคนในพื้นที่ที่จะทำการวางแผนทางการป้องกันและการจัดการ

กับน้ำท่วมให้ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด เพื่อให้ยังคงสามารถเก็บรักษาหมู่กุฏิสงฆ์ เหล่านี้และอาคารที่ทรงคุณค่าหลังอื่น ๆ ในพื้นที่ไว้ได้ต่อไป

5.3.2 แนวคิดการรักษาตำแหน่งที่ตั้งและการจัดการการเข้าถึงของหมู่กุฏิ

แนวคิดการรักษาตำแหน่งที่ตั้งและการจัดการการเข้าถึงของหมู่กุฏิ ตำแหน่งที่ตั้งของหมู่กุฏิสงฆ์ในทั้ง 3 วัดที่ได้กล่าวมาในข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่าการวางตัวของอาคารจะมีความสัมพันธ์กับแม่น้ำและลำคลอง เนื่องจากทางน้ำเหล่านี้เคยถูกใช้เป็นเส้นทางสัญจรหลักในสมัยก่อน แต่ในปัจจุบันความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้มีความสำคัญที่ลดลงและกำลังจะสูญหาย เนื่องจากบริบทแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งการปล่อยให้คุณค่าของความสัมพันธ์และบริบทเหล่านี้สูญหายไปนั้นจะเป็นการลดทอนคุณค่าของตัวหมู่กุฏิสงฆ์ในเรื่องความสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อมลงไปด้วย ดังนั้นจึงควรมีแนวทางการฟื้นฟูรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวให้กลับมา เพื่อให้ได้ทราบถึงความสำคัญและความสัมพันธ์ของบริบทของพื้นที่และหมู่กุฏิสงฆ์ที่เคยเป็นมาในอดีต ทั้งนี้ถึงแม้ว่าวิถีชีวิตในพื้นที่สามโคกจะไม่กลับไปใช้เส้นทางสัญจรทางน้ำเหมือนในอดีต แต่จะเป็นการทำให้ผู้คนได้รับรู้ถึงที่มาทางประวัติศาสตร์และคุณค่าความสำคัญของบริบทแวดล้อมเหล่านี้ที่ถือเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยส่งเสริมหมู่กุฏิสงฆ์เหล่านี้ได้เป็นอย่างดี

5.3.3 แนวคิดการรักษารูปแบบการใช้งานและคุณค่าความเป็นเรือนมอญ

ในเรื่องของลักษณะการวางรูปแบบของผังอาคารหมู่กุฏิสงฆ์ที่ยึดถือตามรูปแบบคติความเชื่อแบบชาวมอญ และเรื่องรูปแบบการใช้งานที่สืบเนื่องมาตั้งแต่อดีตจวบจนถึงสมัยปัจจุบันนั้น หมู่กุฏิสงฆ์ที่หลงเหลืออยู่ในพื้นที่สามโคกทั้ง 3 แห่งนี้ มีการอนุรักษ์และเก็บรักษาคุณค่าความแท้ของทั้งสองเรื่องนี้ไว้ได้เป็นอย่างดี ทำให้คุณค่าความสำคัญดังกล่าวนี้ยังคงปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดมาตั้งแต่ยุคอดีตจนถึงในปัจจุบัน อีกทั้งการรักษาไว้ซึ่งคุณค่าดังกล่าวนี้ยังเป็นการช่วยส่งเสริมทั้งในเรื่องความเชื่อและความศรัทธาของผู้คนในชุมชนที่มีต่อหมู่กุฏิสงฆ์ทั้ง 3 แห่ง ที่ยังหลงเหลืออยู่ในพื้นที่สามโคก ดังนั้นแนวคิดการรักษารูปแบบการใช้งานและคุณค่าความเป็นเรือนมอญ จึงเสนอให้มีการวางแผนเพื่อดำรงรักษารูปแบบดั้งเดิมที่มีคุณค่าและความสำคัญดังที่กล่าวมานี้ โดยแนวทางดังกล่าวจะต้องใช้ความร่วมมือระหว่างวัดในพื้นที่และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ที่จะสร้างจิตสำนึกและความผูกพันของคนในชุมชนที่มีต่อหมู่กุฏิสงฆ์และศาสนสถาน

5.3.4 แนวคิดการรักษาหลักฐานร่องรอยในทุกช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ของรูปทรงและวัสดุอาคาร

รูปทรงและการออกแบบของหมู่กุฏิสงฆ์ในพื้นที่สามโคกนั้น จากการลงสำรวจพื้นที่ของหมู่กุฏิสงฆ์ทั้ง 3 แห่ง ภายในพื้นที่สามโคกจะพบได้ว่ารูปทรงของหมู่กุฏิดังกล่าวจะมีความแตกต่างกันไปอย่างมากในแต่ละวัด ซึ่งสาเหตุและปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการบูรณะ จะเกิดจากปัญหาน้ำท่วมขังที่มีมาโดยตลอดเป็นระยะเวลาอันยาวนาน เป็นเหตุให้อาคารหมู่กุฏิดังกล่าวจำเป็นต้องได้รับการบูรณะและเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งการบูรณะดังกล่าวนั้นอาจทำให้หมู่กุฏิสามารถตอบรับกับสภาวะน้ำท่วมได้ดีมากขึ้น แต่การบูรณะที่มากเกินไป การขาดแคลนช่างฝีมือในการบูรณะ ขาดความรู้ความเข้าใจ หรือการบูรณะโดยขาดการพิจารณาถึงเรื่องความสำคัญและคุณค่าของตัวอาคาร อาจทำให้หมู่กุฏิสงฆ์ดังกล่าวสูญเสียความสำคัญและคุณค่าของรูปทรงและการออกแบบที่เป็นของแท้และดั้งเดิมไปโดยยากที่จะนำกลับคืนมาได้ ดังนั้นแนวแนวคิดการรักษาหลักฐานร่องรอยในทุกช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ของรูปทรงและวัสดุอาคาร จึงควรเริ่มต้นจากการมีการวางแผนการบูรณะที่รอบคอบ มีการพิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วนในเรื่องคุณค่าความสำคัญของตัวอาคารในแต่ละส่วนทั้งในเรื่องของรูปทรงการออกแบบและวัสดุอาคาร การเลือกเก็บในส่วนที่มีคุณค่าความแท้ความสำคัญและปรับเปลี่ยนในส่วนที่ชำรุดเสียหาย การใช้วัสดุทดแทนที่มีความเหมาะสมในแต่ละส่วน และควรปรับให้มีความสมดุลกันระหว่างการรักษาคุณค่าของสำคัญของตัวอาคารกับการป้องกันและรับมือกับสภาวะน้ำท่วม

โดยสรุปทั้งนี้การอนุรักษ์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ควรตั้งอยู่ในพื้นฐานของความรู้ ความเข้าใจ และความตระหนักถึงคุณค่าความแท้และความสำคัญของตัวอาคารให้มาก ก่อนจะทำการบูรณะซ่อมแซมใด ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ดีที่สุดในการสืบสานและคงไว้ซึ่งสถาปัตยกรรมที่มีความเก่าแก่และความงดงาม

รายการอ้างอิง

- Ana Pereira Roders Monitoring cultural significance and impact assessments.
- Australia ICOMOS (1988). Guidelines to the Burra Charter : Cultural Significance.
Australia.
- Australia ICOMOS (1999). The Burra Charter. Australia.
- Bernard M. Feilden (1995). Conservation of Historic Buildings. Avon, Bath Press.
- Chandler. Ian E (1991). Repair & Renovation of Modern Buildings. New York, McGraw-Hill.
- Drivers Jonas and team The Heritage Works. London.
- English Heritage (2006). Understanding Historic Buildings. London.
- ICOMOS (1964). The Venice Charter. Venice. **วิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY**
- ICOMOS (1994). The Nara Document on Authenticity. Nara Japan.
- J. Kirk Irwin (2003). Historic Preservation Handbook. New York.
- J. Stanley Rabun (2000). Structural Analysis of Historic Building. New York, John Wiley & Sons.
- John Greenwalt and Morgan Gilpatrick (1997). The Conservation Process. New York.

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ (2526.). ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร. กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์การศาสนา.

คณะกรรมการอนุรักษ์ ด้านสถาปัตยกรรมไทยประเพณี โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดาราม. กรุงเทพมหานคร, สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.

จตุพล อังศุเวช (2548.). สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในสำนักไทย-มอญ กรณีศึกษาชุมชนวัดเจดีย์ทอง ตำบลคลองควาย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี. กรุงเทพมหานคร, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ปิ่นรัชฎ์ กาญจนะจิติ วัสดุก่อสร้างกับการอนุรักษ์. กรุงเทพมหานคร, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปิ่นรัชฎ์ กาญจนะจิติ (2552.). การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพมหานคร, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ (2547). การศึกษาการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน ตามหลักการ “การปลุกชุมชน” (มะจีซีศิริ) ในชุมชนประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น เพื่อเป็นแนวทางให้กับพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ ประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิลปากร, ก. (2528). กองโบราณคดี ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน. กรุงเทพมหานคร.

ศิลปากร, ก. (2533). กองโบราณคดี ทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติการอนุรักษ์ อนุสรณ์สถาน และแหล่งโบราณคดี. กรุงเทพมหานคร, หิรัญพัฒน์.

สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์ (2540.). การอนุรักษ์โครงสร้างและวัสดุโบราณสถาน. กรุงเทพมหานคร, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อรศิริ ปาณินท์ (2543). เรือนพื้นถิ่นไทย-มอญ. นครปฐม, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ภาคผนวก ก

ขั้นตอนการลงสำรวจพื้นที่

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ขั้นตอนการลงสำรวจพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลด้านกายภาพและประวัติศาสตร์ความเป็นมาของหมู่กุฎิสงฆ์ในตำบลสามโคก เป็นการลงสำรวจโดยปฏิบัติตามแนวทางทฤษฎีและลำดับขั้นตอนในการดำเนินงานอนุรักษ์ อันได้แก่ 1) ขั้นตอนการดำเนินงานอนุรักษ์ 2) กระบวนการประเมินสภาพแวดล้อมอาคาร 3) เครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจข้อมูล โดยมีทฤษฎีและเนื้อหาดังต่อไปนี้

ขั้นตอนการดำเนินงานอนุรักษ์

ขั้นตอนในการดำเนินการอนุรักษ์อาคารในมุมมองของ ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนรัชฎิ⁴⁶ ซึ่งเป็นนักวิชาการด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในประเทศได้กล่าวไว้ว่า ก่อนทำการอนุรักษ์อาคาร โดยเฉพาะอาคารที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนดั้งเดิมหรือชุมชนที่ได้รับการอนุรักษ์นั้น การเข้าใจพื้นที่ตั้งอาคารเป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อลักษณะทางกายภาพของอาคาร ดังนั้นวิทยานิพนธ์นี้จึงมุ่งศึกษาและทำความเข้าใจพื้นที่ที่ตั้งอาคารก่อนที่จะทำการศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับอาคาร เครื่องมือในการดูแลรักษาพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ คือ แผนงานอนุรักษ์ (Conservation Plan) และแผนการจัดการ (Management Plan) ประกอบไปด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

- ขั้นที่ 1 ทำความเข้าใจพื้นที่อนุรักษ์ โดยใช้วิธีการลงสำรวจพื้นที่ เก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งที่เป็นเอกสารและข้อมูลที่เป็นกายภาพ เพื่อการทำความเข้าใจภาพรวม
- ขั้นที่ 2 ทำการประเมินคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่
- ขั้นที่ 3 ทำการศึกษาปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- ขั้นที่ 4 กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการและการอนุรักษ์ ซึ่งขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูลโดยข้อมูล 3 ข้อข้างต้น เพื่อใช้ในการกำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของโครงการ
- ขั้นที่ 5 ทำการพัฒนากลยุทธ์เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้
- ขั้นที่ 6 ทำการปฏิบัติงานตามแผนการที่วางไว้ พร้อมกับทบทวนแผน

⁴⁶ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนรัชฎิ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2552.

จากขั้นตอน 6 ขั้นตอนข้างต้นอาจมีบางขั้นตอนที่มีความเกี่ยวข้องหรือเป็นหลักการให้กับการวิจัยนี้ ดังนั้นรายละเอียดในแต่ละขั้นตอน จึงมีเฉพาะขั้นตอนที่มีส่วนช่วยสนับสนุนและเป็นแนวทางให้กับการวิจัย ซึ่งประกอบด้วย ขั้นตอนที่ 1-4 โดยมีรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนดังต่อไปนี้

- ขั้นที่ 1 การทำความเข้าใจพื้นที่อนุรักษ์ โดยวิธีการลงสำรวจพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล สำหรับการทำความเข้าใจพื้นที่ ขั้นตอนนี้ถือว่าเป็นขั้นตอนสำคัญ ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการทำความเข้าใจพื้นที่นั้น ๆ เช่น ขอบเขตของพื้นที่ กฎหมายและแผนงานที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ บุคคลหรือกลุ่มคนที่มีความสนใจต่อพื้นที่นั้น ๆ รวมทั้งการค้นคว้าข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ของพื้นที่ ซึ่งข้อมูลบางข้อมูลต้องมีการติดต่อผู้เชี่ยวชาญหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่นั้น ๆ
- ขั้นที่ 2 ทำการประเมินคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่ คุณค่าต่าง ๆ ที่ใช้ในการพิจารณาพื้นที่ได้แก่ คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าทางด้านศิลปะและสถาปัตยกรรมคุณค่าทางด้านสังคมและคุณค่าทางการศึกษา เป็นต้น ซึ่งคุณค่าต่าง ๆ เหล่านี้ สามารถเปลี่ยนแปลงได้ขึ้นอยู่กับเวลาและสถานการณ์ การอนุรักษ์อาคารหลังใดหลังหนึ่ง โดยการระบุวิธีการอนุรักษ์นั้น เป็นเรื่องที่หาข้อสรุปได้ยาก อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะลงมืออนุรักษ์ จำเป็นต้องศึกษาคุณค่าของอาคารหรือโบราณสถานเหล่านั้นเสียก่อน ไม่ว่าจะคุณค่านั้นจะเป็นคุณค่าใดก็ตามซึ่งการตัดสินใจในเรื่องคุณค่านั้น เราต้องมีความชัดเจนในเรื่องของการกำหนดคุณค่า โดยระบุได้ว่าเราจะเลือกอนุรักษ์คุณค่าใดบ้าง เพื่อป้องกันการมองข้ามคุณค่าใดคุณค่าหนึ่ง กรณีที่ไม่มีการระบุอย่างชัดเจน และนำผลจากการศึกษาและวิเคราะห์ มาใช้เป็นเครื่องมือในการตัดสินใจว่าจะเลือกวิธีอนุรักษ์ด้วยวิธีการใด
- ขั้นที่ 3 การศึกษาปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง คือ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องในการปฏิบัติการอนุรักษ์ หมายถึงสิ่งที่จะช่วยสนับสนุนให้การปฏิบัติการอนุรักษ์ประสบผลสำเร็จ ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ มีดังต่อไปนี้ ได้แก่ ทุนทรัพย์และทรัพยากรมนุษย์ เช่น กำลังคน เทคโนโลยีและเงินทุน สถานะภาพทางกฎหมายของพื้นที่ที่จะอนุรักษ์และสภาพภูมิอากาศ
- ขั้นที่ 4 การกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการโครงการ คือ การกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการอนุรักษ์เป็นการกำหนดการอนุรักษ์พื้นที่ที่เหมาะสมโดยครอบคลุมด้านต่าง ๆ เช่น การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ในอนาคต

กระบวนการประเมินสภาพแวดล้อมอาคาร

ในทางทฤษฎีการประเมินมีกิจกรรมและขั้นตอนหลักประกอบด้วย 6 ขั้นตอนได้แก่

1. **การรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น** ในการพบปะครั้งแรกระหว่างผู้ประเมินกับผู้แทนองค์กรเจ้าของอาคาร เพื่อทราบข้อมูลเกี่ยวกับองค์กร ทรัพยากร งบประมาณ งบประมาณ รวมถึงประวัติความเป็นมาของอาคารที่ต้องการประเมินให้ชัดเจนก่อนลงมือเตรียมการ นั่นคือต้องเตรียมการ 2 ประเด็นคือ
  - ความร่วมมือจากผู้บริหารระดับต่างๆในองค์กรที่จะทำการประเมิน
  - ประวัติความเป็นมาและข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับโครงการเช่นสายงานบริหารเพื่อให้ได้รับการสนับสนุนหรือเพื่อวางแผนหาทางหลีกเลี่ยงข้อขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้น
2. **การกำหนดคำถามและเป้าหมายในการประเมิน** ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ในการประเมิน การเลือกระเบียบวิธีการประเมินมี 3 ขั้นตอนคือ
  - การกำหนดวิธีการประเมิน เช่น เป็นการทดลองในห้องทดลอง ภาคสนาม หรือการลงสำรวจภาคสนาม
  - ออกแบบการประเมินตามวิธีที่เลือกดังกล่าว นำไปสู่การกำหนดการออกแบบวิธีการดำเนินการสำรวจ การประเมินในรายละเอียดที่เหมาะสม
  - ออกแบบเครื่องมือที่จะใช้ในการรวบรวมข้อมูลและการวางแผนการวิเคราะห์ข้อมูล การเลือกระเบียบวิธีวิจัยจะช่วยให้เห็นลักษณะเฉพาะของสภาพบริบทอาคารนั้นได้ชัดเจน ช่วยให้นำผลจากการประเมินนั้นไปใช้ได้กว้างขวางขึ้น และสามารถสรุปหรืออธิบายผลของการวิจัยได้อย่างแม่นยำ
3. **การออกแบบการประเมิน** ต้องคำนึงถึงการตอบสนองเป้าหมายของการวิจัย ว่าข้อมูลจะนำไปใช้ประโยชน์อย่างไร หากนำไปใช้ปรับปรุงอาคาร ใครจะเป็นผู้ตัดสินใจใช้ข้อมูลนั้น และหากใช้กำหนดโปรแกรมเพื่อสร้างสิ่งแวดล้อมใหม่ คำถามหลักที่ต้องกำหนดคืออะไร และสุดท้ายคือคำตอบเหล่านั้นจะนำไปสู่การเลือกกระบวนการและการวิเคราะห์ที่เหมาะสมอย่างไร

4. **การรวบรวมข้อมูล** การเลือกวิธีการรวบรวมข้อมูล จะต้องรู้ว่าเป้าหมายและวางแผน
อย่างไรในการประเมิน วิธีที่จะเลือก จะต้องพิจารณารวมเกณฑ์ในการประเมินและเป้าหมาย
ที่จะนำผลการประเมินไปใช้ด้วย และวิธีที่เลือกควรจะมีส่วนเสริมจุดด้อยของวิธีการหลักที่
เลือกให้แข็งแกร่งขึ้น
5. **การวิเคราะห์ข้อมูล** คือ การจัดวิธีการ และรูปแบบข้อมูลจากการศึกษาและรวบรวมข้อมูล
เพื่ออธิบายผลของการศึกษา ซึ่งมีหลายวิธีในการวิเคราะห์ เช่น เทคนิคทางสถิติ เทคนิคเชิง
พรรณนา อาจเป็นการเปรียบเทียบระหว่างกลุ่ม อธิบายแนวโน้มความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัย
ต่าง ๆ หรือวิเคราะห์ปัญหาเชิงเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มอาคาร
6. **การรายงานผลการประเมิน** รูปแบบจะขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการใช้ข้อมูลต่อไปซึ่งอาจ
เป็นรูปแบบอย่างง่าย เช่น การพูดรายงาน หรือใช้รูปเล่มรายงานมาตรฐานซึ่งการรายงานผล
ก็คือการอธิบายสิ่งที่กระทำในการศึกษา ตลอดจนพยายามให้ผู้ที่เกี่ยวข้องมีความเชื่อมั่นหรือ
ยอมรับในกระบวนการและกิจกรรมที่กระทำในการศึกษานั้น

เครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจข้อมูล

1. **แบบสอบถาม** เป็นรายการคำถามที่เตรียมไว้สำหรับเรื่องต่างๆที่ต้องการศึกษา โดยจัดส่งให้
กลุ่มคนที่เป็นตัวอย่างในการศึกษาได้ตอบโดยสมัครใจ ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้เก็บข้อมูลที่เป็น
ข้อเท็จจริง ความคิดเห็น หรือทัศนคติ
2. **การสัมภาษณ์** เป็นการใช้คำถามเป็นสื่อในการรวบรวมข้อมูล มีโอกาสในการอธิบายขยาย
คำถาม และเพิ่มอัตราค่าตอบสูงกว่าแบบสอบถาม แต่เปลืองงบประมาณ เวลาและแรงงาน
และจะต้องมีการเตรียมผู้สัมภาษณ์ให้ดี อาจแบ่งการสัมภาษณ์ออกได้เป็นการสัมภาษณ์แบบ
มาตรฐาน กึ่งมาตรฐาน และไม่เป็นมาตรฐานขึ้นอยู่กับที่ตั้งคำถาม การเรียงลำดับคำถาม
ภาษาที่ใช้ ผู้ที่ทำการสัมภาษณ์ และวัตถุประสงค์ในการนำไปใช้
3. **การสังเกตการณ์** ใช้การสังเกตของผู้สังเกตการณ์เป็นสำคัญ โดยสังเกตทั้งพฤติกรรมของผู้ใช้
สังเกตสภาพแวดล้อม ปัญหา ข้อขัดแย้งจากการใช้สิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้สังเกตจะต้องได้รับการ

ฝึกฝนและเตรียมการ คือรู้ว่าต้องสังเกตอะไร พร้อมทั้งมีการบันทึก การกำหนดเกณฑ์มาตรฐาน หรือข้อตกลงร่วมกันเพื่อเป็นบรรทัดฐานในการบันทึกข้อมูล ซึ่งข้อดีของการสังเกตคือจะได้ข้อมูลในกรณีที่มีแนวโน้มจะถูกปฏิเสธในการให้ข้อมูลวิธีอื่นและให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมจากการสำรวจวิธีอื่น

สำหรับการประเมินสภาพทางกายภาพอาคาร นอกจากเทคนิคการสำรวจทางสังคมศาสตร์ที่ใช้สำรวจด้านพฤติกรรมแล้ว ยังมีการสังเกตวิธีอื่นอีก เช่น การใช้เทคนิคการถ่ายภาพและการบันทึกเสียงช่วยลดระยะเวลาและเพิ่มประสิทธิภาพในการสังเกตมากขึ้น นอกจากนี้ ยังมีการสังเกตการคั่นหาร่องรอยทางกายภาพซึ่งนิยมใช้ในการสันนิษฐานพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในอดีต เช่น

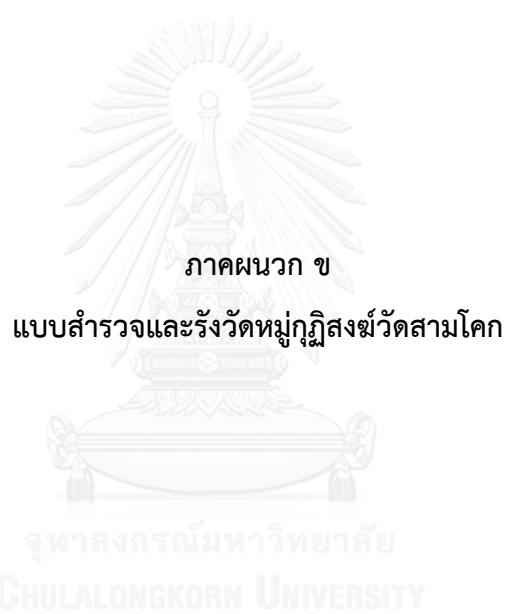
- ร่องรอยทางโบราณคดีที่อธิบายพฤติกรรมมนุษย์โดยเทคนิคการวิเคราะห์ชั้นสูตร
- ร่องรอยจากการใช้งาน เช่น รอยกัดเซาะ รอยสีบนวัสดุ โครงสร้าง ของเหลือทิ้ง ขยะ
- ร่องรอยแสดงการไม่ใช้สถานที่ อาจเนื่องจากไม่ปลอดภัยหรือไม่มีกิจกรรม
- ร่องรอยการปรับปรุงเพื่อการใช้ เพราะสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ไม่ตอบสนองการใช้ได้อย่างเหมาะสม เช่น การปรับปรุง การปรับเปลี่ยน การใช้การต่อเติมเพื่อให้พอเพียง หรือ สะดวก การเชื่อมต่อหรือแบ่งแยก หรือกีดขวางการสัญจร

อย่างไรก็ตามการศึกษาเหล่านี้จะต้องพยายามเข้าใจจุดมุ่งหมายของร่องรอยและข้อขัดแย้งจากสิ่งแวดล้อมเหล่านี้เพื่อใช้เป็นข้อมูลเสริมช่วยการเก็บข้อมูลวิธีอื่นได้

4. **การสำรวจโดยวิธีอื่น ๆ** เช่น การเดินสำรวจในพื้นที่อาคารแบบเดินผ่านพร้อมการสัมภาษณ์ ใช้การสำรวจพื้นที่พร้อมกับการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างตายตัว ซึ่งผู้สำรวจจะต้องเข้าใจสิ่งที่จะประเมินอย่างดี และเลือกกลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องอย่างเหมาะสม ซึ่งวิธีนี้อาจนำไปใช้ในขั้นตอนแรกของการประเมินเพื่อที่จะทำความเข้าใจและรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่จะประเมิน ซึ่งจะช่วยให้การเตรียมการสำหรับการรวบรวมข้อมูลโดยระเบียบวิธีอื่น ๆ เช่น การสัมภาษณ์ หรือการใช้แบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่างจริงมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

	วันที่ลงสำรวจ	สิ่งที่ได้รับการลงสำรวจ
ครั้งที่ 1	เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2557	<ul style="list-style-type: none"> - ทำการสำรวจกายภาพโดยรอบของกรณีศึกษา 3 วัด - ทำเก็บข้อมูลด้วยภาพถ่ายและการสัมภาษณ์เบื้องต้น
ครั้งที่ 2	เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2557	<ul style="list-style-type: none"> - ทำการสำรวจกายภาพโดยรอบของกรณีศึกษา 3 วัด - ศึกษารายละเอียดของอาคารกุฏิไม้ วัดสามโคกในด้านของประวัติศาสตร์ความเป็นมา การก่อสร้าง อายุอาคาร และการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน - ทำการเก็บข้อมูลด้วยภาพถ่ายและการสัมภาษณ์เบื้องต้น
ครั้งที่ 3	เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2558	<ul style="list-style-type: none"> - ทำการร่างวัดเบื้องต้นที่อาคารกุฏิทองของหมู่กุฏิวัดสามโคก (ผังพื้น รูปด้าน) - ทำการสัมภาษณ์คนในพื้นที่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและอายุของอาคารแต่ละหลังภายในวัดสามโคกรวมถึงประวัติการสร้างและการบูรณะอาคาร
ครั้งที่ 4	เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2558	<ul style="list-style-type: none"> - ทำการร่างวัดโดยละเอียดที่อาคารกุฏิทองของหมู่กุฏิวัดสามโคก (ผังพื้น รูปด้าน รูปตัด แบบขยายผนังซุ้มประตู หน้าต่าง) - ทำเก็บข้อมูลบริบทโดยรอบด้วยภาพถ่าย
ครั้งที่ 5	เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2558	<ul style="list-style-type: none"> - ทำการร่างวัดโดยละเอียดของผังพื้นที่ทั้งหมดของหมู่กุฏิวัดสามโคก - ทำการร่างวัดอาคารหอฉันท์ที่ประดิษฐานพระประธานตรงกลางของหมู่กุฏิ

		<ul style="list-style-type: none"> - ทำการสัมภาษณ์คนในพื้นที่เกี่ยวกับยุคสมัย การสร้างอาคาร จำนวนพระเจ้าอวาสที่ที่เคยมีมาและจำนวนพระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดที่อยู่ที่ วัดสามโคกในปัจจุบัน
ครั้งที่ 6	เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2558	<ul style="list-style-type: none"> - ทำการรังวัดอาคารในรายละเอียดส่วนที่ขาดหาย - ศึกษาดูงานการใช้กล้อง 3D โมเดลในการสแกนอาคารเรือนตำหนักทอง หมู่กุฏิสงฆ์ วัดสามโคก - ทำการเก็บข้อมูลด้วยภาพถ่ายในส่วนที่เหลือ
ครั้งที่ 7	เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2558	<ul style="list-style-type: none"> - ทำการเก็บรายละเอียดในขั้นตอนสุดท้ายของการลงสำรวจพื้นที่ - ทำการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลในส่วนที่ขาดหาย - ทำการเก็บข้อมูลด้วยภาพถ่ายในส่วนที่เหลือ

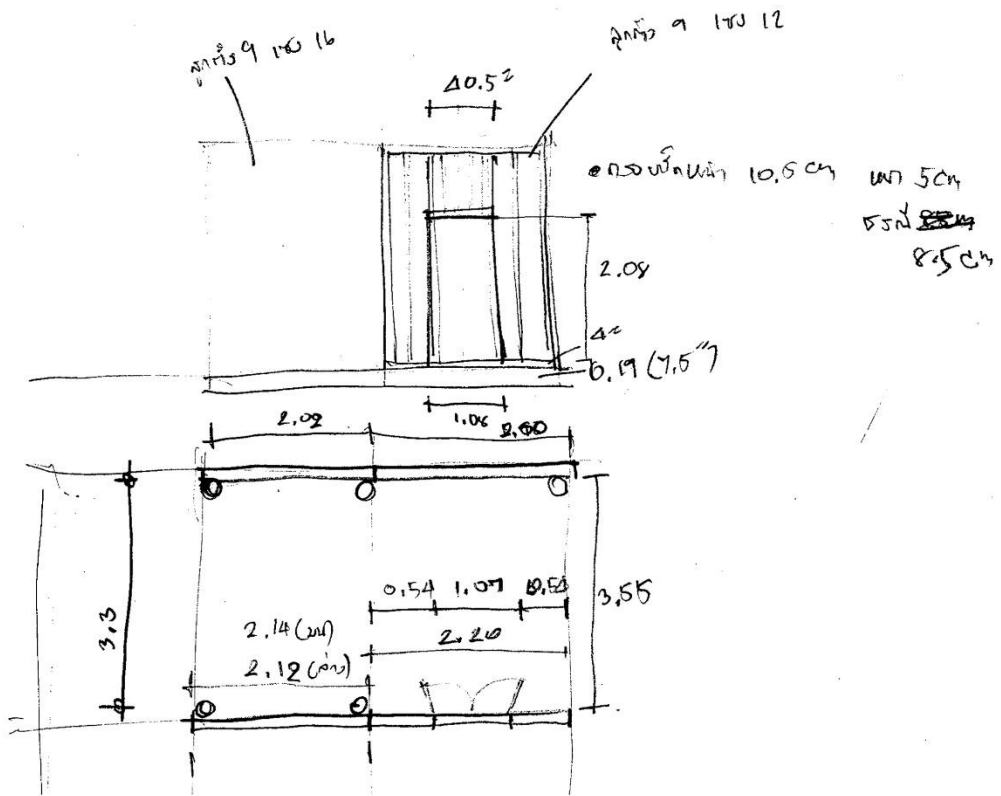
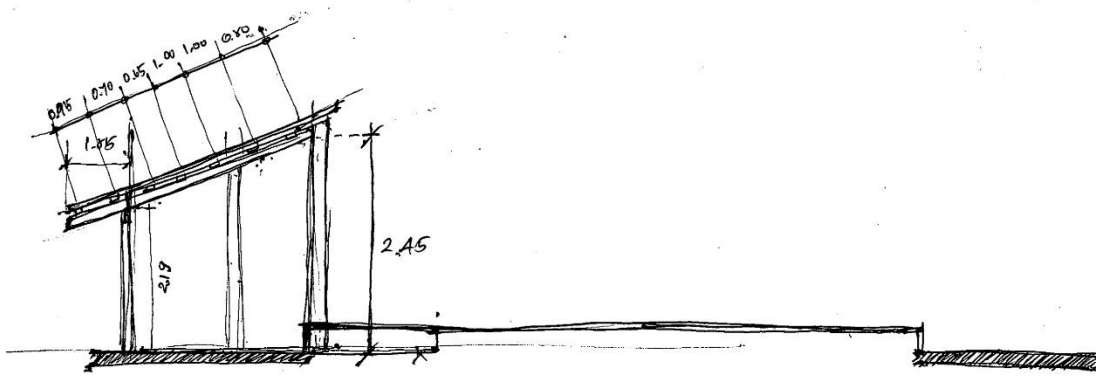

ภาคผนวก ข

แบบสำรวจและรังวัดหมู่กุฎิสงฆ์วัดสามโคก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

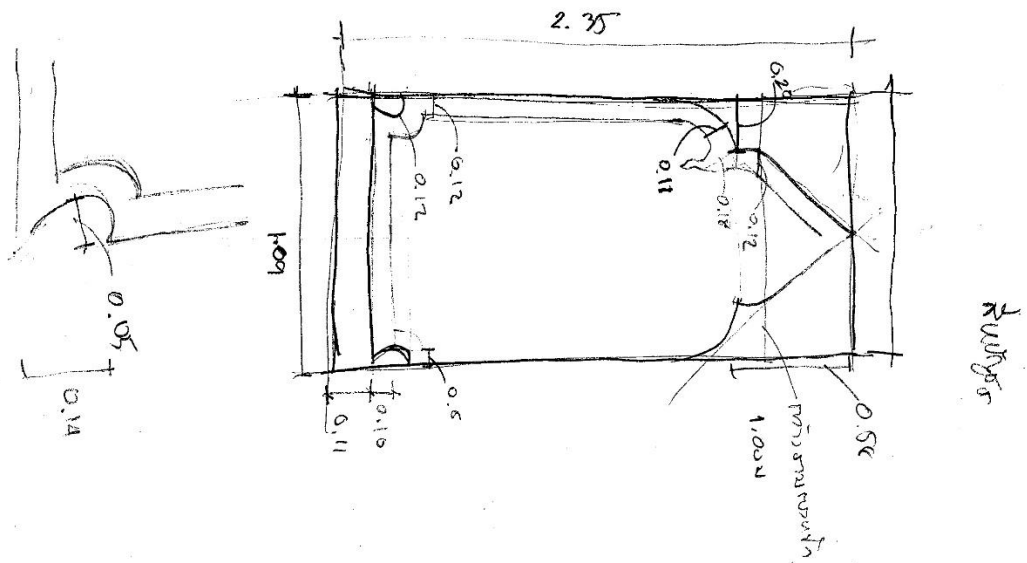
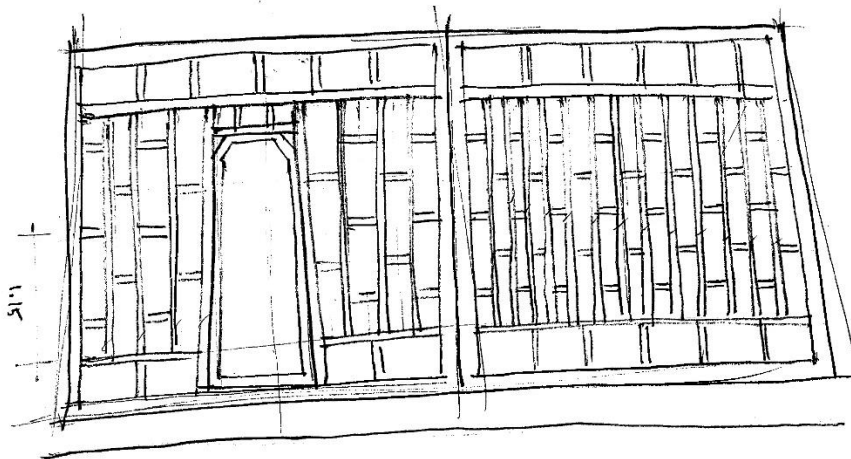
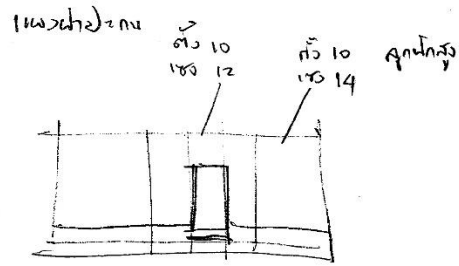

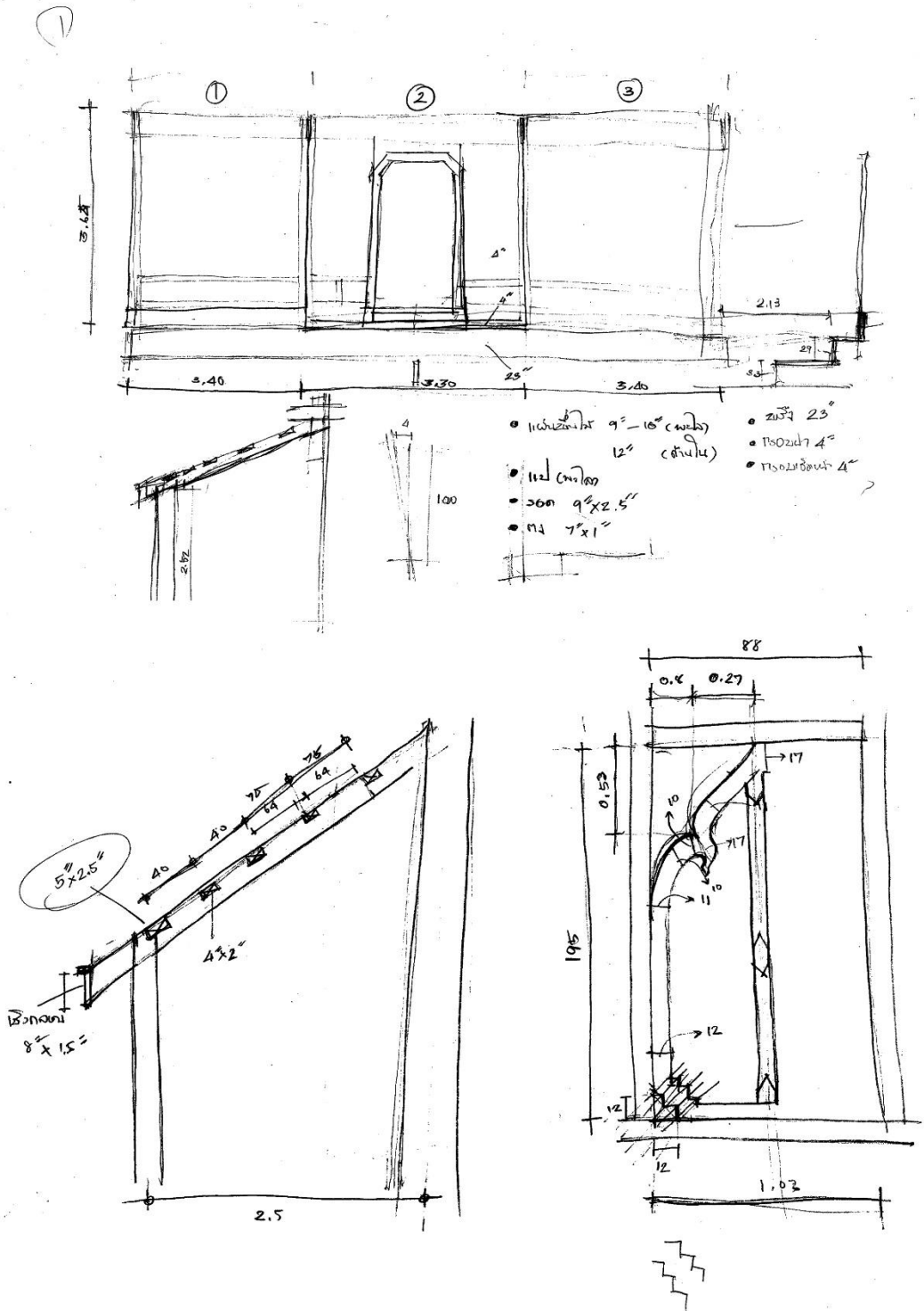
แบบสำรวจหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก เมื่อ พ.ศ. 2558

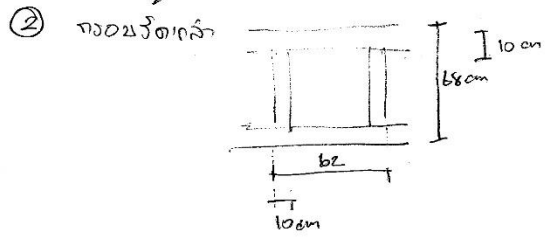
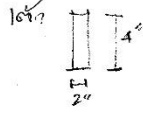

แบบสำรวจหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก เมื่อ พ.ศ. 2558

แบบสำรวจหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก เมื่อ พ.ศ. 2558

① ไม้ - ไม้ 3.20 ม. ไม้ 3.64 ม. (ระดับพื้น - 400 มม.)

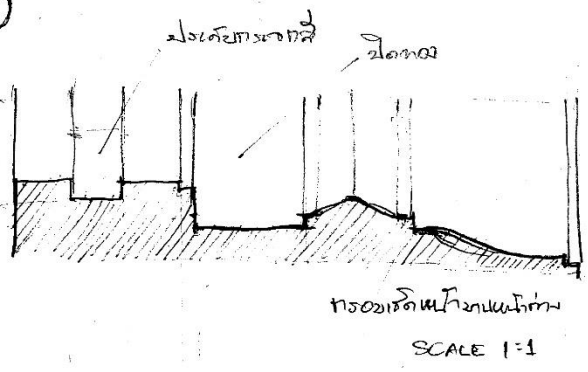
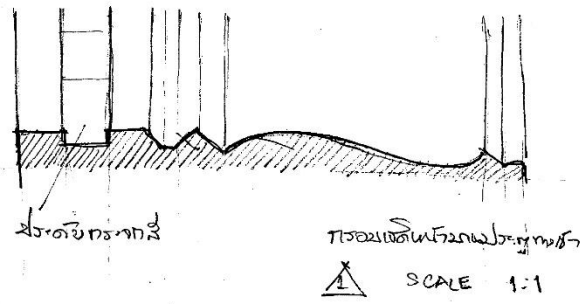
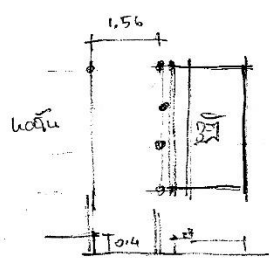
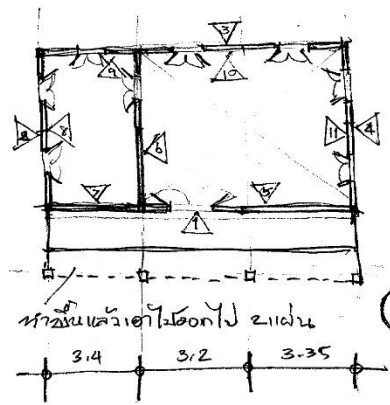

③ แผ่นไม้ 5" x 3.5"

④ กวอด 4" x 0.5"

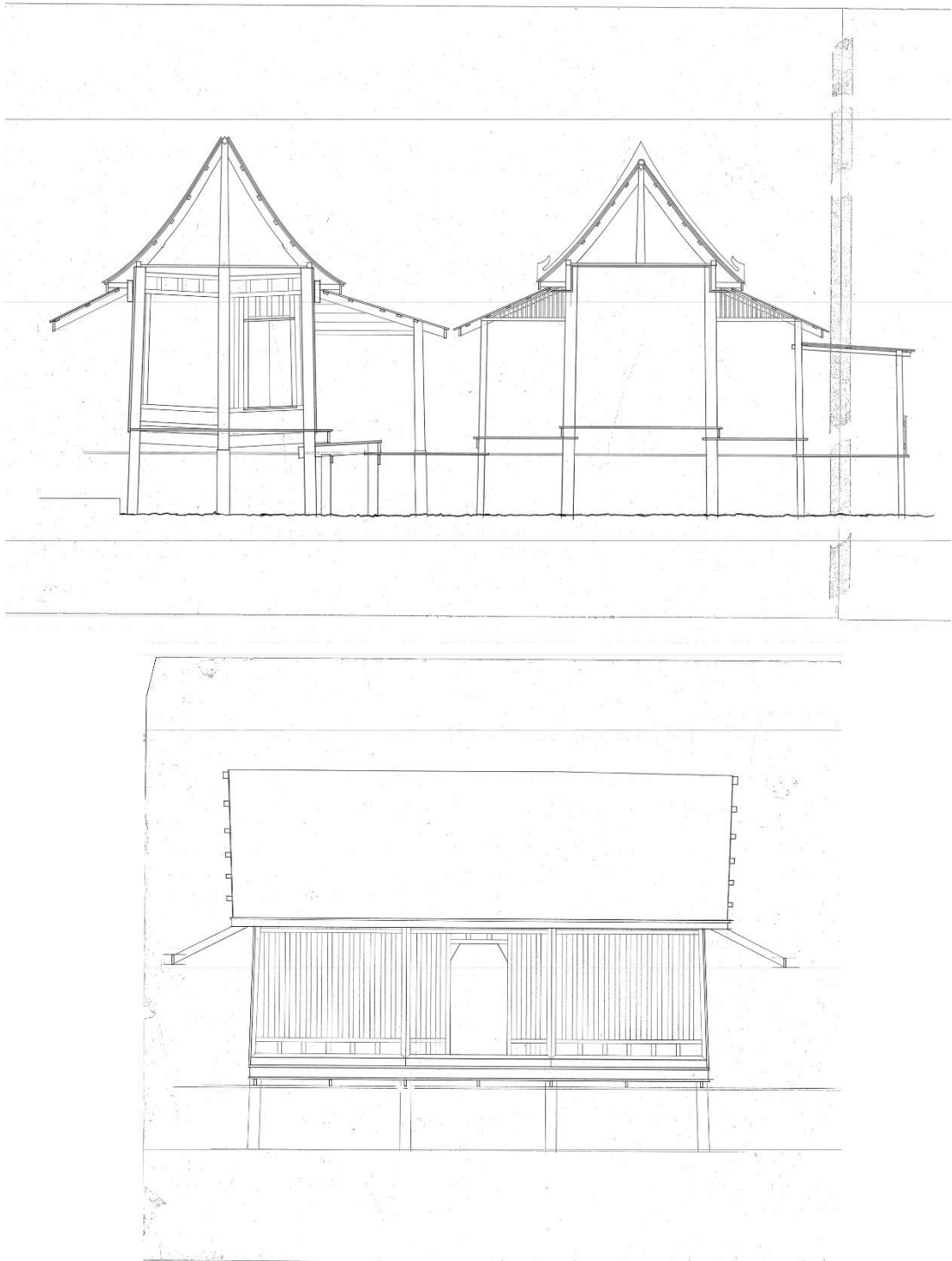
⑤ แผ่นไม้ 4" x 2.5"

⑥ กวอด 4.5" x 7" x 1/2 นิ้ว (ไม้) ไม้ 4.5" x 9.5" x 1/2"

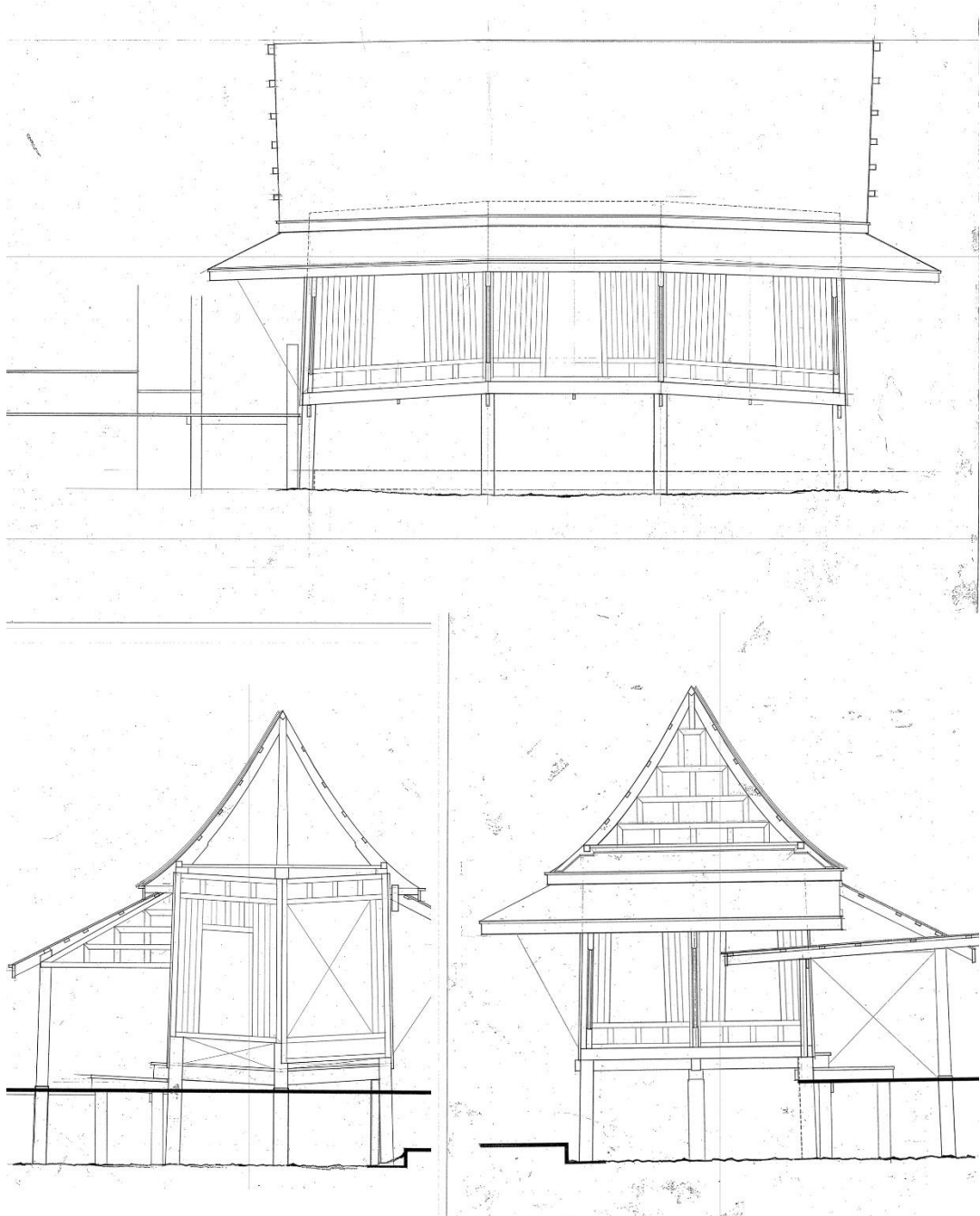

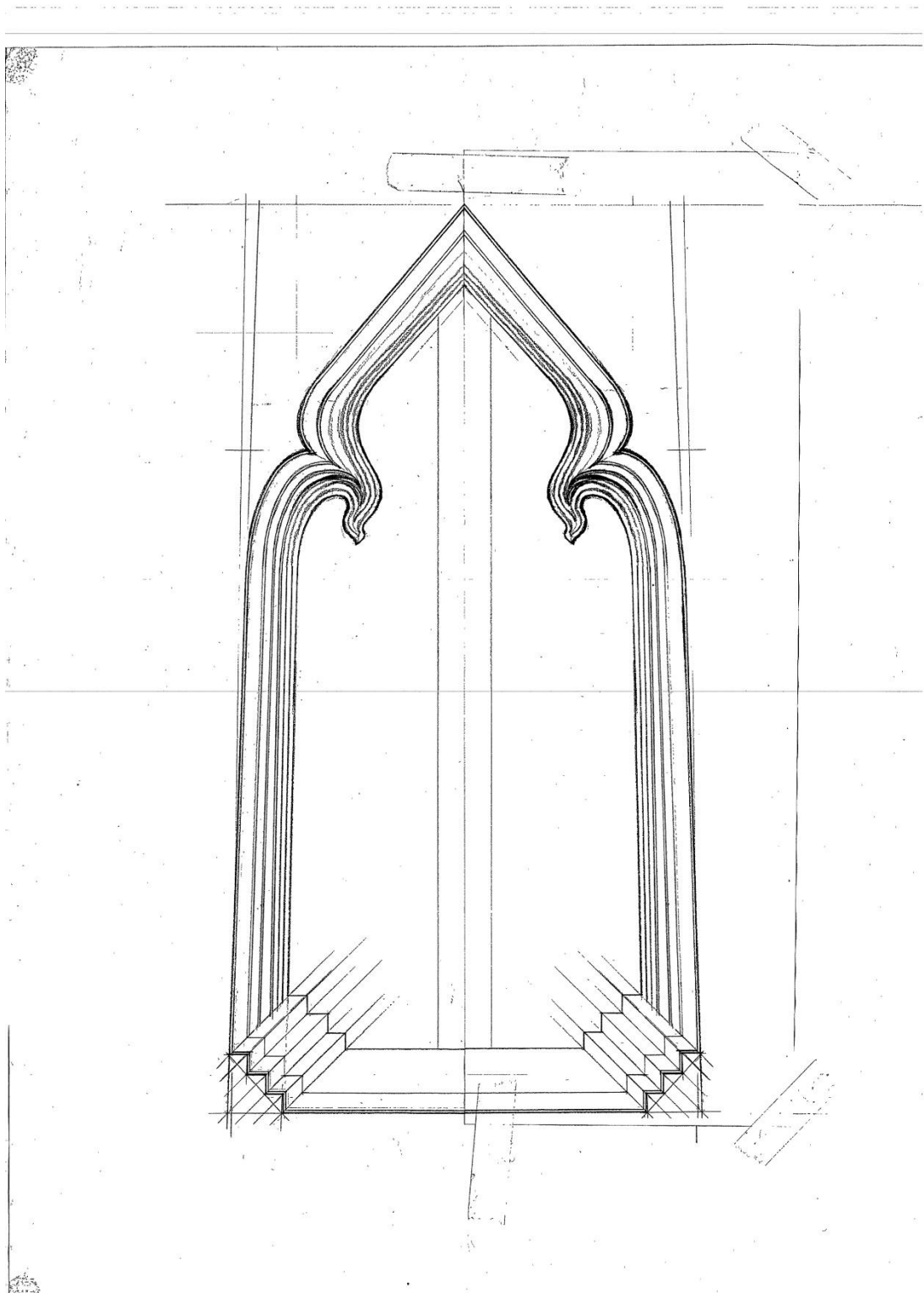
แบบลายเส้นหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก เมื่อ พ.ศ. 2558

แบบลายเส้นหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก เมื่อ พ.ศ. 2558

แบบลายเส้นหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก เมื่อ พ.ศ. 2558

แบบลายเส้นบานหน้าต่างหมู่กุฏิสงฆ์วัดสามโคก เมื่อ พ.ศ. 2558

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นาย ปวรุตม์ คำเพิ่มพูล เกิดวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2534 ที่กรุงเทพมหานคร สำเร็จ การศึกษาระดับมัธยมศึกษาจากโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย สำเร็จการศึกษาในระดับ ปริญญาตรี สถาปัตยกรรมศาสตร์บัณฑิต ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ไทย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขณะศึกษาได้รับทุนโครงการสถาปัตยา นุรักษ์ และเข้าศึกษาหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาอนุรักษสถาปัตยกรรม และชุมชน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

